

LAIKMETS UN PERSONĪBA

DAINIS ZARIŅŠ
LUDVIGS GRUDULIS
GUNĀRS ZĒBERGS
NIKOLAJS KALVE
KĀRLIS VEISS
VILIS DERMANIS
JĀNIS CIMZE
M. E. FON HALLARTE
ERNSTS GLIKS

175499

2

2002-4

6

37

Latvijas Universitātes Pedagoģijas muzejs
Latvijas Skolu muzeju asociācija

LAIKMETS UN PERSONĪBA

Rakstu krājums

6

Raka

Latvijas Nacionālā
bibliotēka

030502 8192

Sestais rakstu krājums sērijā "Laikmets un personība" veltīts skolotāju izglītības attīstībai Latvijā no 17. gadsimta līdz mūsu dienām. Sakarā ar Talsu rajona Laucienes pamatskolas 125 gadu jubileju tajā ievietots materiāls par Nurmuižas / Laucienes skolas ilggadējiem direktoriem un kordinirģentiem.

Ievadā pedagogiskās domas kopēju dzīvesdarbības izpēte vērtēta personības struktūras modeļu skatījumā.

Grāmata domāta vecāko klašu skolēniem, studentiem, skolotājiem, augstskolu docētājiem.

Sastādītāja un zinātniskā redaktore –
LU prof. Dr. paed. AĪDA KRŪZE

Izmantoti fotomateriāli no Rakstniecības, teātra un mūzikas muzeja,
Latvijas Akadēmiskās bibliotēkas, Laucienes pamatskolas muzeja,
autoru personīgajiem arhīviem,
Jāņa Podnieka foto (Alūksne).

Recenzentes:

LU emer. prof. Dr. habil. paed. Ausma Špona
LU asoc. prof. Dr. paed. Iveta Ķestere

Vāku zīmējis

Kristians Drande

Literārā redaktore

Rita Cimdiņa

Datorgrafīķe

Laila Kreicere

© A. Krūze, Ā. Karpova,
I. Riekstiņa, G. Straube,
I. Ķestere, I. Paipala,
E. T. Vaivode, A. Špona,
T. Bogdanova, I. Dzina
© "Izdevniecība RaKa", 2005

ISBN 9984-15-683-4

SIA "Izdevniecība RaKa" Zvaigžņu ielā 26, Rīgā, LV-1009, tālr. 7312668

E-pasts: pasts@raka.lv, mājas lapa: <http://www.raka.lv>

Izdevējdarbības reģistrācijas apliecība Nr. 2-0471

Realizācijas daļa – tālr. 7291875

Iespiests SIA "Izdevniecība RaKa" tipogrāfijā, tālr. 7602049

SATURS

<i>Aīda Krūze</i>	Priekšvārds	4
<i>Ārija Karpova</i>	Personības psiholoģiskie modeļi izcilo pedagogiskās domas kopēju dzīvesdarbības atspoguļojumos	9
<i>Ilona Riekstiņa</i>	Ernsta Glika dzīve un pedagogiskā darbība	40
<i>Gvido Straube</i>	Ģenerālienes M. E. fon Hallartes rūpe	98
<i>Iveta Ķestere, Inta Paiņala</i>	Būt skolotājam. Jānis Cimze un viņa audzēkņi	114
<i>Eleonora Terēzija Vaiode</i>	Vilis Dermanis un viņa laikabiedri par dabaszinību mācīšanu	166
<i>Aīda Krūze</i>	Laucienes skolas direktori un kordiriģenti – K. Veiss, N. Kalve, G. Zēbergs	236
<i>Ausma Špona</i>	Skolotāja un pedagogijas zinātnieka dzīves ceļš – vērtība tautai. Ludvigs Grudulis	296
<i>Tamāra Bogdanova, Irina Dzina</i>	Dainis Zariņš mūzikā un pedagoģijā	318

PRIEKŠVārds

Tautskolotājs – šim vārdam ir dziļa jēga, kas sakņojas mūsu tautas kultūrā un vēsturē. Par skolotājiem kā īpašu profesionālu grupu Latvijā ir pamats runāt, sākot ar 19. gadsimtu. Taču latviešu skolotāju izglītības pirmsākumi iesniedzas krietni senākā laikposmā.

6. rakstu krājums sērijā “Laikmets un personība” aptver pētījumus skolotāju izglītības vēsturē, atklāj ievērojamas personības tajā no 17. gadsimta līdz mūsu dienām. Skolotāju skolotāji – tas ir vienojošais vairākumam personību, par kuru dzīvi un pedagoģisko darbību dažādos laikmetos stāsta pedagoģijas vēstures pētnieki šajā izdevumā.

Ernsta Glika vārds katram latvietim galvenokārt saistās ar Bībeles tulkojumu un skolu atvēršanu latviešu zemnieku bērniem Vidzemē. Taču pedagoģijas vēsturnieki viņa darbībā kā īpaši nozīmīgu notikumu min arī pirmo vēsturē zināmo mēģinājumu sagatavot latviešu tautības skolotājus. Un, kaut arī to bija nedaudz un viņu apgūtās prasmes bija visai niecīgas, tomēr šim faktam ir paliekoša vieta izglītības un kultūras vēsturē.

Ilonas Riekstiņas raksta pamatā ir viņas veiktais pētījums maģistra darba ietvaros, studējot LU Pedagoģijas un psiholoģijas fakultātē (zinātniskais vadītājs profesors Jānis Anspaks). I. Riekstiņa ir E. Glika vārdā nosauktās Alūksnes Valsts ģimnāzijas angļu valodas skolotāja, sava novada kultūrvēstures zinātāja un E. Glika daudzveidīgā mantojuma mērķtiecīga pētniece. Jāatzīmē, ka skolotājas, pedagoģijas maģistres I. Riekstiņas pētījums dod iespēju plašāk iepazīt Glika

pedagoģisko darbību, kuru autore analizējusi Eiropas kontekstā, labi pārzinādama J. A. Komenska paustās pedagoģiskās atziņas. Plašāku ieskatu gūstam arī par Glika dzīvi kopumā un viņa ciltskoku.

Par daudziem savas tautas sasniegumiem varam būt pateicīgi hernhūtiešu brāļu draudzes kustībai, kura īpašu uzplaukumu piedzīvoja Vidzemē 18. gadsimtā. Līdz 2000. gadam, kad iznāca LU Vēstures un filozofijas fakultātes dekāna, vēstures doktora, profesora **Gvido Straubes** grāmata "Latvijas brāļu draudzes diārijs", nebija pieejama apkopota visaptveroša brāļu draudzes kustības vēsture. Grāmata, kas tapusi daudzu gadu zinātniski pētnieciskā darba rezultātā, var būt noderīgs avots gan pedagoģijas vēstures pētniekiem, gan daudziem Latvijas iedzīvotājiem, kuru priekšteči darbojušies brāļu draudzē.

Rakstu krājumā iekļauts G. Straubes raksts par Magdalēnu Elizabeti fon Hallarti, vienu no ievērojamākajām sievietēm 18. gadsimtā Latvijā. Pedagoģijas vēsturē viņas vārds saistās ar laukskolu latviešu skolotāju sagatavošanas iestādes izveidošanu un labdarību, nodrošinot no Valmiermuižas nākušos semināristus ar ēdienu, drēbēm un grāmatām. "Līdz ar to šo 1738. gada 23. augustu būtu jāuzskata par pirmā skolotāju semināra Latvijā un visā toreizējā Krievijas impērijā dibināšanas datumu," secina raksta autors.

Šķiet, ka par Vidzemes skolotāju semināru un tā ilggadējo vadītāju Jāni Cimzi rakstīts daudz un viņa īpašā vieta latviešu inteliģences vēsturē neprasa nekādus pierādījumus. Pieminēsim tikai vienu faktu, ka 42 darba gados viņš sagatavojis ap 500 skolotāju, ērgelnieku, kultūras darbinieku.

Taču pētījuma autores – Cēsu rajona Raunas vidusskolas latviešu valodas un literatūras skolotāja, pedagoģijas maģistre **Inta Paipala** un pētījuma zinātniskā vadītāja LU asociētā profesore **Iveta Ķestere** pievērsušās īpašai šķautnei – Cimze un viņa audzēkņi. "Skola ir tas arklis, ar kuru iznīcina nezāles. Izlietojiet šo rīku, un jūs redzēsiet savu tautu atsvabinātu no garīgām važām," rakstīja J. Cimze. Šie vārdi atklāj viņa darba mērķi – panākt, lai paši latvieši būtu kultūras nesēji

savā tautā. Viņš darīja visu, lai par tādiem kļūtu viņa vadītā semināra audzēkņi, un daudzu sabiedriskā, literārā un pedagoģiskā darbība pēc semināra beigšanas ir apliecinājums tam. Te jāmin Jānis Ruģēns, Jēkabs Zvaigznīte, Baumaņu Kārlis, Apsīšu Jēkabs, Auseklis un citi.

Pētījuma gaitā atklātas arī atsevišķas neprecizitātes un kļūdas Cimzes dzīvesdarbības līdzšinējos aprakstos.

Daugavpils Universitātes asociētā profesore **Eleonora Terēzija Vaivode** savu pētījumu rezultātus publicē jau trešajā "Laikmets un personība" krājumā. Viņa palīdzējusi mums tuvāk iepazīt Ellas Rītiņas, Jēkaba Delles, tagad arī Viļa Dermaņa devumu dabaszinību mācību metodikas un satura izstrādē. Ar šo rakstu autore dod iespēju iepazīt ne vien V. Dermaņa atziņas par dabaszinību mācīšanu, bet arī viņa laikabiedru darbību šajā nozarē. Saistošs ir apraksts par dabas zinību mācīšanu un skolotāju gatavošanu Baltijas skolotāju seminārā. Šis pētījums atklāj spilgtu personību ietekmi uz jaunu personību veidošanos. Baltijas skolotāju semināra mācībspēku kompetence ietekmēja nākamo skolotāju profesionalitāti gan satura, gan metodikas jomā.

Šā gada 14. maijā pa tuviem un tāliem ceļiem uz **Talsu rajona Laucienes pamatskolu** dosies tās absolventi un bijušie skolotāji. Dosies, lai tiktos ar savu bērniņu, ar saviem skolasbiedriem vai bijušajiem darba kolēģiem skolas 125. jubilejas svinībās. Kā liecina skolas absolventu turpmākās gaitas, skola viņiem iedevusi labu ceļamaizi. Daudzi skolotāji te nostrādājuši visu mūžu vai ilgu gadus. Iemesls? Te ir laba gaisotne, jauks kolektīvs – viņi saka. Šim atzinumam pievienojas arī raksta autore, kura Laucienes skolā strādājusi no 1969. līdz 1981. gadam.

Jau vairākus gadus mana rakstāmgalda atvilktnē gulēja skolas direktora Nikolaja Kalves "Atmiņu drumsļas". Viņš pats jau aizsaulē, taču atmiņas runā. Tās stāsta par skolotāja gaitām Dzedros, Laucienē, Pastendē. Kad tās celt dienas gaismā? Skolas jubileja šķita pateicīgs brīdis, lai to darītu. Pirms viņa 29 gadus skolas pārzinis Laucienē bijis Kārlis Veiss, pēc viņa 34 gadus – Gunārs Zēbergs. Visus šos vīrus vieno ne tikai pedagoga darbs, bet arī dziesma. Viņi visi bijuši kora diriģenti

ne vien skolā, bet arī ciemā, pateicoties viņu darbībai, Laucienes vārds bieži izskanējis citur Latvijā.

Raksta veidotāja izsaka sirsnīgu pateicību Laucienes skolas absolventei, ilggadējai Kultūras nama vadītājai, tagad Laucienes pagasta padomes priekšsēdētājai **Inai Jurkevičai** par sadarbību raksta tapšanas gaitā.

Liekas, tas bija vēl vakar, kad Latvijas Universitātes Pedagoģijas un psiholoģijas institūtā Kronvalda bulvārī 4 no kārtējās nodarbības uz docētāju telpu devās kolēģis Ludvigs Grudulis. Ar viņu sarunāties vienmēr bija interesanti, jo viņa dzīves kredo bija – dzīvot līdzī laimam, par visu būt lietas kursā, katru dienu izlasīt kaut vienu lappusi no jaunākās literatūras specialitātē (šo atziņu viņš izteica savā 75 gadu jubilejā). Pie viņa nereti pēc padoma griezās gan kolēģi, gan studenti, gan doktoranti un vienmēr to arī saņēma, jo L. Grudulis bija kompetents gan pedagoģijas vēstures, gan mūsdienu pedagoģijas teorijās.

Katedras/institūta darbiniekiem jaukas atmiņas saistās ar ciemošanos L. Gruduļa dzīvoklī K. Valdemāra ielā. Turp ilgus gadus devāmie pirms jaunā mācību gada sākuma pēc bijušo kolēģu atdusas vietu apmeklējuma Raiņa un Meža kapos. Tradīcija turpinās, tikai tagad Gruduļa dzīvesbiedre mūs sagaida pie kapu kopiņas Meža kapos, kur turpinām risināt atmiņu kamolīti.

Skolotājs, direktors, Izglītības ministrijas darbinieks, bet darba mūža lielāko daļu – docētājs Latvijas Universitātē. Autora izvēle rakstam par L. Gruduli nebija nejauša – profesore **Ausma Špona** no viņa pārņēma LU Pedagoģijas un psiholoģijas katedras vadību un bija ilggadēja viņa darba kolēģe.

Tradīcija, kas vijas cauri sērijai “Laikmets un personība”, ir katrā izdevumā atklāt viena mūzikas pedagoga un viena mūsu līdzgaitnieka – pedagoga dzīvesdarbību un devumu pedagoģiskās domas attīstībā Latvijā. Šoreiz abi virzieni savijušies vienā, saņemot profesora Daiņa Zariņa piekrišanu publicēt viņa dzīvesstāstu. Cieši sadarbojoties ar profesoru, aprakstu veidojusi viņa ilggadēja kolēģe, Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības augstskolas profesore **Tamāra Bogdanova** un RPIVA

studente, topošā klavierspēles skolotāja **Irina Dzina**, kura savā kursa darbā bija analizējusi D. Zariņa devumu klavierspēles skolas attīstībā.

Cik liela nozīme mūsu izaugsmē ir vecākiem, skolotājiem, darba kolēģiem, cik liela pašā mērķtiecīgam darbam – to vēlreiz apstiprina profesora Daiņa Zariņa atmiņas un atziņas.

Sākot ar piekto rakstu krājumu, izvērtējam līdzšinējo pieredzi, pētot personību dzīvesdarbību un devumu pedagoģiskās domas attīstībā Latvijā, lai nākamie pētnieki varētu pilnveidot pētniecisko procesu, iepazīstoties ar kompetentu speciālistu – zinātnieku viedokļiem. Šoreiz ievadam LU profesores, habilitētās psiholoģijas doktores **Ārijas Karpovas** raksts, kurā pedagoģu dzīvesdarbības izpēte vērtēta personības struktūras modeļu skatījumā.

Profesore Ā. Karpova ļoti rūpīgi veikusi apjomīgu darbu, izanalizējot visus piecos rakstu krājumos ievietoto personību raksturojumus un sniedzot kopsavilkumu par S. Maddi personības modeļu izteiktību latviešu izcilo pedagoģu izlasē (36.–38. lpp.). Profesores izvērtējums var būt saistošs ne vien līdzšinējo rakstu krājumu autoriem, bet ikvienam studentam, maģistrantam, doktorantam, pētniekam, kura interešu lokā ir personības izpēte.

Paldies rakstu autoriem, recenzentēm, atsaucīgajiem izdevniecības darbiniekiem – visiem, kuri veicinājuši grāmatas iznākšanu!

Aīda Krūze

PERSONĪBAS PSIHOLÓĢISKIE MODEĻI IZCILO PEDAGOĢISKĀS DOMAS KOPĒJU DZĪVESDARBĪBAS ATSPUGOĻJUMOS

Kad ceļu pie lasītāja uzsāk sestais izcilajiem latviešu garīgās dzīves veidotājiem veltītais krājums, liekas, ir savlaicīgi turpināt reflektēt padarīto, ko jau uzsākusi pedagogijas vēsturniece I. Ķestere (5. sēj.). Ir bezgala kārdinoši mēģināt pāršķirstīt piecos sējumos apkopotās apmēram 46 latviešu inteliģences pārstāvju – skolotāju dzīves lappuses no personības psiholoģijas viedokļa. Lai arī Eiropas zinātniskajā literatūrā līdz pat 19. gadsimta vidum un vēlāk “skolotāja gars tika aplūkots bez miesas klātbūtnes” (5. sēj., 16. lpp.), paliekoša nozīme tautas kultūras vēsturē ir **Skolotāja personībai kā veselumam**. Cauri gadu desmitiem cieņas vērts mūža ieguldījums – vispārcilvēcisku vērtību augstā godā turēšana, sevis ziedošana “vispārības labā”, pastāvīga atvērtība jaunai pieredzei, neaptverama izturība un subjekta pretstāvēšanas spēks ikdienā un vēsturisku kolīziju pārvarēšanā – ir būtiskas dimensijas, kuru gaismā aplūkojams katrs no krājumos iekļautajiem censoņiem.

Personība ir tik varens, monumentāls veidojums, ka joprojām tā ir un ilgi vēl būs zinātniekiem problēma, bet māksliniekiem ambiciozu projektu objekts, jo,

- ♦ **pirmkārt**, aptver vērtīgāko indivīda būtībā, darbībā, veikumā, īpašībās un īpatnībās;

- ♦ **otrkārt**, pieņem lēmumus, ko ietekmējušas (vai apzinīgi respektētas) iedzimtība, vide, audzināšana, situācijas, pieredze (biogrāfija, īpašie vēsturiskie apstākļi). Tātad personība nav pilnīgi brīva, bet,
- ♦ **treškārt**, vienlaikus var tāda būt – nosacīti patstāvīga, autonoma;
- ♦ **ceturtkārt**, spējīga uz pašregulāciju un pašdetermināciju savā uzvedībā un darbībā, balstoties uz pašu izzinātām, pārbaudītām, izciestām vispārcilvēciskām vērtībām.

Līdz ar to,

- ♦ **piektkārt**, personībai piemīt noteiktas ietekmes mērogs, kuru var aplēst teritoriāli (Latgalē, Latvijā, Eiropā vai pat pasaulē) – kā ķīmiķim, Nobela prēmijas laureātam V. Ostvaldam (3. sēj.), vairākkārtējam tās kandidātam P. Valdenam (3. sēj.) vai čellistam E. Berzinskim (4. sēj.) ar saviem izcilajiem skolniekiem un radošajām saiknēm ar M. Rastropoviču. Ietekme mērojama arī paaudzēs un ideju un pārdzīvojumu aptverto līdzcilvēku un pēcteču skaitā, kaut tās ir ļoti aptuvenas aplēses, jo svarīgāka varbūt ir Skolotāja netiešā, neuzspiestā nemanāmā un neredzamā ietekme, dažkārt apzināti neatskārsta;
- ♦ **sestkārt**, individuālās īpatnības, unikālās individualitātes iezīmes, individuālais stils – attīstībā, darbībā, dzīves organizācijā, saskarsmē utt. Visus šos apstākļus dziļi pēta personības psiholoģija, kaut arī ne tikai tā.

Personības psiholoģija kā īpašs psiholoģiskās izziņas lauks datējams ar 20. gadsimta 30. gadiem, un to iezīmē K. Levins (1935), G. Olports (1937), H. Merrejs (1938). Šie celmlauži, kā arī V. Džeimss, Z. Freids, K. Junga u. c. pieder klasiskajam periodam, kad katrs zinātnieks runā savā valodā (terminos). 20. gadsimta 60.–70. gados personības psiholoģijas teorijas sāk tiekties viena otrai pretī, cenšas veidot vienu (vienotu) valodu un zināšanas kļūst zinātniskākas (pētījumos pamatotākas). Līdzīgi kā citās zinātnēs psiholoģijā personības

pētniekus var iedalīt atklājējos un sistematizētājos, un abi tipi ir ļoti vajadzīgi zinātnē, citādi tā nevarētu sakārtoti attīstīties, nebūtu arī labu mācību grāmatu. Sistematizētāji daudz zina, ir labi integrētāji, veido vispārteorētiskas sistēmas, viņu atklājumi biežāk ir parciāli. **Labī** sistematizētāji ir retāka parādība nekā atklājēji. Šajā pētījumā balstīšos uz ASV psihologa S. Maddi piedāvāto personības modeļu izpratni.

Salvatore Maddi (*Salvatore Maddi*, dzimis 1933. g., G. Olporta un H. Merreja skolnieks un sekotājs) ir lielisks sistematizētājs, kam ir izdevies integrēt, sintezēt daudzu autoru atšķirīgas personības izpratnes un realizēt veseluma un eksistenciālo pieeju personības izpētē. Viņš kļuvis slavens 70. gados ar savu vajadzību koncepciju, dimensiju – tiekšanos pēc jēgas, eksistenciālo neirožu pētījumiem un darbošanos eksistenciālajā psihoterapijā. S. Maddi turpina V. Frankla dimensiju pieeju, kura ļauj aiz dažādiem uzskatiem par sarežģīto fenomenu – personība – saskatīt parciālās projekcijas. Citiem vārdiem, tādējādi var ieraudzīt daudzās personības šķautnes, kuras atklājas konkrētā darbībā vai uzvedībā, bet nevienā no tām personība nav reducējama.

Tāda S. Maddi izvirzīta dimensija, kas tiek pētīta, diagnosticēta un tās attīstība veicināta, ir **izturība** kā galvenā caurviju kategorija personības raksturojumā. Pēc idejas izcelsmes saistāma ar P. Tiliha “vīrišķību būt”, kas nozīmētu sekmības, veiksmes, panākumu gūšanu par spīti nelabvēlīgiem dzīves apstākļiem, arī apzinātas, gudras izvēles labvēlīgos apstākļos, paļaujoties uz savām spējām, spēku un darba mīlestību, gatavību piepūlei. Izturība ir aktuāla visos ievērojamo pedagoģu mūžos.

S. Maddi personības modeļus veidojis uz pamatīgas analīzes un sistematizācijas procesiem pakļauta darba fundamenta, izmantojot šim nolūkam 16 paša izvēlētas teorijas, kurās tika noskaidrots kopīgais un atšķirīgais. Tas ļāva izcelt personības **kodolu** un **perifēriju**. Spriedumos par kodolu iztīrāti raksturotāji, kuri piemīt katrai personībai, gandrīz nemainās dzīves laikā un principiāli ietekmē uzvedību, darbību un tās rezultātus (iedzimtais potenciāls, spējas, dzīves virzība, mērķi,

pamatvērtības, principi utt.). Perifēriju veido citi arī noturīgu uzvedību ietekmējoši raksturotāji (uzvedības stili un modeļi, motivācija, iezīmes, shēmas u. c.), kas skaidro tās atšķirības starp cilvēkiem, kas iegūtas pieredzē, mācīšanās procesā. Dažādās teorijās tiek postulēts atšķirīgs konkrēto perifērisko raksturotāju skaits. Perifērija saistāma ar individualitāti un dzīves stilu. Kodola un perifērijas saistību skaidro attīstības koncepcijas.

Produktīvu personības izpratnes modeļu veidošanā S. Maddi, **pirmkārt**, realizējis (pēc paša domām) vispusības, strukturētības un analītiskuma principus, izmantojot personības psihologa kā tradicionālā personologa pieeju. Personologa skatījums nozīmē reķināties ar grupu (izlasi), jo tikai grupa var būt ģenerālā kopuma – cilvēci reprezentējoša atspoguļotāja. Mūsu gadījumā šī izlase ir izcili skolotāji, inteliģence, unikālas individualitātes. **Otrkārt**, personologu interesē kopīgās īpatnības, tās, kuras veicina funkcionālo līdzību, piemēram, mērķi, vērtības, motīvi, kas palīdz izprast šobrīd – 21. gadsimta sākumā – jau zināmo – mūža ieguldījuma produktivitāti un augsto nozīmību nācijas garīgajā kultūrā – saistībā ar cilvēka personības būtību. **Treškārt**, personologs mēģina noskaidrot starppersoniskās atšķirības, klasificē tās, lai uzvedības un darbības skaidrošanai varētu izmantot tos psiholoģiskos parametrus un tendences, kuras aktualizētas tai vai citā vēsturiskā vai sociālā situācijā (arī ekonomiskā). Unikalitātes pētniecība tuvāka rakstniekam, biogrāfam un speciāli tendētam individuālpsihologam, psihoterapeitam, kaut arī personības pētnieks – psihologs noteikti ir pārliecināts par cilvēka dzīves vienreizējību un sarežģītību. Un, **treškārt**, ne tikai pagaidu līdzība vai pārejošas atšķirības piesaista pētnieku.

Personības psihologs skata personību kā strukturētu veselumu – tātad uzvedības un darbības īpatnības izpaužas ilgā laikā jeb – mūsu gadījumā – **visas dzīves laikā**. Mēs apskatām ar fizisku aiziešanu noslēgtas dzīves, kad jau gūstams noteikts distancētas atskaites punkts, no kura var vilkt dzīves virzības loģiskas līnijas, izceļot ar panākumiem

saistītākās. No ilgās dzīvesdarbības procesu un rezultātu pēcnāves skatījuma izriet psiholoģiski nozīmīgu izpausmju, īpatnību un uzvedības saskaņotība un pat prognozējamība, funkcionāli saistītu uzvedības izpausmju pēctecība vai atkārtojamība. Īpaša nozīme tām domām, pārdzīvojumiem, darbībām, kas ir tieši saistītas ar cilvēka **dzīves mērķu** sasniegšanu plašākajā to nozīmē. Zemes gaitu noslēgums ļauj integrēt visas iegūstamās ziņas par cilvēku. Jāatzīst, ka intereses centrā ir **pieaudzis** cilvēks – tāad attīstības auglis, rezultāts, arī zināmā mērā noslēgums, kas ietekmē un var ietekmēt tuvo un tālo nākotni.

Tāad vēlreiz par to, kas S. Maddi pieejā ir personība kā strukturēts veselums. Tas ir konkrēts **raksturotāju un centienu kopums**, kas nosaka individuālās uzvedības īpatnības (domas, pārdzīvojumi, darbību veidi), kuras ir noturīgas laikā. **Raksturotāji** ir strukturētāki, statistiskāki veidojumi, piemēram, spējas, dzīves virzība, vērtības, ideāli, mērķi u. c. **Centieni** ir mainīgāki: motīvi, tieksmes, intereses, iezīmes utt. Nepieciešamības gadījumā individuālās īpatnības var tikt skaidrotas, analizējot sociālos un bioloģiskos faktorus, kuri var būt ietekmējuši cilvēka funkcionēšanas aktuālo situāciju. Tomēr tā būtu pārāk vienkāršota pieeja. Piemēram, balstīšanās uz veselības traucējumiem mākslinieces – skolotājas E. Rubenes vizuāli radošajā darbībā (2. sēj.) vai it īpaši izcilā skolotāja, vispārcilvēcisko vērtību nesēja K. Ķerzuma (4. sēj.) u. c. personību lieluma izpratnei maz ko palīdzētu. Aktuālā situācija var vērsties dzīves mezglā ar **notikuma** statusu, bet “notikums ikviena indivīda personīgajā vēsturē nekad nav bijis un nebūs nejaus, lai cik arī vilinošs nebūtu stereotipiskais izteiciens “viņa majestāte gadījums”. Notikuma satura daļa ir tieši saistīta ar psihisko dinamiku, kura strukturējas neapzināti un noteic indivīda eksistēšanas veidu” (V. Afanasjevs, 2004). Kā viedi atzīmējusi Dz. Meikšāne (2004), dzīves ceļa notikuma analizē saistībā ar personības izaugsmi var izcelt divas psihologu pieejas: intelektuāli racionālās analīzes (kognitīvā, piemēram, Ž. Piažē, Ļ. Vigotskis u. c.) un emocionālās analīzes pieeju (B. Krāks, L. Gustavsons, D. Vinikots u. c.). A. Ļeontjeva (1975) pētījumi par

parādību nozīmi un jēgu personībai **tuvina** racionālās un emocionālās notikuma pārstrādes izpēti, atklājot personiski motivētā un emocionāli pārdzīvotā jēgu. Šai sakarā liela nozīme ir bērnu attīstības speciālista D. Vinikota ieguldījumam. Viņš pārstrādes areāla pētīšanai lieto jēdzienus “starpelpa”, “vidējā sfēra” un “pārejas apgabals”. Pārstrādes materiāls galvenokārt nāk no ārējās īstenības, instrumenti – no iekšējās. Spontānās rotaļās, literatūras un mākslas pasaules, dzīves pieredzes iespaidā paplašinās “pārejas telpa”, unikālā iekšējā garīgā pasaule, kura “lauž ārējās ietekmes” (S. Rubinšteins, 1950). Jau personologs V. Šterns un latviešu psihologs J. Bunduls atzinuši, ka “atziņas sprēgāt sprēgā”, ja rodas eksistenciālas plaisas un neatliekama vajadzība noteikt savu pozīciju.

Personologa tikšanās ar izcilu personību arī ir notikums, kurš aktualizē treju veidu zināšanas:

- 1) teorētiskās hipotēzes, kas pārbaudītas empīriskās procedūrās un kas vēl nav pārbaudītas;
- 2) neempīriski apgalvojumi, kas arī var būt vērtīgi un noderīgi:
  - ♦ balstīti intuīcijā – intuitīvās zināšanas (piemēram, māksliniekam, teologam utt.),
  - ♦ balstītas racionālā spriešanā – tātad refleksiņas, eksplīcētas;
- 3) loģiskas, analītiskas, precīzas (piemēram, filozofam, matemātiķim u. c.).

Katrā konkrētā brīdī mūsu rīcībā ir empīriskās, intuitīvās un racionālās zināšanas, kuras viena otru papildina un ir tiesīgas līdzās pastāvēt, ja **tikšanās notikums** ir izcila personība, izcilu personību izlase.

Dzīve pēc savas būtības ir interpersonāla. Praktiski ik brīdī dzīves situāciju dalībnieki (to skaitā biogrāfijas subjekts un dzīves apraksta autors) realizē un grib tai vai citā pakāpē apmierināt savu personību kodolu tendences. Kā instrumentus lietojot iepriekš minēto zināšanu veidus, šīs tendences ir jāpazīst un jāpalīdz aizstāvēt. Jāmēģina saskatīt arī apzināti vai neapzināti izveidojušos kompromisus starp personības

“gribu”, “varu”, “protu” un dzīves apstākļiem. Tai vai citādākā veidā jebkurā dzīves notikumā personības kodola tendence piedalās, kaut grūti šī līdzdalība aprakstāma vai izmērāma. Kodola un perifērijas raksturotāju tendenču attīstību lielā mērā determinē vides parciālais konteksts (īpašu apstākļu pārdzīvojumi, zināšanas, sodi un pastiprinājumi), pie kam tas īpaši attiecas uz perifērijas raksturotājiem, jo tā veidojas tipi. Tiek uzskatīts, ka ģimene kā parciālais konteksts ir noteicošā.

Pēc S. Maddi domām, iedalījums – personības kodols un perifērija – ir tikpat sens kā personības ideja. Jau senajiem romiešiem persona vienlaicīgi bijusi dvēseles (būtības) glabātāja un fasāde, kas atvērta pasaulei. Viņš ir aprakstījis trīs personības pamatmodeļus ar divām versijām un dažiem variantiem katram. Individū līdzīgums vairāk saistās ar kodolu, atšķirības – ar perifēriju. Kodola tendences un raksturotāji pārstāv augstu vispārinājuma līmeni un parasti nav viegli saskatāmas atsevišķā situācijā, konkrētā uzvedībā vai uzvedības elementos. Tomēr, uzkrājot elementu kopumu fiziski noslēgtas dzīves laikā, iespējams tuvoties kodolam un perifērijai.

Konflikta modelis

Tas piemērojams personībai, kura pastāvīgi un neizbēgami atrodas starp divām spēcīgām un pretēji vērstām ietekmēm. Dzīvesdarbībā labākajā variantā dominē kompromiss kā dinamiska līdzsvarotība, sliktākajā – neveiksmīgi mēģinājumi noliegt vienu no ietekmēm. Šī modeļa pirmā versija – **psihosociālā**: viens spēks cilvēkā kā individualitātē (t. sk. bioloģiskajā), otrs – piemīt cilvēkam kā sociālai būtnei, kura respektē grupu vai sabiedrību. Otrā versija – **intrapsihiskā**: abi spēki personības iekšpusē neatkarīgi no tā, vai tā aplūkota kā individuāla vai sociāla pēc būtības. Piemēram, cilvēka funkcionēšanas kodols vienlaikus pauž tendenci minimizēt dzīves (kā separācijas un individualizācijas procesa) bailes un nāves (kā apvienošanās, saplūšanas, atkarības palielināšanās procesa) bailes.

Šajā modelī konflikts ir neizbēgams, ļoti ilgs, saturs dzīvesdarbības nolemts, var būt samazināts, bet principiāli nav absolūti neitralizējams. Iespējams, ka kāds atsevišķs dzīves periods ir nosacīti brīvāks no konflikta.

Pašrealizācijas modelis

Šis modelis pauž domu, ka pastāv viens attīstību vadošais spēks, kura avots rodams paša personībā. Dzīvesdarbība pēc būtības ir aizvien pieaugoša šī vadošā spēka izpausme. Konflikti rodas kā kādas kļūdas sekas, arī situatīvi, bet nav neizbēgami, ilgi, bezgalīgi vai fatāli. Pirmā versija – **aktualizācijas** modelis, kurā vadošais un virzošais spēks ir ģenētiskā programma (iedzimta vai agrīnajā ontogēnēzē iegūta), kura determinē personības potenciālu, tai skaitā speciālās spējas. Pilnīga, sekmīga dzīvesdarbība ir šī potenciāla (spēju) realizācija. Otrā ir **pilnīgošanās** versija, kura akcentē ne tik daudz ģenētiski noteiktās spējas, cik audzināšanas, mācību un dzīves pieredzē interiorizētos **ideālus**, vērtības par to, kāda dzīve uzskatāma par skaistu, lielisku un jēgas piesātinātu. Virzošais spēks (nereti jaunības sapņu, paraugu, ideāltēlu utt. veidā) stimulē centienus sasniegt cilvēka (un cilvēces) noteiktos (ilgā vēsturiski ētiskā pieredzē izciestos un izsecinātos) pilnības ideālus neatkarīgi no tā, vai būs pietiekošas un varēs izmantot cilvēkam piemītošās spējas, kā arī neatkarīgi no tā, kādas ir viņa vājās vietas. Abās versijās tieši vai pastarpināti slēpjas pieņēmums, ka virzošā spēka saturs ir aptverams (pat fiksēts) un to var noteikt.

Saskaņotības modelis

Šis modelis neakcentē, cik personībai ir virzošo spēku un vai tie konfliktē. Svarīgāka ir atgriezeniskās saites ietekme. Ja atgriezeniskā saite sakarā ar darbību, tai skaitā izziņas darbību, uzvedību, to procesiem un rezultātiem, saskan ar cilvēka gaidām, ieradumiem,

izveidoto pasaules ainu utt., personība atrodas relatīva miera vai līdzsvara stāvoklī. Ja atgriezeniskā saite liecina par nesakritību vai neatbilstību, cilvēks izjutīs diskomfortu, spiedienu, nesaskaņotību, kuru rezultātā radīsies neatvairāma nepieciešamība (vajadzība, vēlme) likvidēt šo neapmierinošo stāvokli. Dzīvesdarbībā būtiskākais – saskaņotības uzturēšana. Nesaskaņas pēc satura var skart visdažādākos dzīvesdarbības aspektus, un no tām ir iespējams izvairīties. Šajā modelī netiek akcentētas iedzimtās spējas vai iegūtie ideāli, kuri virzītu cilvēka aktivitātes. Pirmā versija – **kognitīvā disonanse** – akcentē tos personības aspektus, kuri skar izziņu, tātad ir kognitīvi pēc dabas (atšķirīgas idejas, gaidītais un uztvertais utt.). Otrā versija – **aktivācija** – akcentē saskaņotību vai nesaskaņotību starp personībai ierasto fiziskās spriedzes pakāpi (vai aktivāciju) un to, kura rodas vai pastāv konkrētā brīdī (laikā, situācijā). Tālāk būtu lietderīgi pakavēties pie aspekta:

tipiskākie personības modeļu perifērijas raksturotāji

Konflikta modelis

Tā spilgtākais pārstāvis Z. Freids indivīda somu (ķermeni) un psihi savstarpēji saista, uzskatot, ka somatiska procesa psihiskā prezentācija iespējama vajadzību, tieksmju, vēlmju, emociju un domu veidā. Instinkti ir nepielūdzams spēks, kas liek cilvēkam darboties. Apziņa – tilts starp organisma metabolismu, somatiku un racionālām darbībām un mijdarbībām. Labākais, ko var veikt sabiedrība kopumā – atbalstīt un realizēt tieksmi uz kooperāciju, uz kārtību, jo tikai tādā veidā var maksimizēt katra cilvēka vēlmju (vajadzību) apmierināšanu un tuvošanos ideāliem. Kooperācija un kārtība iespējama atbilstošas civilizācijas, normu, noteikumu un likumu veidā, kas regulētu uzvedību, sekmētu kopdarbību. Šai ziņā pedagoģiskā darbošanās nav aizvietoājama. Tikai mācīšanās un audzināšana var garantēt, ka normu un likumu kodeksi kļūs par efektīgāko līdzekli, lai katrs tuvotos savas labklājības (ne konflikta) līmenim. Superego ideju saturs lielā mērā ir kopīgs noteikta sociuma ietvaros.

Konflikta modeļa psihosociālās versijas (Z. Freids, H. Merrejs, H. Salivans u. c.) perifērijas raksturotāji:

- ♦ iezīmes (emociju, fantāziju, domāšanas, darbības),
- ♦ ieradumi (pauž aizsardzību, kompromisu),
- ♦ sirdsapziņas "prasības",
- ♦ vajadzības,
- ♦ raksturu tipi,
- ♦ personības tipi.

Konflikta modeļa intrapsihiskās versijas (O. Ranks, A. Angjals, D. Beikans u. c.) perifērijas raksturotāji:

- ♦ iezīmes,
- ♦ uzvedības paterni (pauž aizsardzību un kompromisu),
- ♦ personības tipi.

Pašrealizācijas modelis

Tā spilgtākais pārstāvis K. Rodžers pauž domu, ka labās, pilnvērtīgās dzīves process iekļauj cilvēka iedzimto potenciālo iespēju – pašaktualizācijas tendences – aizvien augošu un pilnīgāku realizāciju. Perifērija ir šīs kodoltendences izpausmes konkrētā sociālā un kultūras kontekstā agrīno mēģinājumu produkts. Tā ir konkrēto uzvedības formu milzīga daudzveidība, no kurām katrai ir atšķirīga nozīme dažādu cilvēku vērtējumā. Piemēram, iet brieduma ceļu kādam nozīmē attīstīt neatkarību, un tam pietiek šķirties no nepiemērota laulības partnera. Citam tas nozīmē veidot ar esošo laulības partneri apzinātākas un radošas izdomas pilnas attiecības. Vēl citam kreativitātes paaugstināšanai nepieciešams pazemināt nomācošo pienākuma apziņu vai vainas izjūtu. Šī versija iebilst Z. Freidam: psiholoģisko dzīves izpratni nevar izsecināt no bioloģiskās. Kodoltendences ļauj raksturot visus cilvēkus visos laikos un iedalīt pēc to izteiktības. Perifērija rāda cilvēku atšķirības, tās ir katram savas un specifiski ietekmē uzvedību, darbību un raksturo individualitāti. Vērtības, dzīves pamatprincipi ir kā sasaiste personīgajai un sabiedrības kultūrvēsturiskajai izpratnei par

ideālo sasniedzamo. Vērtības ir sociāli atzīta verbāli formulēta motivācija. Vērtības ir vēlamie indivīda mērķi, kuri pārsniedz konkrētas situācijas un kalpo kā vadlīnijas cilvēku dzīvē. Tās palīdz izvēlēties indivīdam darbības, novērtēt cilvēkus un pat izskaidrot viņu darbības un novērtējumu (Schwartz S. H., 1992).

Pašrealizācijas modeļa aktualizācijas versijas (K. Rodžers, A. Maslovs u. c.) **perifērijas raksturotāji:**

- ♦ iezīmes,
- ♦ vajadzības (fiksācija kādā līmenī),
- ♦ vērtības,
- ♦ uzvedības patēriņi (pauž pilnvērtīgas funkcionēšanas pakāpi),
- ♦ personības tipi,
- ♦ personības stili.

Pašrealizācijas modeļa pilnīgošanās versijas (G. Olports, A. Adlers, R. Vaits (*White*) u. c.) **perifērijas raksturotāji:**

- ♦ iezīmes   dispozīcijas
- ♦ mērķi   reālie un iztēlotie trūkumi – kompetences
- ♦ vērtības   ģimenes atmosfēra
- ♦ ideāli   dzīves stils
- ♦ ieradumi   rakstura tipi
- personības tipi

Saskaņotības modelis

Satur atšķirīgas versijas. Kognitīvās disonanses versiju pārstāv G. Kellijs, kuram kodola bāzes elements ir konstrukts, kas jāsaprot kā ideja, abstrakcija, spriedums, pēc dabas dihotomisks. Perifērija prasītu atklāt konstruktū saturu, ko šis autors gan neveic, jo ir pārliecināts par personības kā pētnieka, kā zinātnieka vai izziņātāja unikalitāti. Konstrukta saturs nav prognozējams: katra tikšanās reize var ieviest korekcijas. Tipiskums būtu izsmieklis cilvēka kognīciju vienreizībai un to abstrakcijas iespējamiem augstumiem. Saskaņotība – nesaskaņotība var rasties izziņas procesu iekšienē vai to starpā, un šī neatbilstība

atbrīvo enerģiju, virza uzvedību. G. Kellijs uzskata, ka gan liela, gan maza neatbilstība izraisa diskomfortu, trauksmi, spriedzi, jo darbojas personības kodoltendence – prognozēt un kontrolēt notikumus, kuros tā iekļauta. Zinātniskā tieksme pēc patiesības, kurā iekļaujams tas, kas mūs pārlicina par realitāti, ir cilvēka dzīves noteicēja.

D. Maklelands visrūpīgāk izstrādājis perifērijas raksturotājus, lai parādītu, ka lielas atšķirības kognitīvā modeļa un realitātes starpā veicina diskomfortu un izvairīšanās uzvedību, bet mazās – ir patīkamas, veicina emocionālo pārdzīvojumu un ir tuvināšanās uzvedības rosinātājas.

S. Maddi un D. Fiske aktivācijas versijā akcentē personības ierastā, sev raksturīgā aktivācijas līmeņa saglabāšanu. Aktivācija aptver personību kopumā. Atšķirības starp gaidām un notikumiem (kā Kellijam un Maklelandam) ir tikai viens no stimulu daudzpusības aspektiem. Šie autori ir izveidojuši plašu perifērijas raksturotāju kopumu, kas paredz 24 personības tipu noteikšanu.

Saskaņotības modeļa kognitīvās disonanses versijas perifērijas raksturotāji:

♦ konstrukti	motīvi	personības stils
♦ domas	iezīmes	sociālās lomas (sociālie institūti)
♦ gaidas	shēmas	
♦ uztveres tēli	vajadzības	
♦ uzskati	vērtības	
	idejas	

Saskaņotības modeļa aktivācijas versijas perifērijas raksturotāji:

- ♦ aktivācijas līmenis
- ♦ stimulu intensitāte, nozīmība, daudzveidība
- ♦ iekšējs – ārējs stimulācijas avots
- ♦ dzīvesdarbības aktivitāte – pasivitāte
- ♦ personības tipi

Pārskatot perifērijas raksturotāju sarakstus modeļos un versijās, redzama vairāku jēdzienu atkārtotāšanās, piemēram, iezīmes, vajadzības, personību tipi, stili utt. Atšķiras fenomenu būtības izpratne, ģenēze, funkcijas – tātad iespējamā interpretācija.

Izcilo pedagogiskās domas kopēju portretus veidojuši galvenokārt skolotāji, pedagogijas maģistri, augstskolu docētāji. Viņus vadījusi izjusta un patiesa interese par pētāmo subjektu, vēlēšanās parādīt personību pēc iespējas dziļi un plaši, tās ieguldījumu kā sabiedriski nozīmīgu Latvijas izglītībā un kultūrā. Tieši vai netieši šajos aprakstos, stāstījumos izpaužas autoram piemītošā (implicītā) izpratne par personības būtību, lielumu (vai mērogu), attīstības un devuma determinantēm utt. Stāstījums ir pamatprincips, uz kā balstās cilvēka organizētā uzvedība (Dž. Bruners, 1990). Vēstījumu par izcilo personību, tās dzīvesdarbību un tās sabiedriski nozīmīgajiem rezultātiem caurauž autora pieņēmumi par personības būtību. Dokumentu, dienasgrāmatu, dažādu materiālu par dzīvi un darbu daudzums un pieejamība bijusi atšķirīga, līdz ar to atšķirīgas arī autora iespējas pietuvoties pētāmās personības būtībai, kā arī paust savu pozīciju.

S. Maddi personības modeļi un to versijas ir pievilcīgi arī ar to, ka skar galvenokārt pieaugušā vecumposmu, brieduma aspektus. Vairākums personības attīstības pētījumu beidzas ar pusaudža pārejas uz pieaugušā vecumu aprakstu, it kā, pieaugušā vecumam iestājoties, attīstības process apstātos un tātd varētu pieņemt, ka nākamais dzīves etaps maz ko maina personības psiholoģiskajās īpašībās. Tā parādās aizpildāma plaisa starp agrīno pieaugušā un dziļu vecumu. Dzīve liecina par kaut ko citu. Iestājoties pieaugušā vecumam, sākas **briedums**, ko nevar ierobežot noteiktos vecumposma rāmjos. Briedumam nav pabeigtības.

Ja ņemam vērā dzīves augļus un to ietekmi cilvēku savstarpējās attiecībās un sadarbībā (vai, mūsdienu valodā runājot, iesaistīšanos sabiedriskajos tīklos vai kontaktu tīklos – angļu *networks* vai *social networks*), kas ir uz uzticēšanos un solidaritāti balstīti cilvēku kontakti un attiecības, kas dod **sociālo kapitālu** (L. Zīverte, I. Austers, Dz. Zilinska, 2003)), briedums nekad nebeidzas, tam ir tikai sākums. Briedums ir indivīda process, nevis stāvoklis (Kočas, 1999), kurš kā sociālo kapitālu veidojošs subjekts var izraisīt rezonansi tagadnē un nākotnē.

Butervorts (*Butterwort*) un Hariss (*Harris*) (1994) akcentē divas pieejas pieauguša cilvēka izpētē – attīstības pētīšana visas dzīves garumā (*lifespam development*) un dzīves notikumu dinamikas pētīšana (*life cours approach*). Tieši darboties šo pieeju ietvaros mūsu gadījumā ir apgrūtinoši, jo pētām “jau vismaz reizi izpētīto” dzīvesdarbību, nevis nepastarpināti. S. Maddi pieeja ir dziļi eksistenciāla. Objektīvās pētniecības pieejas (acīmredzamās uzvedības, darbības, izziņas rezultātu izpēte) nereti aizsedz individuālās dzīves fenomenus. Prasme pētniecībā ietvert subjektīvo, ņemt vērā cilvēka iekšējos pārdzīvojumus, saprast, ka daudzas patiesības nav iespējams padarīt acīmredzamas (tūlīt un šeit), ir svarīgi personības brieduma izpratnei. Cilvēks dzīvo subjektivitātē un tiecas, ir spiests tiekties un būt objektīvs.

Iztirzātie teorētiskie apsvērumi ir pētījumam izvirzīto jautājumu pamatā.

Kādu personības modeli (-ļus) un tā (to) elementus autori iemiesojuši izcilo pedagogiskās domas kopēju dzīves aprakstos?

Vai šie modeļi un to elementi var tikt identificēti, izmantojot S. Maddi pieeju?

Un vēl – jau pragmatiskāks un pēdējais jautājums:

Kas rosinājis pedagogiskā darba izcilos rezultātus?

Vai citā humoristiskā formā – ko mēs varētu savā personībā (modeļi, elementos) saskatīt kā līdzīgu, radniecīgu un uz pedagogiskās darbības augstākiem rezultātiem virzošu? Tātad “ko mums no Tā būs mācīties”.

Mūsu rīcībā 46 izcilu personību dzīves apraksti, kuru iztirzāšanā tiek izmantota kvalitatīvā analīze, kas “var sākties bez jebkādas teorijas”, bet ir svarīgi, “lai pētījumam būtu skaidrs fokuss un mērķi”, citiem vārdiem, izziņas priekšmets (A. Kroplis, M. Raščevska, 2004). Pētījuma jautājumi formulēti tādējādi, ka akcentē izziņas priekšmetā formu, būtību atstājot otrā plānā un prātā paturot kvalitatīvajai pētniecībai raksturīgos vājos punktus:

- ♦ patvaļīgums (pētījums vairāk var likties atkarīgs no pētnieka izgudrospējas un fantāzijas nekā no grūti gūtajiem faktiem);
- ♦ pierādījumu trūkums (kvalitatīvā analīze neļauj pārbaudīt hipotēzes, izmantojot objektīvas (statistiskas procedūras);
- ♦ banalitāte (pētījums var tikt apsūdzēts par visiem zināmu faktū atkārtotu noskaidrošanu) (A. Kroplis, 2004, 10. lpp.).

Autori mierina un iedvesmo fakts, ka šādi jautājumi un šādā veidā psiholoģijas un izglītības pētījumos līdz šim nav izvirzīti. Svarīgi un subjektīvi pievilcīgi liekas veikt noteiktas, tieši S. Maddi pieejas vadītu analīzi.

ALEKSANDRS DAUGE – mākslas pedagoģijas pamatlicējs (1868–1937) (5. sēj., 33.–79. lpp.)

Dzīves galvenās vērtības, principi

- ♦ *cilvēks kā individuāls veselums – augstākā vērtība (3 reizes),*
- ♦ *cilvēka garīgās pasaules pilnveidošana,*
- ♦ *augt garā (2 reizes),*
- ♦ *sociālais taisnīgums un “smalkjūtīga sociālā sirdsapziņa”:*
“Viņam ir svarīga sociālo pienākumu apziņa un pārliecība, ka sociālais taisnīgums un tā nodibināšana.. ir mūžīgs, nekad nebeidzams uzdevums, ceļu rādošs, gaišs ideāls. Pēc iespējas augstāk ir jāceļ cilvēka garīgā un ētiskā kvalitāte, līdz ar to visās lietās un vietās taisni šīm “augsti kvalificētām prasībām” jādod iespēja vadīt dzīvi (5. sēj., 51. lpp.),
- ♦ *humanitātes princips (3 reizes),*
- ♦ *cīņa pret (tādu – Ā. K.) intelektuālisma vadību, kas padara cilvēku seklu un trulu (5. sēj., 60. lpp.).*

Līdzekļi vērtību un principu iemiestošanai

- ♦ *vispusīgas zināšanas,*
- ♦ *pedagoģijas un psiholoģijas zināšanas,*
- ♦ *izpratne: cilvēki ir atšķirīgi un līdz ar to interesanti,*
- ♦ *kultūra, kuras pamatā estētiskā un mākslinieciskā audzināšana,*

- ♦ pārvaldīt priekšmetu un "būt māksliniekam savā dvēselē".

Sociālās lomas

- ♦ skolotājs,
- ♦ universitātes docētājs, vairāku vidējo mācībiestāžu lektors,
- ♦ ievērojams pedagogijas zinātnieks (aizstāvēta doktora disertācija),
- ♦ rakstnieks,
- ♦ redaktors,
- ♦ valsts un sabiedriska darbinieks.

Ģimenes ietekme

- ♦ ar patiesu mīlestību veidotas bērnu un vecāku savstarpējās attiecības,
- ♦ vecāku sargāts,
- ♦ godbijība un lepnums par tēvu,
- ♦ dziļa pieķeršanās un garīga tuvība ar māti,
- ♦ tēva nodarbošanās ar teātri, dziedāšanu, ērģeļu spēli – pirmie suģestējošie mākslas iespaidi,
- ♦ tēva mājas tēlojas bezgalīgu ilgu un mīlestības krāsās.

Psihofizioloģiskās iezīmes (somatiskās)

- ♦ maziņš, vārgs, slimīgs no bērnības (šaubas, vai izdzīvos),
- ♦ ir veselības problēmas,
- ♦ dabas bērns, dabas skaistuma izjūta, izpratne, saplūsme ar dabu (6 reizes),
- ♦ jūtīgs,
- ♦ emocionāli kāpināta pasaules uztvere (mantota no emocionālās, piemīlīgās, romantiskās mātes).

Spējas

- ♦ intelektuālās,
- ♦ pedagoga,
- ♦ skaista, bagāta, izteiksmīga valoda.

Personības iezīmes

- ♦ no bērnības centies ar toleranci izprast cilvēkus, viņu dabu, attieksmi vienam pret otru,

- ♦ kārtīgums, akurātība,
- ♦ prieka un dzīves baudas izjūta: “saskaņu un vienotību pasaules uzskatā, darbos un dzīvē teorētisku atziņu ceļā nevar sasniegt. To var pierādīt un motivēt vienīgi dzīve”,
- ♦ dziļi kulturāls,
- ♦ cieņa pret tautas gara vērtībām,
- ♦ laipns, izpalīdzīgs,
- ♦ atturīgs, kautrīgs,
- ♦ iecietīgs līdz cēlam bruņnieciskumam,
- ♦ respekts pret katru pārlicību, ja vien tā bija godīga un pamatota,
- ♦ spīlīgs, cienījams: “lielais miers un smalka nemaldināma mēra izjūta, kas nebija iekšēja vēsuma vai temperamenta trūkuma, bet tikai liela disciplinēta spēka pazīme”.

Motīvi

- ♦ interese par cilvēku – dominējošā tieksme, īpaši saista dažādie cilvēki: kļaidoņi, vācu “vanderzelli”, piebaldzēni, burvību meistari, leļļu teātra un “panorāmu” rādītāji: “Man gribējās zināt un saprast, ko katrs domā, ko grib, kā pārdzīvo jūtas. Man gribējās pārcelties katra būtībā, viņa acīm skatīties, viņa ausīm dzirdēt... es dzīvoju citos, gāju, klausījos, centos pilnībā atdarināt, lai izprastu šī cilvēka dabu. Un ikvienā cilvēkā bija kaut kas, ko varēja apbrīnot un cienīt. Tā dziļi manā dabā guldītai tieksmei – apbrīnot, dievināt, cienīt – nekad netrūka jaunas ierosmes...” (5. sēj., 42. lpp.).
- ♦ visaptveroša zinātkāre (no 14 g. v. Pēterpilī), Maskavā, Eiropā,
- ♦ svešais, tālais vilina kā noslēpums,
- ♦ mūzika – dzidrais avots spēkam mūža garumā,
- ♦ būt patstāvīgam, radošam (4 reizes), savdabīgam,
- ♦ sevis atklāsmes alkas,
- ♦ pasaules izpratnes vēlme: ir vajadzīgs plašs uz dzīvi vērstis skats, kāds sevī apvienots un saskaņots uzskats, kas ļauj vērtēt no plašāka viedokļa, kas visu pārredz atsevišķo daļu iekšējā sakarībā un kas visas savas domas un spriedumus spēj iekļaut visaptverošās idejās,

- ♦ aizraušanās ar mākslu, klasisko daiļliteratūru – motīvs ar būtisku ietekmi: “Pasaules uzskats, kurā iekļaujas dzejisks elements, mākslinieciskās fantāzijas un vērošanas spēki, pasargā cilvēku no šabloniskas domāšanas, shematiskas vispārināšanas, šaursirdīgiem spriedumiem pēc ārējām pazīmēm un tuvina dzīvajai būtībai” (5. sēj., 56. lpp.),
- ♦ interesei par skatuves mākslu, skolotāja darbu, teoloģiju ir kop-saucējs – motīvs mācīt no skatuves, kanceles vai katedras – nevis kā jādzīvo, bet kā dzīvi pareizi redzēt un uztvert.

Pasaules pārjutekliska, mistiska izjūta, kas reizē motivē un dod spēku

- ♦ pasaule ir mistikas un noslēpumu pilna,
- ♦ pasaules neviennozīmīguma uztvere,
- ♦ Tēvzemes mīlestība,
- ♦ mūzika – dvēseles balss,
- ♦ Ziemassvētkos zeme un debesis tikpat kā satiksies,
- ♦ svētuma izjūta kā reliģiskās dzīves pamatakords,
- ♦ ticība Dievam veldzē sāpēs (brāļa Valentīna nāve),
- ♦ ērģeļu mūzika un rituāli dara krāšņāku un bagātāku reliģisko pārlicību.

Iekšējie konflikti, to pārvarēšana

- ♦ kontrastējošie dzīves apstākļi Pēterpilī – bāreņu namā (kopmītnē), un agrāk nepieredzētas savstarpējās attiecības izraisa dvēseles pārbaudījumus: dusmas, naidu, nepatiku, rupjību pazemojumu dēļ,
- ♦ fantāziju virtuozitāte dienasgrāmatā kā pārvarēšana, pārstrāde (coping mechanism – Ā. K.),
- ♦ nabadzības un citas kultūras “pārkausēšana” sirdī un virzība uz plašāku pasaules skatījumu: “..vai tā kā līdz šim biju dzīvojis, ir pareizi, vai dzīve tāpat jāturpina jeb jāpārveido, kam jāgatavojas nākotnē – viss bija kļuvis problemātisks....”

Kā redzams no iepriekš akcentētajiem perifērijas raksturotājiem, ļoti manis cienītā un godājamā autore V. Andersone nepiedāvā tekstus, kuri rosinātu tādu jēdzienu kā "vajadzības", aizsardzību un kompromisu nodrošinošus ieradumus un uzvedības paternus, kā arī rakstura vai personības tipus. Veiktā kvalitatīvā analīze rosina domāt par pašrealizācijas modeli kā dominējošo, pie kam pilnīgošanās versiju. A. Dagues "portretā" akcentētas augstas vērtības, kas izsaka "pilncilvēka" ideju, formulēti ideāli, kurus savā dzīvesdarbībā šis izcilais pedagogs un zinātnieks arī pēctecīgi iemiesojis. Aktualizācijas versijā (A. Maslova pieejā) izceltas vairākas pašaktualizēta cilvēka īpašības, to skaitā mistiskums un augstāko apziņas (izmainīto stāvokļu) pieredze. Konflikti (starp iepriekšējā pieredzē apgūto un kontrastējošo jauno pieredzi) nav ilgi, hroniski, bet tiek risināti atbilstoši situācijai un paša vērtībām un principiem. Līdz ar to ir izteikta orientācija uz sevi, plaši lietojot kognitīvo pārstrādi adaptīvi attīstošā virzienā – tātad arī pašrealizācijas modeļa ietvaros. Īpaši izceltais motīvs: **mācīt** no skatuves, kanceles vai katedras, kas daudzajās un izcilajās sociālajās lomās arī realizējas, liek domāt par dziļu nepieciešamību **ietekmēt**, iedarboties uz pasauli, vispirms apgūstot augstu kompetences līmeni (līdzekļus vērtību un principu realizēšanai). Tas atbilst Vaita (R. W. White) kompetences modelim, kurš acīmredzot visadekvātāk skaidro pieaugušā dzīvesdarbības aspektus profesionālā darba un sociālās efektivitātes sakarā. Vaita pieejā personības perifērijas raksturotāji nav izstrādāti pietiekami detalizēti, tomēr S. Maddi to pieskaita pašrealizācijas modeļa pilnīgošanās versijai. Ieskanas arī saskaņotības modeļa kognitīvās disonanses versijas svarīgi elementi (D. Maklelanda pieeja) – pasaules skatījuma vienotības meklējumi, sociālo institūtu (ģimene, skola, baznīca) ietekmētas sociālās lomas, vērtības un idejas. A. Dagues dzīvē nemainīga palika dvēseles dzīves pamattendence – **augt garā**. *"Bija tikai kāpinājums, tikai pastāvīga augšana, nerimstoša uz priekšu iešana. Katrā tālākā attīstības posmā, kura katrā vilcienā bija saskatāmi senie sākumi, kā vēlu gadu ģimētnē*

Raksta autore Ārija Karpova
pie Dauges dzimtas mājām
Saukas Ķesteriem

saredzami bērna, zēna un jaunekļa sejas panti. Katrs jauns posms, visi tanī iegūtie jaunie piedzīvojumi un pārdzīvojumi man ļoti daudz deva. Viss bija vajadzīgs un nepieciešams manā attīstībā, katrā jaunā posmā nāca pie vārda kaut kāds viens līdz tam laikam par maz ievērots motīvs, izlīdzinājās kaut kāda bīstama vienpusība. Katrs man lika ietekmēties no jauniem viedokļiem, un tā manā pasaules uzskatu audumā ievijās iekšā daudz jaunu, svarīgu un vērtīgu motīvu, bez kuriem tas būtu lielu tiesu nepilnīgāks un nabadzīgāks” (5. sēj., 49. lpp.). A. Daugem piemīt renesanses cilvēka garīgums, daudzpusība, izcilas darbaspējas un mūžīga pārtapšanas griba. Dzīvesdarbības veidi un rezultāti it kā tālu pārsniedz S. Maddi modeļos paredzēto.

ŽANIS LEJA – tautskolotājs (1899–1991) (2. sēj., 172.–197. lpp.)

Dzīves vērtības un principi

- ♦ skolotājs – kultūras nesējs,
- ♦ demokrātijas ideāli,
- ♦ tautiskuma princips – būt “latviskai skolai”,
- ♦ latviskais patriotisms sākas ģimenē, savā pagastā,
- ♦ “Priecājies par katru brīdi, kuru tu nodzīvo” (2. sēj., 186. lpp.).

Līdzekļi vērtību un principu iemiesošanai

- ♦ dabas zinību apgūšana – ceļš uz lauku attīstību un patriotismu,
- ♦ pedagoģiskā darbība orientēta uz
  - ♦ cilvēka attīstīšanu,
  - ♦ darba spēju un labāko īpašību izkopšanu,
  - ♦ dvēseļu kopšanu – mācīt saskatīt vērtīgo, skaisto, to
  - ♦ attīstīt un pilnveidot, domāt un pārdzīvot,
  - ♦ praktiskiem izmēģinājumiem,
  - ♦ vispusīgu izglītošanu, lai audzēkņi spētu pilnvērtīgi dzīvot,
- ♦ pedagoģiskajā darbībā jāievēro:
  - ♦ attīstības princips – vecumu īpatnības respektējot,
  - ♦ sistemātiskuma un pakāpenības princips,
  - ♦ teorijas un prakses vienotības princips,
  - ♦ uzskates princips.

Sociālās lomas

- ♦ šim cilvēkam pats Dievs ir devis uzdevumu būt Skolotājam (2. sēj., 174. lpp.),
- ♦ piešķirts Nopelniem bagātā skolotāja nosaukums (kaut padomju vara apšaubā viņa politisko pārliecību – Ā. K.),
- ♦ skolas pārzinis, skolas direktors, mācību pārzinis,
- ♦ skolotājs – izmēģinātājs,
- ♦ dažādu priekšmetu skolotājs – ķīmija, fizika, algebra, ģeometrija, vācu valoda, zīmēšana, dziedāšana, praktiskie darbi, dabas zinības, lauksaimniecības pamati utt.

- ♦ klases audzinātājs,
- ♦ lielisks kolēģis,
- ♦ kopumā radīja ideāltēlu – priekšstatu par Skolotāju, un daudzi viņa audzēkņi izvēlējās šo amatu un mērķi ir sasnieguši,
- ♦ jaunībā bijis arī pagasta skrīveris – rakstvedis (skaists rokraksts),
- ♦ pagasta sabiedrības dvēsele,
- ♦ kultūras nesējs un iedvesmotājs pagasta ļaudīm,
- ♦ skolas un pagasta sabiedriskās dzīves organizators,
- ♦ orators,
- ♦ teātra izrāžu režisors, aktieris, kostīmu mākslinieks,
- ♦ pūtēju orķestra vadītājs,
- ♦ izgudrotājs – kokapstrādes, metālapstrādes, elektrostacijas, kinodemonstrēšanas iekārtas, radoši pārvaldīja radiotehniku, fotolietas.

Sociālais konteksts

- ♦ pedagoģisku darbību uzsāk pēc sievas ieteikuma Latvijas brīvvalsts laikā, kad katram Latvijas pilsonim bija obligāti jāmacās no 6 līdz 16 gadiem,
- ♦ līdz ar to nepietika skolotāju, un kļuva populāra dažāda ilguma kursu izglītība, ko Ž. Leja arī beidza; pēc tam viņš pastāvīgi cēla kvalifikāciju dažādos izglītības ministrijas organizētosursos,
- ♦ Ž. Lejam nav pabeigtas augstākās izglītības (Ā. K.),
- ♦ 40 gadu pedagoģiskā darba laikā strādājis par skolotāju dažādās politiskās un sociāli ekonomiskajās sistēmās (tomēr uz Sibīriju nav bijis aizsūtīts, kaut paskaidrojumus padomju varai par nodarbēm Ulmaņa un vācu laikos nācies rakstīt).

Konflikti, to pārvarēšana

- ♦ Skolotājs dzīvojis pagastā “visu acu priekšā” un tāda (ārēji – Ā. K.) palikšana “ar veselu ādu” pie dažādiem režīmiem izraisījusi pagastā pretrunīgu vērtējumu:
Vieni: “locījies visos vējos” (2. sēj., 182. lpp.).
Citi: “katrs laiks cilvēkam dod ko labu viņa attīstībā, ja tikai viņš

prot paņemt, un Žanis Leja prata”, piemēram, Pirmā pasaules kara laikā strādā pie vāciešiem dzelzceļa stacijā par pārmijnieku, iemācās vācu valodu, ko vēlāk mācīja bērniem (2. sēj., 179. lpp.).

Vēl citi ir centušies izprast, kādi darbošanās aspekti, skolotājam piemītošās īpašības palīdzējušas “palikt savā vietā un lietā”:

- ✦ garīgi brīvs cilvēks,
- ✦ ar godaprātu un sirdsapziņu,
- ✦ bez politiskām ambīcijām,
- ✦ nepieņemot katras varas politiskos aicinājumus, galējības cilvēka dabiskās būtības kropļošanā un degradēšanā, bijis skolotājs bez pārspīlējumiem,
- ✦ pratis diplomātiski iziet cauri situācijām – neapvainojās, nedusmojās, nepretojās, tikai godīgi darīja savu darbu,
- ✦ visi redzēja ārējo nosvērtību, mieru...bet nezināja, ko viņš faktiski pārdzīvoja,
- ✦ viņš nav sakompromitējies, bet godprātīgi strādājis (it kā izvēloties citu atskaites sistēmu – Ā. K.),
- ♦ pēc kara skolotāja vadībā un pašam piedaloties iekārtota skola, kuru izglītības nodaļa viņam neatļauj vadīt, jo viņā par daudz “vecā rauga”,
- ♦ revidenti nav aizmirsuši savos secinājumos iepilināt pa darvas pilienam, piemēram, “Darbu dara kārtīgi, bet bez politiskās pārlicības”,
- ♦ viņš nav bijis karstgalvis, un vienmēr palicis savā vietā un bijis skolotājs.

Personības iezīmes

- ♦ no agras bērnības lasīšanas prieks un tēva balstīta vēlēšanās “izsisties uz augšu” (2. sēj., 179. lpp.),
- ♦ tāpat no bērnības veidojušās gribas īpašības: “bērnībā ganos uzņāk pērkons – kaut kā bail, bet ir jāpaliek postenī līdz galam” (2. sēj., 178. lpp.),
- ♦ augsta pienākuma apziņa, paskarbs, rakstura noteiktība, kārtības mīlestība, centīgs,

- ◆ ārējā veidolā: skaists, stalts, brašs, izskatīgs, sakopts, pašapzinīgs,
- ◆ mierīgs, nosvērts, līdzsvarots, tālredzīgs,
- ◆ godaprāts, sirdsapziņa, arī pedagogiskā sirdsapziņa, godīgs, taisnīgs, smalkjūtīgs,
- ◆ īpašas prāta spējas, iekšēja inteliģence (4 reizes), gudrs,
- ◆ daudz ceļu īpašību, daudz talantu, daudzpusīgs – jo ir ko dot vairākām Kalētu pagasta paaudzēm 40 gadu garumā,
- ◆ ar augstu kultūru un pamatīgām zināšanām, stingrām, pamatotām prasībām, bez atļaidēm, jo necieta slinķus un nekauņas,
- ◆ uzņēmīgs, iniciatīvas un izdomas bagāts gan skolā, gan pagasta dzīvē, ar enerģiju un darbasspējām,
- ◆ skaists rokkraksts, skaista valoda,
- ◆ ar humora izjūtu,
- ◆ vienkāršs, labestīgs, izpalīdzīgs, iejūtīgs,
- ◆ ģimenē mīlošs, maīgs, labestīgs,
- ◆ izraisījis cieņu, bijību, respektu, labvēlību, uzticēšanos, mīlestību,
- ◆ ar šīm iezīmēm viņš dzīvo ļaužu atmiņās, jo pratis iedvest cerību un gaismu jebkuros apstākļos.

Apraksta par Žani Leju autore Maruta Priede (viņai ļoti pateicos par daudzpusīgo, krāšņo stāstījumu), manuprāt, nav sniegusi materiālu, kas ļautu runāt motīvu un vajadzību, arī shēmu valodā. Toties daudzas norādes liecina par skolotāja Ž. Lejas diezgan apzināti veidoto pedagoga darbības un uzvedības stilu – jo, pateicoties viņa nevainojamajai un nemainīgajai “stājai, gudrībai, daudzpusīgajai darbībai, lauku bērniem veidojās ideāls priekšstats par skolotāju kā gudrāko, skaistāko, kulturālāko sabiedrības pārstāvi” (2. sēj., 174. lpp.).

Šai sakarā svarīgi akcentēt, ka Ž. Leja cēlies no lauku zemniecības, nav ieguvis sistemātisku augstāko izglītību, un tātad ir pilnībā pats sevi radījis (*self – made man*) kā izcilu personību, kuras ietekme rezonē noteikta Latvijas novada vairākās paaudzēs. Ņemot vērā, ka viņš vadījis rajona fiziķu metodisko apvienību, akcijas bijušas

augstas arī profesionāļu vidū. Darbs ar sevi ir bijis tik intensīvs, ka grūti dot priekšroku noteiktam modelim un versijai. Un tomēr pārsvārā tas ir pašrealizācijas modelis, jo perifērijas raksturotāji pauž pilnvērtīgi funkcionējošas personības izpausmes: eksistenciāls dzīves veids – pilnīgas dzīves ar tās iespējām izdzīvošana, daudzpusība izpausmēs, atvērtība pārdzīvojumiem – sabiedriskajā dzīvē, teātra mākslā, nodarbojoties ar mūziku utt.; empīriskā brīvība – mainīšanās, izmantojot savas personības spēku; kreativitāte – praktiski visā, kam ķeras klāt. Aktualizācijas un pilnīgošanās versijas realizējas šai gadījumā cieši saistīti – mūža mācīšanās, pastāvīgas rūpes par kompetenci gan dziļumā, gan plašumā. Konfliktos nav iestrēdzis, bet pratis tos pārvarēt iekšēji, kognitīvi, ārēji maz pamanāmi un “sevi nav sakompromitējis”.

Raksta apjoms ierobežo daudzu no dzīves aizgājušu pedagogu dzīvesdarbības un ieguldījuma analīzi, tāpēc tabula (sk. 48. lpp.) parādīs rezultātu kopainu. No 46 aprakstiem pēc iepriekš parādītajiem paraugiem (A. Dauge, Ž. Leja) rūpīgi izanalizēti 35 apraksti. J. Herdera un G. Merķeļa dzīves apraksti netika izmantoti, tā kā viņi pārstāv Rietumeiropas – vācu inteligenci. A. Lorencu, M. Bašu un J. Menci izlasē neiekļāvu kā sekmīgi savus darbus turpinošus pedagogus. M. Apeļa, J. Čakula, P. Giluča, J. Turkopuļa, E. Nauka, V. fon Knīrima, A. Āres dzīves un devuma apraksti veidoti stingri dokumentāli, ar skopu personības raksturojumu, līdz ar to nepietiek informācijas, lai atbildētu uz pētījuma jautājumiem.

Kā rāda šī tabula, 11 izcilo pedagogu aprakstos to autori pārliecinoši iemiesojuši pašrealizācijas modeļa pilnīgošanās versiju. Četros gadījumos autori saskatījuši šī paša modeļa aktualizācijas versiju. Vēl 11 gadījumos (A. Rudītis, J. Poruks, S. Seiļš, E. Dinsberģis, A. Kažoks, J. Delle, J. Bumbērs, K. Ķerzums, E. Berzinskis, A. Salaks, J. Students) aprakstu autori akcentējuši pašrealizācijas modeļa abas versijas, un bija neiespējami kādai no tām dot priekšroku. Līdz ar to autoru vairākums – 26 no 35 aprakstiem – akcentē personības pašrealizācijas modeli kā viņiem tuvāko izcilo aizgājušo pedagogu raksturojumus.

Psiholoģijas vēsture liecina, ka vēl nav radīta personības teorija vai modelis, kas neciestu no vienpusības, nepilnības un nebūtu kritizējama. Jebkura teorija (modelis) shematizē, ierobežo un tāpēc pat parodē realitāti. Tāpēc kritizējams būs arī mans mēģinājums saskatīt, kādu modeli un versiju no S. Maddi piedāvātajiem dižo cilvēku aprakstu autori tieši vai netieši realizējuši. Dominē iezīmes, vērtības, principi, grūtību pārvarēšanas bezgalīgās iespējas, pacilājoši optimistiska tonalitāte, kam izteiktā dabas mīlestība, dziedāšanas, spēlēšanas, dancošanas “smaržīgais” (Atis Kronvalds) ieradums tikai palīdz. Vai, kā rakstījusi kolēģe I. Ķestere: “..tiek veidots līdz garlaicībai pareizs tēls, taču atgādinām, tas ir vispārinājums, ideāls, kurā katra personība ievelk savus netkārtojami spilgtos vaibstus” (5. sēj., 29. lpp.).

Konkrētāk parādīt dramatisko, traģisko pārvarēšanas pieredzi mūžībā aizgājušo skolotāju likteņos varētu būt atsevišķa raksta tēma. Krājumu autori virzījušies pa “vispārības” ideālu meklēšanas, uzturēšanas, iemiesošanas ceļu, varoņiem realizējot sevi un “raujot” līdzī, iedvesmojot līdzgaitniekus un skolēnus – un tas atbilst S. Maddi aprakstītajam pašrealizācijas modelim – aktualizācijas un pilnveidošanās versijai. Daudzos gadījumos šī raksta autori pārņem sūras neapmierinātības izjūta – izcilie, kā no renesanses laika izceltie, apgarotie, daudzpusīgie un milzīgām darbaspējām apveltītie pedagogijas dižgari personības izpausmēs mutuļojot šļācas pāri jebkuriem modeļiem un versijām savā monumentālajā unikalitātē, nepapodamies modelēšanai.

Nobeidzot gribas īpaši padomāt par tiem skolotājiem un domātājiem, kuri sūrajā cilvēkbērna audzināšanas darbā sasnieguši 80–90 gadu vecumu (L. Bērziņš, E. Puknas-Traviņa, Erna Rubene, E. Dinsberģis, P. Valdens, E. Rītiņa, A. Vārdaunis, A. Salaks).

Liekas, ka tie, kas rakstījuši par viņiem, vairāk prātā turējuši konflikta modeļa psihosociālo versiju, kam atbilst Ē. Eriksona pieeja. Daudzi autori tieši vai netieši “prātā turējuši” pieauguša cilvēka

pēdējo attīstības stadiju izpratni, lai izjusti un pārlicinoši liecinātu par skolotāju – ilgdzīvotāju garīgo pasauli. Pēdējā (8. pēc Ē. Eriksona iedalījuma) cilvēka attīstības stadija nebūt nav tieši saistāma ar hronoloģiski noteiktu dzīves posmu. Aptuveni var teikt, ka tas sākas vidējos gados vai mazliet agrāk. Šajā stadijā cilvēks sasniedz sava Ego integrētību, ja dzīvesdarbība ritējusi sekmīgi (vai neintegrētības izmisumu, ja šis vērtējums ir negatīvs). Liekas, šeit būtu vietā tuvāk tekstam izmantot dažas lappuses no “Bērības un sabiedrības” (1950). Tikai tas, kurš ir pastāvīgi rūpējies par lietām un ļaudīm un pratis piemēroties savam triumfam un kritumiem saistībā ar ikdienas dzīvi un pienākumiem; tikai tas, kurš noteikti ir bijis citu cilvēku iedvesmotājs, ideju un priekšmetu radītājs – tikai tas var pakāpeniski izaudzēt un nobriedināt visas dzīves augļus. Psiholoģiski mēs to varētu apzīmēt par Es integrētību. Ko tas nozīmē? Tā ir iegūtā pārlicība par lietu kārtību un nozīmību. Tā ir postnarcistiska mīlestība uz cilvēcisko Es (ne tikai savu patību kā pieredzi), kas izraisa pasaules kārtības un garīgās jēgas izjūtu. Pie tam nav svarīgi, cik par to nācies maksāt. Tā ir savas vienīgās un neatkārtojamās dzīves pieņemšana, tādas dzīves, kādai tai bijis jābūt, un tāad neaizvietojamai. Tas nozīmē jaunas attieksmes izveidošanos pret saviem vecākiem un priekštečiem. Apzinoties visu to dzīves ciklu relativitāti, kuri it kā piedod jēgu cilvēka cīņiem un pretstāvēšanai, integrētību pārdzīvojošais ir gatavs aizstāvēt pašcieņu un savu dzīves stilu no fiziska un ekonomiska rakstura draudiem, ne no kā nebaidoties. Viņš ir sapratis, ka atsevišķā cilvēka dzīve ir vienīgā dzīves cikla un vienīgā vēstures perioda gadījuma sakritība, un tāpēc viņam visas cilvēces veselums top kopā ar to vienīgo dzīvesdarbības kā veseluma sasniegšanas veidu, kuru viņš ir izvēlējis. Pilnīgi noteikti, ka šajā un zināmā mērā arī iepriekšējā stadijā notiek jūtama rūpju fokusa pārceļšanās no tā, kas notiks nākotnē, uz to, kas jau bijis. Integrētā personība izjūt savas eksistences jēgu un pieņem savu dzīvi kā kopveselumu, ko arī mums būs mācīties, ja patiesi dzīvojam savā brieduma periodā.

Pārskats par S. Maddi personības modeļu izteiktību latviešu izcilo pedagogu izlasē

Vārds, uzvārds	Mūža laiks	Sējuma nr.	Konflikta modelis		Pašrealizācijas modelis		Saskaņotības modelis		Secinājumi
			psihosociālā versija	intraprofesionālā versija	aktualizācijas versija	pilnīgošanas versija	kognitīvās disonanses versija	aktivācijas versija	
J. G. Herders	1744–1803	1							
G. H. Merķelis	1769–1850	1							
Atis Kronvalds	1837–1875	1	izteikta	veselības probl.	izteikta	dominē	izteikta	elementi	
Auseklis	1850–1879	1	izteikta		elementi	dominē	izteikta	izteikta	
Reinis Kaudzīte	1839–1920	1			izteikta	pārsvarā	pārsvarā	pārsvarā	
Matīss Kaudzīte	1848–1926	1			izteikta	pārsvarā	pārsvarā	pārsvarā	
Vīliss Plūdonis	1874–1940	1	izteikta						
Meikulis Apels	1901–1942	1	izteikta	izteikta	pārsvarā	izteikta	izteikta	izteikta	
Jezups Cakuls	1898–1942	1							
Pēteris Gilučs	1907–1945	1							
Joņš Turkopuļš	1899–1939	1							
Ludis Bērziņš	1870–1965	1	elementi	izteikta	izteikta	dominē	izteikta	elementi	ilgdzīvotājs
E. Puknas-Ļravīņa	1906–1996	1	elementi		izteikta	dominē	elementi	elementi	ilgdzīvotāja
Augusts Rudītis	1880–1948	2	elementi	elementi	pārsvarā	pārsvarā	izteikta	izteikta	
Jūlijs Rozītis	1880–1952	2	elementi	elementi	elementi	dominē	izteikta	izteikta	
Pauls Dāle	1889–1968	2	izteikta		izteikta	dominē	izteikta	izteikta	
Jēkabs Poruks	1895–1963	2	elementi	elementi	pārsvarā	pārsvarā	izteikta	izteikta	
Stepons Seijs	1909–1979	2	izteikta	elementi	pārsvarā	pārsvarā	izteikta	izteikta	
Žanis Leja	1899–1991	2	izteikta	elementi	izteikta	pārsvarā	pārsvarā	pārsvarā	ilgdzīvotājs

Aprakstos praktiski nav sastopama informācija, kas nepieciešama analīzei

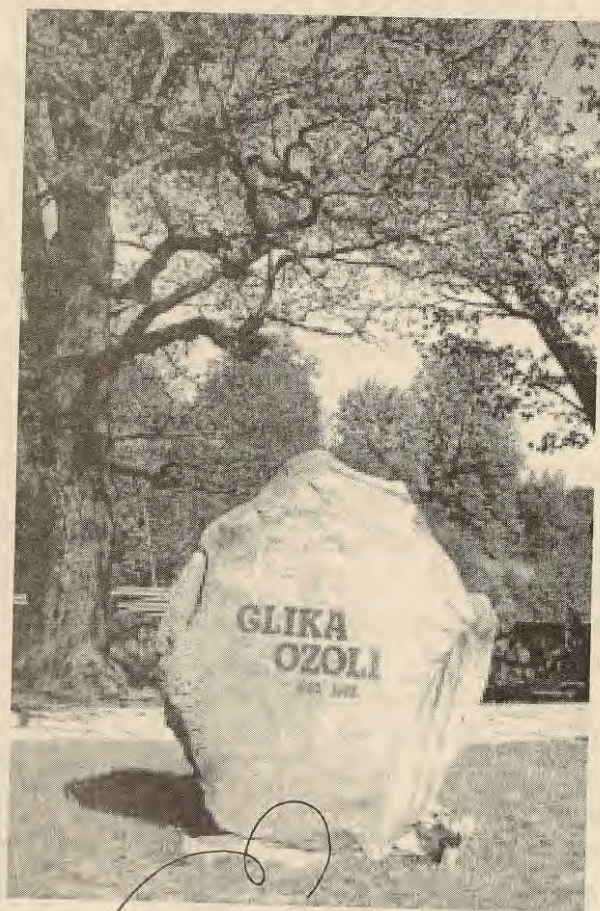
Erna Rubene	1910-1990	2		smaga slimība	elementi	elementi	elementi	elementi	dominē	elementi	dominē	elementi	ilgdzīvotāja
Anna Laure	1923-1981	2	elementi	izteikta	dominē	izteikta	izteikta	izteikta	elementi				
Aivars Lorencs	1933	2			Izlasē netiek iekļauts								
Ernests Dimsbergs	1816-1902	3	elementi	elementi	pārsvārā	pārsvārā	pārsvārā	izteikta	izteikta				renesanses cilvēks
Ernsts Nauks	1819-1875	3			Par maz informācijas								
V. fon Knīrīms	1849-1935	3			Par maz informācijas								
Vilhelms Ostvalds	1853-1932	3	elementi	elementi	izteikta	izteikta	dominē	izteikta	izteikta				
Pauls Valdēns	1863-1957	3	izteikta	izteikta	dominē	dominē	izteikta	izteikta	izteikta				ilgdzīvotājs
Augusts Dombrovskis	1845-1927	3	elementi	elementi	dominē	dominē	izteikta	izteikta	izteikta				Latvijā viens
Augusts Kažoks	1863-1893	3	elementi	elementi	pārsvārā	pārsvārā	pārsvārā	izteikta	izteikta				
Doku Atis	1861-1903	3			izteikta	pārsvārā	pārsvārā	pārsvārā	pārsvārā				
Fricis Bārda	1880-1919	3			veselības probl.	izteikta	dominē	izteikta	izteikta				
Ella Rītiņa	1879-1961	3	elementi	elementi	izteikta	izteikta	pārsvārā	pārsvārā	pārsvārā				
Alfrēds Vārdaunis	1879-1982	3	elementi	elementi	dominē	dominē	izteikta	izteikta	izteikta				103 gadi
Mendelis Bašs	1919	3			Izlasē netiek iekļauts								
Jēkabs Delle	1875-1950	4		elementi	pārsvārā	pārsvārā	pārsvārā	elementi	elementi				
Andrievs Jaunzems	1830-1888	4			izteikta	dominē	izteikta	izteikta	izteikta				
Jānis Bumbārs	1873-1943	4			pārsvārā	pārsvārā	pārsvārā	izteikta	izteikta				
Kārlis Ķerzums	1918-1995	4	elementi	elementi	veselības probl.	pārsvārā	pārsvārā	pārsvārā	elementi				
Antonija Āre	1877-1953	4			Par maz informācijas								
Ēvalds Berzinskis	1891-1968	4		elementi	pārsvārā	pārsvārā	pārsvārā	izteikta	izteikta				
Imants Plotnieks	1929-2002	4	izteikta	elementi	dominē	elementi	elementi	izteikta	izteikta				

Aleksandrs Dauge	1868–1937	5		veselības probl.	elementi	dominē	elementi	renesanses cilvēks
Jānis Siliņš	1883–1960	5			pārsvārā	elementi	pārsvārā	
Artūrs Salaks	1891–1984	5	elementi	elementi	pārsvārā	pārsvārā	izteikta	ilgdzīvotājs
J. A. Students	1898–1964	5	izteikta		pārsvārā	pārsvārā	izteikta	
Jānis Mencis	1914	5						
Izlasē netiek iekļauts								

Apzīmējumi: dominē – izteikts perifērijas raksturotāju pārsvars,
pārsvārā – divu versiju perifērijas raksturotāju līdzsvars,
izteikta – biežas (intensīvas) dažu perifērijas raksturotāju izpausmes (piemēram, tekstā
2–3 reizes),
elementi – sastopamas dažas perifērijas raksturotāju izpausmes.

Avoti un literatūra

1. Karpova Ā. (1998) Teorijas un to radītāji. – R.: Zvaigzne ABC. – 223 lpp.
2. Kroplis A., Raščevska M. (2004) Kvalitatīvās pētniecības metodes sociālajās zinātnēs. – R.: RaKa. – 178 lpp.
3. Laikmets un personība. Rakstu krājums, red. Krūze A. 1. sēj. (2000) – R.: RaKa. – 221 lpp.
4. Laikmets un personība. Rakstu krājums, red. Krūze A. 2. sēj. (2001) – R.: RaKa. – 270 lpp.
5. Laikmets un personība. Rakstu krājums, red. Krūze A. 3. sēj. (2002) – R.: RaKa. – 319 lpp.
6. Laikmets un personība. Rakstu krājums, red. Krūze A. 4. sēj. (2003) – R.: RaKa. – 323 lpp.
7. Laikmets un personība. Rakstu krājums, red. Krūze A. 5. sēj. (2004) – R.: RaKa. – 386 lpp.
8. Latvija. Pārskats par tautas attīstību. Cilvēkdrošība 2002/2003. Red. Sīmane M. – R.: “UNDP” – 154 lpp.
9. Мадди С. Теории личности: сравнительный анализ. (2002) – Ст-б: Речь. – 539 с.
10. Мацумотто Д. Психология и культура. (2002) – Ст-б- М.: Олма Пресс. – 414 с.
11. Notikums dzīves ceļa kontekstā. (2004). Psiholoģisko pētījumu biļetens, Nr. 15. – R.: SPPA. – 91 lpp.
12. Rumkovska A. (2004). Darba zaudējuma krīzes izpausmes un pārvarēšanas stratēģijas. Maģistra darbs. – LU – 154 lpp.

Master Office

JA ES NEBŪTU...

Ja es nebūtu no tās puses,
no Malienas,
es tikpat saldi un garšīgi smietos
par tām mīļajām blēņām,
ko piedēvē novadniekiem,
un sacerētu vēl trakākas,
jo smieties par sevi
ir māksla, bauda
un gara veselīgums.
Par sevi nesmejas
garā vājie un neveselie.

Ja es nebūtu malēnietis,
mana sirds tāpat pakluptu
Ziemeļvidzemes augstienē,
jo tajā vietā
gribas sakust,
gribas būt tuvāk zemei
un stāvus nav diezcik tuvu.
Un pieglausties gribas
vien tam,
ko tu mīli.

Ja es nebūtu no tās puses,
vienalga,
tā novada bijušais
darītu garāku manu dzīvi
pirms manis dzimšanas,
tā novada seja
darītu lielāku prieku
un dziļākas sāpes
uz manas sejas,
tā novada
nākotnes nemirstība
un draudi tai nemirstībai
dotu man to pašu,
par cilvēku padarošo,
vīrišķību.

Ja es nebūtu no tās puses...
Kā tas var būt?
Es nevaru būt
no citas puses.
...Un tagad
lai vecvecā Glika
vecvecie ozoli
lai nošalc šai dziesmai
āmen.

O. Vācietis [40, 164]

ERNSTA GLIKA DZĪVE UN PEDAGOĢISKĀ DARBĪBA (1652–1705)

Iepazīšanās ar pasaules kultūras un izglītības sasniegumiem aizsākas pašu mājās – ar sava pagasta, rajona, novada gara kultūras vērtību apzināšanu. Latviešu tautas izglītības attīstības gaitā interesi un ievērību pelna 17. gadsimta pedagoģiskā doma, jo īpaši – pirmo latviešu zemnieku skolu atvēršana un pedagoģiskās literatūras pirmsākumi Vidzemē 17. gadsimta otrajā pusē.

Pedagoģiskās domas attīstība Latvijā 17. gadsimtā pamatoti uzskatāma par pasaules pedagoģiskā procesa sastāvdaļu. Par to liecina arī vācu mācītāja, skolotāja, literāta E. Glika dzīve un pedagoģiskā darbība un viņa atstātā pedagoģiskā mantojuma aktualitāte mūsdienās.

Ernsta Glika sociālā izcelšanās, dzīves gājums un uzskatu izveide

Sakšu zemē, Zāles upes krastā 19 km no Halles atrodas maza vācu pilsētiņa ar senlaicīgu pili un baznīcu centrā. Šeit, Vetīnā, 1652. gadā Nikolaja baznīcas otrā mācītāja (diakona) Kristiāna Glika (1612–1683) un Dorotejas, 1636. gadā mirušā Vetīnas mācītāja meitas, vienpadsmit bērnu ģimenē kā astotais piedzimis Ernsts Gliks, vēlākais vācu mācītājs, literāts, skolu un sabiedriskais darbinieks, lai lielāko daļu sava 53 gadus

ilgā mūža veltītu latviešu zemnieku skolu izveidei, kā arī krievu tautas izglītošanai.

E. Glika tēva tēvs bijis grāmatu iespiedējs Leipcigā. Pēc savas sociālās izcelsmes E. Glikš audzis ģimenes tradīciju garā – kļuvis par lielu grāmatu draugu un teologu. Dzīves ceļa izvēlē ievērojams nopelns tēvam un tēva tēvam, kuri jau kopš agras bērnības mazo zēnu mudinājuši apgūt pasaules kultūras vērtības un studēt teoloģiju.

L. Bērziņš uzsvēris, ka “E. Glika dzimšana 1652. gadā krīt taisni Mārtiņa dienā 10. novembrī [..], tad nav nekādu šaubu, ka Vetīnas mācītāja dzimta šīnī apstākļi redzēja Dieva paredzi, un jaunais Glikš iesila domās par sekošanu lieliem paraugiem”. [8, 8–9]

Ar nožēlu jāatzīst, ka nav saglabājies E. Glika portreta zīmējums vai skice. Izziņas materiālu par viņa ārējo izskatu gūstam no A. Grīna raksturojuma: “.. Glikš, pamaza auguma vīrs, bargām acīm un sārtu seju...” [11, 9]

No 13 gadu vecuma aizsākušās Ernsta skolas gaitas Altenburgas latīņu skolā, iepriekš izglītību ieguvis patstāvīgi tēva gādībā.

Kādā iesniegumā zviedru ģenerālgubernatoram grāfam Dālbergam E. Glikš sniedzis šādas ziņas: “Dzimis esmu Vetīnā, Saksijā. Vispirms mani mācīja mans tēvs, tad nonācu Altenburgas skolā. Vitenbergā un Leipcigā es esmu studējis vecās valodas un absolvējis teoloģijas kursu. 1673. gadā es ceļoju kā prēdikants uz Livoniju, kur es esmu mācījies latviski un igauniski, krieviski un slāviski.” [8, 8]

E. Glika tēva atmiņās teikts: “Ernsts, mūsu pastarītis, aizgāja ap Miķeļiem 1665. gadā uz Altenburgu latīņu skolā. Lai Dievs mums dod piedzīvot pie viņa prieku!” [8, 9]

Tajā laikā Eiropā kļuva pazīstamas izcilā čehu pedagoga Jana Amosa Komenska idejas. Kā atzīmē vēsturnieks A. Čuma, Altenburgas pusē 250 skolas strādājušas pēc J. A. Komenska pedagoģiskās koncepcijas, mācības notikušas pēc J. A. Komenska sastādītajām mācību grāmatām. Līdz ar to jau skolas gados notikusi E. Glika netieša iepazīšanās ar J. A. Komenska pedagoģiskajiem uzskatiem. Apzināta sekošana viņa mācībai īstenojusies Latvijas skolās.

Jāatzīmē, ka problemātisks ir jautājums par K. Glika ģimeni un tās locekļu skaitu. Vēsturnieka H. Stroda uzskats atšķiras no pirmspadomju laika pētnieku viedokļa. Vērojami divi varianti, runājot par bērnu skaitu ģimenē – gan vienpadsmit, gan četri. E. Glika dzimtas koks veidots pēc G. Hillnera dotajiem materiāliem un liecina, ka aizsāktie pētījumi jāturpina.

Pirms aplūkojam E. Glika tālākās dzīves gaitas, īss tā laika sabiedriski vēsturiskās situācijas raksturojums Vācijā. 1648. gadā bija beidzies 30 gadu karš, kas nesa ļoti lielu postu. Zeme bija izpostīta, plosījās bads un trūkums.

“No iedzīvotājiem 2/3 vai 3/4 bija nokauti vai bojā gājuši caur badu un mēri. Vietām 10 jūdžu apriņķī nebija sastopams ne cilvēks, ne lops, pat ne zvirbulis. Reta mala bija tā cietusi kā taisni Glika dzimtene,” norādījis G. Hillners. [12, 7]

Par spīti tam saglabājusies cilvēku tiekšanās pēc izglītības un kultūras.

E. Gliks astoņus gadus mācījies tēva mājas tuvumā, studējot Vitenbergā un Leipciģā, kas aptvēris laika posmu no 1665. gada līdz 1673. gadam.

Tajā laikā Vācijā ļoti izplatīta M. Lutera (1483–1546) mācība. E. Gliks studējis viņa dzīvi un darbu, kļuvis par M. Lutera uzskatu piekritēju. M. Luters, būdams ievērojams reformācijas darbinieks un protestantisma dibinātājs, ļoti ietekmējis visas Vācijas garīgās dzīves sfēras. 16.–17. gs. M. Luters pārtulkojis Bībeli vācu valodā, uzskatot, ka lasīšana un Bībeles patstāvīga apgūšana ir ticīga un vispārizglītota cilvēka pirmais pienākums. Bībeles tulkojums veicinājis vācu nācijas kopējas valodas izveidošanos. Šis fakts E. Gliku tuvinājis M. Lutera domu pasaulei un rosinājis turpināt M. Lutera aizsāktās tradīcijas, kā arī tulkot Bībeli latviešu valodā.

Studēdams Leipciģas universitātē, E. Gliks iepazinies ar luterisma virzienu – piētismu, kam raksturīga stingra dievbijība un askētisms ikdienas dzīvē.

Piētisti vērsās pret sholastisko morāli, pretstatot to dabiskajai un sekmējot cilvēku tiekšanos pēc zināšanām. Piētisma kustība lielā mērā ietekmēja E. Glika dzīvi un darbu kā Vācijā, tā Latvijā.

1673. gadā E. Gliks devās uz Vidzemi. Īstie iemesli aiziešanai no dzimtenes un tēva mājām, kā arī nodomi nav skaidri zināmi. Tajā laikā daudzi vācieši pameta dzimto zemi, lai dotos strādāt svešumā.

Šķiet, ka veiksmē pavadījusi E. Gliku visās viņa dzīves gaitās, jo uz Vidzemi viņš ceļojis kopā ar J. Fišeru, kam toreizējais zviedru karalis Gustavs Ādolfs uzticējis pārzināt baznīcas lietas Vidzemē. Šim apstāklim ir ļoti liela nozīme E. Glika tālākajā dzīvē un darbā.

Iepazinies ar latviešu dzīves apstākļiem un tumsību, kas tajā laikā valdījusi Vidzemē, E. Gliks par savas dzīves mērķi izvirzījis strādāšanu latviešu tautas labā, gādājot zemnieku bērniem skolas un mācību grāmatas. Jāatceras, ka šajā laikā E. Gliks bija tikai 21 gadu vecs. Pārsteidzoša ir vācu jauneklā lielā degsme un vēlēšanās strādāt toreizējās "bauru" tautas labā.

Par galveno uzdevumu E. Gliks izvirzījis mācību grāmatu izveidi, "bet no grāmatām pirmajā vietā bija jāstāda Bībele. Viņa gaišais un drošais skats te ierauga lielu nākotnes uzdevumu: Baltijas tautām ir jātagādā grāmatu grāmata". [12, 7]

"Tas skubināja mani," atceras E. Gliks, "ar stipru apsolījumu Dieva priekšā šo valodu (latviešu) it krietni pārmeklēt un tanī papildināties." [12, 8]

Ir zināms, ka, dzīvodams Alūksnē, E. Gliks mācījies ne tikai latviešu valodu, bet arī igauņu, leišu un krievu valodu.

Lai tulkotu Bībeli, bija nepieciešamas seno valodu zināšanas. E. Gliks devies uz Vāciju [38, 8], lai pie slavenā austrumu valodu pratēja Ekharta (*Echart*) tās apgūtu. Bijušais Alūksnes draudzes mācītājs J. Kovals uzskata, ka tas noticis tikai pēc Jaunās Derības tulkojuma pabeigšanas 1685. gadā un ildzis apmēram gadu. Pievienojos pirmajam viedoklim, jo domāju, ka senās valodas E. Gliks tomēr apguvis pirms Jaunās Derības tulkojuma.

1680. gadā E. Gliks atgriezies Vidzemē. Strādājis par mācītāju vācu garnizonā Daugavgrīvē, kur pavadītais laikaposms – gandrīz trīs gadi – ir nozīmīgs priekšnoteikums viņa tālākajam dzīves posmam. Vērojami dažādi sarežģījumi un konflikti viņa dzīvē, nesaskaņas ar tā laika valdošo aprindu pārstāvjiem, kas zināmā mērā atklāj arī viņa uzskatus un rakstura iezīmes: “Gliks nav tas vīrs, kas domās vienu un sacīs otru vai baidīsies aiz prātīga aprēķina izteikt savus īstos uzskatus.” [8, 14]

Šīs iezīmes viņu pavadījušas visu mūžu.

Ir zināms, ka 1682. gada 25. oktobrī ģenerālsuperintendants Fišers griezies pie karaļa Kārļa I ar lūgumu E. Gliku iecelt par Alūksnes draudzes mācītāju. Tā 1683. gadā E. Gliks pārcēlies uz Alūksni, kur strādājis Alūksnes draudzē par mācītāju.

1683. gads ir nozīmīgākais E. Glika pedagoģiskajā darbībā Latvijā. Šajā gadā viņš atvēra pirmās tautskolas latviešu zemnieku bērniem. 1683. gads ir sākums E. Glika ražīgākajam dzīves posmam un pedagoģiskajai darbībai. Šajā laikā E. Gliks bija 31 gadu vecs.

Dzīve un darbs Alūksnē neapšaubāmi pavēruši daudz plašākas iespējas nekā Rīgā. Piekritīsim L. Bērziņa atziņai, ka Glika spēki Rīgā būtu vairāk sadalījušies nekā Alūksnē. [8,15]

Kopš 1681. gada E. Gliks ar studenta Kristiāna Bartolomeja Vitena nelielu palīdzību uzsācis Bībeles tulkojumu latviešu valodā, taču pamatdarbu veicis Alūksnē. Jaunās Derības tulkojums izdots 1685. gadā, Vecā Derība sāka izdot 1689. gadā. Bībele 1500 eksemplāros publicēta 1694. gadā Rīgā, Vilkena spiestuvē.

Īpašu ievērību pelna E. Glika personīgā dzīve Alūksnē. Alūksnes pusē E. Gliks atradis savu dzīvesbiedri – Alūksnes komandanta un rentes kunga Bengarta fon Reuter un viņa sievas (dzim. fon Patkul) meitu Kristiānu Reuter. [12, 28]

E. Glika ģimenē auguši pieci bērni: Ernsts, Anna, Geneta, Kristīna, Elizabeta, kā arī audžumeita Marta Skavronska, kura vēlāk Glika dzimtu padarījusi slavenu Krievijā, kļūdamā par Krievijas valdnieci Katrīnu I. Šis fakts ir ļoti nozīmīgs E. Glika dzīvē.

E. Glika tulkotā Bībele (oriģinālizdevums un faksimiliespiedums)

Kopš 1687. gada E. Glikš bijis Kokneses apriņķa prāvests. Apriņķis apvienojis 22 draudzes. Pēc vēsturnieku liecībām, Kokneses apriņķis E. Glika laikā bijis labākais visā Latvijas teritorijā. [50]

Liels pārmaiņas E. Glika un viņa ģimenes dzīvē ienesis Ziemeļu karš (1700–1721) starp Krieviju, Poliju un Dāniju, no vienas puses, un Zviedriju (kurai toreiz bija pakļauta Vidzeme un Rīga) – no otras puses. Pēc V. Šlipenbaha (1658–1739) komandētās zviedru armijas sakāves pie Omulmuižas (Igaunijā) 1702. gadā, 19. jūlijā krievu armija B. P. Šeremetjeva (1652–1719) vadībā sākusi Alūksnes pils ieņemšanu. Līdz ar to 1702. gada 19. jūliju varam uzskatīt par sākumu krasām izmaiņām E. Glika dzīvē un darbā.

Daiļliteratūrā šie notikumi plaši aprakstīti. Par tiem stāsta arī tautas mutvārdu daiļrade.

Latviešu vēsturisko teiku tematika aptver tautas dzīves un vēstures faktus, sākot jau ar 13. gadsimtu. Pie vēsturisko teiku grupas pieder

arī teikas un nostāsti, kas ar hronoloģisku precizitāti stāsta par Pētera I karapulku iebrukumu Alūksnē. Alūksniešiem zināmi divi nostāstu varianti. Lūk, viens no tiem:

“Pētera I karavadonis Šeremetjevs pili aplencis un aicinājis tās aizstāvjus padoties, apsolīdams, ja tie pili atstās neizpostītu, gūstā neņemt. Pili no krievu armijas slēpies arī Alūksnes mācītājs E. Gliš ar savu ģimeni un arī audzmeitu (varbūt kalponi) Martu Skavronsku (vēlāk Katrīnu I). Pils komandants vilcinājies padoties, un Šeremetjevs nolēmis pili ieņemt triecienā. Kad pa tiltu no pils ārā gājuši civilie iedzīvotāji, divi garnizona virsnieki nolēmuši pili uzspridzināt, taču sprādziens noticis ātrāk nekā paredzēts. Pils pilnīgi sagrauta. Pēc pils saspridzināšanas Šeremetjevs visus saņēmis gūstā, starp tiem arī mānījis Glišu un viņa audzmeitu. Īsi pirms padošanās Marta bijusi salaulāta ar kādu no garnizona apakšvirsniekiem, bet Šeremetjevs Martu paņēmis pie sevis. Viņam Martu atņēmis Aleksandrs Menšikovs, kurš to rūpīgi slēpis no Pētera I. Par neparasto skaistuli Pēteris I uzzinājis no kāda Menšikova nelabvēļa, tāpēc ieradies viņa mājā negaidīts. Valdniekam Marta iepatikusies. Iesvētīšanas ceremonijā jaunajā ticībā Pēteris I Martai par krusttēvu tišām aicinājis Menšikovu. Martai devuši vārdu Katrīna.” [17, 32]

“Pēc apprecēšanās, lai slēptu Martas – Katrīnas I zemniecisko izcelšanos, cara piederīgie likuši iznīcināt visus viņas radus. Esot zināms tikai, ka Martas māte nākusi no Višķu ciema (Latgalē) uz Alūksnes pagasta Paideru ciemu, kur nomirusi, atstādama Martu kā bāreni dzimtilvēka Presņikova ģimenē. Tajā bijuši kādi 14 bērni. Martu pie sevis paturējis mācītājs Gliš. Vēl tagad vietējie iedzīvotāji bijušā Paideru ciema vietā, aizauguša diķīša malā, rāda vītoli, kura ēnā Marta mazgājusi veļu, un akmeni, pie kura viņa pievedusi zirgu, lai tiktu tam mugurā.” [17, 34]

Hillners papildinājis līdz šim zināmo informāciju, norādīdams, ka Martas ģimene Alūksnē ienākusi no Krustpils puses, tēvs bijis leitīis. [12, 34]

Arī A. Pelēcis tēlojumos, kas apkopoti “Alūksnes grāmatā”, piemin nostāstus par Martu.

“Nekad savā mūžā Marta nebija ēdusi tauku maizi, un sviesta cība viņai šķīta kā saule pie debesīm. Vecais kalpa Miķelis bija stāstījis, ka ķeizaram gan labi – varot taukus no pannas dzert... Bārenīte nolika sprēslenīcu, pašķīra sūnas un, dzerdama malku no burvju avotiņa, teica: “Tu, kas pīpildi viņu kotra korstokū vieliešanās, pataisi mani par ķeizaīni! Gribu toukus nū ponnas dzert!”

Tajā pašā brīdī iešalcās Paideru birze, norībēja zeme – un kariete ar deviņu zirgu bija klāt. Jauns ķeizars, skaists kā kalna bērzs saulē, izlēca no karietes.

“Marta, pamet sprēslenīcu pa vējam! Brauksim uz Pēterpili!”

Palika līdz pusei izplēsta pakulu kodaļa uz akmens. Karietes riteņa pēdās saziedēja zeltainas purenes. Avotiņš ierāvās sūnās. Burvestība aizdarīja plakstus...”

[30, 97]

Turpinājumā autors stāsta par Martas dzīvi pie Pētera I, par abu braucieni uz Alūksni, lai no turienes uz Pēterpili aizvestu vienu no Martas iemīļotajiem trīs paegļiem. Divi palikušie paegļi vēl šodien aug 3 km no Alūksnes. [50]

Par šiem notikumiem rakstījis arī A. Grīns [11, 305], kurš triloģijā “Saderinātie” attēlojis krievu uzbrukumu Alūksnei, stāstot, ka Marta ar Pēteri I iepazinusies 15 gadu vecumā – krietnu laiku pirms Alūksnes ieņemšanas. Tas noticis nejausi, bet atkārtota tikšanās notikusi jau Maskavā. Marta Alūksnē bijusi E. Glika salaulāta (iespējams, tikai saderināta) ar Kraukļu Jāni. Diemžēl dzīvē lemts tiem atkal satikties tikai 1727. gadā. Minētie daiļliteratūras fragmenti lasītājos rada interesi, jo tie ir saistoši un emocionāli, taču, kā redzams, tie ir samērā pretrunīgi un nav uzskatāmi par zinātnisku izziņas avotu, tomēr paver plašāku ieskatu E. Glika un viņa ģimenes dzīvē un rosina izziņāt vēsturisko īstenību.

Šeremetjeva vadītā karapulka cīņas ilgušas no 19. jūlija līdz 26. augustam, kad pils ieņemta. Mācītājs E. Gliks ar basām kājām un Bībeli rokās pilsētas iedzīvotāju priekšgalā devies uz Šeremetjeva telti un lūdzis žēlastību sev un pārējiem Alūksnes iedzīvotājiem skaidrā krievu valodā. Tas liecina, ka, jau Alūksnē dzīvodams, E. Gliks labi apguvis krievu valodu un uzsācis Bībeles tulkojumu krievu valodā. E. Gliks saņemts gūstā. Gūstā bez prāvesta Glika un viņa ģimenes saņemti viens skolotājs, viens zvaniķis, trīs tirgoņi, divdesmit četras pilsoņu sievas, trīspadsmit dēli, trīspadsmit meitas. [39, 20]

H. Strods minējis šādu gūstā saņemto skaitu – prāvests Gliks ar sievu Kristiānu, pieciem bērniem, šo bērnu skolotāju, diviem baznīcas

sulaiņiem un divām kalponēm – kopā 12 cilvēki. [36, 52] Tādu skaitu min arī G. Hillners.

Tā 1702. gadā aizsācies E. Glika dzīves un darba posms Maskavā, kur viņš savus pakalpojumus piedāvājis Pēterim I un tas licis viņu atbrīvot. Sekojis ražīgs darbs skolu un pedagoģiskās literatūras izveidē, kas aptvēris laika posmu no 1703. līdz 1705. gadam un noritējis ar tiešu Pētera I atbalstu.

Neapšaubāmi, ka pārceļšanās no Alūksnes uz Maskavu izmainīja E. Glika darbu un uzskatus, taču noteicošie bijuši E. Glika pedagoģiskie centieni, jo viņam kā skolu veidotājam un mācītam cilvēkam nav bijusi vienaldzīga arī Krievijas izglītības attīstība. E. Gliks vienmēr strādājis tur, kur jutis savu ieceru īstenošanas reālu nepieciešamību.

1705. gadā Maskavā pārstāja puktēt E. Glika sirds. Viņš apglabāts Marijas (Marinas) birzī. E. Glika bērū ceremonija bijusi ļoti grezna. To rīkojis Krievijas sūtniecības loceklis, sūtnis F. A. Golovins – E. Glika pedagoģisko centienu atbalstītājs, viņa draugs un padomdevējs. Atvadu vārdus pie E. Glika kapa teicis Karalauču (Kēnigsbergas) mācītājs Fabricijs. [16, 18] Pēteris I ļoti smagi pārdzīvojis E. Glika nāvi, uzskatot, ka zaudējis savas tautas īsteno audzinātāju. [50]

Krievu vēsturnieks N. Karamzins (1766–1826) 1812. gadā sameklējis viņa kapa vietu vecajā vācu kapsētā pie Marinas birzs, izravējis nezāles un norakstījis kapa uzrakstu:

“Še dus
Nelaiķa augstcienīgais teologs
Ernsts Gliks. Prāvests un mācītājs
Alūksnē Vidzemē ar
Prātu un drosmi apdāvināts, laimē
Un nelaimē, ko laimīgi
Dievs sen iepriekš Krievijai
Nodomājis. Kas ir izpaudies
Valodu piesavināšanā un bībeles

Tulkojumos un labāku laiku cerībā,
Beidzot 1702. gadā paša un
Piederīgo gūstniecībā,
Kurā būdams viņš uz Augstu rīkojumu
Nodibināja starp krieviem
Ģimnāziju un tādā darbā
Iegāja mierā. Dzimis viņš bija
Anno 1655. Vetīnā Saksijā
Un mira Maskavā 1705. g. 5. maijā.
Viņu piemin, to svētīdami." [8, 39]

Šeit minēts nepareizs dzimšanas gads. E. Glikš dzimis 1652. gada 10. novembrī.

Ir zināms, ka E. Glika sieva Kristiāna nodzīvojusi Maskavā vēl pēc E. Glika nāves 35 gadus un apglabāta 1740. gada 1. oktobrī. Viņa bērni ieņēmuši vadošus amatus cara galmā. Vienu meitu apprecējis barons Fītinghofs, kurš saukts par "Vidzemes pusķēniņu". [50]

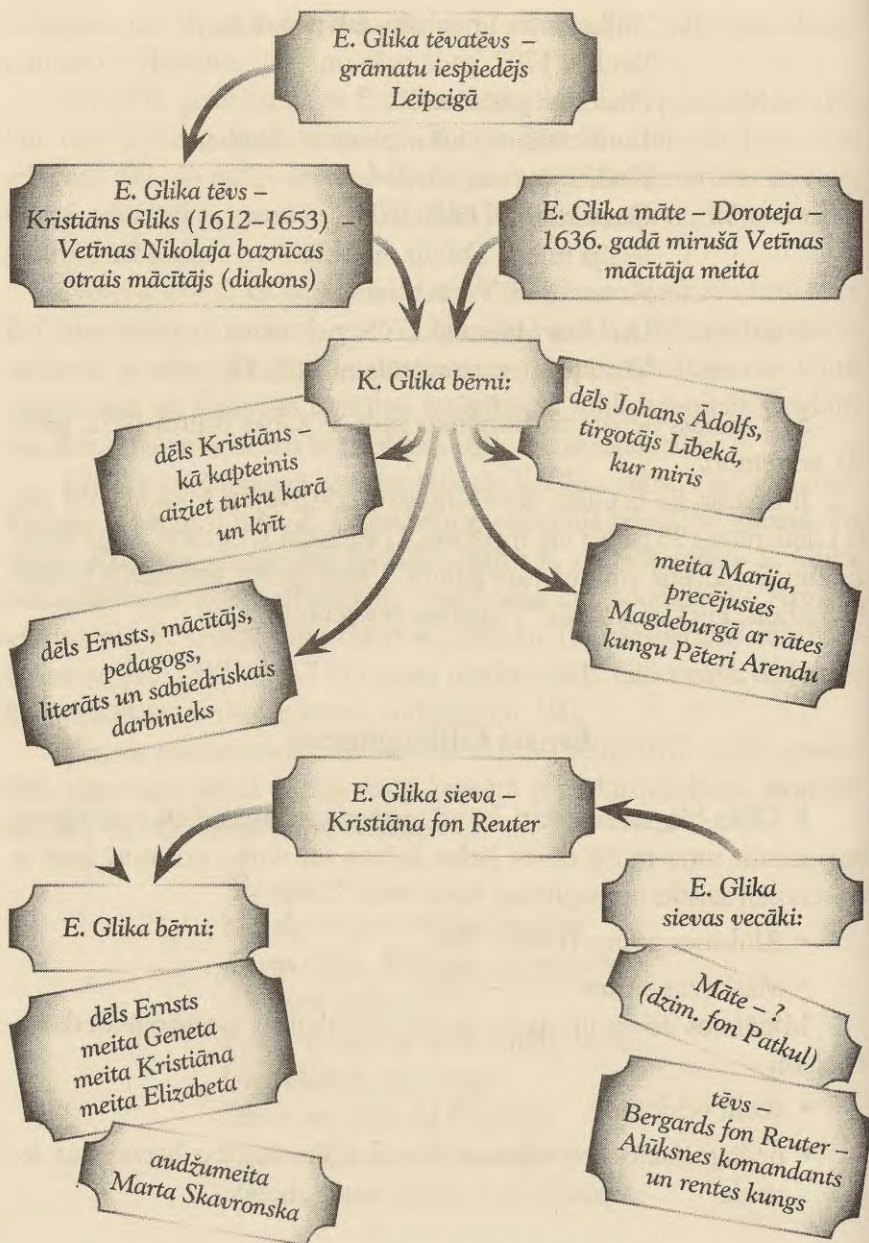
Ernsta Glika ģimene

E. Glika biogrāfiskie dati, kā arī atstātais pedagoģiskais mantojums ļauj izdalīt viņa mūžā divus lielus dzīves un darba posmus, kuri ir savstarpēji saistīti un papildina viens otru. Tie ir:

- ♦ Alūksnes posms (1683–1702)
- ♦ Maskavas posms (1702–1705)

Minētajos dzīves un darba posmos aplūkojami pedagoģiskā darba virzieni:

- ♦ skolu veidošana,
- ♦ pedagoģiskās literatūras tulkojumi un mācību literatūras izveide.

*Glika dzimtas pēctecis Deivids Jurgens
kopā ar autori Ilonu Riekstiņu un viņas dēlu Reini*

Atsevišķi vērtējama E. Glika kā Bībeles tulka darbība. E. Glika uzskatu izveidi noteica šādi fakti:

- ♦ ģimenes ietekme, tēva un tēvatēva personīgais paraugs, dotā dzīves gudrība;
- ♦ M. Lutera mācība;
- ♦ J. A. Komenska pedagoģiskā teorija;
- ♦ piētisma straujā izplatība Vācijā un arī Latvijā;
- ♦ zviedru politika Latvijā 17. gadsimta 2. pusē;
- ♦ iepazīšanās ar latviešu tautu un tās kultūru un valodu;
- ♦ Pēteru I valdīšanas laika kultūras un izglītības attīstības tendences Krievijā.

J. A. Komenska pedagoģiskā teorija – E. Glika pedagoģiskās darbības pamats

“Dārznieks, iedams pa mežu vai birztalu un atrazdamas tur derīgu stādiņu, nestādīs vis to nekoptā zemē, bet gan augļu dārzā, lai tur to koptu un audzētu kopā ar citiem.

Jo lielāks augļu dārzs, jo labāk aug koki, tāpēc – kā augļu kokiem vajadzīgi iekopti dārzi, tā jauniešiem nepieciešamas labas skolas...”

J. A. Komenskis [48, 93]

J. A. Komenskis dziļi ietekmējis pedagoģiskās domas un skolu attīstību un pamatoti tiek uzskatīts par jaunas pedagoģiskās sistēmas izveidotāju 17. gadsimtā.

Salīdzinot E. Glika un J. A. Komenska sociālo izcelšanos un uzskatu veidošanos, vērojama zināma līdzība. Abi nākamie pedagogi dzimuši un auguši reliģiozās ģimenēs, kurās augstu vērtēts cilvēka prāts un vēlēšanās apgūt zināšanas, līdz ar to tiek iegūta augstākā izglītība un aizsākts darbs kā teoloģijā, tā pedagoģijā.

Laikā, kad mācījies E. Gliks, J. A. Komenska mācība jau bijusi plaši pazīstama. Kā liecina Magdeburgas skolas nolikums, 1658. gadā mācību grāmatu sarakstā pirmajā vietā minētas J. A. Komenska grāmatas, par galveno uzskatot darbu “Jutekļiem uztveramo lietu pasaule attēlos”. Altenburgā, kur mācījies E. Gliks, vairāk nekā 250 skolas sauktas par Komenska skolām. Tajās mācības notikušas pēc J. A. Komenska pedagoģiskās teorijas principiem. [52]

Tas nozīmē, ka E. Gliks ar J. A. Komenska mācību iepazīties jau skolas gados, apguvis izglītību pēc viņa izstrādātajām mācību programmām, kas neapšaubāmi veicinājis E. Glika tālāko pievēršanos J. A. Komenska pedagoģiskajai teorijai.

Gliks uzskatījis, ka latviešu tautai ir nepieciešams gūt izglītību. Pārsteidzoša ir arī E. Glika dziļā latviešu tautas mīlestība. Jaunās Derības tulkojuma priekšvārdā 1685. gadā viņš aicina: “Mīļais latvieti! Celies un topi gaišs!”

Šie vārdi ir E. Glika pedagoģiskās darbības vadmotīvs Latvijā, kura pamatā ir J. A. Komenska pedagoģiskā teorija.

Pēc J. A. Komenska domām, audzināšanai ir trīs pakāpes:

- 1) sevī un apkārtējās pasaules izzināšana – intelektuālā audzināšana;
- 2) sevī pārvaldīšana – morālā audzināšana;
- 3) tiekšanās uz dievu – reliģiskā audzināšana.

Par galveno viņš izvirzījis intelektuālo audzināšanu, uzskatot, ka “no katra bērna var izveidot cilvēku”. [47, 54]

Ja skolu attīstības gaitā Vidzemē E. Glikam nav izdevies īstenot šos trīs uzdevumus tautas atpalicības un tumsonības dēļ, tad Maskavā izveidotajā ģimnāzijā viņš tos realizējis.

E. Glika uzskati bijuši šādi: lai vienkāršajam cilvēkam būtu iespēja izglītoties, ir vajadzīga skola. Skolā ir nepieciešams skolotājs, taču skolotājam ir jānāk no tautas vidus, jānācās savā dzimtajā valodā pašam un jānāca citi. E. Glikam uzskatījās, ka sevī un apkārtējās pasaules izzināšana sākas ar dzimtās valodas mācīšanos, ar apkārtnes mācību un ģeogrāfiju, ar savas un kaimiņtautu kultūras apguvi, ar valodu mācīšanos, īpaši lielā godā turot senās valodas.

Šie principi arī aizgūti no J. A. Komenska pedagoģiskās teorijas, diemžēl to līdzībai izsekot izdevies tikai Maskavas skolās, ne Alūksnē.

J. A. Komenskis jaunā skatījumā pacēlis elementārskolas nozīmi, uzsvērdams, ka tā ir dzimtās valodas skola, ne latīņu valodas skola, kā tas bija baznīcas skolās, un paplašinādams mācību saturu ar jauniem priekšmetiem: fiziku, ģeogrāfiju, vēsturi, dziedāšanas mācību un rokdarbiem.

Ģimnāzijā paredzējis mācīt latīņu un sengrieķu valodu, dzimto valodu un vienu no jaunajām valodām.

To visu savās skolās Maskavā īstenojis E. Glikam, tuvinādams tās Eiropas ģimnāziju vispārējam līmenim.

J. A. Komenskim pieder mātes skolas ideja (darbs “Mātes skola”) – pirmsskolas audzināšana mātes vadībā. Vidzemē 17. gadsimtā latvieši

mācības uzskatījuši par kauna lietu, un tāpēc vecāki savus bērnus nelabprāt sūtījuši skolā, arī mājās pašizglītība nav bijusi.

Līdz ar to doma par mātes skolu Vidzemē šajā laikā nav radusi piepildījumu, lai gan E. Gliks bijis tās atbalstītājs.

J. A. Komenskis lielu nozīmi piešķīris skolotājam, uzskatīdams skolotāja amatu par ļoti godājamu, par cildenāko amatu pasaulē. Tas ir tam laikam jauns un progresīvs uzskats, jo pirms tam skolotāja profesija nav bijusi godā. J. A. Komenskis prasījis, lai apkārtējie cilvēki cienītu skolotāju, bet pats skolotājs apzinātos sava darba vērtību. Viņa princips bijis šāds: "Skolotājam jārūpējas pirmām kārtām par to, lai aizrautu skolēnus ar savu paraugu." [18, 37] Par vienu no svarīgākajām iezīmēm viņš uzskatījis skolotāja reliģiozitāti.

Šāds skolotāja paraugs ir kā pats J. A. Komenskis, tā arī viņa mācības piekritējs E. Gliks, kurš uzskatījis, ka vienīgi skolots cilvēks var virzīt uz priekšu sabiedrības attīstību. To apliecina arī E. Glika pirmās skolas Alūksnē, kuru uzdevums – sagatavot skolotājus no tautas vidus.

Otrs priekšnoteikums J. A. Komenska didaktisko principu īstenošanai – laba mācību grāmata. Uzskatu, ka J. A. Komenskis pamatoti atzīstams par vienu no pirmajiem pedagoģiskās literatūras veidotājiem Eiropā. Viņa darbi tulkoti gandrīz visās Eiropas tautu valodās un izplatīti ļoti daudzās zemēs, to skaitā arī Krievijā 17. un 18. gadsimtā. Vairāk nekā 150 gadu tās bijušas labākās mācību grāmatas elementārajai izglītībai un derējušas par paraugu citiem progresīvajiem pedagogiem mācību grāmatu sarakstīšanā.

Iedziļinoties un pētot J. A. Komenska mācību un viņa sarakstīto literatūru, E. Gliks kļuvis par pedagoģisko darbu radītāju, tulkotāju un publicētāju.

Turpinot domu par E. Glika un J. A. Komenska pedagoģisko uzskatu līdzību, jāatzīmē kāds ļoti nozīmīgs fakts. Plaši pazīstama ir J. A. Komenska izvīzītā skaņu metode lasītprasmes apgūvē. Tajā laikā pazīstamas bija divas – jau minētā un sensenā burtošanas metode.

Skaņu metode bija jauns, pozitīvs risinājums tā laika lasītprasmes apguvē, ko īstenojis J. A. Komenskis. Viņš izvirzījis prasību apvienot lasīt mācīšanu ar rakstīt mācīšanu, ierosinājis pēc bērnu iepazīstināšanas ar atsevišķiem alfabēta burtiem pāriet pie attēla virsraksta lasīšanas, nepievēršot uzmanību ilgiem burtošanas mēģinājumiem, bet gan izmantojot zīmējumiem pievienoto grāmatas tekstu. [52]

Valodnieki I. Niselovičs un O. Ņesterovs apgalvo, ka Latvijā J. A. Komenska radītā skaņu metode 17. gadsimtā nav izmantota ne ābeču izveidē, ne lasītprasmes apguvē.

Izpēte liecina, ka Alūksnes skolās lasīt mācīšana veikta pēc J. A. Komenska skaņu metodes, tas ir arī viens no iemesliem sekmīgai lasītprasmes apguvei Alūksnes skolās viena gada laikā.

J. A. Komenska pedagoģiskās darbības rezultātā veidojušies E. Glika pedagoģiskie uzskati, jau sākot no agras bērnības. Piepildījumu tie raduši pašā E. Glika pedagoga darbā, jo viņš pamatoti uzskatāms par J. A. Komenska mācības atbalstītāju un īstenošanu dzīvē. Pateicoties šiem abiem izcilajiem cilvēkiem, izglītības attīstība Latvijā 17. gadsimtā iekļāvās kopējā Eiropas un pasaules pedagoģiskajā procesā.

E. Glika pedagoģiskā darbība Alūksnes posmā

“Gan esmu svešinieks šinī zemē, tomēr nespēju savai tēvu zemei, par kuru es še, svešumā būdams, Dievu lūgšu, diezgan pateikties par tām mācībām, ar kurām tā mani no bērnu dienām sagatavinājusi Dievam kalpot šinī zemē un ķēniņa majestātei (zviedru karalim ķēniņam Kārlim XI), jo no sava 21 gada es esmu ne savai tēvu zemei, bet Vidzemei uzticīgi un uzticīgi kalpojis...” E. Gliks [16, 10]

E. Glika dzīve un darbs Alūksnē aptver laika posmu no 1683. gada līdz 1702. gadam. Nesaskaņas ar Rīgas mācītājiem un nesamierināšanās ar tā laika pastāvošajām nekārtībām var uzskatīt par vienu no iemesliem E. Glika darba vietas maiņai. Darbs vācu kara draudzē Daugavgrīvā

neatbilda ne E. Glika dzīves aicinājumam, ne arī rakstura iezīmēm. Jau 21 gada vecumā viņš izvirzīja savas dzīves mērķi – strādāt latviešu tautas izglītības un kultūras labā. Lai to īstenotu, bija nepieciešama patstāvība domās un rīcībā, noteikta vieta un apstākļi, šeit liela loma arī personīgai draudzībai ar Vidzemes ģenerālsuperintendentu Fišeru, kurš 1682. gada 25. oktobrī griezās pie karaļa Kārļa XII ar lūgumu iecelt E. Gliku par Alūksnes draudzes mācītāju. Daugavgrīvā E. Glika ieceres un darbs nerada piepildījumu, to kavēja lielās uzskatu atšķirības un konflikti pašu mācītāju vidū, kā arī nespēja iedzīvoties minētajā draudzē un savu darba spēju sadalīšana vairākos virzienos lielā darba apjoma dēļ. Bez tam, pēc vēsturnieku liecībām, Daugavgrīvas skola atvērta jau 1678. gadā. [3, 39]

Lai spētu īstenot savas dzīves mērķi – veidot skolas zemniekiem, tulkot un radīt viņu vajadzībām pedagoģisko literatūru –, bija nepieciešams strādāt tikai šajā virzienā vienā konkrētā draudzē. Par šādu vietu Alūksnes draudze kļuva vairāku iemeslu dēļ.

E. Glikš labi izprata reālo sabiedriski politisko situāciju un tās dotās iespējas. Bez tam tajā laikā Vidzemē pavērās plašs darbs izglītības jomā, jo luterāņu baznīcai vajadzēja vairot Zviedrijas karaļa autoritāti, bet skolai – stiprināt baznīcas nozīmi zemnieku dzīvē, kā arī likvidēt dziļo tumsonību un analfabētismu. Svarīgu nozīmi ieguva arī fakts, ka tajā laikā par Vidzemes ģenerālsuperintendentu iecelts J. Fišers, jau iepriekš minētais E. Glika ieceru atbalstītājs, tuvs draugs un padomdevējs.

E. Glikš – pirmo skolu latviešu zemniekiem dibinātājs un skolotāju sagatavotājs Vidzemē

Pirms vērtēt E. Glika devumu latviešu skolu attīstībā, aplūkosim vēsturisko situāciju un skolu attīstības tendences Vidzemē zviedru valdības laikā 17. gadsimtā.

17. gadsimta sākumā saasinājās Zviedrijas un Polijas pretrunas, jo

abas valstis cīnījās par kundzību Baltijas jūrā. Izcēlās karš (1600–1629), kura noslēgumā parakstītais Altmarkas pamiers nozīmēja latviešu apdzīvotās teritorijas tālāku sašķelšanu. Vidzemes lielākā daļa kļuva par Zviedrijas koloniju, bet Vidzemes dienvidaustrumdaļa (Latgale) palika Polijas varā.

Latvijas teritorijas politiskā sadrumstalotība ievērojami kavēja ekonomikas un kultūras attīstību tās atsevišķās daļās, bremzēja ražošanas spēku attīstību, latviešu tautas ekonomiskās kopības un vienotas nacionālās valodas rašanos. Teritorijas sašķeltība kavēja arī tautas izglītības attīstību, vienota skolu tīkla izveidi. Latviešu apdzīvotās teritorijas sadalījums trīs daļās, kas pastāvēja līdz 18. gadsimta beigām, radīja gan atsevišķo daļu iedzīvotāju valodas, gan arī izglītības līmeņa atšķirības.

Lai stiprinātu savu politisko ietekmi un luterāņu baznīcas pozīcijas pakļautajā provincē, Zviedrijas valdība deva norādījumu dibināt skolas sākumā pilsētās, vēlāk – arī lauku draudzēs. Zviedru valdība uzsāka cīņu pret katolicismu un pagānismu. Visām iekarotajām zemēm bija jākļūst luterāniskām.

Skolu un izglītības lietas Vidzemē attīstījās, balstoties uz M. Lutera mācību par audzināšanu. Jāatzīmē, ka savas reformatora darbības sākumā M. Lutera izvirzījis prasību par vispārēju izglītību, bet drīz vien no šīs prasības atteicies, aprobežojot tautas izglītību ar elementārām zināšanām, kas nepieciešamas luterticīgam cilvēkam – lasīt Bībeli, dziedāt baznīcas dziesmas, prast tēvreizi un lūgšanas. Šīs zināšanas jā māca ķesterim, jākontrolē mācītājam, vispārējo vadību nosaka superintendants.

Zviedrijas valdības politiku Vidzemē īstenojis Johans Fišers (1636–1705) – Vidzemes superintendants. Viņš ar lielu dedzību pildījis karaļa Kārļa XI uzdevumus, nostiprinot luterāņu baznīcu Vidzemē, asi vērsoties pret pagānismu un katoļu ticību, ceļot baznīcas autoritāti vietējo iedzīvotāju vidū.

Vidzemes laukos, salīdzinot ar Rīgu, skolas latviešu bērniem tika atvērtas gandrīz 100 gadus vēlāk. To noteica Zviedrijas absolūtisma

mērķi. Skolu materiālā nodrošināšana bija jāveic Ekonomijas pārvaldei, bet skolotāju izraudzīšana un viņu reliģisko zināšanu pārbaude – Virskonsistorijai, prāvestiem un mācītājiem. 17. gadsimta pirmajā pusē izdoti vairāki rīkojumi par zemnieku skolu dibināšanu, bet muižniecība un tai paklausīgā Virskonsistorija tos ignorējuši. Jau Sinodes noteikumos 1625. gadā ticis risināts jautājums par skolām un jaunatnes audzināšanu. Konsistoriju likumi 1633. un 1634. gadā devuši uzdevumu visiem mācītājiem – pie skolas turēt skolotu ķesteri, kā arī mācītājiem katru gadu apbraukāt savu draudzi un ievākt ziņas par ļaužu gudrību, t. i., paredzēja skolu un mācību kontroli.

1650. gadā sekojusi Virskonsistorijas pavēle, ka pie katras baznīcas jābūt ķesterim, kas varētu turēt skolu un mācīt jaunatnei katķismu. [9, 18–19] Šīs pavēles dzīvē nav īstenojušās.

Zviedrijā zemnieku skolas pastāvēja no 16. gadsimta vidus, bet ne to eksistences noteikumus, ne mācību apjomu nevarēja attiecināt uz Vidzemi. Zviedru zemnieki bija personiski brīvi, paši uzturēja skolas, izraudzījās skolotājus, kuriem vajadzēja mācīt lasīt un rakstīt.

Vidzemē zemnieki bija dzimtcilvēki, skolas viņiem bija svešas, tādēļ skolu materiālo eksistenci vajadzēja nodrošināt valstij. Atbildība par skolu ēku celšanu uzdota Ekonomijas pārvaldes priekšniekam. Arī skolotāju iecelšana un atcelšana uzticēta pārvaldes priekšniekam saskaņā ar Vidzemes superintendentu, prāvestu vai mācītāju.

Pirmās draudzes skolas Vidzemē tika atvērtas Daugavgrīvā un Matīšos 1678. gadā, Rubenē 1679. gadā. Zviedru administrācijas laikā Vidzemes latviešu apdzīvotajā teritorijā darbojās 68 draudzes skolas. [33, 22] Vidzemes austrumdaļā skolu dibināšana saistās ar E. Gliku vārdu.

1683. gadā E. Glikš pārcēlies uz Alūksni. Lai iegūtu autoritāti zemnieku vidū, viņš papildus savām līdzšinējām latviešu valodas zināšanām turpinājis apgūt latviešu valodu Alūksnē, jo atzinis, ka bez zemnieku kaut minimālas izglītošanas dzimtajā valodā viņu pievēršana baznīcai un attīstības līmeņa paaugstināšana nav iespējama:

"Cik bēdīgi šeit stāv ar nevāciešu ticību, tas vairāk ir apraudāms, nekā aprakstāms. Starp desmitiem viens mācītājs un starp simtiem viens — to mazumiņu, ko viņi mēdz skaitīt no pieciem katķisma galvas gabaliem. Tādēļ baznīca un altāris stāv tukši, tāpēc, ka nav patikšanas ne pie tā vārda, ne pie tā sakramenta. Pret šādu postu var ko līdzēt vienīgi caur skolām."

Tāds ir viens no E. Glikas priekšlikumiem Ekonomijas valdei, kā to atzīmējis G. Hillners [12, 120] attiecībā uz Alūksnes skolu lietām.

Vēsturisku nozīmi ieguvis 1683. gads, kad Vidzemē gandrīz vienlaicīgi darbu uzsākušas trīs skolas — Alūksnes, Zeltiņa un Apukalna.

Lai skolas varētu sekmīgi darboties baznīcai vēlamā garā un tām būtu autoritāte zemnieku vidū, E. Glikas *uzsācis latviešu jauniešu sagatavošanu skolotāja amatam*.

1683. gada rudenī E. Glikas panācis, ka katra muiža sūta uz Alūksnes skolu divus zemnieku jaunekļus, kurus viņš kopā ar savu mājskolotāju Zaginu gada laikā sagatavojis, lai viņi būtu spējīgi mācīt citus. [3, 41] Latviešu skolotāju gatavošana Alūksnes draudzes skolā turpinājusies līdz 1685. gadam.

Skolotāju mācību saturs sākotnēji Alūksnē paredzējis vienīgi lasīšanas iemaņu apgūšanu un lūgšanu iemācīšanos. Pēc E. Glikas domām, tas bijis priekšnoteikums skolotāja darbam.

Latviešu zemnieku lasītmācīšanā E. Glikas izmantojis J. A. Komenska atziņas, jo viņa dzimtajā pilsētā Vetīnā un citās Vācijas skolās tajā laikā plaši lietojuši čehu pedagoga metodes.

Ziņojumā ģenerālgubernatoram 1699. gadā E. Glikas rakstījis:

"Un tā Alūksne bija pirmā vieta latviešu zemē, kur caur Dieva žēlastību manas atnākšanas pirmajā gadā (1683. g.) trīs skolas iesācās, lai gan ar raizēm un erastībām. Bet visaugstākais dievs svētīja darbu tā, ka jau 1684. un 1685. gadā varēju no saviem izmācītiem zemnieku zēniem sūtīt skolmeistus uz citām vietām un tos novēlēt tiem mācītājiem, kas pēc šā piemēra arī uzņēma skolas darbu. Tādā kārtā gandrīz viss Kokneses apriņķis (22 draudzes, kurām E. Glikas 1687. gadā celts par prāvestu) tapa "apstādīts" ar Alūksnes skolmeistariem. Un lai gan no sākuma skolas nāmi vēl nebija celti, mācītāju kungi uzņēma savās mājās un tur labprāt lika tā kunga vārdiem staigāt savu gaitu." [8, 23]

Jāatzīmē, ka no E. Glika audzēkņiem, kurus viņš dēvējis par “skolas puikām”, ir zināmi tikai divi: Gulbenē par skolotāju strādājis Vilhelms, kas 1685. gadā mācījis 25 skolēnus, bet Vējavas draudzē Sīmanis Krēsliņš mācījis 18 skolēnus. [34]

17. gadsimtā Vidzemē skolas bijušas kauna lieta, par tām tikai smējušies un zobojušies. [38, 9]

Skola bija jauna parādība zemnieku dzīvē. Pieredze bija mācījusi, ka no saviem apspiedējiem viņi nevar panākt stāvokļa uzlabošanu, ka katrs jauns rīkojums padara viņu dzīvi vēl ļaunāku. Tāpēc daudzi zemnieki skolu uzskatījuši par jaunām kļaušām, turklāt neuzticēšanos vēl vairāk pastiprinājusi skolas uzspiešana ar varu.

Par to liecinājis gadījums Bejas muižā 1685. gada rudenī. Muižas nomnieks ieradies Supesnieku mājās, lai izraudzītos skolēnus. Saimnieka sieva atbildējusi noraidoši. Tad muižnieks ar rungu sitis saimniecei, bet trāpījis mazgadīgajam bērnam, kas nākamajā dienā miris. Pēc minētā gadījuma vecāki kategoriski atsacījušies sūtīt bērnus skolā.

Skolu dibināšanai sīvi pretojusies vācu muižniecība, kas nav sapratusi sava gudrā tautieša E. Glika ieceres.

Jāatzīmē, ka viens no pirmajiem, kas uzmanīgāk pievērsies vāciešiem pakļauto zemnieku dzīvei, domājot par latviešu zemnieku skolu lietderību, bijis Kurzemes superintendants Pauls Einhorns, balstoties uz Roterdamas Erasma un Luisa Vivesa atziņām.

“Ar viņiem (latviešu zemniekiem) taču it visur apietas ne citādi kā ar suņiem un viņiem pat nedod papildam paēst pelavu maizes. Tādējādi tie, kas pār viņiem valda, bez saudzēšanas un žēlabām izspiež no viņiem sviedrus un asinis. Īstenībā mūsu suņi dzīvo labāk kā šīs zemes saimnieki. Vai tad būtu kaitīgi mācīt viņus skolā lasīt un rakstīt, lai viņus tāpat kā vāciešus varētu izmantot dažādos amatos, un pat dot viņiem brīvību, lai viņi kā vācieši būtu šajā zemē brīvi ļaudis...” [31, 9]

rakstījis P. Einhorns *Historia Lettica*, taču tālāk minējis argumentus, kas izvirzīti pret latviešu tautas bērnu sūtīšanu skolā. Daži no tiem:

“1. Vācieši latviešus taisnīgi iekarojuši, un tāpēc pēdējie apspiejami bez žēlastības.

2. Ja latvietis iegūs izglītību, varēs lasīt senās hronikas un uzzinās, ka latvieši paši kādreiz ir bijuši kungi savā zemē. Sekas būs sazvērestības un vāciešu nogalināšana.” [9, 21]

E. Glika darbība zemnieku bērnu izglītošanā nav patikusi Alūksnes novada muižniekiem, kuri skolu atvēršanu zemniekiem uzskatījuši par lieku greznību un apgrūtinājumu. Par nevēlēšanos nevācu bērnus sūtīt skolā muižu īpašnieki dažu labu svētdienu dabūjuši dzirdēt bargu rājienu, ko mācītājs bijis spiests teikt sprediķī. Stāstīdams par skolu atvēršanu Alūksnes draudzē, E. Gliks rakstīja:

“Kad pagājušajos Miķeļos ar tām iesāka, tad apskaitās velns, un tie, kas viņa pusē, ar visu varu turējās pretim, melojot un lamājot. Bet Kristus ir uzvarējis un uzvaras panākumu nu pazīst visa latviešu draudze. Arī vācu draudzei tas būs izrādāms, atklāti noturot eksāmenu.” [9, 13]

Rakstnieks A. Grīns devis iespēju lasītājam pabūt E. Glika vadītajā dievkalpojumā Alūksnes baznīcā:

“Lai jums taptu gara gaisma un jūs dažkārt nelīdzinātos lopiem, kam nemaz nav cilvēka saprašanas. Man no mūsu žēlīgā zemes tēva un cienīgā ģenerālsuperintendanta ir dota atvēlēšana šeitā, šai pašā miestā, te skolmeistaru skolu dibināt...”

Tā Alūksne, šis mazais miests, taps paaugstināta par visām citām Vidzemes pilsētām un būs kā bišu dārzs, no kura izlaižas viens priecīgāks spiets pēc otra, lai uzmeklētu dravinieka dobtās dores, tur salaistos un tūlīņ sāktu viņās sanest medu no sila ziediem un no liepu ziedu ganībām.

Un, sūtīdami tanīs skolās savus dēlus un meitas, jūs, mani mīļie zemnieciņi, dabūsiet prieku visvairāk ķēniņam, kurš vēlē prastas kārtas ļaudīm visu labu, jo miežu arājs tam ir dažkārt mīļāks nekā šī arājiņa kungs.” [11, 131]

E. Gliks, būdams humāns, izglītots un tālredzīgs cilvēks, skolu politiku realizēja vispārējās tautas izglītības un attīstības vārdā. Neapšaubāmi, viņš bija saistīts ar tā laika politiku, pastāvošās valdības uzskatiem, taču nedrīkstētu uzskatīt, ka “viņš tikai redzēja Vidzemē tā laika noteicēju – zviedru valdības politiku”. [19, 335]

Jāatceras, ka savas valdīšanas sākumā zviedri daudz solīja latviešu tautas skolu attīstībai, taču tie izrādījās tukši vārdi. Skolu dibināšana bija E. Glika dzīves papildījums un goda lieta.

Runājot par E. Glika nostāju, jāmin L. Bērziņa teiktais:

".. Gliks, ja arī nebija valdības pretinieks, tomēr neatzina zviedru valdības rīkojumus par pareiziem." "Saradojies arī viņš bija ar šejienes dzimtām, vārdā jāmin Patkulu ģimene, no kuras cēlās Glika sievas māte. Bet Reinholds Patkuls, kā zinām, bija istā dvēsele tai opozīcijai, kas kvēloja Vidzemes muižniekos pret Zviedriju un galā ir savu daļu līdzvainīga pie Ziemeļu kara izcelšanās." [8, 20]

Viedokļi ir atšķirīgi. Skolu veidošanu E. Gliks uzskatīja par savu kā skolota cilvēka, humānista un teologa pienākumu. Nav zināms, kad Alūksnes pusē būtu radušās pirmās skolas, ja to dibinātājs nebūtu E. Gliks. Jāatceras, ka tas bija pirmais praktiskais mēģinājums latviešu skolotāju sagatavošanā zemnieku skolām.

Interesi un ievēribu pelna E. Glika skolu izveides principi. Lai varētu labāk noorganizēt pirmo skolotāju sagatavošanu, E. Gliks noteicis, ka katram muižniekam jāsūta divi visspējīgākie zemnieku bērni. Alūksnes skolās mācījies pats E. Gliks un skolotāji – vācieši, latviešu valodas pratēji. Vasarā skolā mācījušies vācu tautības bērni, ziemā – latvieši.

Minēsim dažus E. Glika priekšlikumus par rīcību skolas labā, kas ievietoti L. Bērziņa grāmatā par Gliku:

"4. Pils pagasta bērni mācāmi šeit Alūksnē. Laicēnieši Oppokā (Apekalnā), tie, kas pa lielākai daļai no Kalnamuižas un Ilzenes – Zeltiņos.

Piezīme: tāpēc visās trijās vietās jābūvē.

5. Taisni Miķeļu dienā katrs zemnieks atved "saukto" skolas bērnu, un, tā ka uzspiestais iesākums viņiem vēl svešs, tad jāriņkojas, lietu uzvedot ceļā, tā, kā notika šogad.

6. Visvairāk kungi gādās par tiem, kas nespēj iztikt ar maizi priekš skolas bērniem līdz ziemas beigām, tā, ka tiem aizdod kādu mazumu, lai bērni nebūtu jāizrauj no darba pašā labākā mācības laikā. Nākamā rudenī viss atkal būtu jāatdod." [8, 22]

Jāatzīmē, ka E. Glika rīcība viscaur bijusi humāna. Viņš nav liedzis apgūt zināšanas trūcīgajiem latviešu zemnieku bērniem, bet pats tos uzturējis.

1685. gadā E. Gliks rakstījis:

"Līdz šim šos nodokļu graudus tā esmu lietojis, ka caur Dieva žēlastību tie bija par atspaidu dažai dvēselei. To var apliecināt ne tikai visi trīs skolmeistari šīn draudzē, kam bieži esmu rokā licis maizi un rudzus, ko izdalīt tiem bērniem, kam pietrūka, bet arī šobrīd ir 8 gabali nabaga skolēnu, kam savs kortelis ir manās mājās un kas top uzturēti no šīs maizes." [8, 17]

"8. Ja skolas bērns aizmuktu no skolas paslepen bez atļaujas, tad tēvs vai draugs, pie kā tas aizskrējis, lai to tūlīt ved atpakaļ, citādi bērns dabū rīksti un tēvs pātaģu."

"9. Priekš skolotāja uztura katrs zemnieks nedod vairāk, kā sieku labības, kas viņam tā kā tā jādod šķesteram." [8, 22]

Šeit vērojama pretruna ar J. A. Komenska mācību, kurā teikts, ka nedrīkst sodīt bērnus ar miesas sodiem. Tomēr pastāvējis izņēmums tādos gadījumos, kad skolēns zaimojis Dievu vai bijis spītīgs. Skolas istabā E. Gliks turējis pletni, ar kuru sodījis nepaklausīgos skolēnus.

Problemātisks ir jautājums par mācību ilgumu E. Glika skolās. Vairāki E. Glika mūža un darba apcerētāji, piemēram, vēsturnieki L. Adamovičs un G. Šaurums, min faktu, ka mācības skolā ilgušas divus gadus. Pats E. Gliks jau minētajā vēstulē ģenerālgubernatoram [8, 23] raksta, ka pirmo skolu atvēris 1683. gadā. J. Ruberts atzīmē: "E. Glika uzņemtos audzēkņus mācīja vienu gadu, pēc tam viņam vajadzēja sākt skolotāja darbu – mācīt bērnus skolās, kuru izveidi paredzēja landtāga 1687. gada lēmums. Laikabiedri liecina, ka E. Gliks pazinis izcilā pedagoga J. A. Komenska atziņas un viņa principus sekmīgi īstenojis mācību darbā." [31, 19]

J. Ruberta teiktajā parādās E. Glika tālredzība skolu izveides jautājumā, jo E. Gliks skolas darbu sāka 1683. gadā, kamēr landtāga lēmums, kas paredzēja skolu veidošanu latviešu bērniem, bija tikai 1687. gadā, un tā izdošanu panāca E. Gliks kopā ar J. Fišeru.

Arī A. Salmiņš 1972. gada "Skolotāju Avīzē" [34] raksta, ka mācības E. Glika skolās notikušas vienu gadu.

Pastāv vēl trešais viedoklis, kuru izsaka L. Bērziņš:

„Nav ko šaubīties, ka 3 skolas Alūksnē no E. Glika nodomātas īsti kā “koku skolas”, kā audzinātavas, kuru audzēkņi pēc 3 gadiem tapa pārvesti malū malās. Vēl pēc 1705. gada, kad Gliks jau bija aizdzīts un viņa darbs izputināts no ziemeļu kara vētras, Vidzemes austrumos aizvien topot minēti Glika “skolas puīši”, īpaši kā aizvestu un aizbēgušu mācītāju vietnieki, kas izpilda kristīšanu un citas amata darīšanas.” [8, 23]

Uzskatīsim, ka skolotāju sagatavošana Alūksnes skolās ilgusi tikai vienu gadu. Tas izskaidrojams ar to, ka līdz ar straujo skolu rašanos radās nepieciešamība pēc skolotājiem, bez tam lasītprasmes apguvi sekmēja J. A. Komenska skaņu metodes izmantošana Alūksnes skolās. Tajā laikā nebija juridiski nopamatots mācību ilgums skolās.

Par skolu darbības rezultātiem varam spriest, vērtējot šādus skaitļus – ja sākumā Alūksnes skolā mācījās astoņi bērni, tad jau 1685. gadā Alūksnes draudzei skolēnu vajadzībām izsniegtas 26 katķisma grāmatas. [15, 1]

Kā jau minēts, J. Fišera un E. Glika gādība par skolām panāca, ka 1687. gadā landtāgs pieņēma lēmumu skolu lietās. 1687. gada 1. oktobra lēmumā lasām: “Iecelt katrā zemes draudzē ķesteri, kas varētu pildīt skolotāja vietu, kur ieceltais ķesteris uzņemtos arī pienākumus mācīt zemnieku jaunatni lasīt un dievu lūgt.” [1, 21567.1. p.]

Praksē tas ieviesies lēni – līdz 1692. gadam. 1694. gadā Kārlis XI dāvājis katrai skolai 1/4 arkla zemes un līdzekļus skolotāju uzturēšanai. Skolas sākuši dibināt valdības ierēdņi muižu draudzēs, nereducēto zemju muižnieki to darījuši nelabprāt, un E. Glikam kā prāvestam, zviedru valdības ierēdnim bijis daudz sadursmju ar muižniekiem. Pēc izdalīto Bībeles brīveksemplāru skaita var secināt, ka 1694. gadā Vidzemē jau bijušas 25 skolas.

Dzīvodams Vidzemē, E. Gliks pievērsies arī krievu skolu organizēšanai un literatūras izveidei.

“Kad priekš latviešiem skolas bija celtas un grāmatas izdotas, bija laiks,” rakstīja E. Gliks, “atminēt arī kaimiņu tautas, kas vēl sēž tumsonībā un nāves ēnā.” [36, 150]

E. Gliks uzturējis sakarus ar Pečoru klosteri, iespējams, ka ar tā starpniecību Alūksnē ienākusi krievu valoda. [36, 152]

Krievu valodu E. Gliks, pēc paša teiktā, apguvis Latvijā, īpaši Alūksnē. Kā redzams no E. Glika 1699. gadā rakstītās autobiogrāfijas, viņa interese par krievu valodu un literatūru veidojusies, saskaroties ar vecticībniekiem un pareizticīgajiem. E. Gliks sapratis, ka ir jātulko Bībele krieviem, kā arī jāveido mācību grāmatas krievu tautības skolēniem un jāatver skolas. Tāpēc jau 1684. gadā E. Gliks kopā ar J. Fišeru ieradies audiencē pie Zviedrijas karaļa Kārļa XI Stokholmā. Audiencē E. Glika skolās gūtās zināšanas un skolu lietderību pierādījušas divu līdzpaņemto skolēnu atbildes uz karaļa jautājumiem. [16, 19] E. Gliks iesniedzis savus priekšlikumus "krievu tautas, ko sauc arī par vecticībnieku tautu, lietā". Acīmredzot viņš saņēmis karaļa atļauju izdot mācību grāmatas viņu valodā un ieviest tās arī citās krievu provincēs.

Alūksnes draudzē bijusi viena krievu skola, kas atradusies paša E. Glika mājā. Tās darbošanos viņš pats finansējis, atbalstu saņemot no minētā J. A. Golovina. Iecerētas septiņas skolas, kurās mācības notikušas daļēji. [12, 21] Šo faktu minējis arī profesors H. Strods, uzskatot, ka E. Gliks krievu skolas atvēris ar domu pievērst krievus luterticībai. [36, 152]

Pievienojos iepriekš minētajiem viedokļiem, taču uzskatu, ka darbošanos krievu tautas labā E. Gliks uzsāka ar pedagoģiskās literatūras tulkošanu krievu valodā. To viņš uzskatīja par savu apgaismotāja pienākumu. Vēsturiskā situācija un notikumi ar E. Glika ģimeni 17. gadsimta beigās un 18. gadsimta sākumā liedza īstenot aizsākto darbu Vidzemē, bet pavēra plašas iespējas to turpināt Maskavā.

Jāatzīmē vēl viena E. Glika pedagoģiskās darbības iezīme Alūksnē. E. Gliks uzskatīja, ka katra prāvesta apriņķī ir nepieciešama viena latīņu skola, kurā varētu mācīties vācu tautības bērni. E. Gliks rūpējies ne tikai par latviešu un krievu tautības bērnu izglītošanu. Viņš augstu vērtējis vācu tautības bērnu centienus pēc izglītības, atļāvis muižnieku bērniem mācīties mājās, ja nav iespējams to darīt skolā. Šis fakts

liecina, ka E. Gliks skolas lietās bijis demokrātisks un skolas veidojis uz vienlīdzības principa, apzinājies katras tautas intereses un iespējas, lielāku vēribu tomēr veltot latviešu tautai.

Dati par skolēnu skaitu pirmajās draudzes skolās saglabājušies fragmentāri. Ir ziņas, ka 1698. gadā Gulbenē mācījušies 25, Vējāvā 19, Bērzaunē 20, Suntažos 10 skolēni, Alūksnes draudzes divās skolās – vienā 94, otrā 75. [3, 42]

Tātad Alūksnes pusē E. Glika aizsāktās tradīcijas turpinājušās.

Žurnālā “*Nova Literaria maris Baltici et Septentrionis*” Lībekā 1701. gadā rakstīts: “.. pirms krievu iebrukuma paši Kokneses apriņķa iedzīvotāji sūtot savus bērnus bariem tautas skolās, tā, ka skolotājiem tikko esot pa spēkam tos pārklaušināt.” [16, 21]

Tajā laikā šāda strauja situācijas maiņa bija pārsteidzoša, taču ir pamats ticēt žurnālā teiktajam, jo E. Glika skolas ātri kļuvušas populāras un atzītas zemnieku vidū – “E. Gliks to darījis ar visu savu sirdi”. [16, 21]

Alūksnes skolu darbību pārtrauca neražas un bada gadi 17. gadsimta beigās, kā arī lielais Ziemeļu karš (1700–1721), kad Alūksne tika nopostīta un skolas nodedzinātas.

Pirmo skolotāju sagatavošanas līmenis bija pieticīgs, taču lasītprasmes apguvē tas devis pozitīvus rezultātus – veicinājis māj mācības izplatīšanos, vairojis zemnieku interesi par grāmatām un lasīšanu.

Skolas strādājušas ar labām sekmēm – vairāk nekā 200 zēnu un meiteņu iemācījušies lasīt un zinājuši svarīgākos Bībeles pantus. J. Fišers 1690. gadā izdarītās baznīcas vizitācijas laikā atzīmējis, ka “tur, kur skolas patiešām atvērtas, tās bijušas pārsteidzoši lieliskas”. [3, 24]

Tādējādi gadu desmitā, kas ilga līdz neražas un bada gadiem (1695–1697), Vidzemē īpaši sagatavotu skolotāju vadībā apmēram pāris tūkstošu zemnieku bērnu iemācījušies lasīt, apguvuši nozīmīgākos Bībeles stāstus un lūgšanas [3, 22–25], jo 17. gadsimta 90. gados Vidzemē darbojušās apmēram 80 skolas. [12, 36]

E. Gliks – Bībeles tulkotājs latviešu valodā un mācību grāmatu autors

*“Par Jauno vai Veco Derību
no tiem senajiem gadiem dēstīti
no tās rokas,
kas Bībeli pārtulkoja,
divi ozoli vējā lokās.”*

L. Brīdaka¹

Latviešu pedagoģiskās domas un kultūras vēsture E. Gliku atceras ne tikai kā latviešu zemnieku skolu dibinātāju. Viņu mēs pieminam kā Bībeles tulkotāju latviešu valodā, cilvēku, kurš atstājis ievērojamu ieguldījumu latviešu valodas kopšanā un bagātināšanā, radot 17. gadsimta lielāko rakstu pieminekli – Bībeli.

Bībeles tulkošana jebkurai tautai ir nopietna pārbaude, un šī darba veicējiem nereti bijis jābūt arī tulkojuma valodas reformatoriem.

Bībeles tulkošanas vēsturē īpaši nozīmīgs bijis M. Lutera tulkojums vācu valodā, ko jau iepriekš minējām. Viņa tulkojuma rezultātā Bībeles tekstā radušies daži jauninājumi, kuri pēc tam ieviesušies tulkojumos dažādās valodās.

Tāpat kā uz vācu valodu, arī “uz latviešu valodu Bībeles tulkojuma ietekme izpaudās divējādi – paceļot augstākā pakāpē tulkojuma valodu un tās iekšienē radot separātu specifisku stilu kā universālā Bībeles stila nacionālo modifikāciju”. [41, 36] Latviešu lasītājiem Bībele ilgu laiku bijusi gandrīz vai vienīgā lasāmviela dzimtajā valodā, arī cita reliģiskā literatūra bijusi lielā mērā balstīta uz Bībeles valodu.

Paralēli folklorai Bībeles teksts un valoda bija latviešu zemniekam viens no galvenajiem valodas paraugiem. Bībeles stāsti, pasaku motīvi, valodas īpatnības ir dziļi ievijušās kultūrā un literatūrā. T. Zeiferts

¹ Brīdaka L. E. Glika ozoli // Literatūra un Māksla. – 1985. g. 12. jūlijs.

rakstījis: “Un kad vēlāk radās rakstnieki no pašas tautas vidus, kas attēloja tautas dzīvi (Neikens, Kaudzīši, Apsīšu Jēkabs, Poruks), tad tiem bija priekšā gara pasaule, kas stāvēja uz Bībeles pamatiem. Tas starptautiskais, kas bija izplatījies pa vairāk pasaules daļām, bija zināmā mērā tapis par tautisku. Stāsti, tipi, simboli, kas bija tikuši par visu Eiropas kultūrtautu koppiederumu, ar Bībeles tulkošanu tika pilnā mērā pazīstami arī latviešu tautai.” [44, 285]

Par visu grāmatu grāmatu E. Glikus uzskatījis Bībeli, un “tā kā skola toreizējā izpratnē nekādā gadījumā nevarēja iet citus baznīcai svešus ceļus, tad bībeles vajadzība bija jo liela arī skolu dēļ”. [8, 12] Bībeli latviešu valodā Glikus uzskatījis par priekšnoteikumu latviešu tautas izglītošanā un attīstībā, viņu pašapziņas veidošanā.

Ir zināms, ka Bībeles tulkojumi dažādās zemēs veikti atšķirīgos laika posmos, piemēram, Holandē – 1526. gadā, Francijā – 1528. gadā, Zviedrijā – 1541. gadā, Dānijā – 1550. gadā, Polijā – 1568. gadā, Spānijā – 1569. gadā, Islandē – 1584. gadā, Somijā – 1642. gadā. [41, 35] Jādomā, ka citās zemēs agrāk izdarītie Bībeles tulkojumi mudinājuši E. Gliku uzsākt tās tulkojumu arī latviešu valodā. To paredzēja arī protestantisma kustība.

Doma par Bībeles tulkojumu E. Glikam radusies tūlīt pēc ierašanās Vidzeme 1673. gadā, 21 gada vecumā. Lai to veiktu, E. Glikus speciāli studējis senās valodas Hamburgā no 1675. gada līdz 1680. gadam, jo uzskatījis, ka nav šim darbam pietiekami sagatavots. Lai labāk izdotos tulkojums, E. Glikus iepriekš tulkojis M. Lutera Lielo katķismu ar jautājumiem un atbildēm (1680).

Jaunās Derības tulkojums aizsākts 1681. gadā vēl Daugavgrīvā, taču tā lielāko daļu E. Glikus veicis Alūksnē. Jaunās Derības tulkojumu E. Glikus pabeidzis Rīgā 1685. gadā, bet Veco Derību – 1689. gadā. Ilgo iespiešanas darbu dēļ Vilkena spiestuvē Glikas Bībeles tulkojums iznācis tikai 1694. gada 30. septembrī, kad karalis devis atļauju izsniegt Bībeles bez maksas baznīcām un skolām. Pirmais Bībeles izdevums iespiests 1500 eksemplāros, izdalīti – 250, ar uzdevumu tos rūpīgi glabāt. [38, 10–11] Pārējie eksemplāri novietoti Rīgas Doma “baznīcas gaņģī”.

1702. gadā lielo Daugavas plūdu laikā daudzi Bībeles eksemplāri gājuši bojā. Atlikušās grāmatas zemnieki varējuši iegādāties par vienu dālderu gabalā. [38, 10–11]

Nozīmīgs ir vēsturnieka un publicista D. Šauruma pētījums par Bībeles tulkojuma latviešu valodā vēsturi. Viņš minējis E. Gliku atmiņas par šo laika posmu.

“Tad (proti, 1680. gadā palicis par mācītāju Vidzemē) nu iesāku ar Dieva pirmo cēlienu tai nodomā, kas jau daudz agrāki man bija ieņemts prātā, un pārtulkoju lielo latviešu “Jautājumu katķismu” līdz ar attiecīgiem Bībeles pantiem pie katra jautājuma un atbildes teikuma, tā kā tie vēl tagad, gods Dievam, latviešu baznīcām un skolām ir rokās.

Bez tam ar ģenerālsuperintendanta kungu pārrunājām manas domas latviešu Bībeles apgādāšanā, un es piesolījos tulkot no ebreju un grieķu avotiem. Un Dievs svētīja šo priekšlikumu, tā ka Kristus mierā aizgājušais ķēniņš Kārlis XI to atzina par pieņemīgu un lika izsniegt līdzekļus iespiešanai.

Arī līdzšinējā negludā valoda dien no dienas bija jo vairāk pārmeklējama, un notika, ka astoņu gadu laikā dienām un naktīm strādājot (atskaitot laiku, kas jāizlieto citiem amata darbiem) vienam vienīgam studentam, tagadējam Lielvārdes mācītājam Vittenam (1652–1723) piepalīdzot, iznāca svētā Bībele tik glīta klajā, ka uz to uzaicinātiem Vidzemes un Kurzemes garīdzniekiem un pārlūkiem, saskaitot visas viņu pārlūkošanas darba dienas – ne 15 nedēļu nevajadzēja, liekot sev priekšā lasīt šo darbu vārdu pa vārdam, un tas tak ir laiks, kurā Bībele reti tiks izlasīta no tāda, kam tur nekas nav pārtulkojams.” [38, 10]

Problemātisks ir jautājums par Bībeles tulkoāju skaitu. Ir skaidrs, ka tulkošanas iecere piederējusi J. Fišeram, E. Gliku bijis tās īstenotājs.

Minēsim G. Šauruma uzskatu, ka par Bībeles tulkojumu latviešu tautai jābūt pateicīgai trim cilvēkiem: zviedru karalim Kārlim XI, Vidzemes ģenerālsuperintendantam J. Fišeram un Alūksnes mācītājam E. Glikam.

Kārlis XI ļoti rūpējies par savas zemes attīstību. Ir zināms, ka viņš gribējis atcelt Vidzemē dzimtbūšanu, bet muižnieku pretestības dēļ tas nav izdevies. [38, 10]

Atzinīgi vārdi vēltīti jau vairākas reizes pieminētajam J. Fišeram:

"Latviešiem šis cienījamais vīrs vienmēr jāpiemin ar pateicību līdzās E. Glikam kā lielais Bībeles tulkošanas veicinātājs un Bībeles apgādātājs, skolu cēlējs, pirmās Vidzemes dziesmu grāmatas izdevējs, īsts cilvēku mīļotājs un dziesmu draugs." [38, 7]

"Liela kultūrvēsturiska nozīme ir arī E. Glika veiktajam Bībeles tulkojumam, kas nāca klajā 1685.–1694. gadā. Šis izdevums ļoti paplašināja latviešu valodas leksiku un daudz deva arī gramatikas un rakstības normu izveidē." [5, 12]

17. gadsimta teksti pamatoti uzskatāmi par latviešu literārās valodas sākumu, tātad par vienu no tās avotiem. Savukārt literārās valodas pamats ir sarunvaloda kā viena no tautas dzīvās valodas formām.

E. Gliks savā tulkojumā lietojis 17. gadsimtā dzirdēto, kā arī Rīgā un Alūksnē apgūto tautas valodu. Lasot Bībeli, tā ir samērā viegli uztverama, lai gan vērojams latviešu valodai neraksturīgu formu lietojums.

Interesantu pētījumu par E. Glika devumu latviešu valodas veidošanā veicis A. Ozols.

"Tā kā latviešu valodas leksika nav pēģta tādā virzienā, ka būtu noskaidrots latviešu valodas leksikas stāvoklis līdz Bībeles tulkojumam 17. gadsimtā, tad nav arī pašreiz iespējams pateikt, kuri ir E. Glika jaundarinātie vārdi, kādas ir to īpatnības, kuri būtu atvasināti no latviešu valodas saknēm, kuri būtu viņa pārtulkoti no vācu valodas," uzsverot, ka P. Šmita apcerējumā dotie materiāli dod iespēju spriest par atsevišķiem vārdiem, ka tie varētu būt E. Glika jaundarinājumi. [27, 288]

Iepazīstoties ar A. Ozola pētījumiem un viņa minētajiem E. Glika jaundarinājumiem, kas ir pārmentoti no Bībeles un nav līdz tam lietoti, bet mūsdienās ir latviešu literārās valodas sastāvā, secinām, ka E. Gliks pamatoti uzskatāms par vienu no latviešu valodas bagātinātājiem.

Interesanti ir tas, ka E. Gliks radījis latviešu valodā tik plaši lietojamos vārdus kā *dzimtene*, *pamats*, *noziedzība*, *vadonis*, *viesības*. [27, 289–295]

La Gwehta

Drahmata

Jeb

Decwa Gwehtais Wahrds/

Kas

Greeksch un pehz ta Kunga Iesus

Kristus swehtas Beddinschanas no teem swehteem Decwa:
Zilweeteem/ Praweescheem/ Ewangelisteem jeb Preezas/ Mah-
zitajcem un Apustuleem usraf/

shtis/

Tahm latweeschahm Decwa Draudsbahm
par labbu istaisita.

N J B A / Gedruckt bey Johann Georg Wilcken/
Königl. Buchdrucker / M DC LXXXIX.

Bibeles pirmizdevuma latviešu valodā titullapa

A. Veisbergs veicis plašus pētījumus par Bībeles frazeoloģismiem valodā un runā, uzskatot, ka "Bībeles izcelsmes frazeoloģismi, pateicoties ilgstošai lietošanai valodā, ir tik ļoti nostiprinājušies, ka mūsdienu lietotājam, kas parasti Bībeli nav lasījis, vairumā gadījumu nemaz neasociējas ar to izcelsmes avotu". [42]

Piekrītot A. Veisberga uzskatam, minēsim dažus Bībeles frazeoloģismus, kuri plaši tiek lietoti mūsdienās, nezinot to izcelsmi. Piemēram:

- ◆ saucēja balss tuksnesī (Jesaja, 40, 3);
- ◆ mazgāt rokas nevainībā (Mat., 27, 24.);
- ◆ redzēt skabargu cita acī, bet neredzēt balķi savā (Mat., 7, 3, u. c.);
- ◆ Bābeles tornis (1. Mozus, 11, 1–9);
- ◆ neticīgais Toms (Jāņa, 20, 24–29);
- ◆ aizliegtais auglis (1. Mozus, 2, 16–17). [42]

Visi frazeoloģismi saglabājušies arī līdz mūsu dienām, un interesanti ir vērot, kā tie laika gaitā lietoti. Uzskatei minēsim dažus A. Veisberga dotos piemērus.

"Tāpēc, mīļie brēcēji, ņemiet to mācību vērā. Papriekš izvelc balķi no savas acs un tad raugi skabargu no sava brāļa acs izvilk."

"Nemeklēsim gruzi sava kaimiņa aci, izvilkim labāk balķi no savas acs."

"Ir tāds gudrs sakāmvārds: otra acī redz skabargu, bet pats savā balķi neredz."

"Tā, raugi, iznāk: otra acī skabargas skatītājs bieži pats savā balķi saskatīt nespēj." [42]

1986./87. m. g. raksta autore veiktajā zinātniskajā pētījumā par valodas īpatnībām A. Pelēča tēlojumu krājumā "Alūksnes grāmata" spilgti atklāta valodas bagātība, kas raksturo augšzemnieku dialekta nesēlisko izlokšni, tautā sauktu par Malienas izlokšni.

A. Pelēča tēlojumos bieži lietoti neliterārās valodas vārdi, kuru nozīmju lietojumu atceras vienīgi vecāka gadagājuma cilvēki. Mūsdienu jaunatnei tie ir sveši.

Tas liecina, ka A. Pelēcis veicis lielu kultūrvēsturisku darbu, iemūžinot daiļliteratūrā sava novada leksiskās īpatnības, kā to kādreiz

17. gadsimta beigās darīja E. Gliks Bībeles tulkojumā. Kā vienā, tā otrā gadījumā tas ir pārsvarā Alūksnes novada valodas lietojums.

Interesanti ir tas, ka E. Gliks tulkojumā minējis virkni vārdu, kuri tautas valodā bijuši sastopami, bet latviešu tautasdziesmu valodā vai nu nav lietoti nemaz, vai sastopami ļoti reti. [27, 295]

Viens no tādiem vārdiem ir darbības vārds – “matīt” (Judit. 16. 17, Zāl. gudr. 1, 3.), kuru lietojis arī A. Pelēcis un kura skanējums vērojams arī mūsdienās.

Rakstnieks minējis darbības vārdu “nematīja” (nematija). Nenoiteiksmes forma “matīt” ir novecojusi. [20, 114] Literārajā valodā tuvs vārds ir “manīt”, ar tādu pašu nozīmi šis vārds bieži lietots Malienas izloksnē. Vārds “matīt” tiek izmantots reti. Tā nozīmes “redzēt”, “sajust”, “uztvert”, “jaust”. Forma “matīt” atrodama arī ME. Vārda iespējamās nozīmes:

- 1) “taustīt”, “justies”;
- 2) “manīt”;
- 3) “nomanīt”, “ievērot”, “atcerēties”, “iegaumēt”;
- 4) “ievērot”, “iezīmēt”, “likt vērā”.

Piemēram: “Ja trīs dienas kurināsi, tad kaut cik matīsi siltuma.” (LP, IV, 146).

“Kas Dievu nemīlēs, tas Dieva dusmas matīs.” (A. XI, 53). [24, 566]

A. Pelēcis raksta: “Spainī par laimi bija ūdens, sētšvidū neviena cilvēka nematīja.” [30, 90]

Uzskatīsim, ka autors šajā gadījumā lieto nozīmi “redzēt”, kura uzrādīta arī LLVV. [20, 40]

Lietuviešu valodā sastopama forma “matyti” – redzēt (latv. val.). Iespējams, ka latviešu valodā arī saglabājusies šī forma. Vārdu nozīmes kā vienā, tā arī otrā valodā analogiskas.

Minētais piemērs liecina par E. Glika lietoto vārdu saglabāšanos valodā līdz mūsdienām, tātad – 17. gadsimta tautas valodas leksikas īpatnības vērojamas arī pēc trīs gadsimtiem.

Latvijā šobrīd saglabājušies 11 E. Glika tulkotās Bībeles oriģināli. Viens no tiem glabājas Alūksnes baznīcā, to veido 2487 lappuses, tās svars – apmēram 4 kg.

Alūksnes baznīca ir arhitektūras un vēstures piemineklis, viena no skaistākajām baznīcām Latvijā un Eiropā. Sens nostāsts vēsta, ka Alūksnes barons Oto fon Fītinghofs esot apceļojis Indiju, un kādreiz viņam ceļu aizšķērsojusi milzu čūska. Barons izbilī nosolījies uzcelt Alūksnes baznīcu, ja palikšot dzīvs. Jau 1744. gadā darbu sākuši akmeņkaļi, kuru vidū viens, vārdā Edvards Žvarts, esot bijis vietējais. Būvi vadījis tā laika ievērojamākais un pazīstamākais Rīgas arhitekts Kristofors Hāberlands pēc kāda Cignana no Sanktpēterburgas projekta. Baznīcas tornis paceļas 55,5 metrus no zemes, tā gailis uzlikts 1786. gada 22. jūnijā, baznīcas celtniecība pabeigta 1788. gadā.

1879. gadā, apstaigādami Latviju, brāļi Kaudzītes ir nonākuši arī Alūksnē, un ceļojuma aprakstā Kaudzītes Matīss atzīmējis, ka “Alūksnes baznīca pēc lieluma un dziļuma būs gan vismaz savā laikā Vidzemē pati pirmākā”.¹

Joprojām Alūksnē zeļ E. Glika ozoli, kuri iestādīti pēc Jaunās Derības tulkojuma pabeigšanas 1685. gadā un 1689. gadā, kad pabeigts Vecās Derības tulkojums. Tie simbolizē tautas gara bagātību, vēstures nemirstību un spēku.

Dzejnieki novadnieki Alūksni dēvē par Ziemeļlatvijas pērli. Arī vairākos G. Selgas dzejoļos izskan šī doma. Cieņu un piemiņu, tautas gara spēku un pašapziņu pauž šādi dzejnieka vārdi:

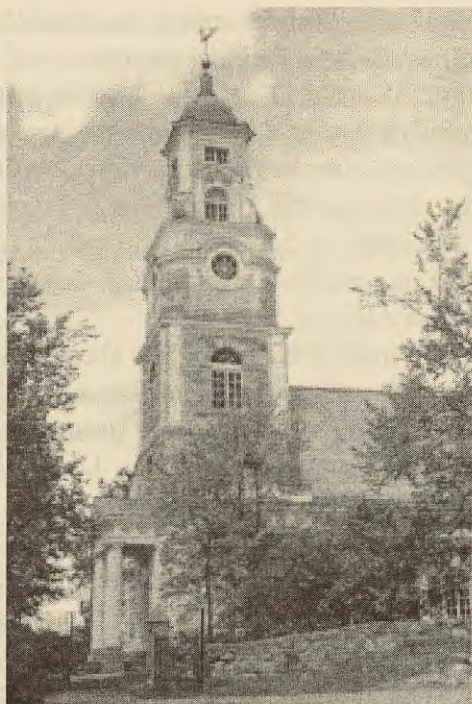
“Alūksnes ezera krastā,
Cilvēk, cepuri noņem!
Tauta un vēsture pastāv
Te – zem ozolu kroņiem.” [15, 52]

Dzīvodams Alūksnē, E. Gliks nopietni pievērsies ne tikai skolu veidošanai un Bībeles tulkojumam latviešu valodā.

---

¹ Oktobra Karogs – Alūksne, 1988. gads 27. februāris.

Alūksnes evaņģēliski luteriskā
baznīca

1686. gadā E. Glikš publicēja lūgšanu un dziesmu grāmatu. 1690. gadā nācis klajā rokasgrāmatas un dziesmu grāmatas otrais izdevums.

E. Glikam svarīgs bijis jautājums par mācību grāmatu tulkojumiem un to izveidi.

Vēsturnieks Strods atzīmē, ka 1699. gadā Alūksnē E. Glikš tulkojis J. A. Komenska grāmatas "*Orbis sensualium pictus*" un "*Janua linguarum reserata Vestibulum*" [36, 150–158], uzskatot tās par vērtīgākajām mācību grāmatām tajā laikā Eiropā. Profesors J. Anspaks raksta, ka "Jutekļiem uztveramo lietu pasaule attēlos" tulkota grieķu, latīņu, vācu un krievu valodā.¹

Runājot par pašā E. Glika mācību grāmatu izveidi, uzskatu, ka Alūksnes posmā noteikti ir bijuši mēģinājumi radīt pašam savu mācību

¹ Anspaks, J. Pedagoģijas idejas Latvijā. – R.: Izdevniecība RaKa, 2003. – 48. lpp.

literatūru. Diemžēl trūkst vēsturisku liecību, kas spētu to apstiprināt, tāpēc aizsāktie pētījumi jāturpina.

Atsevišķi jāskata E. Glika devums latviešu ābece veidošanā. Ar viņa vārdu saistās tās sastādīšana. Jāatzīmē, ka E. Glika ābece ir viena no pirmajām un vecākajām latviešu ābecēm. Profesors H. Strods uzskata, ka tā izdota 1683. gadā [4, 62–63], taču pastāv arī otrs pieņēmums (M. Lāce, A. Salmiņš, J. Anspaks), ka tā izdota ap 1690. gadu. Pievienojos pēdējam viedoklim, jo uzskatu, ka ābece sastādīšanu E. Gliks veicis Alūksnē.

Pirmās līdz šim zināmās ābece izdotas Rīgā, sākot ar 17. gadsimta astoņdesmitajiem gadiem. Desmit gadu laikā tās iznākušas mazākais četros izdevumos. Pašreiz zināmas piecas saglabājušās ābece: pa vienam eksemplāram Tartu, Lundā, Kopenhāgenā, divi eksemplāri Hanovecā.

Spriežot pēc teksta, valodas un ortogrāfijas, Lundas un Kopenhāgenas ābeču sastādītājs varētu būt E. Gliks, tās iespēstas aptuveni 1690. gadā Vilnera spiestuvē. Pirmo latviešu ābeci iespiedis un izdevis Nellers. Viņam bijušas domstarpības ar E. Gliku par viņa ābece lietderību, tomēr E. Gliks to izdevis. Ābeci nav bijusi titullapa, tā sākusies ar tekstu. Mācību vielas izkārtojums bijis šāds: liela izmēra mazie, tad liela izmēra lielie gotu burti, tad zilbes – patskaņi pēc kārtas savienoti ar līdzskaņiem alfabēta secībā. Sekojis lūgšanu teksts un katehisms, tad cipari 1–100 un 1000. Šī ābece piederējusi katehisma ābeču tipam, kas bija plaši izplatīts citās zemēs. [22, 5–6]

Lai labāk izprastu pirmo latviešu ābeču metodisko raksturu, atzīmēsim pirmmācības metodikas attīstību Vācijā, no kurienes Baltijas feodālās literatūras sacerētāji ņēmuši paraugu. Valdošā bijusi jau iepriekš minētā sensenā burtošanas metode, sāka ieviesties skaņu metode, kuras aizsācējs, popularizētājs un īstenotājs bijis J. A. Komenskis.

Aplūkotais materiāls ļauj uzskatīt, ka E. Gliks savu ābeci veidojis tā, lai bērni lasītprasmi apgūtu ar skaņu metodes palīdzību. To viņš izmantojis arī Alūksnes skolās, balstoties uz J. A. Komenska pedagoģisko teoriju.

Ir zināms, ka E. Gliks kā Alūksnē, tā Maskavā rakstījis arī dzeju. Alūksnē viņš to darījis ar konkrētu mērķi – dzejas formā vienkāršā valodā latviešu zemniekiem sniegt Bībeles mācības. Dzejoļus viņš izmantojis dievkalpojumu laikā, kā arī 1686. gadā publicētajā lūgšanu un dziesmu grāmatā.

Ilustrācijai L. Bērziņa dotais E. Glika dzejrojums “Ceļat, ļaudis, svētas rokas”, kas bijis ļoti populārs Vidzemē un kalpojis kā kristību dziesma:

“Mozus, tas Dieva vīrs,
Ir piecos rakstos licis,
Kas virson zemes ir
No pirmā gala ticis.
Kā Dievs to radījis,
Un Ādams dārzā celts;
Kā Dieva ģimīs ir
Caur čūskas viltu pelts.
Kā Kains piedzimis,
Kas savu brāli sitis,
Un tapis nolādēts:
Enoks ar Dieva mitis etc.” [8, 26]

Uzskatu, ka E. Glika literārā darbība ir maz pētīta. Par to ir saglabājušās liecības, kuras līdz šim vēl nav ne apzinātas, ne arī atrastas.

Runājot par tulkojumiem, jāpiemin arī Alūksnē uzsāktais Bībeles tulkojums krievu valodā, kurš sākotnēji bijis domāts Alūksnē dzīvojošiem krievu tautības pārstāvjiem, jo Bībeli, kā zināms, E. Gliks uzskatījis par grāmatu grāmatu, tātad tās apguvi par priekšnoteikumu ceļā uz lielajām zinātnēm.

Pastāv uzskats, ka Bībeles tulkojumu E. Gliks pabeidzis 1698. gadā un pēc Alūksnes ieņemšanas tas gājis bojā. Problemātisks jautājums arī par to, ar kādā valodā tulkoto Bībeli rokās E. Gliks devies lūgt Šeremetjeva žēlastību Alūksnes iedzīvotājiem.

Rakstnieks A. Grīns apgalvo, ka E. Gliks Bībeli krievu valodā pasniedzis jau kā dāvanu krievu karapulka vadonim gūstā padošanās brīdī.

“.. es jau tepat četrus gadus esmu atkal strādājis, lūkodams evenģelistus pārtulkot ariždan tavas tautas valodā, ak, cienģis krievu kara lielskungs.

Pieņem šo Bībeli, seko Dieva vēlēšanai, kas teikta Svētos Rakstos, un esi žēlsirdģis pret manu ganāmo pulku, kam pagurušas sirdis, dvēseles baiģojas un tik vien mantas vairs, kā tas kas mugurā.” [11, 200]

Aplūkotais materiāls ļauj secināt – Bībeles tulkojums krievu valodā uzsākts Alūksnē, taču pabeģts (ja pabeģts) Maskavā. Šo domu var pamatot šādi: E. Gliks Alūksnes periodā veidoģis ābeci, kas arī aptver laika posmu ap 1690. gadu, tulkoģis J. A. Komenska mācģbu grāmatas, darboģies draudzes skolu organizēšanā. Vai intensģvās darbģbas dēļ bija iespējams iztulkot Bībeli krievu valodā un to publicēt? Faktu trūkuma dēļ uzskatģsim, ka Bībeles tulkojums krievu valodā pabeģts Maskavā (ja pabeģts).

E. Glika darba gaitas Maskavā

E. Glika dzģve Maskavā aptvērusi laika posmu no 1703. gada līdz 1705. gadam. It kā nedaudz, taču šie divi gadi ir ļoti nozģmģgs devums pedagoģiskās domas un kultģras attģstģbā Krievijā.

Kā jau minģts, E. Gliks par savu pienākumu uzskatģjis strādāšanu ne tikai latviešu tautas labā, bet vispārģjās cilvģka domas attģstģbas vārdā, neatkarģgi no tautģbas. Darbošanos krievu tautas labā viņš sācis jau Alūksnē, taču lieliskas iespģjas pavērušās, sākot ar 1703. gadu Maskavā, kad E. Gliks nonācis Pģtera I gģstniecģbā. Šis fakts liecina, ka E. Glika dzģvē vienģmģr liela nozģme bijusi liktens nolemģbai.

Neapšaubāmi, ka pārcelšanās no Alūksnes uz dzģvi Maskavā bijģis morāls trieciens, taču E. Glika darbģba liecina, ka viņš viscaur bijģis humānģists un skolu izveides patriots, kurš Maskavas periodā veicģis lielu pedagoģisko, literāro un sabiedrģsko darbu.

E. Glikš – pirmās akadēmiskās ģimnāzijas dibinātājs Krievijā

Kad Pēteris I uzzinājis, ka Maskavas gūstekņu vidū ir mācītājs E. Glikš, viņš licis to tūlīt atbrīvot. Ir zināms, ka E. Glikš piedāvājis Pēterim I savus pakalpojumus – atvērt skolas un tulkot bībeli. L. Bērziņa grāmatā lasām:

“Rīgas pilsētas bibliotēkā atrodas kāds vācu valodā rakstīts iesniegums, ar kuru Glikš savā gūstniecības laikā griezās pie Pētera Lielā (...). Rakstu ir atklājis virsbibliotekārs N. Bušs. (...)

Glikš raksta: “.. Ar drebošu drosmi es nāku ar savu pateicības rakstu tavas monarhiskās varas priekšā un cildinu, ceļus dziļi locīdams, tavas iezēles laipnību, ka tu mani, gūstekni, esi apžēlojis, no šauruma vest mani plašā un līdzenā vietā un man ir sirsnīga vēlēšanās, kamēr es esmu gūstā, ar pretpakalpojumiem būt derīgam tavai cariskai majestātei un tavas lielās valsts pavalstniekiem, kālab es sava turpmākā darba padomu ceļu tavas majestātes vaiga priekšā..

.. mans pirmais pūliņš būs bībeles grāmatu tulkošana krievu valodā.. Mans otrs darbs pēc tavas monarhiskās labpatikas būs filozofiskas kavalieru skolas iekārtošana, un tur es .. mācīšu:

- 1) ģeogrāfijā, līdz ar zemes kartēm;
- 2) vēsturiskās zināšanas;
- 3) ētikas priekšmetos;
- 4) politikas lietās, jo ar šo filozofisko zinātņu palīdzību kavaliera prāts top

asināts, nostiprināts, spēcīnāts.

Mans trešais darbs .. būs latīņu un vācu skolas iekārtošana, ja rasies, kas to vēlas (...)” [8, 35–36]

Šis lūgums atklāj jaunas E. Glikša rakstura iezīmes. No vienas puses, rodas iespaids, ka E. Glikš nav bijis noteiktas valdības piekritējs, strādādams tam, kurš noteiktā laika posmā bijis valdošais spēks. No otras puses, veidojas priekšstats par E. Glikšu kā ļoti humānu, tālredzīgu un progresīvi domājošu cilvēku, kurš visu savu mūžu godīgi strādājis izglītības laukā, pat gūstā netērēdams laiku veltīgi.

Iepazīstoties ar minētā lūguma saturu, redzama J. A. Komenska uzskatu ietekme, kas izpaužas saistībā ar viņa izvirzītajām trīs audzi-

nāšanas pakāpēm: intelektuālo, morālo un reliģisko. E. Glikš labi pratis novērtēt konkrēto situāciju. Ja Alūksnes skolās šo uzdevumu īstenošana nebija iespējama vienkāršās tautas dziļā analfabētisma un pašapziņas trūkuma dēļ, tad Maskavas posmā tas kļuva reāli.

Atļauju uz šo lūgumu E. Glikš saņēmis. Nozīmīgs ir 1703. gada 4. marts, kad Pēteris I uzdevis E. Glikam N. Nariškina namā atklāt progimnāziju nemuižnieciskas izcelsmes bērniem un strādāt tajā par skolotāju. Latvijas padomju enciklopēdijā (LPE) diemžēl apgalvots, ka E. Glikš Maskavā bijis ģimnāzijas direktors no 1702. gada. [21, 546]

Pēc piedāvājuma veidot ģimnāziju un kļūt par tās vadītāju E. Glikš intensīvi veidojis Pētera ģimnāzijas programmu mācībām tajā.

Jāatzīmē, ka pirmās akadēmiskās ģimnāzijas atklāšana Krievijā (darbojušies seši profesori) nav bijis izņēmums Pētera I skolu sistēmas izveidē (Navigācijas skola, Kara skola, Artilērijas skola). Zinātniskās darbības līmenis šajā skolā ļāvis to pamatoti uzskatīt par Krievijas Zinātņu akadēmijas pirmsākumu, jo mācību programmu saturs tajā atbilda vispārējam Eiropas ģimnāziju līmenim, atsevišķos aspektos pat pārsniedzis to.

E. Glikā sastādītajā mācību programmā galvenā vērība veltīta svešvalodu apguvei. Mācītas grieķu, latīņu, itāļu, franču, vācu un citas valodas, kā arī "filozofiskā gudrība". [36, 150–151]

Nozīmīga ir uzruna Krievijas jauniešiem ģimnāzijas atklāšanā, kurā E. Glikš salīdzinājis viņus ar noderīgu vasku un mālu, ko var veidot un attīstīt. [16, 31] Jāatzīmē, ka līdzīgi vārdi līdzīgā formulējumā lasāmi J. A. Komenska "Lielajā didaktikā", kas atkārtoti apliecina čehu pedagoga uzskatu lielo ietekmi E. Glikā pedagogiskajā sistēmā. Šī doma par vasku un mālu, domājams, aizgūta no Aristoteļa filozofiskās mācības, kas liecina jau par noteiktu domu un ideju attīstību un to nezūdošo autoritāti gadsimtu gaitā.

Minēsim fragmentus no E. Glikā uzrunas krievu jauniešiem:

"Esiet sveicināti, jūs, no kuriem visi nākamie augļi gaidāmi... Gudrības vārti tagad atvērušies, ar šiem Cicerona vārdiem, ar kuriem viņš skolasprieku savam dēlam jauki apraksta, es nāku pie jums...

Neapstrādāts lauks nenes kviešus, bet tik smilgas un lācenes. Mums vajag savu prātu tīrīt, ar gudras mācības arķlu pārarot, un derīgas zinības sēklu izsēt; pēc šādas kārtas pa šo ceļu iedami, mēs prasmīgi augļus mantosim. Un šie vārti mums šodien atveras...

Tādēļ spiežaties klāt pie gudrības avota un pie saprašanas mantām, kuras daudz dārgākas par zeltu, steigzaties dažādas zinātnības un ziņas iekrāties, ja ne vairāk, taču mūsu kunga un ķeizara pavēlei paklausīdami, kurš vēlēt vēlas, gudri gādādams un rūpēdams, no māņu slazdiem savus pavalstniekus atpestīt...

Kad jūs tā ceļa neiesiet, kurš pie šiem vārtiem un pie šām mantām aizved – lūk, šē mana labā roka ir gatava nespējniekus vadīt, peldošiem palīdzēt un katram, kas nomaldījies, ar Dieva palīgu gaišumu pasniegt, un tā, pa šo ceļu staigādami, jūs kļūsiat izsargāti no kļūdām...

Cik tik jums ar savu prātu iespējams stiprināties, cik jūs ar savu pūliņu jaudājiat sasniegt – tik daudz cenšaties savu mērķi panākt, lai jūs, ļaužu labumu izplatīdami, pašu vajadzībām nekalpotu un lai no jums tāda slava neizpaustos, ka jūs paši savu laimi nokavējuši." [16, 38]

Uzruna apstiprina jau minēto domu, ka E. Glikš savu darbu izglītības laukā uzskatīja par kalpošanu cilvēka prāta un domu attīstībai, uzskatot, ka vienīgi gudrs un vispusīgs cilvēks ir noderīgs sabiedrībai un spējīgs sekmēt tās tālākās attīstības gaitu.

Pēteris I ļoti augstu novērtējis E. Gliku un viņa nodibināto pirmo krievu ģimnāziju, uzskatīdams E. Gliku par vienu no visizglītotākajiem cilvēkiem Krievijā, par savas "tautas audzinātāju" [50]. Skolu un ģimnāzijas darbā viņš devis Glikam pilnīgu rīcības brīvību.

E. Glika stāvokli Krievijā un viņa attiecības ar Pēteri I poētiski raksturojis T. Ērmanis dzejojumā "Ernsts Glikš un cars Pēteris".

"Gadījās no Maskavas reiz iebraukt

Jaunā Pēterpilī Ernstam Glikam.

Viss vēl negatavs. Puš arī vēji,

Visur jūt vēl it kā purva elpu.

Dreiju istabā cars pieņem laipni;

Kā ar skolu Maskavā nu ejot?

Vai būs Jaunderība pārtulkota.

Un tas latīņautors, cars ko liciš?
Senā pazemībā, tomēr droši,
Pamatīgi stāsta Gliks par visu.
Mirkli klusums stājas, cars tad jautā,
Grozot svārpstu spēcīgajos pirkstos:
"Teic man, pastor Ernst, kā Livonijā
Dzīvoji tu? Ko tur padarīji?"
"Lielo car, man darba bij pārpārim:
Gādāju un ierīkoju skolas,
Karoju ar lielu kungu viltu,
Kas man šķēršļus vēla. Zemnieciņiem,
Kurus dēvē latvjus, viņu mēlē
Visu bībeli es pārtulkoju:
Un, kad darbs bija galā, iedēstīju
Divus ozoliņus smuidrus – smuidrus.
Nezin, ko tie tagad? Vēl vai zaļo?"
Piebilst klusām viņš. Bet Pēters Lielais
Skatās platām acīm. "Ko tiem latvjiem,
Tur tiem zemniekiem, un viņu mēlē,
Visu bībeli tu pārtulkoji?"
Visu valdniek! Nu tiešām milzīgs
Darbs būs bijis, un vai maz jel vaj' dzīgs? –
"Majestāte," Gliks nu atbild lēni,
Darbs gan liels. Tāds pats viņš dažā ziņā,
Kā tev ceļot pilsētu uz purva."
Pasmīn cars. Tad ceļas. "Jāiet lūkot
Kuģis jaunais. Holandiešu meistars
Mani gaida. Vesels paliec, pastor!" [8, 40]

Kā liecina dzejojums, E. Gliks, strādādams Pētera I pakļautībā, joprojām saglabājis siltas atmiņas par pavadīto laiku Alūksnē. Jūtama smeldze par iesākto, bet nepabeigto darbu.

Tajā pašā laikā redzam, ka E. Gliks pratis sevi un savu darbu aizstāvēt. Pierādās iepriekš izteiktā doma, ka "Gliks nav tas vīrs, kas domās vienu un sacīs otru, vai baidīsies aiz prātīga aprēķina izteikt savus istos uzskatus". [8, 14]

E. Gliks – krievu tautas apgaismotājs

E. Glika literārā darbība Maskavā noritējusi divos virzienos – laicīgās un garīgās rakstniecības jomā. Par galveno uzskatāma laicīgā rakstniecība, jo viņš nodarbojies galvenokārt ar grāmatu tulkojumiem, vārdnīcu un ģeogrāfijas mācību grāmatu sastādīšanu, kas bija Vidzemē aizsāktā darba virziena tiešs turpinājums.

Par vienu no galvenajiem priekšnoteikumiem sekmīgam skolu darbam E. Gliks uzskatījis mācību grāmatas.

Jau Vidzemē E. Gliks vēlējās izdot krievu valodā J. A. Komenska grāmatas "Jutekļiem uztveramo lietu pasaule attēlos" un "Atvērtās durvis uz valodām un visām zinātnēm". Abus minētos darbus E. Gliks bija iecerējis kā mācību grāmatas Krievijas skolām. Atļauju tās iespiest devis Pēteris I. Šie tulkojumi nonākuši līdz mūsu dienām, pateicoties Jēnas Universitātes maģistra Vernera Pauza saglabātajiem materiāliem. [52]

Ievērojama loma Krievijas vēsturē ir E. Glika sastādītajām vārdnīcām. Viena no pazīstamākajām, kuru sīki raksturojis vēsturnieks H. Strods, bijusi piecvalodu (latīņu, franču, itāļu, vācu un krievu) vārdnīca, kurā E. Gliks iekļāvis tajā laikā Rietumeiropā lietojamo svešvārdu tulkojumus krievu valodā, aptverot tehniku, skolu, pārvaldi, jūrniecību un sadzīvi. Vispirms vārdnīcā uzrādīts lietojamais vārds latīņu, franču un itāļu valodās, tad sniegts tulkojums vācu un krievu valodās. Kā atzīmējis profesors H. Strods, ne visiem vārdiem izdevies atrast pareizo tulkojumu, tas arī saprotams, jo tā bija pirmā piecvalodu vārdnīca Krievijā. Trīsvalodu vārdnīcas bija jau izdotas 1700. un 1701. gadā.

Iemesli E. Glika piecvalodu vārdnīcas sastādīšanai ir vairāki. Tā kalpoja sekmīgai valodu apguvei, bet valodu zināšanas E. Glikš vērtēja ļoti augstu. Tā deva iespēju Krievijai tuvināties Eiropas kultūras dzīvei, kā arī sekmēja apgūt toreizējo progresīvo kapitālistiskās Eiropas tehniku, ko centās panākt Pēteris I.

Nozīmīgs ir 1703. gads ne tikai ar ģimnāzijas atvēršanu N. Nariškina namā, bet arī ar troņmantnieka Alekseja Petroviča vajadzībām saglabāt sastādīto "Krievijas un Vācijas ģeogrāfiju", kuras ievadā izteicis vēlmi, "lai Krievija plauktu un kļūtu tainsības koks un mirdzoša saule visiem tās pavalstniekiem". Grāmatai bijis fiziskās, ekonomiskās un politiskās ģeogrāfijas raksturs, jo tajā raksturotas valstis un to iedzīvotāju sastāvs, valsts pārvaldes formas, reliģija, īpaši uzsverot luterisma pastāvēšanu un tā valdošo stāvokli vairākās zemēs, tā cenšoties to tuvināt Krievijai.

Minētajā grāmatā E. Glikš dod faktus par Latviju, to iedalīdams divās patstāvīgās valstīs – Livonijā un Kurzemē, sīkāk Livoniju iedalot Igaunijā un Latvijā, Latgali Latvijai nepieskaitīdams.

Ģeogrāfiskajos apzīmējumos vērojama ļoti tēlaina valoda. Piemēram, runājot par Eiropu, E. Glikš atzinis, ka tā atgādina sēdošu jaunavu. Viens no E. Glika laicīgās literatūras darba virzieniem bijusi piedalīšanās un līdzdalība grāmatu sagatavošanā. Viena no tām – Kvinta Kurcija apcerējums par Maķedonijas karavadoņa Aleksandra Lielā dzīvi.

E. Glikš piedalījies F. P. Polikarpova trīsvalodu vārdnīcas izveidē, iespējams, ka bijis tās autors. Jau Alūksnes periodā E. Glikš rakstījis dzejoļus, lai ar to palīdzību skaidrotu Bībeles tekstus. Jāatzīmē, ka viņš dzejojis arī krievu valodā. Sīkāk šo jautājumu pētījis zinātnieks V. Perecs un izteicis uzskatu, ka tajos jūtama baltkrievu valodas ietekme. [36, 155] Atliek secināt, ka dzeju E. Glikš nav rakstījis aiz savas vēlmes un aicinājuma, bet gan kā līdzekli vēlamā mērķa sasniegšanai, kas būtībā kalpojīs izglītības tālākai attīstībai.

E. Glika pedagoģisko uzskatu aktualitāte mūsdienās

*"Pietiks veldzes mūžiem trejiem,
Dzersi pats un citi dzers..."*

A. Pelēcis [30, 103]

Pētījuma rezultāti ļauj apkopot E. Glika pedagoģiskos uzskatus:

- ♦ katrai tautai ir tiesības uz izglītību neatkarīgi no tās atrašanās vietas, vispārējā statusa un politiskajiem uzskatiem;
- ♦ katram cilvēkam ir iespējas gūt izglītību neatkarīgi no dzimuma, kārtas un mantiskā stāvokļa;
- ♦ mācībām skolās ir jānotiek dzimtajā valodā, līdz ar to dzimtā valoda tiek apzināta kā savas tautas kultūras vērtība, taču katram cilvēkam ir jāprot arī citu tautu valodas, tās jāciena tāpat kā dzimtā valoda, lielākā godā turot senās valodas (E. Glika domas par valodu un tās attīstību kā tautas izglītības un kultūras līmeņa rādītāju uzskatāmas par viņa pedagoģisko uzskatu sastāvdaļu);
- ♦ atbilstoši J. A. Komenska mācībai, mācību procesa īstenošana ir atkarīga no diviem priekšnoteikumiem:
  - 1) pirmais priekšnoteikums sekmīgam skolu darbam ir labs skolotājs. E. Glikš atbalstīja J. A. Komenska domu par skolotāja amata zemo prestižu tajā laikā Eiropā. Par skolotāju, pēc viņa domām, jābūt tikai tās tautības pārstāvim, kuras jauno paaudzi viņš audzinās, konkrētā gadījumā – latvietim jāmāca latvieši;
  - 2) otrs priekšnoteikums sekmīgam skolu darbam ir labas mācību grāmatas. Par šīs domas īstenošanu E. Glika pedagoģiskajā darbā liecina:
    - Bībeles tulkojumi, jo tā kalpoja kā viena no mācību grāmatām skolā,
    - J. A. Komenska darbu tulkojumi,

- mācību grāmatu un vārdnīcu izveidošana.
- ♦ E. Glikš par savas darbības sākotnējo mērķi izvirzīja pieticīgu zināšanu apguvi – “skolas bērnam” vajadzēja prast lasīt, rakstīt, zināt lūgšanas. Vērtēsim šo pieticību pozitīvi no diviem aspektiem. No vienas puses, kā iemesls un ceļš tālāko pedagoģisko centienu īstenošanai, no otras puses – kā stimulš un mudinājums cilvēka tieksmei gūt pašizglītību.
- ♦ Tam laikam novatoriski ir arī skolu organizācijas principi, kas izpaudās prasībā pēc skolu materiālās nodrošinātības tā, lai mācīties varētu arī trūcīgo vecāku bērni – tādā gadījumā ar iztiku un apgērbu jānodrošina draudzei. Šāds uzskats parādījās pirmo reizi skolu vēsturē. Par E. Glikša pedagoģiskajiem uzskatiem liecina arī viņa ziņojumu teksti Virskonsistorijai.

Alūksnes draudzes mācītāja E. Glikša ziņojumi Virskonsistorijai.

“(..)Tā kā tas bija ļoti nepieciešams, vizitēju skolas savā iecirknī un nosūtu Virskonsistorijai vizitācijas laikā sastādītos protokolus ar pazemīgu lūgumu tos labvēlīgi izskatīt, novērotās muižu īpašnieku neģēlības novērst un uzlabot gandrīz visur manāmos skolotāju trūcīgos apstākļus.

Tādēļ es nevaru nelikt pie sirds Virskonsistorijai, ka baznīcas un skolas lietas manā iecirknī vēl atrodas sākotnējā attīstībā. Nepieciešams jau nākošo rudeni atkal vizitēt skolas, lai darbs raiti virzītos uz priekšu.(..)

Manuprāt svarīgākais vizitācijas mērķis – redzēt un izpētīt, kā sprediķotājs ievēro savu garīdznieka zvērestu. Šis iekļauj divus galvenos punktus:

- 1) turpināt teoloģijas studēšanu,
- 2) mācīties latviešu valodu (tas attiecas uz tiem, kas to vēl nav pietiekoši apguvuši).(..)

Un, tā kā es arī par grāmatu trūkumu un citiem ieganstiem nerunāju, bet runāju tikai par čakluma trūkumu latviešu valodas iegūšanai, tad es varu likt savu dzīvību ķīlā, ka neviens tik labi neprot šo valodu, lai varētu tajā uzrakstīt sprediķi, ko zemnieks spētu izlasīt un saprast. Un tomēr “sprediķošana” tiek turpināta. Būtu ļoti svētīgi, lai uz priekšu kaut vienu sprediķi...konspektētu. Tas ierosinātu tomēr mācīties latviešu valodu, un Virskonsistorija gūtu ieskatu par katra uzvedību.(..)

Tas, ka esmu ziņojis par vietējām skolām, izraisa vēl vienu lūgumu: bija ārkārtīgi nepieciešams paplašināt skolu skaitu (pievienojot trim esošajām vēl četras), kuru

skolotāji nekā vēl nav saņēmuši ne uzturam, nedz arī palīdzību mācīšanā. Švānenburgā vēl trīs skolotāji strādā bez atalgojuma, kaut gan savu darbu veic teicami. Lūdzu Virskonsistoriju nākt ar padomu, kā izkļūt no šī stāvokļa, un atļaut segt izdevumus no sodu naudas. Skolu paplašināšana nepieciešama visā iecirknī, jo cik tad ilgi no vienas mājas saimes nāks tikai 1—2 skolas bērni. Vai kā būtu tik ļoti nepieciešami tuvņāt Kristum (kas pilnīgi iespējams ziemas mēnešos) ne tikai 30 vai 50 jeb arī 100, bet gan 1000 dvēseles! Šis priekšlikums taču prasa, lai katram pagastam būtu sava skola, lai bērni netiktu atrauti pārāk tālu no mājām, un tādēļ arī... var cerēt, ka Virskonsistorija rūpīgi un dziļi izpētīs šo lietu un pārliecināsies, ka šo darbu var ne tikai veikt, bet arī ka tas neprasis īpašus līdzekļus to turpināt.(..)

Pašreiz ir tie rūgtie—saldie laiki, kad ticīgo skaits aug, bet gan zem liela spiediena. Esmu gan ziņojis, ka no Marienburgas septiņām skolām trīs skolotāji saņem trūcīgu atalgojumu, bet četriem pēdējiem jādzīvo no solījumiem vien. Zemnieku trūcība ir tik liela, ka tie vienmēr virina manas durvis (guļ pie manām durvīm) un pieprasa nopelnīto.(..)

Uzskatu par savu pienākumu sniegt dažas ziņas par vietējo skolu:

1. Skolotājs Alberts Lange (pēc aroda zvejnieks) stājās darbā 1689. g. 22. maijā. Kaut gan šai gadā viņam bija maz skolēnu jeb to vispār nebija, viņš apkalpoja draudzi: dziedāja un mācīja skaitīt lūgšanas. Nākošajā gadā daži bērni sāka mācīties. Par skolotāja "informāciju" un dzīves veidu man nav jāsūdzas.
2. Skolas ēka labā stāvoklī, liela telpa un divi ērti kambari, ..šogad lika skolotāja vajadzībām uzcelt riju.
3. Skolēnu skaits pieauga — pašreiz 57 jau apguvuši lasīšanu un katehismu, 27-iem mācības jāturpina.(..)" [29, 37]

E. Glika pedagoģiskie uzskati vērtējami ne tikai kā novatoriski 17. gadsimta pedagoģijas attīstībā Latvijā un Krievijā. Tie līdzās J. A. Komenska mācībai uzlūkojami par tā laika pasaules pedagoģisko atziņu sistēmas sastāvdaļu. E. Glika dziļais humānisms, vienlīdzība skolu organizācijas lietās kalpoja kā izglītības un kultūras sakaru veidotāja starp austrumiem un rietumiem. Tāpēc E. Glika pedagoģiskie uzskati vērtību pelna arī mūsdienās.

Autores pētījums ilga no 1984. gada līdz 1992. gadam un turpinās vēl šobrīd. Līdz ar pārmaiņām sabiedrības dzīvē un skolu attīstībā jo

īpaši jāatgriežas pie tautas pedagoģiskās domas vēstures. Minēšu to, kas E. Glika paveiktajā vērtīgs šodienas skolu darbā: kā galvenā pamatatzīņa minama prasība pēc trim priekšnoteikumiem izglītībā:

- ♦ labas skolas;
- ♦ labas mācību grāmatas;
- ♦ labi skolotāji.

Nobeigums

*“Kāp kalnā, kas senatnes apvējots,
Vai ielejās avotus pasmel,
Bet nosargā ozolus savējos,
Lai neskar tos uguns un asmens...”*

G. Krieviņš [15, 124]

E. Gliks – skolotājs, teologs, literāts un sabiedriskais darbinieks – ieņem nozīmīgu vietu latviešu tautas izglītības un kultūras attīstībā. Viņš lielu mūža daļu veltījis latviešu tautas izglītošanai, tulkodams Bībeli latviešu valodā, atvērdams pirmās skolas latviešu zemnieku bērniem, tulkodams J. A. Komenska pedagoģisko literatūru, kā arī veidodams savas mācību grāmatas.

Nenoliedzams ir viņa devums mūsu tautas vēsturē.

Izzinot E. Glika dzīvi un viņa pedagoģisko darbību, apzināti materiāli: teorētiskā literatūra, Alūksnes novadpētniecības muzeja, J. A. Komenska muzeja Prāgā (ČR), Alūksnes Bībeles muzeja materiāli, Pētera I fondu materiāli, LR ZA fondu materiāli. Apgūtais materiāls ļauj secināt, ka pilnīgāka E. Glika dzīves un darba izpēte šobrīd nav iespējama faktu trūkuma dēļ, kuri trīs gadsimtu gaitā nav saglabājušies. Interesi pelna Lundas un Kopenhāgenas bibliotēku materiāli, kā arī līdz galam neizzinātais Pētera I fonds Sanktpēterburgā.

Atsevišķi pētāma E. Glika kā mācītāja un Bībeles tulka darbība. Manā rakstā tā aplūkota tikai kā E. Glika dzīves un pedagoģiskās darbības papildinoša informācija. Līdz ar to uzskatīsim, ka pienācis laiks kompleksi skatīt un vērtēt E. Glika devumu latviešu izglītībā un kultūrā. Līdz šim tas tika aplūkots tikai no baznīcas vai tikai no pedagoģiskā viedokļa.

Par E. Glika pedagoģiskās darbības vērtējumu mūsdienās liecina pastiprinātā interese par viņa dzīvi un darbu saistībā ar J. A. Komenska vārdu. Alūksnē 1989. gadā E. Glika vārdu ieguvusi Ernsta Glika Alūksnes Valsts ģimnāzija.

Aktīvu darbību veic Bībeles muzejs Alūksnē un RPIVA Alūksnes filiāle, rīkojot Glika dienas u. c. piemiņas pasākumus Alūksnē un republikā.

Lai zinātniskais darbs "E. Glika dzīve un pedagoģiskā darbība" ir 1984. gadā aizsāktā pētījuma rezultāts un pateicība E. Glika dzīvei un darba mūžam.

Ernsta Glika Alūksnes Valsts ģimnāzija

Avoti un literatūra

Grāmatas un raksti:

1. Adamovičs L. Latvju baznīcas vēsture. – Rīga, 1934.
2. Adamovičs L. Vidzemes baznīca un latviešu zemnieks. – Rīga, 1933.
3. Anspaks J., Ruberts J. u. c. Tautas izglītība un pedagoģiskā doma Latvijā līdz 1900. gadam. – R.: Zinātne, 1987.
4. Apīnis A. Latviešu grāmatniecība. – R.: Liesma, 1977.
5. Bergmane A., Blinkena A. Latviešu rakstības attīstība: Latviešu literārās valodas pētījumi. – R.: Zinātne, 1986.
6. Baltiņa M. 17. gs. teksti latviešu literārās valodas vēsturē // Karogs. – 1986. – 7. nr.
7. Baltiņa M. 17. gs. teksti un sarunvalodas atpazīšanas iespējas. / Valodas aktualitātes. – R.: Zinātne, 1986.
8. Bērziņš L. Ernsts Gliks. Darba mūžs un mūža darbs. – Rīga, 1935.
9. Drīzule M. Latvijas skolu vēsture. – R.: LVU, 1967.
10. Dunsdorfs E. Pirmās latviešu Bībeles vēsture. – Rīga, 1939.
11. Grīns A. Triloģija. Saderinātie /
Sarkanais jātnieks. – R.: Valters un Rapa.
Pelēkais jātnieks. – R.: Valters un Rapa.
Melns jātnieks. – R.: Valters un Rapa.
12. Hillners G. Ernsts Gliks, latviešu Bībeles tulks, miera darbos un kara briesmās. – Rīga, 1918.
13. Jansons-Brauns J. Latviešu sabiedriski kulturālā attīstība un latviešu literatūra. Latviešu kultūras kritika. 3. sēj. – R.: LVI, 1958.
14. Karulis K. J. Reiters un viņa tulkojums. – R.: Liesma, 1986.
15. Krieviņš G. Alūksnei 700. – R.: Avots, 1985.
16. Kundziņš K. E. Glika nopelni // Sēta, Daba, Pasaule. IV. – Tērbata, 1873.
17. Lapiņš G., Lapše O. Alūksne un tās apkārtnes. – R.: LVI, 1959.

18. Latviešu literatūras vēsture. 1. sēj. – R.: LPSR ZA izdevums, 1959.
19. Latviešu literatūras vēsture. – R.: Zvaigzne, 1987.
20. Latviešu literārās valodas vārdnīca. 5. sēj. – R.: Zinātne, 1984.
21. Latviešu padomju enciklopēdija. 3. sēj. – R.: Galvenā enciklopēdiju redakcija, 1983.
22. Lāce M. Latviešu mācību grāmatas. 1585.–1917. – Rīga, 1968.
23. LPSR vēsture. – R.: LVI, 1959.
24. Mīlenbaha un Endzelīna vārdnīca. 2. sēj. – R.: Kultūras fonda izdevums, 1925.–1927.
25. Niselovičs I. Pirmās latviešu ābece // Padomju Latvijas Skola. – 1958. – 12. nr.
26. Nesterovs O. Latviešu valodas un literatūras mācīšanas metodikas attīstība. – R.: Zvaigzne, 1983.
27. Ozols A. Veclatviešu rakstu valoda. – R.: Liesma, 1965.
28. Pedagoģijas vēsture. / N. Konstantinova, J. Medinskis, M. Šabajaeva. – R.: Zvaigzne, 1968.
29. Pedagoģiskā doma Latvijā līdz 1890. gadam. – R.: Zvaigzne, 1991.
30. Pelēcis A. Alūksnes grāmata. – R.: Liesma, 1984.
31. Ruberts J. Tautas izglītības rītausmā. – Rīga, 1935.
32. Rudzītis D. Lūk, te mūsu mājas // Literatūra un Māksla. – 1985. gada 12. jūlijs.
33. Salmiņš A. Latviešu skolu izveidošanās un attīstība feodālisma posmā. – Rīga, 1980.
34. Salmiņš A. Latviešu skolotāju sagatavošanas sākums // Skolotāju Avīze. – 1972. gada 4. oktobris.
35. Straubergs J. Rīgas vēsture. – Rīga, 1937.
36. Strods H. E. Glikā literārais darbs Maskavā // Karogs. – 1985. – 1. nr.
37. Svīre M. Apcere par alūksnieša raksturu // Literatūra un Māksla. – 1985. gada 12. jūlijs.

38. Šaurums G. Latviešu Bībeles vēsture. – Rīga, 1935.
39. Timošenko V. Alūksne. – R.: Avots, 1985.
40. Vācietis O. Izlase. – R.: Liesma, 1983.
41. Veidemanē R. Stilistikās diferencēšanas aizsākumi E. Glikas Bībeles tulkojumā. / Valodas aktualitātes. – R.: Zinātne, 1987.
42. Veisbergs A. Bībeles frazeoloģija valodā un runā. / Publicēšanai sagatavots LPSR ZA A.Upīša valodas un literatūras institūta materiāls.
43. Vīksna V. Pirmā pilsēta. – R.: Liesma, 1975.
44. Zeiferts T. Latviešu rakstniecības vēsture. 1. daļa. – Rīga, 1922.
45. Zelmenis V. Īss pedagoģijas kurss. – R.: Zvaigzne, 1991.
46. Чума А. А. Ян Амос Коменский и русская школа. – Bratislava: Slovenske Pedagogicke Nakladatelstvo, 1970.
47. Гончаров К. Историко-педагогические очерки. – Москва: АП РСФСР, 1963.
48. Хрестоматия по истории зарубежной педагогики. – Москва: Просвещение, 1981.
49. Лоркипаниадзе Д. Я. А. Коменский. – Москва: Педагогика, 1970.

Muzeju materiāli

50. Alūksnes rajona Vēstures un novadrētniecības muzeja materiāli. – Alūksnē, Pils ielā 74.
51. Alūksnes draudzes Bībeles muzeja materiāli. – Alūksnē, Pils ielā 25.
52. J. A. Komenska Pedagoģiskā muzeja materiāli Prāgā – Pedagoģicke muzeum Jana Amoso Komensko, Valdštejnske nam. 4. 11811 Praha 1 – Mala Strana.
53. Pētera I fondu materiāli Sanktpēterburgā.

Ernst Glik!

...mana tēva un mātes zemē atkal pavasaris. Atkal bērzu vēri vītero strazds un liekas — visa pasaule smaržo pēc ievām. Vienīgi Alūksnes pusē joprojām nedroši, it kā baidīdamās no pēdējā sniega, sauli sveic vizbulītes.

Un šajā pavasarī es atkal iedrošinos traucēt Tevi, Ernst Glik! Tā — pavisam nedroši pateikt: "Labrīt!" brīdī, kad Alūksnes diķu vizošā zaļumā, aizbiedēdams nakti, spoguļojas rīts, kad baznīcas gaiļa dziesmā notrīc Kanceles kalns un Tavu ozolu zaros atmosfāstas vējš. Jā, tas pats vējš, kurš aiznes sveikas arī Tavai dzimtajai pilsētai Veīnai tur — tālu, tālu tavā dzimtenē!

Gudri ļaudis teic, ka Tu sen neesot redzēts mūsu pilsētā, un es nezīnu — ticēt tam vai ne.

Vakar vēlu vakarā redzēju Tavas pēdas. Nē, es nemaz nekļūdos — tās bija Tavas pēdas, kuras veda mani cauri parkam, gar baznīcu un Kanceles kalnu, līdz apstājās pie manas skolas.

Dīvaini tas skan — manas skolas, jo tā taču ir Tava skola, Ernst Glik! Jā, tā pati, kurā pirms vairāk nekā 300 gadiem — 1683. gadā ieskanējās skolas zvans un zemnieku bērni, asarās mirkdami, uzsāka pildīt Dieva "lāstu" — devās gūt zinības.

Zini, man ļoti gribētos šo skolu saukt par mūsu skolu — Tavu un manu, jo katram taču ir tikai viena skola — viena vienīgā visā pasaulē — tīrā, gaišā un labā. Mums abiem un vēl daudziem citiem tā ir Alūksnē. Tikai žēl, ka ar pirmās skolas pelniem reizēm rotaļājas ezervējš...

Mūsu lepnums ir Tavs nams.

...pirmie saules stari spoguļojas mūsu skolas logos. Skola gaida savus skolas ļaudis, un tur jau viņi nāk — Jāņkalniņa viņā pusē atskan priecīgas bērnu balsis.

Un... notiek brīnums! Atmosfāstas mūsu večuks — lielais akmens skolas priekšā. Jā, skolotāj, tas pats akmens — velte tavas skolas atcerei 300. gads-kārtā!

Sirms, sirms, balts, balts akmens...

Raugos uz to un domāju...

Pasaule taču sākas no baltās krāsas, rīts sākas no baltās krāsas, cilvēka mūžs sākas no baltās krāsas...

Un bezgala labi ir sajust, ka šī krāsa palīdz dzīvot! Zini, gadās brīži, kad kāda cilvēka nodzīvotais mūžs šķiet balts. Tā rituma raibais krāsu karuselis atgriezis to atkal baltu, bet... baltā krāsa taču ir visu krāsu pamatu pamats!

Un tā es stāvu pie šī baltā akmens un domāju par Tevi, mans baltais cilvēk! Rakstot šos vārdus, pēkšņi sapratu, ka arī es esmu atbildīga par Tavu balto krāsu!

Mūsu lepnums ir Tava iela, tātad – Tavs ceļš. Ceļš, kuru aizsāki Tu un pa kuru eju es. Senu, senu, tālu, tālu, garu, garu ceļu, Ernst Glik! Un nedusmo par to nātri, kura izaugusi Tavā ceļā. Tā ir manas neziņas, neintereses, neapziņas, neapjēgsmes nātre, un es cenšos to izravēt. Dīvaini – tā sīvi pretojas! Un laikam es zinu tam iemeslu... Vai tie nav tie garām palastie gadsimti, tas laiks, kurā mēs Tevi nepazinām?

Mūsu lepnums ir Tavi ozoli. Zini, uz viņiem raugoties, man reizēm kļūst skumji. Divi sirmi vīri un kārtējais sirmais akmens. Un viss. Daudz? Maz? Liekas, Alūksnes akmeņos mājo tavs spēks.

Tātad: man un Alūksnei pieder trīs lepnumi – Tavs nams, Tavs ceļš un vēl Tavs koks. Un Tava koka lapa, kura reiz, vēja nesta, nokļuva Maskavā. Brīdi kļidusi, tā tomēr atgriezās mājās. Kā gribētos, lai Tu, Ernst Glik, vienmēr būtu mājās! Arī šodien, arī rīt, jo Tev taču jāraksta Grāmatu Grāmata – man un citiem cilvēkiem, norādot ceļu uz lielo humānismu, cilvēku savstarpējo attiecību zelta likumu... Zini, mums reizēm pietrūkst tā. Tu brīnies?

Un es jūtos atbildīga par to, par šo likumu, jo, redzi, es, Ernst Glik, esmu skolotāja tāpat kā Tu!

Re, klāt jau liela diena! Vai Tu vēl neesi mājās? Gribēju tā klusi piekļaut pie Tava loga rīts un kaut ko pačukstēt. Alūksnē atkal ir skola, īsti Tava skola – Ernsta Glika Alūksnes vidusskola.

Jūtu, lasot manu vēstuli, Tu steidzies...

Varbūt nevajadzēja rakstīt? Varbūt Tev neērti to lasīt?...

Atceries, Tavā dzīvē vienmēr visu noteica nejaušība. Varbūt arī šī vēstule ir tikai nejaušība?...

Nē, Ernst Glik! Es ticu, ka mēs kādreiz vēl noteikti tiksimies! Kaut vai tā, kā tikušies ar Tevi mūsu rakstnieki un dzejnieki.

Tu atkal steidzies, acīmredzot, kādi nepadarīti darbi. Pareizi jau stāstīja rakstnieks Aleksandrs Grīns, teikdams, ka Tu esi no to pulka, kam padomā jauns un it steidzīgs darbs, kaut gan rokas nav beigušas veco...

Šķiroties no Tevis, es Tev vēl ko gribu teikt! Tie būs mana novadnieka Aleksandra Pelēča vārdi:

"Pie Glika ozoliem uz brīdi vēlreiz apstājos. Nē, viņi nevienam nevarēja likties mazi. Varenas zaru rokas ar sarkanīgām lapām nikni sita pretī vējam. Uz svaiga sniega krita zīles. Katram cilvēkam taču jāiestāda ozoli. Devos uz pilssalu. Pa šo sabrukušo tiltu Ernsts Glikš pārnese savu dzīvības grāmatu toreiz, kad akmeņi dega! Bet – vai ikvienam no mums arī nevajadzētu savu Dzīvības grāmatu, ko pārnest un nodot nākamībai?

Galvenais ir paspēt.

Paspēt, kamēr vēl tilti nav nodeguši.

Arī savs Kanceles kalns ir vajadzīgs, uz kura stāvēt.

Var iztikt bez Dieva un Velna, bet bez aizdegta skala, ko pacelt pār galvu, nevar!"

Paldies Tev, Ernst Glik, par pārnesto Dzīvības grāmatu un Tevis aizdegto skalu, ko reiz pacēli pār latviešu tautu tieši šeit, Alūksnes pusē!

Paldies, ka Tu biji...

Piedod, ka es nekad nestāvēšu pie Tava kapa un nenolikšu uz tā Alūksnes plavās plūktu pīpeni...

Un vēl – pavisam vienkārši un klusi – paldies, ka Tu esi man...

Un nedusmo, ka šo vēstuli es Tev rakstīju.

Es – latviete, Tev – vācietim...

1988. gada pavasarī

M. E. von Hallarte

ĢENERĀLIENES M. E. FON HALLARTES RŪPE (1683–1750)

Arvien tālāk pagātnē aiziet laiks, kad atsevišķos vēsturiskajos notikumos kautrējāmiešiem atzīt vācbaltiešu veikumu, to ignorējot, noklusējot vai novērtējot nepietiekami. Tagad arvien biežāk un ar pozitīvākām jūtām atceramies viņu veikumu. Un vēsturei ir labpaticies, ka lielākā to daļa ir vīrieši, kamēr daiļā dzimuma vārdi avotos, vēsturnieku pētījumos sastopami ļoti reti. Bet viena no viņām patiešām ir pelnījusi īpašu godu, jo ar savu apzinātu rīcību ir būtiski ietekmējusi latviešu izglītības vēsturi un pēc šo rindu autora viedokļa būtu uzskatāma par vienu no tām personām, kas stāvējusi pie latviešu izglītības un skolu vēstures šūpuļa, jo varbūt pat bija pirmā, kas saprata un publiski atzina, ka zemnieks, kas nemāk lasīt, kam nav ne mazākās nojausmas par rakstību un primitīvu aritmētiku, ir kaitīgs gan pats sev, gan sabiedrībai. Lielā mērā šodien ir pamats apgalvot, ka viņas aktivitātes, darbojoties Vidzemes brāļu draudzē un esot šajā kustībā vienai no atslēgas figūrām, sekmējušas latviešu nacionālās atmodas pirmsākumus Vidzemē un visā Latvijā.¹

Magdalēna Elizabete fon Hallarte dzimusi 1683. gadā kā Vidzemes muižnieku Bīlovu atvase. Viņas biogrāfija līdz šim nav izpelnījusi rūpīgāku izpēti, tāpēc viņas dzīves gājums – jo sevišķi bērnība, jaunības gadi un dzīve līdz 18. gadsimta 30. gadu vidum ir maz zināma. Viņas vīrs ģenerālis Ludvigs Nikolajs Hallarts (miris 1727. g.) bija viens no tiem diviem ģenerāļiem, kuriem cars Pēteris bija uzdevis ģenerālfeldmaršala Šeremetjeva vadībā 1709. gadā doties uz Rīgu un uzsākt tās aplenkšanu.² Vīra militārā pakāpe pēc tālaika tradīcijas tika

¹ Sk. Krēsliņš J. Ceļi un neceļi. 1. sējums. – Valmiera, 2004. – 369. lpp.

² Dunsdorfs E. Latvijas vēsture. 1710–1800. – Daugava, 1973. – 103. lpp.

arī Magdalēnai Elizabetei, kā dēļ bieži nākas atpazīt viņu tikai pēc šī sievietei tik netipiskā vārda – “ģenerāliene”.

Vēlāk ģimene pārcēlās uz Drēzdeni, kur notika viņu pirmie kontakti vispirms ar piētismu, kuru ietvaros abi vairākkārt tikās ar vienu no šīs kustības idejiskajiem līderiem A. H. Franki. 1716. gadā turpat Hallarti iepazīnās arī ar grāfu Nikolaju Ludvigu fon Cincendorfu, kurš sākotnēji bija tikai piētismā ieinteresēts, bet drīz – jo sevišķi pēc Frankes nāves 1727. gadā – kļuva par jauna virziena – hernhūtisma ideju galveno paudēju un šīs kustības līderi. Līdz ar to šo raibo kontaktu rezultātā jau 1720. gadā, vēl būdami Saksijā, Hallarti uzaicināja par savu mājniecātāju pārliecinātu piētistu un vēlāk arī dedzīgu hernhūtisma piekritēju Albertu Antonu Fīortu, kurš gadu vēlāk pavadīja viņus uz Krievijas impēriju. Pēc Krievijas monarha Pētera I Lielā nāves 1725. gadā ģenerālis devās pensijā, un kā vecumdienu nodrošinājums viņam tika piešķirta kronim piederošā Valmiermuiža Vidzemē. Kā jau tika norādīts iepriekš, pats ģenerālis šo skaisto nostūri nebaudīja ilgi, jo drīz pēc pensionēšanās mira, un atraitnei bija jāuzņemas visas rūpes par saimniecību. Paralēli Hallarte turpināja savus garīgos vingrinājumus, un ar laiku Valmiermuiža kļuva par savdabīgu piētisma centru Vidzemē. Uz viņas rīkotajiem mājas dievkalpojumiem, sapulcēm, lūgšanām un citiem pasākumiem pulcējās tuvākās un tālākās apkārtnes muižniecības, garīdzniecības, birģeru un inteliģentu aprindas. Viņas mājas durvis vienmēr bija atvērtas dievbijīgiem, patiesi kristīgiem ļaudīm.

Tomēr darbošanās vācbaltiešu vidū nedeķa cerēto gandarījumu. Drīz ģenerāliene saprata, ka daudz vairāk cieš viņas zemnieki, kas maz ko vai vispār neko nesaprot no tā, kas rakstīts Bībelē un par ko sprediķo dievkalpojumā mācītājs. Zemnieki neprot nedz lasīt, nedz rakstīt, baznīcas dziesmas dzied katrs citādāk, turklāt šausmīgi, tādējādi nesniedzot prieku nedz sev, nedz citiem klausītājiem. Tāpēc arvien uzstājīgāka Hallarte kļuva savās vēstulēs uz Hernhūti, prasot pēc iespējas ātrāk nosūtīt uz Valmiermuižu hernhūtiešu brāļu draudzes pārstāvjus.

1729. gadā – pavisam drīz pēc Hernhūtes brāļu draudzes konstitucionēšanās – uz Vidzemi devās pirmie hernhūtieši. Zīmīgi, ka starp viņiem bija čehu izcelsmes brālis Kristiāns Dāvids – viens no pirmajiem atjaunotās brāļu draudzes locekļiem un vienlaicīgi viens no pēdējiem Jana Husa idejas realizētājiem Čehijā. Kaut arī literatūrā bieži par galveno uzaicinātāju tiek minēts Krimuldas mācītājs Johans Justus Grīners, tomēr šķiet, ka tas ir maldīgi. Pareizās norādes atrodamas pašu pirmo misionāru – K. Dāvida un viņa abu ceļabiedru brāļu Timoteja un Johanna Fīdleru dienasgrāmatā.¹ Viņi piemin kādu dievbijīgu mācītāju P. Lubergu no Rīgas, tomēr visreālākās rūpes pēc brāļu ierašanās izrādīja ģenerāliene Hallarte. 1729. gada 30. oktobrī hernhūtieši bija sasnieguši Rīgu un drīz sāka noturēt pirmās sanāksmes, kas guva lielu atsaucību. Tomēr pēc kāda laika par jaunās mācības sludinātājiem sāka interesēties pilsētas varas pārstāvji, tādējādi radot draudus viņu tālākai darbībai. Un tieši šajā kritiskajā brīdī pie Kristiāna Dāvida un Fīdleriem ieradās Hallartes sūtītais muižas pārvaldnieks un aicināja viņus uz Valmiermuižu. Tur tad arī drīz sāka darboties pirmie Hernhūtes sūtņi.

Pirmie gadi M. E. Hallartes aizgādībā pagāja samērā mierīgi. K. Dāvids centās strādāt gan ar ģenerālieni un viņas viesiem, gan arī meklēja iespēju tuvināties zemniekiem. Sākotnēji šķita, ka starp hernhūtiešu un Valmiermuižas zemniekiem ir bieža siena, tomēr Dāvida neatlaidība, pārliecība un apziņa par misijas uzdevumu deva viņam spēku šo neuzticības mūri salauzt. Neapšaubāmi zemnieki skatījās uz šo no Vācijas ieradušos vīru ar šaubām – no Vāczemes viņi līdz šim nekad nebija sagaidījuši kādu, kas par viņiem rūpētos, viņus aizsargātu un aizstāvētu, tieši otrādi – no turienes bija nācis tikai ļaunums. Zīmīga tuvināšanās starp abiem notika 1730. gada janvārī, kad Hallartes vezumnieki devās uz Igauniju, lai nogādātu pārtikas palīdzības kravu turienes piētiski noskaņotajiem. Kopā ar viņiem tālo ceļu ziemas aukstumā mēroja arī Kristiāns Dāvids.

¹ Sk. Straube G. Latvijas brāļu draudzes diārijs. – Rīga, 2000. – 45. lpp.

Šī bija pirmā reize, kad Hernhūtes brālis nonāca ilgstošā un tiešā kontaktā ar latviešu zemniekiem, turklāt bez starpnieka – tulka. Kā redzams, valoda bija vēl viens šķērslis, kas bija jāpārvar. Kā atcerējās pats Dāvids, ceļš togad esot bijis ļoti smags, jo bieži lijis, kā arī trūcis sniega, tāpēc kamanas stīgušas, un, lai tiktu uz priekšu, bija jāpalīdz gan ar padomu, gan plecu, bet izskaidroties savā starpā varējuši tikai ar žestiem un mīmiku. Ceļojuma laikā hernhūtieti pārsteidza fakts, ka Baltijā bijis drošāk nekā Vācijā – zemnieki atstājuši savas kamanas ar kravu bez uzraudzības ārā, bet paši sildījušies un nakšņojuši krogā, un neviens tās nav apzadzis. Ar patiku Dāvids konstatēja, ka zemnieki visu smago ceļu bijuši laipni un pacietīgi, kā arī diezgan regulāri lūguši Dievu.¹ Pēdējā apstākļi gan laikam saskatāms Hallartes nopelns.

Pēc šī brauciena janvāra beigās Hallarte pirmo reizi griezās pie K. Dāvida ar piedāvājumu palikt Valmiermuižā ilgāk un kļūt par skolas vadītāju.² Acīmredzot toreiz runa vēl bija tikai par vietējo muižas vai draudzes skolu, kurā zinību pamatus varētu apgūt vietējās apkārtnes zemnieku bērni. Šoreiz gan hernhūtiētis atteicās no piedāvājuma, vienlaicīgi gan solot ideju par pārmācību iestādes veidošanu darīt zināmu Hernhūtē brāļu draudzes vadībai un pašam grāfam Nikolajam Ludvigam fon Cincendorfam. Tomēr līdz idejas realizācijai būs vēl jāgaida vairāki gadi.

Lai arī K. Dāvids atteica Hallartei, viņa turpināja rūpēties par piētisma un hernhūtisma ideju kopšanu Vidzemē. Jau tā paša gada vasarā Valmiermuižā ieradās Dāvids Nīčmans – vīrs, kurš būtu uzskatāms par vienu no ievērojamākajiem garīdzniekiem, kurš darbojās piētisma garā un aktīvi atbalstīja hernhūtismu. Iespējams, ka viņa pieredze, dzīvojot pie Hallartes, kļuva par pamatu viņa stingrajai pārliecībai, ka uzsāktā misija Vidzemē jāturpina un jāpastiprina, sūtot turp jaunus un spējīgus darbiniekus.

¹ Sk. Straube G. Latvijas brāļu draudzes diārijs. – Rīga, 2000. – 48. lpp.

² Turpat, 49. lpp.

Tikmēr ģenerālienes dievbijīgais noskaņojums bija ieguvis vēl noteiktākas formas, un viņa saprata, ka ne tikai dievvārdi, bet arī patiesas un profesionālas rūpes par zemnieku veselību varētu sekmēt labklājības celšanos. Tāpēc jau 1735. gada 16. oktobrī sūtītajā vēstulē grāfam Nikolajam L. fon Cincendorfam viņa lūdza sarūpēt kādu medicīnā izglītotu vīru, kurš varētu rūpēties par tuvākas un tālākas apkārtnes iedzīvotāju veselību.¹ Tā kā šis lūgums netika momentā izpildīts, Hallarte uzstājīgi jau 1736. gada 19. janvārī atgādināja savu pieticīgo un tajā pašā laikā Vidzemei tik nepieciešamo vajadzību, jo ir "smagi, bīstami slimnieki, kā arī palīdzību gaidošie ar ārējām un iekšējām traumām kā manā mājā, tā apkārtnē, un to skaits pieaug. Runa ir par uzticīgu un dievbijīgu mediķi, jo dievbijīgs ārsts drīzāk atvērtos, arī ķirurģijā viņam jāapsola zināmas spējas, jo šeit sastopami ārēji negadījumi daudz biežāk nekā iekšējie, tāpēc viņš kā ķirurgs saņems daudzu svētību. Ar instrumentiem jānodrošinās Vācijā, ja viņam tādu vēl nav, tas ir jāiesaka, jo te tādu nav, bet pēc tam tos piesūtīt būtu dārgi".² Tajā pašā vēstulē ģenerāliene aicināja sūtīt uz Vidzemi arī jaunu katehētu, kuram gan jābūt pietiekoši vienkāršam, lai vieglāk būtu dibināt kontaktus ar zemniekiem, bet tajā pašā laikā jārēķinās, ka latviešu valodas apguve varētu prasīt zināmu laiku.

Šī pārlicinošā uzstājība pārlicināja Hernhūtes lideri grāfu Cincendorfu, ka pašam jānododas ceļā un jāiepazīstas ar apstākļiem Vidzemē. 1736. gada septembrī viņš jau bija Latvijā un kā pirmo neapšaubāmi apmeklēja Hallarti un viņas Valmiermuižu. Tika apmeklētas arī lielākās pilsētas Baltijas provincē – Rīga un Rēvele, kur tika noturēti sprediķi un grāfs guva necerētus panākumus – Rīgā Sv. Jēkaba baznīcā viņa sprediķi bija ieradušies noklausīties gan Vidzemes luteriskās baznīcas vadītāji, ģenerālsuperintendentu ieskaitot, gan laicīgās varas reprezentanti ar pašu ģenerālgubernatoru priekšgalā. Tomēr viņa galvenā rūpe

¹ Sk. Straube G. Latvijas brāļu draudzes diārijs. – Rīga, 2000. – 50. lpp.

² Turpat, 51. lpp.

bija Vidzemes latviešu un igauņu zemnieki, pret kuriem, kā samērā ātri bija pamanījies Cincendorfs, daudzi muižnieki joprojām izturas ar izteiktu naidu, kas bija klajā pretrunā ar viņa faktiski fanātiski pielūgto cilvēkmīlestības ideju. Tāpēc šīs vizītes ietvaros Valmiermuižā tikās grāfs Cincendorfs, ģenerāliene Hallarte, Kristiāns Dāvids un, iespējams, arī ģenerālleitnants barons Kampenhauzens no Ungurmuižas, lai pārrunātu tālākās darbības Vidzemē galvenās problēmas un meklētu efektīgāko ceļu, par kuru ejot varētu vislabāk tuvoties vietējo zemnieku dvēselēm. Grūti šodien restaurēt, kura galvā dzima ģeniālā doma, ka tieši kā zemnieku skolu skolotāji un vienlaicīgi brāļu draudzes sludinātāji labi sagatavoti vietējie zemnieki varētu visātrāk un vislabāk rast kontaktu ar saviem tautas un šķiras brāļiem. Tāpēc jādibina skolotāju sagatavošanas iestāde – seminārs. Nepareizi būtu uzskatīt, ka šāds risinājums bija kaut kas pilnīgi jauns – jau agrāk gan katoļu, gan luteriskā baznīca bija nonākusi pie līdzīgām atziņām, ka vislabākie sludinātāji ir tie, kas nākuši no tās vides, kur dodas. Lai atceramies Indriķa hronikā pieminēto gadījumu, kad vietējo iedzīvotāju dēli tiek sagūstīti un aizvesti uz Vācemi, kā arī versijas par paša Livonijas Indriķa eventuālo izcelsmi. Tomēr, šķiet, šoreiz šīs idejas realizācija sasniedza savu augstāko efektivitāti un radīja paliekošas sekas.

Grāfa Cincendorfa, K. Dāvida un vidzemnieku apspriedes sekas nebija ilgi jāgaida – jau 1737. gadā no Vācijas Vidzemē ieradās pieci brāļi – Magnuss Fridrihs Buntebarts, Martiņš Hadvigs, Popendiks, Turks un Šmits. Tieši pirmajam no minētajiem bija lemts kļūt par galveno ieceres realizētāju, tomēr sākotnēji viņi visi bija līdzīgās pozīcijās un sākumā bija jāatrisina galvenā problēma – jāapgūst latviešu valoda, tāpēc katrs nonāca citā vietā, lai varētu strādāt, tādējādi sev nopelnot dienišķo maizi, kā arī mācītos. Buntebarts nonāca pie fon Kampenhauzeniem Mūrmuižā un pildīja mājskolotāja pienākumus, Hadvigs – pie prāvesta Šprekelsena Straupē, Popendiks – pie ģenerālienes Hallartes Valmiermuižā, Turks – pie mācītāja Blaufusa un Šmits kļuva par rektoru Valmieras vācu skolā.

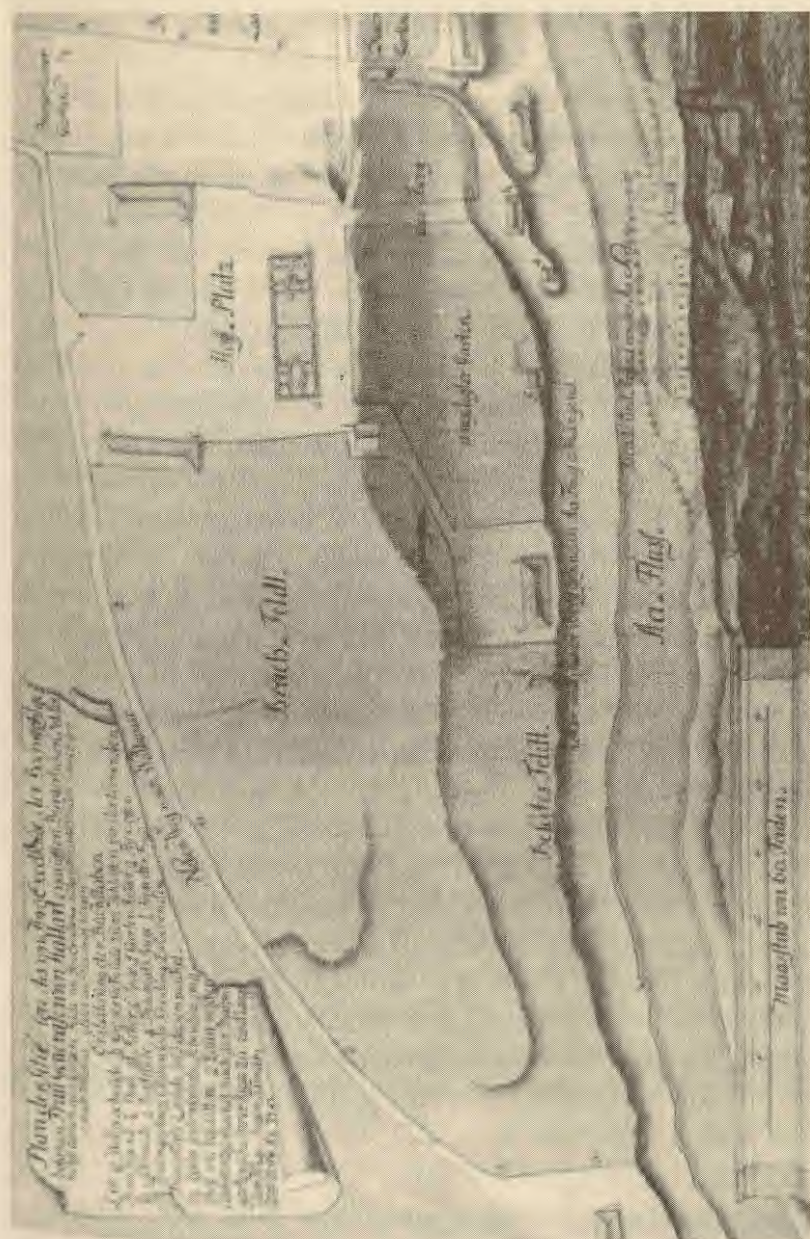
Kāmēr jaunie vācbrāļi iepazīna vietējos apstākļus un mācījās valodu, Hallarte kopā ar Kristiānu Dāvidu nopietni domāja par mācību iestādes iekārtošanu. Daļēji par ģenerālienes argumentiem šādi rīkoties liecina arī viņas pašas sniegtie paskaidrojumi dažus gadus vēlāk slavenajai izmeklēšanas komisijai. Tai viņa norādīja, ka gan viņas Valmiermuižas padoto, gan citu latviešu zināšanu trūkums viņai bijis zināms, bet, tā kā skolu un centīgu skolotāju deficīts Vidzemē, viņasprāt, vienmēr ir bijis par galveno šķērsli “nabaga tautai izprast paradīzi”, tad viņa nolēmusi ierīkot tādu privātu iestādi, kurā sagatavotu skolotājus un tautas draugus, tādējādi mazinot jaunatnes nezināšanu.¹ Par Magdalēnas Hallartes naudu tika iepirkta zeme un sarūpēti būvkoki nākamās skolotāju izglītošanas iestādes celtniecībai. Par būvdarbu vadītāju tika norīkots Valmieras Sv. Sīmaņa draudzes diakons Barlahs, kurš bija arī pārliecināts hernhūtietis. Tieši viņa amats deva topošajai ēkai nosaukumu – diakonāts. Praktiski celtniecību veica noalgotie krievu “plotņiki” jeb namdari.

Samērā īsā laikā Hallarte izveidoja Valmieras tuvumā veselu centru, kas sastāvēja no vairākām ēkām un kļuva par savdabīgu hernhūtisma centru Vidzemē un visā Baltijā, kur notika gan zemnieku skolotāju sagatavošana, gan saiešanas jeb sapulces hernhūtietiešu garā, gan brāļu draudzes kustības vadības sanāksmes un apspriedes, gan uz laiku apmetās no Vācijas atbraukušie Hernhūtes brāļi. Šim kompleksam deva kustībai tik tipisku nosaukumu, proti – Jērakalns. Pirmajai mājai 1740. gadā nācās piebūvēt vēl jaunas ēkas, jo ļoti ātri bija kļuvis pārāk šauri un visiem mācīties gribošajiem un saiešanas apmeklēt alkstošajiem sāka trūkt brīvu vietu. Ģenerāliene atkal vēra vaļā savu maku un blakus diakonātam iegādājās nelielu zemes gabalu, samaksājot par to 120 Alberta dālderus, kā arī piepirka divus dārza gabalus un divus šķūņus, par kuriem atdeva vēl 100 dālderus. Nepieciešamo ēku celtniecībai viņa no kaimiņos esošajiem privātīpašniekiem nopirka kokmateriālus.

¹ Sk. Straube G. Latvijas brāļu draudzes diārijs. – Rīga, 2000. – 52. lpp.

Kopsummā tas prasīja no Hallartes 2000 Alberta dālderus. Kāds tad izskatījās Jērakalns, uz kuru nedēļas nogalēs plūda cilvēku simti un pat tūkstoši gan no tuvākās apkārtnes, gan no pagastiem, kas atradās vairāku jūdžu attālumā un ceļā bija jāpavada dažiem pat visa nakts?

Jērakalna centrā atradās t. s. lielā ēka, kurai bija divas zāles, katra ar divām durvīm, kas veda uz priekšnamiem; vienām durvīm bija atslēgas, pārējām – tikai krampīši un aizbīdņi. Abās zālēs visi logi bija dubulti divviru, katrā zālē abās pusēs atradās trīs logu nišas ar četriem logiem, kopā tātad 12 nišas jeb 48 logi. Zālē, kura bija domāta zemniekiem, bija ierīkota lūka uz pagrabu, kur tika uzglabātas alus mucas. Katra no zālēm bija 5,5 pēdas plata un 7 pēdas gara, tajās atradās pa vienai melnu podiņu krāsnij, vienam koka kroņlukturim ar trīs zariem, gar trīs sienām bija izvietotas pa trim solu rindām pie katras, savukārt pie ceturtās sienas – divi lieli un rupji koka galdi. Vācu saiešanu telpā vēl bija novietots speciāli krāsots galds, krēsli; daži no tiem bija apvilkti ar ādu, kā arī pozitīvs (mazas pārnēsājamas ērģelītes), divi kroņlukturi un trīs svečturi pie sānu sienām. Šī lielā māja, kas bija 23 Reinzemes pēdas gara un septiņas pēdas plata, bija krāsota sarkanā krāsā. Tai katrā malā bija pa divām durvīm, uz jumta divi skursteņi un telpās sešas melno podiņu krāsnis – pa vienai katrā no abām zālēm, kā arī pa divām katrā no četrām istabām. Vienā ēkas galā atradās divas vidēji lielas istabas – vienā dzīvoja skolotāju semināra rektors Fridrihs Magnuss Buntebarts, otrā – brālis Heims, kura istabā esot atradies arī sienas pulkstenis un divi mežragi; otrā galā mitinājās brālis Mikšs ar sievu. Otrā ēka, kas bija domāta tikai latviešu zemnieku saiešanu noturēšanai, bija sešas t. s. Reinzemes pēdas plata un 16 pēdu gara, apsista ar dēļiem. Katrā stūrī bija no ķieģeļiem izmūrētas krāsnis telpas apsildīšanai. Gar malām un vidū atradās 34 gari, slikti apstrādāti soli, savukārt gar sienām – astoņi svečturi. Šai ēkai gar katru sānu pusi bija četras, bet galos divas nišas, kur katrā atradās pa diviem logiem, kas bija izvietoti viens otram blakus. Kambaros bija pa vienai logu nišai ar divām logu rūtīm, savukārt katrā mazā kambarī, kas veda uz zāli, bija pa vienai nišai ar vienu logu rūtī.

Jērkalna attēls

Šī ēka nebija krāsota. Vēl Jērakalnā bija ratnīca, stallis 10 zirgiem un lopiem, virtuves dārzs, rija, ledus pagrabs un pirts.

Netālu no diakonāta – piekalnē – atradās grava, kur bija novietoti soli sēdēšanai, un tur varēja apsēsties aptuveni 12 līdz 15 cilvēki. Līdzās atradās vēl divas pamestas līdzīgi iekārtotas gravas, no kurām viena bija domāta 30 cilvēku uzņemšanai.

Paši zemnieki lēsa, ka šī kompleksa būvniecībai esot iztērēts apmēram trīs līdz četri tūkstoši baļķu no kroņa mežiem un ka ikvienā no abām sanāksmēm paredzētajām ēkām bijis vietas 1000 dvēselēm.¹

Tiklīdz pirmās ēkas celtniecības darbi 1738. gada vasarā tuvojās nobeigumam, bija jāsāk domāt par mācību iestādes atvēršanu. Kā jau tika norādīts iepriekš, tad no iepriekšējā gadā atsūtītajiem jaunekļiem tieši pie Kampenhauzeniem izmitinātais bijušais teoloģijas students no Jēnas Magnuss Buntebarts bija tas, kuram nolēma uzticēt skolotāju semināra vadītāja un skolotāja pienākumus. Acīmredzot liela nozīme bija tam apstāklim, ka tieši Buntebarts bija vislabāk apguvis latviešu valodu un tāpēc izrādījās par piemērotāko kandidatūru. Lai semināra darbā nerastos nekāda aizķeršanās, kuru cēlonis varētu būt dokumentu nesakārtotība, vēl vasarā Buntebarts Rīgā Vidzemes Konsistorijā bija savlaicīgi nokārtojis šim skolotāja darbam nepieciešamos pārbaudījumus un ieguvis oficiālas paša Vidzemes luteriskās baznīcas galvas ģenerālsuperintendentņa Fišera apstiprinātas atļaujas. Savu darbību seminārs uzsāka 1738. gada 23. augustā, un tā visi astoņi pirmie audzēkņi nāca no ģenerālienes Hallartes Valmiermuižas: Ruģēna Juris (18 gadi), Kungeta Jēkabs (17), Pauska Kaspars (16), Sausiņa Dāvids (14), Lielķīšu Sīmanis (12), Kreita Mārtiņš (12), Lielgaiļa Mārcis (11) un muižas Miķelis (7). Nākošajā gadā semināristu skaits bija pieaudzis līdz 15 un bez tikko minētajiem skolotāja amatā tika trenēti Auduļa Pēteris no Liepupes (30), Salnieka Miķelis (19) no Kūduma un Kūduma muižas Aleksandrs Andersons (17), Kārķu muižas Jānis (16) un

---

¹ Sk. Straube G. Latvijas brāļu draudzes diarijs. – Rīga, 2000. – 64. lpp.

Jaunsalas Jānis (10) no Kārķiem, Diķa Krišs (13) no Rozula un Grotes Miķelis (15) no Ances.

Tūrmāk apmācāmo Vidzemes jaunekļu skaits auga un jau pēc viena līdz pusotra gada ilgas studēšanas semināristi nonāca atpakaļ savu pagastu, muižu vai draudžu skolās par skolotājiem, bet citi ieguva kādus amatus muižā vai vietējā draudzē. Bet ne tikai vidzemnieki ieguva šo vienreizējo iespēju profesionāli sagatavot skolotājus un skolām nodrošināt pēc laikmetīgām metodēm gatavotus pedagogus. Semināristi tika sūtīti arī no Kurzemes, un, kā liecina hernhūtiešu pašu rakstītās dienasgrāmatas un hronikas, tad pāris kalmiku jaunekļu tika atsūtīti pat no tālām Krievijas Pievolgas stepēm. Par pēdējo panākumiem ziņību apguvē gan nekādu ziņu nav, vien tik zināms, ka pati Hallarte pret šiem svešzemniekiem izturējusies ar lielu labvēlību un zinājusi, ka šī tauta Krievijā tiekot apspiesta.

Kā vēlāk liecināja semināra skolotājs jeb, kā viņu dēvēja citreiz hemhūtieši, informators t. s. Izmeklēšanas komisijai brāļu draudzes lietā, tad viņš esot mācījis saviem audzēkņiem katehismu pēc Dr. Martina Lutera Katehisma, rakstīšanu, dziedāšanu pēc notīm, lasīšanu un boksterēšanu, turklāt nodarbības noritējušas cauru gadu.¹ Te gan obligāti būtu piebilstams tas, ka acīmredzot mācību metodes varētu būt tiem laikiem vienas no progresīvākajām, par ko rodama paša semināra vadītāja un vienīgā un galvenā skolotāja norāde, kas 1739. gadā tika publiski pausta Baznīcu vizitācijas komisijas pārstāvjiem un ko tie arī sākotnēji ieprotokolējuši, tomēr vēlāk tīrrakstā mums nezināmu apsvērumu dēļ izdzēsuši. Un – proti – viņš jaunekļus apmācījis boksterēt, lasīt un rakstīt pēc kādas īpašas un vieglākās metodes.² Īpaši te tomēr gribētos izcelt gan Izmeklēšanas komisijas protokolos, gan vizitācijā atzīmēto patiešām revolucionāro jaunumu – dziedāšanas skološanu pēc notīm, lai pēc tam varētu pareizi noturēt mēdiņu. Pareiza dziedāšana, jo sevišķi

¹ Sk. Straube G. Latvijas brāļu draudzes diārijs. – Rīga, 2000. – 54. lpp.

² LVVA, 233. f., 4. apr., 1105.l., 2. lpp.

dievkalpojuma laikā, bija viena no acīmredzamākajām un ausīm dzirdamākajām ačgārnībām – katrs zemnieks dziedāja (bļāva) kā mācēja, kā dēļ baznīcā bija dzirdams haotisks troksnis, nevis “Dievam tīkama dziedāšana”. Uz pozitīviem rezultātiem ilgi nebija jāgaida – jau nākošās baznīcu vizitācijas varēja secināt, ka zemnieku prasme dziedāt skaisti melodiņā ir radikāli uzlabojusies, turklāt daudzviet uz baznīcas svētkiem draudzes spējot sagatavot arī daudz balsīgus skaņdarbus.

Tos semināristus, kuri nāca no Valmiermuižas, ar ēdienu, drēbēm un mācību grāmatām nodrošināja ģenerāliene E. M. fon Hallarte par brīvu, kamēr citiem jauniešiem bija jāpaļaujas uz savu saimnieku labo prātu un gribu – viņiem Hallarte un brāļu draudze bija uzlikuši par goda pienākumu sagādāt saviem ļaudīm visu semināram nepieciešamo. Tā kā vairākums audzēkņu nāca no tām Vidzemes muižām, kuru saimnieki (īpašnieki vai nomnieki) bija hernhūtiešu kustības vai vismaz piētisma piekritēji vai atklāti simpatizētāji, tad, jādodomā, nekādu domstarpību un sarežģītjumu šajā jautājumā nebija un visi bija pilnībā nodrošināti ar skološanai nepieciešamo. Pašam Fridriham Buntebartam ģenerāliene algu maksāja natūrā – izsniedza apģērbu un zināmu devu pārtikas.

Gandrīz vienlaicīgi ar semināra darbību pie jaunas ēkas tika vietējā Valmiermuižas skoliņa zemnieku bērniem. Tā gan bija ar ģenerālienes aktīvu atbalstu iekārtota jau 1725. gadā, bet nu kļuvusi par šauru. Nodarbības tur notika divreiz dienā – divas stundas no rīta un viena pēcpusdienā, un mācību priekšmeti bija tam laikam šādām mācību iestādēm tipiski – Bībeles apguve, lasīšana un dziedāšana. Par skolotāju tajā strādāja kāds Melhior Pauli, saukts arī par Paulu vai Pauliņu, kura senčos esot bijuši arī latvieši, bet Lielā Ziemeļu kara laikā viņš esot atradies zviedru pusē, tāpēc kritis krievu gūstā un vēlāk caur Toboļsku, kur bija izsūtīts, nonācis Vācijā, kur tad arī iepazinies ar Hallartiem un kopā ar viņiem nonācis Vidzemē.¹ Pēc 1738. gada līdzīgas skolas brāļu

---

¹ Sk.: Johansons A. Latvijas kultūras vēsture. 1710–1800. – Daugava, 1975. – 140. lpp.

draudzei simpatizējošie muižnieki sāka atvērt arvien biežāk un drīz hernhūtiskajos Vidzemes apgabalos bija izveidojies tiem laikiem samērā blīvs zemnieku skolu tīkls.

Brāļu draudze arvien stiprāk iespiedās zemnieku ikdienas dzīvē un atstāja uz to arvien paliekošāku iespaidu. Viņos strauji izzuda pagānisma relikti un arvien spēcīgāk sāka dominēt kristietība kā viņu garīgās dzīves pamats. Blakus ievērojamākajiem hernhūtiešiem kā šīs garīgās atbrīvošanās un garīgas atmodas nesējiem tika minēta arī Valmiermuižas ģenerāliene Magdalēna E. Hallarte. Ne velti viņai par godu 1742. gadā Jēra kalnā tika dziedāta kantāte, kuru bija sacerējis F. M. Buntebarts.

Diemžēl šāda ražīga un radoša darbība nevarēja toreiz turpināties gadiem ilgi. Kustības nelabvēļi sāka vērst intrigas un safabricēt apmelojumus par brāļu draudzi, tās iekšējo kārtību, atsevišķiem hernhūtiešiem, teoloģiju, dievkalpojumu noturēšanas kārtību. Dabiski, ka visvairāk oficiālā Vidzemes evaņģēliski luteriskā baznīca bija noraižējusies par naudu, kas vairs neplūda pie viņiem – kristības, iesvētības, laulības un apbedīšanas zemnieki arvien biežāk sāka veikt brāļu draudzē. Arī dievnami svētdienās bija kļuvuši tukšāki un ziedojumos tika savākts tikai kāds mazs nieks. Šī nelabvēlīgā attieksme no atsevišķu muižnieku un mācītāju puses atrada atbalstu Krievijas carienes Elizabetes neiecietībā pret kādām viņai nezināmām vai neizprotamām lietām un jo sevišķi garīgām kustībām – 1742. gadā sekoja pavēle aizliegt Hernhūtiešu brāļu draudzes kustību Krievijas impērijā. Kaut arī Baltijas muižniecība centās demonstrēt savu politisko autonomiju un vilcinājās tai paklausīt, pirms pati nav veikusi izmeklēšanu, 1743. gadā pēc vairākkārtējiem aizrādījumiem un bargiem draudiem no Pēterburgas pavēle tika akceptēta. Hernhūtieši bija spiesti pārtraukt labi iesākto darbu – daži vācbraļi atgriezās Hernhūtē, citi gan vēl palika un turpināja strādāt par muižu skolotājiem; saišanu vietas tika slēgtas – arī slavenais Hallartes Jērakalns. Tomēr neviens nepadevās, nedz latviešu zemnieki, kas bija iesākuši darboties kustībā, nedz arī tie vācbaltiešu muižnieki un mācītāji, kas simpatizēja šai savādajai parādībai, kas bija spējusi patiesi aizraut

Vidzemes zemniekus un ļoti īsā laikā padarīt simtus un tūkstošus par pārliecinātiem kristiešiem. Arī Magdalēna Elizabete fon Hallarte bija viena no tām, kas neatsacījās no iesāktā un centās – lai arī aizlieguma apstākļos – kaut ko darīt.

Cetrdesmito gadu beigās, kad situācija jau bija normalizējusies un bija pārvarēts pirmais satraukums pēc aizlieguma sākšanās, Hallartes Valmiermuiža bija tieši tā vieta, kur kustības piekritēju skaits joprojām bija viens no vislielākajiem. Arī pati Valmiermuiža Hallartes dēļ Hernhūtiešu hronikās tika deklarēta kā visdraudzīgākā.¹

Tomēr tieši šajā momentā pār cerīgajām debesīm atkal sāka savilkties drūmi mākoņi. 1749. gada nogalē Vidzemes brāļu draudzes kustības vadītāji nolēma nodrošināt pret negadījumiem Vidzemes hernhūtiešu simbolu Jērakalnu, to padarot par Valmieras Sv. Sīmaņa baznīcas mācītāju un prāvesta Justusa Bruininga īpašumu – viņš tika iecelts par Hallartes testamentāro īpašnieku. Cerības, ka šāds darījums varētu būt sekmīgs, radīja tas apstākļi, ka ģenerāliene Valmiermuižas apsaimniekošanas laikā bija iegādājusies (piepirkusi) daļu teritorijas par savu naudu, turklāt uz tām uzbūvējusi ēkas par pašas pirktiem kokmateriāliem.²

Iepriekšējā gadā uzsāktie Jērakalna statusa maiņas darbi izrādījās pareizi, kaut arī drūmu priekšnojautu izraisīti – 1750. gada 30. janvārī pārstāja pukstēt hernhūtiešu kustības Baltijā aktīvākās atbalsītājas ģenerālienes Magdalēnas Elizabetes fon Hallartes sirds. Tā kā mantojuma lietas vēl nebija līdz galam nokārtotas, tad par Valmiermuižas un līdz ar to arī Jērakalna pārvaldnieku tika kambarjunksurs Zīvers, kurš bija pazīstams kā cilvēks ar negatīvu attieksmi pret hernhūtiešiem. Bruinings uzsāka tiesas darbus, kuri ilga 13 gadus – tikai 1763. gada februārī Hallartes tik lolotā un izkoptā Valmiermuiža tika piešķirta tās likumīgajam mantiniekam. 1765. gadā Jērakalna

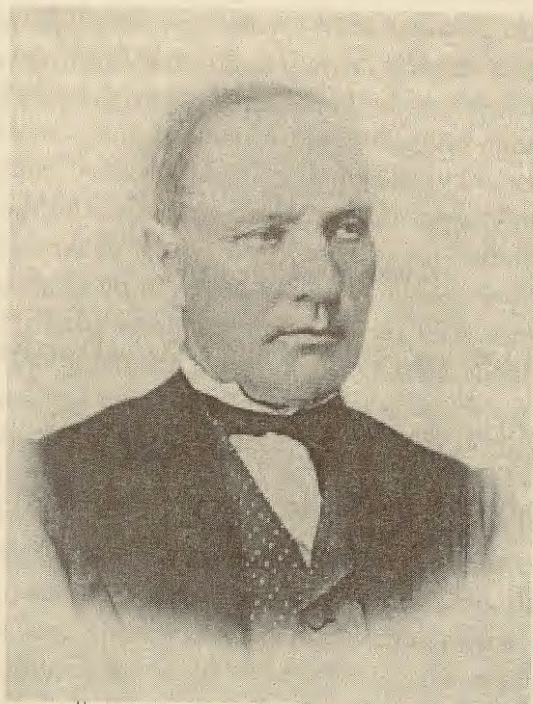
¹ LVVA, 237. f., 1. apr., 8.l., 52., 54. lpp.

² A.B.U., R.19.G.a., 7.b.

komplekss ar daudzu cilvēku atbalstu tika atjaunots. Diemžēl tam neizdevās atkārtot Hallartes laikā piedzīvoto slavu, jo jau pēc dažiem mēnešiem kļuva par upuri nejaušam un postošam zibens spērienam – no tā palika pāri tikai pelni. Šis bija pārāk sāpīgs trieciens visiem Vidzemes brāļu draudzes piekritējiem, un viņi to nespēja pārdzīvot un atrast spēkus un motivāciju no jauna ķerties pie Jērakalna atjaunošanas – tas bija pazudis no Valmiermuižas zemēm uz visiem laikiem... Bet vai M. E. fon Hallartes veikums latviešu izglītības, kultūras veicināšanā un Jērakalns kā simbolisks brāļu draudzes centrs nav pelnījuši, ka tas atgriežas savā vecajā vietā...?

Avoti un literatūra

1. Dunsdorfs E. Latvijas vēsture. 1710–1800. – Daugava, 1973. – 668 lpp.
2. Johansons A. Latvijas kultūras vēsture. 1710–1800. – Daugava, 1975. – 648 lpp.
3. Straube G. Latvijas brāļu draudzes diārijs. – Rīga, 2000. – 318 lpp.

J. H. Humpfer

BŪT SKOLOTĀJAM

JĀNIS CIMZE (1814–1881)
UN VIŅA AUDZĒKŅI

Tautskolotājs Eiropā 19. gadsimtā

Lai izprastu skolotāju profesijas situāciju 19. gadsimtā Eiropā, jāpiemin daži būtiskākie šajā gadsimtā notikušie pārkārtojumi “skolu lietās”. Pārmaiņas šajā jomā rosināja, pirmkārt, valstu ekonomiskā attīstība, kas sekmēja labklājības pieaugumu un vajadzību pēc kvalificēta darbspēka; otrkārt, nāciju konsolidēšanās un pašapziņas pieaugums, kas veicināja nacionālo izglītības sistēmu veidošanos; treškārt, starptautisko sakaru paplašināšanās, kas sekmēja līdzīgu izglītības ideju izplatību visā Eiropā – tās bija idejas par obligāto izglītību, standartizētām mācību programmām, eksāmeniem un skolotāju sagatavošanu. Šajā periodā izglītība kļuva par valsts politikas sastāvdaļu: tā tika pārņemta valsts kontrolē (izveidojās izglītības ministrijas), reformēta, pakļauta valsts ideoloģijai. Strauji attīstījās formālā izglītība – veidojās jaunas mācību iestādes (reālskolas, vakarskolas, fabrikas skolas, komercskolas, arodskolas u. c.). Pamatizglītība kļuva pieejama visām sociālajām grupām, līdz ar to pamatskola kļuva par masu skolu. Izglītības nozīme tika novērtēta gan profesionālajā, gan sabiedriskajā izaugsmē, arī kā garīguma nesēja tā vairs nebija tikai sabiedrības elites privilēģija.

Pārkārtojumi izglītībā ienesa izmaiņas skolotāju profesionālajā un sociālajā statusā. Eiropas sabiedrību vairs neapmierināja “gadījuma

cilvēki” šajā amatā, kādu 19. gadsimta sākumā bija ne mazums. P. Menks (*Menck*) raksta, ka Prūsijā par skolotājiem strādāja šuvēji un kara invalīdi. [25, 84] R. Bets (*Betts*) atzīmē, ka Anglijā vēl 19. gadsimta 40. gados par skolotājiem elementārskolās strādāja tie, kuri bija izrādījušies nepiemēroti citiem amatiem – atlaisti kalpi, izputējuši tirgotāji. Viņi nepratuši uzrakstīt vienkāršu vēstuli, nezinājuši, vai zeme ir četrkantaina vai apaļa, vai Jeruzaleme ir Āzijā vai Amerikā. [10, 15] Līdzīga situācija pastāvēja Latvijas teritorijā – zemnieku bērnus mācīja ķesteri un priekšdziedātāji, amatnieki, bijušie muižas kalpotāji, kas bieži vien skolotāja darbu uzskatīja tikai par papildus ienākumu avotu.

Taču Eiropas sabiedrība (sākot no turību ieguvušiem zemniekiem līdz pat valdošajām politiskajām aprindām) arvien noteiktāk pieprasīja kvalitatīvu darbu arī no pamatskolas skolotāja. Pamatoti šīs problēmas risinājums tika saskatīts pārdomātā, regulārā, profesionālā skolotāju izglītībā. Par līderi Eiropas valstu vidū šajā ziņā kļuva Prūsija. Tur 19. gadsimta sākumā skolotāju izglītības jautājumi tika plaši diskutēti, kā paraugs kalpoja J. H. Pestalocija (*Pestalozzi*, 1746–1827) pieredze Iverdonā (Šveice), kur jaunas pedagogijas atziņas mācīšanas metodikā smēlās skolēni no visas pasaules – Vācijas, Francijas, Anglijas, Itālijas, Spānijas, Krievijas u. c.

19. gadsimta pirmajā trešdaļā Prūsijā tika nodibināti trīsgadīgi skolotāju semināri, kas gatavoja pedagogus pamatizglītības iestādēm, kā arī ieviesta valsts kontrolēta skolotāju eksaminācija un sertifikācija. Šo pieredzi pārņēma citas Eiropas valstis, Kanāda un ASV. Plašas skolotāju izglītības reformas 19. gadsimta 30.–40. gados notika Lielbritānijā. Arī Latvijas teritorijā pirmās tautskolotāju izglītības iestādes tika dibinātas pēc Prūsijas parauga 19. gadsimta 30.–40. gados.

Pieaugot interesei par izglītību un skolotāju sagatavošanu, pedagogijas jautājumi tika apspriesti presē, par tiem rakstīja grāmatās. Publikāciju autori galvenokārt bija pedagogi, visbiežāk – skolotāju izglītības vadītāji, kuriem būtiski šķita dalīties pieredzē un celt savas profesijas prestižu. 10 izdevumus piedzīvoja Glazgovas skolotāju semināra dibi-

nātāja D. Stoua (*Stow*) grāmata "Mācību sistēma, morāles mācību skola un skolotāju seminārs" (*Training System, Moral Training School, and Normal Seminary*, 1834). Kēnigsbergas universitātes pedagoģijas kursa lektors J. F. Herbart (*Herbart*) sarakstīja grāmatu "Pedagoģijas lekciju pārskats" (*Umriss pädagogischer Vorlesungen*, 1835). Skolotāju semināra direktors Mersā, vēlāk – Berlīnē F. A. Dīstervēgs (*Diesterweg*) publicēja darbu "Ceļvedis vācu skolotāju izglītošanai" (*Wegweiser zur Bildung für deutsche Lehrer*, 1835), kā arī izdeva žurnālu "Reinas lapiņas par audzināšanu un mācīšanu" (*Reinische Blätter für Erziehung und Unterricht*, 1827–1866). Pirmais pedagoģiskais žurnāls Baltijā bija Rīgas skolu direktora Albaniusa izdots "Līvlandische Schulblätter" (1810–1815). Pirmajam laikrakstam latviešu valodā "Latviešu Avīzes" (Jelgava, 1822–1915) bija pielikumi "Baznīcas un Skolas Ziņas", "Baznīca un Skola".

Šīs publikācijas deva gan praktiskus padomus mācīšanā, gan norādīja, kādam jābūt labam skolotājam. Veisenfelzas skolotāju semināra direktors V. Harnišs sacījis: "Skolotāju kārtai der tāds jauneklis, kam veselās miesās ir spirts, možs gars. Miegainas vai viegli iekairināmas, pārāk kustīgas vai arī neiekustināmas dabas neder skolotāja amatam. Labs atmiņas spēks ir ļoti vēlams, bet vēl svarīgāka ir veselīga pārspriešanas spēja un lietu vienkārša aplūkošana. Bet sevišķi ir jo svarīgs, ka jaunekli, kurš grib tapt par tautskolotāju, ir jāiepazīstina ar to, kas no debesīm nācis, lai mūs, pazudušus grēciniekus, vestu uz debesīm; ka viņiem būtu prāts priekš debešķīgām lietām, savu dzīvi vienmēr vest savienībā ar Dievu, tāpēc visu dzīvē uzlūkot no kristīgi – ticīga stāvokļa, ka viņiem būtu jūtīga un vārīga sirds apziņa, patiesi piederētu savai baznīcai un nekavētos darīt labu." [11, 228]

M. Depāpe (*Depaepe*) ideālu 19. gadsimta skolotāju tēlo šādu: savaldīgs, atturīgs, laipns, izpalīdzīgs, patiess, draudzīgs, bet ne familiārs, kurš ar savas personības autoritāti skolēnu vidū prot panākt stingru disciplīnu un labas sekmes. [16, 162–163] M. Larsena (*Larsen*) raksta, ka no 19. gadsimta 30. gadiem pamatskolas skolotājs tika aplūkots kā

aktīvs, entuziastisks un mācībām nodevies cilvēks, kas prātīs filosofiskās teorijas “pārtulkot” mācīšanas stratēģijās un metodēs. [22, 463]

Pedagogi savās pārdomās un ieteikumos dalījās ne tikai publikācijās, bet arī klātienē: uzlabojoties ceļošanas iespējām (transporta attīstība), izglītības reformatori, administratori, skolotāji apmeklēja kolēģus citās skolās, starptautiskas konferences un izstādes. Skolotājiem tika rīkoti kursi mācību un skolēnu pētniecības metožu apgūšanā, stundu sagatavošanā. Skolotāji apvienojās profesionālās biedrībās, pulcējās konferencēs. Vācijas pieredzi skolotāju konferenču organizēšanā (aizsācējs – F. A. Dīstervēgs) Latvijas teritorijā sekmīgi pārņēma Jānis Cimze.

Skolotāju aktivitāte neaprobežojās tikai savas profesijas ietvaros: 19. gadsimta vidū Eiropas lauku sabiedrībā ienāca jauns skolotāja tips – tie bija cilvēki, kas ne tikai labi darīja savu darbu, bet vadīja arī sabiedriskās norises, līdz ar to ieņemot noteiktu vietu lauku sabiedrībā, kur līdz šim bija valdījusi garīdzniecība. [10, 27] A. Novoa (*Nóvoa*), raksturojot Eiropas skolotājus, uzskata, ka skolotājs savā lauku ciematā jutās zināmā mērā pārāks par visiem, jo viņš bija gudrākais, taču līdz ar to viņam draudēja sociāla izolācija. [26] Varbūt šī zināmas vientulības izjūta bija viens no iemesliem, kas noteica tik daudzu skolotāju pievēršanos rakstniecībai un domu biedru meklējumus sabiedriskajā darbībā (biedrības, kori).

Blakus progresīvajiem pedagogiskajiem uzskatiem 19. gadsimta sabiedrībā (īpaši garīdzniecības un muižniecības vidū) pastāvēja arī viedoklis, ka skolotāja uzdevums ir sagatavot bērnus tiem piemērotai vietai sabiedrībā. Līdz ar to zemāko kārtu bērniem pārāk plaša izglītība nav vajadzīga. Viņi drīkstēja iegūt tikai “mazliet vairāk”: jūrnieku bērni – zināšanas navigācijā, manufaktūras strādnieku – mehānikas zinātņu pamatus, zemnieku – zināšanas lauksaimniecībā. [22, 470] Tā kā skolotāji nav atdalāmi no tās sociālās kārtas, kuru viņi māca, tad arī no zemāko kārtu skolotāja netika gaidītas plašas intelektuālās zināšanas. Galvenais viņa uzdevums bija ietekmēt audzēkņu morāli

un tikumību, sludinot kristīgās vērtības – pacietību, pazemību, lēnprātību. No paša skolotāja šajā ziņā gaidīja nevainojamu paraugu gan uzvedībā, gan ārējā izskatā, tātad – pazemību un pieticību. Šādas prasības vairs neapmierināja jaunos skolotājus. Pieaugot pedagogu skaitam un kvalifikācijai, skolotāji sevi sāka apzināties kā īpašu, atsevišķu profesionālu grupu (Latvijas teritorijā lietoja apzīmējumu – tautskolotāju kārta). Jaunie, aktīvie, profesionālu izglītību baudījušie skolotāji aizvien biežāk sāka vērtēt savu vietu laikmeta sabiedrībā. Šeit jāatzīmē, ka skolotāja, tāpat kā citu profesiju, sociālo statusu ietekmē noteikti rādītāji:

- ♦ profesijā nepieciešamā izglītība (tās ilgums, kvalitāte),
- ♦ tiesiskais statuss,
- ♦ atalgojums,
- ♦ ietekmīgums (vara),
- ♦ pozīcija darba tirgū,
- ♦ prestižs salīdzinājumā ar citām profesijām,
- ♦ plašākā nozīmē – pieejamais dzīvesstils.

Attieksme pret skolotāju ir saistīta arī ar viņa audzēkņu un izglītības iestādes statusu – vai skolotājs māca turīgo kārtu bērņus elitārā pilsētas vidusskolā vai zemnieku jauniešus lauku pamatskolā. [3; 12; 15]

Ja iespējams vispārināt, tad pamatskolu skolotāju vairāk vai mazāk apzināts sociālais mērķis 19. gadsimtā bija kļūt par cienījamiem vidusšķiras pārstāvjiem līdzās ārstiem, aptiekāriem, notāriem, tiesnešiem, garīdzniekiem utt. Šis mērķis nebija viegli sasniedzams skolotāju un viņu audzēkņu sociālās izcelsmes un trūcīgā atalgojuma dēļ. Skolotāju profesiju parasti izvēlējās bērņi no zemākā vidusslāņa, jo strādnieku šķira bija pārāk neizglītota, bet augstākajās kārtās darbs pamatskolā nešķita īpaši pievilcīgs. Mācīties par skolotāju bieži vien bija vienīgā iespēja inteliģentiem zemāko kārtu bērņiem iegūt augstāku izglītību. [12, 174]

Skolotāju profesijas vēstures pētnieki vienprātīgi atzīst, ka pedagogi atalgojuma ziņā vienmēr ir atpalikuši no līdzīgu profesiju

pārstāvjiem: A. Novoa raksta, ka skolotāji tiek pielīdzināti tādām profesijām kā ārsti, augstskolu mācībspēki, politiķi, komersanti, bet viņu atalgējums vienmēr ir zemāks. [26] M. Depāpe uzskata, ka skolotāji nekad nav bijuši brīvi no finansiālām rūpēm. Viņus salīdzina ar ārstiem un aptiekāriem, bet veselību vienmēr vērtē augstāk nekā izglītību. [15, 360] D. A. Kopoks atzīmē, ka skolotāji dažreiz bija sliktāk atalgoti nekā strādnieki. [12, 174] Taču jāpiekrīt domai, ka vidusšķira savu vietu sabiedrībā iekaro nevis ar ekonomisko, bet gan kultūras kapitālu. Līdz ar to visām negācijām skolotāji spēja pretstatīt labu izglītību, tās regulāru papildināšanu pašmācības ceļā; sabiedrībai nozīmīgas aktivitātes un savas profesijas prestiža apzinātu kopšanu.

Mācības lauku skolā Velsā (Lielbritānija). 1899. gads

Laikmeta fonam atbilstoši veidojās arī pirmo latviešu skolotāju liktenis. Viens no ievērojamākajiem viņu vidū – Jānis Cimze – Vidzemes skolotāju semināra skolotājs un direktors 42 gadus. Personība, kas sevī iemieso veselu laikmetu un kuras izprašanai ir vajadzīgs ne tikai laika atstatums, bet arī mūsu tautas vēlākā vēsturiskā pieredze.

Skolotāja Jāņa Cimzes dzīve

Jānim Cimzem

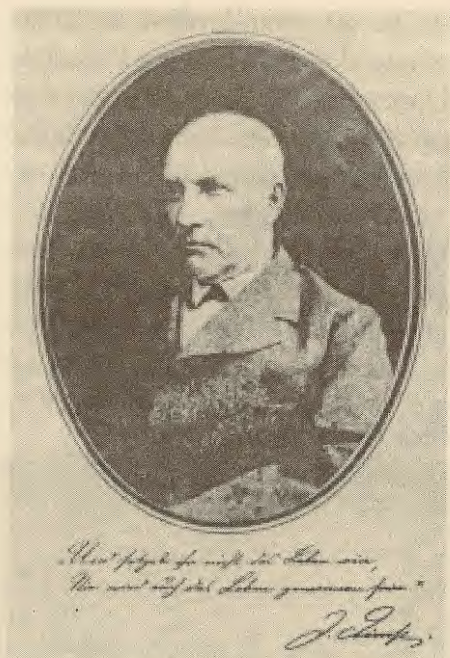
*Sen arājs dusā, kas reiz vagas dzina;
Lauks pilnām vārļām viņu apliecina.
Dārziņiēka soļus dārzā nedzird draugi,
Bet piemin augi.
Dāvanām bagāts, mīlestībā dedzīgs,
Krēslainā laikā balts un tālu redzīgs,
Tu latvju audzes vadi vēl arvienu
Uz gaismas dienu.*

(L. Bērziņš)

J. Cimzes dzīvei un darbībai līdz šim veltītas divas plašas monogrāfijas. Pilnīgākais ir J. Cimzes audzēkņa Jura Kalniņa 1914. gadā izdots darbs "Jānis Cimze, Vidzemes draudzes skolotāju semināra pirmais direktors" [18]. J. Kalniņš ir uzrakstījis plašu J. Cimzes dzīves aprakstu, pamatojoties uz Valmieras mācītāja J. Neilanda grāmatu. J. Kalniņa darbā ir apkopotas J. Cimzes audzēkņiem rakstītās vēstules, kā arī J. Cimzes sacītās runas. Apcerējumā var iepazīties arī ar Cimzes sastādīto Vidzemes latviešu skolotāju semināra plānu.

Kārlis Rinkužs 1938. gadā izdotajā grāmatā "Jānis Cimze" [31] izmantojis 53 J. Cimzes rakstītās vēstules, 19. gadsimta pirmās puses dokumentus no Latvijas Valsts vēstures arhīva, Nacionālās un Misiņa

J. Cimze ap 1860. gadu

bibliotēkas, kā arī J. Kalniņa grāmatu. K. Rinkuža darbs uzskatāms par otru nozīmīgāko J. Cimzes personības biogrāfisko apcerējumu.

Par hrestomātisku pētījumu Latvijas skolu vēsturē uzskatāma Andreja Viča piecās grāmatās izdotā "Latvijas skolu vēsture", kurā raksturoti skolu pirmsākumi un skolu sistēmas izveide un attīstība Latvijā līdz 20. gadsimta vidum. Veicot šo pētījumu, tika izmantota trešā grāmata [39], kurā aprakstīta J. Cimzes biogrāfija un izvērtēta viņa pedagoģiskā darbība.

Lai gūtu priekšstatu par J. Cimzes darba vērtējumu dažādos laika posmos, tika izmantotas vairāku autoru publikācijas: 20. gadsimta 20. gados J. Cimzes darbības vērtējumu, citējot iepriekš minēto J. Kalniņa darbu, devis Antons Birkerts kopoto rakstu otrajā daļā "Latviešu intelligēnce savās cīņās un gaitās" [11]. 30. gados par J. Cimzi un Valkas skolotāju semināru rakstījis Kārlis Dēķens [14] un Jānis Kauliņš [20]. 50. gados latviešu emigrācijas presē par J. Cimzi rakstījis Edgars Švēde [35], 70. gados un 21. gadsimta sākumā – Jānis Anspaks

[5; 6], 80. gados J. Cimzes pedagoģiskajai darbībai un nopelniem mūzikas jomā pievērsies Voldemārs Veics [37; 38], 90. gados latviešu skolotāju izglītību pētījis Leonards Žukovs [27; 45; 46].

Iepazīstot J. Cimzes biogrāfijas pētījumus, nācās konstatēt, ka to autori nav izmantojuši Raunas draudzes arhīvā atrodamos skolotāju sastādītos skolnieku sarakstus, baznīcas konventa lēmumus un citus dokumentus par izglītības jautājumiem, kas no 1968. gada glabājas Cēsu muzejā. 19. gadsimta Raunas draudzes iedzīvotāju sarakstos saglabājušies sējumi, kuros ir ieraksti par Cimzes dzimtu. Šos dokumentus ir izpētījuši Cēsu muzeja darbiniece Sarma Ruska un savus pētījumus par J. Cimzes skolas laiku publicējusi Cēsu rajona avīzē "Padomju Druva" [32; 33]. Cēsu valsts muzeja materiāli [1; 2] tika pētīti, lai papildinātu S. Ruskas izteiktos apgalvojumus par J. Cimzes skolas gadiem.

Daudz vērtīgu materiālu par J. Cimzi un Valkas skolotāju semināru glabājas Valkas novadpētniecības muzejā. Tādēļ nozīmīgs ir izdots informatīvais materiāls "Skolotāju skolotājs" [34]. Teksta sastādītāja Ligita Drubiņa veikusi apjomīgu darbu materiālu vākšanā un apkopošanā.

Salīdzinot pētījumus Cimzes biogrāfijā, tika atklātas dažas pretrunas, uz kurām tiks norādīts turpmāk tekstā.

Jānis Cimze dzimis 1814. gada 20. jūnijā Vidzemē, Raunas draudzē, Cimzes pusmuižā, no kuras tad arī radies dzimtas uzvārds.

Ir saglabāties Raunas draudzes mācītāja (1791–1812) Johanna Gotharda Langevica sastādītais, vācu valodā rakstūtais un 1811. gadā uzsāktais "Visu Raunas draudzes iedzīvotāju saraksts". Saraksta nodaļā "Latviešu iedzīvotāji" ir ziņas par Cimzes muižas vagara – šķiltera Jāņa, kurš dzimis 1767. gada 7. decembrī Raunas Brīdēgās, un viņa sievas Trīnes, dzimušas 1771. gada 13. janvārī Raunas Lejas Dribās, ģimeni. Spriežot pēc viņu piecu bērnu dzimšanas vietām, J. Cimzes mātes tēvs Jānis par šķilteri Cimzas pusmuižā sācis strādāt laikā no 1802. gada līdz 1808. gadam. Jāņa ģimenē, vēl Brīdēgās dzīvojot, 1794. gada 3. augustā ir dzimusi J. Cimzes māte Anna. Šajā dokumentā iegrāmatots,

ka, apprecoties ar Annu, ģimenē no kādām ūdensdzirnavām, kuru nosaukums nav salasāms, ienāk Smiltenes Mazuļos 1789. gadā dzimušais J. Cimzes tēvs Andžs vai Ansis.

Nākamajā Raunas draudzes mācītāja (1813–1851) Eduarda Langevica 1829. gadā aizsāktajā iedzīvotāju sarakstā redzams, ka Cimzes pusmuižā dzīvo šķilters Andžs (Ansis) un viņa sieva Anna ar bērniem svētītu ģimeni. Pirmdzimtais Jānis (1814. g. 20. jūnijā), Marri (dz. 1816. g. 1. jūnijā), Pēteris (dz. 1819. g. 1. februārī), Dāvis (dz. 1821. g. 14. novembrī), Anne (dz. 1825. g. 27. maijā), Kārlis (dz. 1828. g. 8. augustā) un Kristīne (dz. 1832. g. 15. maijā). K. Rinkuža apcerējumā “Jānis Cimze” gan māsu vārdi nosaukti sekojoši: J o h a n n a, A n e t e un K r i s t ī n e, taču ticamākas šķiet S. Ruskas sniegtās ziņas. Iespējams arī, ka māsu vārdi viņu dzīves turpmākajā gaitā tika mainīti.

Iedzīvotāju sarakstā lasāmas atsevišķas piezīmes: Jānis apmeklējis Skrīves skolu, Jānis, Marija un Dāvis devušies dzīvot uz Valmieru.

1834.–1843. gadā sastādītajā Raunas draudzes iedzīvotāju sarakstā pirmo reizi lietoti uzvārdi. Te var izlasīt, ka Andžam (Ansim) un viņa dzimtai dots uzvārds Cimze, tātad uzvārdam izmantots Cimzas pusmuižas nosaukums. Šajā sarakstā vairs nav ierakstīti trīs vecāko bērnu – Jāņa, Marijas un Dāvja – vārdi, jo viņi bija aizgājuši tālākās dzīves gaitās uz citu draudzi. Te pirmo reizi ierakstīts astotā Cimzes bērna, pastariņa Eduarda (dz. 1835. g. 23. aprīlī) vārds. Savukārt atsevišķās piezīmēs rakstīts, ka uz Valmieru pārcēlušies vēl divi Cimzes – Anna un Kārlis, bet Pēteris 1839. gadā devies uz Dzērbenes draudzi. Par viņu teikts, ka viņš labi lasa un ir apdāvināts. [32, 2]

Tātad Jānis bija vecākais no astoņiem Cimzes bērniem – pieciem dēliem un trim meitām. Pirmās iemaņas lasīšanā, galvas gabalos un dziedāšanā zēns apguva mātes Annas vadībā. Arī ērģeļu spēli viņš iemācījās mājās, jo tur bija mazas ērģelītes, ar kurām lūgšanu laikā pavadīja dziedāšanu. Būdami brāļu draudzes locekļi (hernhūtieši), vecāki bērns audzināja kristīgās ticības apgarotībā, pazemības un padevības garā. Lai gan vēlākajos gados J. Cimze hernhūtiešu mācību vairs neatzina.

tā viņa personībā atstāja savu ietekmi – interesi un cieņu pret ikvienu cilvēku, centību, pašdisciplīnu, arī askētismu. “Viņa stingrā moralitāte, dziļā dzīves nopietnība, nenovērtīgā apzinība un uzticība pie mazuma no tādas apkārtnes smēlusēs dzīvu ierosinājumu un tapuse par nešaubāmu dzīves pamatu.” [18, 6]

Zēna gadus sasniedzis, J. Cimze apmeklēja Raunas draudzes skolu, kas tolaik skaitījās viena no labākajām Vidzemē. Uz visu mūžu Jānim atmiņā palika šīs skolas skolotājs Jānis Gaiķis. “Šā uzcītīgā, bagātīgi ar dažādām gara un runas dāvanām apbalvotā un īpaši uz skolotāja amatu sataisījušās draudzes skolotāja laikā Raunas draudzes skola pacēlās lielā slavā un bija tālu pazīstama mūsu tēvijā. Uz Raunas draudzes skolu pie Jāņa Gaiķa nāca pat no visattālākām Vidzemes draudzēm skolnieki izglītoties par baznīcas ērģelniekiem un draudzes skolotājiem, jo tolaik Vidzemē vēl skolotāju semināra nebija.” [40, 38]

Kā draudzes skolnieks Jānis Cimze bija sevišķi uzcītīgs, brīvo laiku viņš izmantoja, spēlējot ērģeles, lasot vai strādājot dārzā. Raunas skolā J. Cimze bija guvis labas vācu valodas zināšanas, kas vēlāk deva viņam iespēju pašizglītoties, lasot vācu literatūru.

Skolotājs Jānis Gaiķis bija ievērojis zēnā vairākas pedagogam nepieciešamas īpašības, tāpēc ieteica vecākiem Jāni mācīt par skolotāju. Pats J. Cimze to apstiprina: “Ne uz savu paša, bet uz savu vecāku vēlēšanos esmu palicis par skolotāju.” [18, 7]

Monogrāfijās par J. Cimzi nav minēti gadi, kad viņš apmeklēja Raunas draudzes skolu, atrodama tikai norāde, ka 16 gadu vecs J. Cimze ar izcilām sekmēm Raunas draudzes skolu pabeidzis un uzsācis mājskolotāja darbu. Skaidrība par J. Cimzes skolas laiku Raunā rodama divos, līdz šim plašāk pētniecībā neizmantotos draudzes skolas skolotāja J. Gaiķa sastādītajos skolnieku sarakstos, kuru virsraksts ir “Raunas draudzes skolas skolnieku saraksts līdz ar piezīmēm par viņu centību un tikumīgu uzvedību” (tulkojums no vācu valodas). Pirmajā sarakstā reģistrētas ziņas par skolniekiem, kuri skolu apmeklējuši 1821.–1824. gadā [1], bet otrajā par skolniekiem, kuri skolā mācījušies

1825.–1828. gadā [2]. Šo sarakstu forma gadu gaitā bijusi nemainīga. Tā ir vienkārša un viegli uztverama. Saraksta pirmajā ailē ierakstīts, no kuras muižas skolnieks sūtīts skolā. Nākamajā ailē kopā ar mājas nosaukumu atzīmēts skolas bērna vārds. Mācību gada katra mēneša darba uzskaitē atvēlēts viens saraksta atvērumš, ikvienai mēneša dienai iekārtota sava iedaļa.

Skolnieki mācījušies sešas dienas nedēļā, sestdienās skolotājs iepretim skolnieka vārdam devis īsu vērtējumu par visas nedēļas darbu. Ik dienas ar slīpu svītriņu atzīmēts skolas apmeklējums. Ja bērns kaut dienu skolā nav ieradies, norādīts kavējuma iemesls. Parasti tā ir bijusi saslimšana. Sarakstā atzīmētas brīvās dienas – svētdienas, Lielā lūdzamā diena novembra otrajā pusē, Ziemassvētki, Jaunais gads, Zvaigžņu diena un Lieldienas. [33, 3]

Skolnieku sarakstos atspoguļojas J. Cimzes skolas gadi Raunā. Pirmā ziema skolā J. Cimzem sākusies 1824. gada 10. novembrī 10 gadu vecumā. Kopā ar viņu skolas solā sēdušies 18 bērni. Īpaši garas togad bijušas Ziemassvētku, Jaunā gada un Zvaigžņu dienas brīvdienas – nepārtrauktas no 25. decembra līdz 7. janvārim. Visu marta mēnesi J. Cimze nav apmeklējis skolu, jo bijis “slims ar acīm”. Pirmais viņa skolas gads beidzies 1825. gada 2. maijā.

J. Cimzes otrā ziema Raunas skolā sākusies ļoti vēlu – 1825. gada 3. decembrī. Decembra beigās Jānis vienu nedēļu slimojis. Mācību otro gadu viņš beidzis 1826. gada 12. maijā ar skolotāja rakstītu cildinošu vērtējumu: “Ļoti labi. Dziesmu grāmatu par uzmundrinājumu saņēmis.”

Trešā ziema kopā ar citiem skolas bērniem J. Cimzem aizsākās 1826. gada 15. novembrī un beidzās 1827. gada 10. maijā, kad skolotājs J. Gaiķis par Jāni rakstījis: “Ir kopš (seko nesalasāms vārds) pats labākais”, tāvad viņš bijis labākais skolnieks Raunas skolā.

Ceturtās ziemas mācības sākušās 1827. gada 7. novembrī un beigušās 1828. gada 10. maijā. Tas bija J. Cimzes pēdējais skolas gads draudzes skolā, un pēdējā skolotāja piezīme pie viņa vārda skolnieku

sarakstā skan: "Atlaižams. Saņēmis dāvinātu bībeli." Šis dokuments apliecina, ka Jānis draudzes skolu beidzis 1828. gadā 14 gadu, nevis 16 gadu vecumā, kā līdz šim bija minēts literatūrā. [33, 3]

16 gadu vecumā J. Cimze uzsāka mājskolotāja darbu, strādājot Rozes muižā un vara kalēja dzimtā Smiltēnē. Pēc trīs gadiem (1833. gadā) viņš ieņēma skolotāja vietu Valmieras draudzes skolā. Šeit toreizējais Valmieras mācītājs, vēlākais Vidzemes ģenerālsuperintendentants un bīskaps Karls Ferdinands Antons Maksimiliāns Valters iepazinās ar J. Cimzi un pieņēma viņu darbā par draudzes skolotāju, priekšdziedātāju un ērgelnieku Valmieras draudzē. F. Valters tūlīt pamanīja, ka no dabas ļoti apdāvinātais un fiziski veselīgais jauneklis ir čakls un apzinīgs skolotājs. Tā J. Cimze ieguva sev atbalstītāju. Kas zina, vai piepildītos J. Cimzes vēlmes un centieni, vai centīgais jauneklis pats būtu izcīnījis iespēju tikt uz augšu bez mācītāja F. Valtera atbalsta.

1834. gada 13. augustā Valkā Vidzemes draudžu mācītāji pulcējās uz savu pirmo sinodi (sapulci). Tajā Krimuldas mācītājs Karls Kristians Ulmanis klātesošos pārliecināja par nepieciešamību organizēt skolotāju semināru. F. Valteram uzdeva izraudzīt vispiemērotāko cilvēku šādas mācību iestādes vadītāja amatam. Lai gan valdīja uzskats, ka seminārs jāvada vācietim un teologam pēc izglītības, F. Valters aizstāvēja viedokli, ka semināra vadība jāuztic profesionālam pedagogam. [45, 52] Gadu vēlāk, tas ir, 1835. gadā, Valters ziņoja sinodei, ka viņam izdevies piemērotu kandidātu atrast. "Ir kāds jauns latvietis, kas vāciski skaidri runā un raksta." [14, 4] Šis kandidāts bija Valmieras draudzes skolotājs J. Cimze. Vēl gadu Valters vāca naudu Cimzes tālākai izglītošanai Vācijā.

1836. gada 17. jūnijā J. Cimze devās uz Weisenfelzas skolotāju semināru Saksijā, kur par direktoru bija viens no tā laika slavenākajiem Vācijas pedagogiem Vilhelms Harnišs. Viņš savā darbībā plaši izmantoja J. H. Pestalocija uzskatus par bērnu spēju harmonisku attīstību, prāta darbības aktivizēšanu, morālo īpašību izkopšanu tikumiskā darbībā, māj mācību, mācību apvienošanu ar darbu, mācību iestāžu organizēšanu

un vadīšanu. Nozīmīgas bija arī V. Harniša sabiedriskās aktivitātes, it īpaši skolotāju biedrības nodibināšanā, skolotāju konferences organizēšanā, laikrakstu izdošanā. [38, 47–48]

Mācoties seminārā, J. Cimze sarakstījās ar savu “audžu tēvu” Valteru un ziņoja par svarīgākajiem notikumiem. V. Harnišs savukārt rakstījis Valteram par Cimzi. Valters un Harnišs atzinīgi vērtēja J. Cimzes sekmes mācībās, dedzību, uzcītību, zinātkāri. Taču viņus uztrauca J. Cimzes rakstura īpašības – lepnums, augstprātība. 1838. gada 19. februārī Harnišs vēstulē Valteram raksta: “Ar grūtu sirdi rakstu Jums. Manas bažas par Cimzi, diemžēl, nav bijušas nedibinātas. Viņš nogājis no sliedēm (.). Viņa āriene sacēla piedauzību, viņš gāja kā danču meistars, uzvedās kā smalks kungs, un pietāte bija zudusi.” [31, 25] Šis “augstprātības gars”, par ko satraucās gan Valters, gan Harnišs, šķiet, ir saistīts ar Cimzes personības atbrīvošanos, ar pašapziņas augšanu: vienkāršs latviešu puisis ir nonācis Rietumeiropā un apzinājies, ka nav sliktāks par citiem, bet daudzējādā ziņā – pat labāks.

Paturēdams kristīgās ticības pamatus, J. Cimze garīgi pārauga latviešu zemnieku, viņā stiprinājās patstāvība, cilvēka cieņas un goda apziņa. J. Cimze ļoti nopietni mācījās, lai varētu kalpot savai tautai. Tajā pašā laikā par J. Cimzi dzimtenē tenkoja, negatīvi viņu vērtēja Raumas draudzes mācītājs Langevics, kā arī hernhūtieši. Cimzes vecāki par to ir uztraukušies. Dēls viņiem raksta un mierina, atspēkodams raunēniešu vārdus, kas J. Cimzi par “antikristu un viltīgu pravieti tur”. J. Cimze rakstā: “Ko še daru, kas es esmu? To skaidri jums nevaru izsacīt: gudrības skolā līdz ar citiem studentiem še ik dienas staigāju. Pie augstās skolas par studiosus philosophiae esmu pierakstīts.” [31, 27]

1837. gada vasaras brīvdienās J. Cimze apceļoja Ziemeļu un Vidusvāciju (galvenokārt kājām), apskatīja turienes zemi, iepazīnās ar ļaužu dzīvi. 1838. gadā viņš ceļoja pa Rietumvāciju un Dienvidvāciju, Elzasu un Lotringu, Šveici, Ziemeļitāliju un Austriju. Ceļā Cimze apmeklēja slavenākos Vācijas, Francijas, Šveices un Austrijas seminārus un citas skolas, iepazīdamies ar to organizāciju un iekārtu. Viņš

iepazīnās arī ar ievērojamākajiem pedagogiem, viņu uzskatiem un metodēm, sevišķi interesēdamies par semināra direktora pienākumiem. "Šī ekskursija deva Cimzem ļoti daudz: viņš redzēja jaunu brīvu dzīvi ar tās iestādēm un salīdzināja to ar dzīvi savā dzimtenē, kur viņa tauta bija tikai "strādīgais vergu bars". [31, 29]

Veisenfelzas seminārā J. Cimze apguva ne tikai pedagoģiskās, bet arī muzikālās zināšanas. J. Cimze pilnveidojās vijoles, ērģeļu un klavieru spēlēšanā, kā arī harmonizēšanā. Mūzikas mākslu viņš apguva ievērojamā mūziķa E. Henčela vadībā.

Beidzot Veisenfelzas semināra kursu 1838. gada 21. maijā, J. Cimze saņēma skolotāja diplomu. J. Cimzem pavisam bija trīs liecības. Pirmā liecība piešķīra skolotāja tiesības. "Speciālcenzūrā" atzīmēti šādi priekšmeti: ticības mācība, veselības mācība, dārzkopība, ģeogrāfija, vēsture, zīmēšana, dziedāšana, skolturība, pedagoģiskās zināšanas, ērģeļu spēlēšana. Visos priekšmetos saņemta atzīme "labi" (*gut*). Trešā liecība deva J. Cimzes raksturojumu: "Cimzem ir labas gara dāvanas, ļoti laba uzcītība un ļoti laba uzvešanās pret saviem priekšniekiem, skolas biedriem un viņa mācībā nodotiem skolēniem." [31, 30] Kolēģija liecina, ka "Cimzem ir gaiša saprašana, ass noģišanas spēks, skaidra, bagāta sirds, nopietna griba un patīkama uzvešanās". Kolēģija tikai vēlas, "lai Cimzem rastos vairāk drošības, pašuzticības un īsts darba lauks, kur viņš ar svētību var strādāt priekš savas tēvijas". [18, 9] Āronu Matīss par J. Cimzi šajā laikā sacījis: ".. spēcīgu patstāvīgu garu apbalvots jauneklis, kas dzīvi un apķērīgi raudzījies uz visām pusēm un vaļsirdīgi un droši izteicis to, kas uz sirds bija." [34, 4]

Mācītājs F. Valters pēc semināra beigšanas ieteica Cimzem paklausīties Berlīnes universitātes profesorus, lai jauneklis saprastu, ka vēl nav sasniedzis izglītības kalngalus. Berlīnes universitātē ar Valtera gādību un Hamiša ieteikumu J. Cimze kā brīvklausītājs iestājās 1838. gadā. Par šo laiku J. Cimze pats raksta: "Kas toreiz arī tik caur kādu paidagoģisku laikrakstu stāvēja sakarā ar to gara gaismas strāvu, kas šā gadu simteņa trīsdesmito gadu sākumā pārpludināja Vāciju, tas manīja viņas viņus

arī mūsu jūrmalā un sajuta šo garīgo sirds pukstēšanu arī savās krūtīs. Un ar šo gaismas strāvu nācu arī es, latviešu tautas bērns, caur Valtera gādību sakarā.” [18, 15–16]

Berlīnes universitāti J. Cimze apmeklēja vienu mācību gadu. Viņš studēja filosofiju, pedagogiju, pēc Valtera vēlēšanās, arī teoloģiju. Universitātes mācības balstījās filosofa Hēgeļa un teologa Šleiermachera idejās. J. Cimze klausījās arī matemātiku un didaktiku pie ievērojamā pedagoga F. Ā. Distervēga. No Distervēga jaunais students guva atziņas, ka nepieciešama bērnu vispusīga un harmoniska attīstīšana un ārpusklases darba izvēršana. Viņš ieguva pārliecību, ka bērnu un jauniešu audzināšana ģimenē jāsaista ar mācībām skolā; attīstāma domāšana, prāts, spējas, dotības, pašiniciatīva, pašdarbība, intereses; garīgā audzināšana saistāma ar fizisku attīstību un tikumisku izaugsmi; audzināšana balstāma uz psiholoģiju un bērna vecuma īpatnībām; skolā vajadzētu radīt možu, labestīgu mācību un audzināšanas atmosfēru. [37, 12]

Mūziku J. Cimze mācījās pie profesora Ludviga Erka. Erks pievērsa Cimzes uzmanību tautas dziesmu kopšanai, to krāšņumam un bagātībai. Šīs mācības rezultāti gan caur Cimzes, gan viņa audzēkņu darbību vēlākajos gados ietekmēja visu latviešu mūzikas kultūru.

J. Cimze apguva arī kurlmēmo mācības kursu, tāpēc viņam piešķīra kurlmēmo skolotāja apliecību. Šīs zināšanas vēlāk tika izmantotas kurlmēmo skolotāju sagatavošanā. Šis Cimzes biogrāfijas fakts ir interesants turpmākajiem pētījumiem Latvijas speciālās izglītības vēsturē.

Mācības Veisenfelzas seminārā cēla J. Cimzes pašapziņu, bet studiju laikā Berlīnes universitātē, kā uzskata Cimzes biogrāfi, jauneklis kļuva nopietnāks, dziļāks savās zināšanās, bet līdz ar to arī pazemīgāks. Cimzes personībā notika jauns lūzums – viņš vairs nenoliedza, bet pieņēma pastāvošo pasauli, sāka nopietnāk raudzīties uz lietām, vērtībām, cilvēkiem. Varbūt var sacīt, ka Cimze kļuva pieaudzis...

Kaut gan jauneklis vēlējās noklausīties visu Berlīnes universitātes

kursu, tomēr pienākuma apziņa un cieņa pret mācītāja Valtera autoritāti lika viņam atgriezties dzimtenē un uzsākt darba gaitas.

1839. gada 11. jūlijā landrātu kolēģija landtāga (kārtu pārstāvju sapulce) uzdevumā apstiprināja mācītāja F. Valtera priekšlikumu par Vidzemes draudzes skolu skolotāju semināra atvēršanu Valmieras draudzes skolas namā. Jaunās mācību iestādes uzdevums bija sagatavot draudzes skolas skolotājus, kas galvenokārt darbotos kā mācītāju palīgi un ērgelnieki. Semināra vadību uzticēja F. Valteram, bet J. Cimzi 1839. gada septembrī pieņēma par skolotāju. 1. novembrī J. Cimze sāka uzņemšanas eksāmenus seminārā. Seminārā uzņēma jauniešus, kas izrādīja interesi par bērnu audzināšanu un tautas izglītošanu, kuriem bija muzikālas dotības un laba fiziskā attīstība. Eksāmenā vajadzēja no galvas nodziedāt dažas baznīcas dziesmas, pēc notīm nodziedāt korāli un nospēlēt to uz klavierēm, pazīt toņkārtas, prast rakstīt notis.

10. novembrī F. Valters iesvētīja jauno iestādi, uzņemot tajā septiņus audzēkņus, kuru starpā bija J. Cimzes jaunākais brālis Dāvids un Jānis Ruģēns – vēlāk pazīstamais latviešu dzejnieks. J. Cimze darbam nodevās ar visu sirdi, netaupīdams ne savus spēkus, ne veselību. Tāpēc, otrajam kursam sākoties, Cimzes veselība jau bija stipri iedragāta. Nevarēdams ar 300 rubļu lielo algu iztikt, viņš strādāja viens pats, lai papildus saņemtu otram skolotājam paredzētos 200 rubļus. J. Cimze pildīja arī ērgelnieka pienākumus Valmieras baznīcā.

Seminārs bija ierīkots ļoti vienkārši, pat primitīvi. Tā rīcībā bija trīs istabas – vienā dzīvoja J. Cimze, otrajā bija iekārtota klase, trešajā – semināra audzēkņi gulēja. No inventāra bija tikai trīs jauni galdi un vienas klavieres.

J. Cimze izstrādāja skolotāju semināra mācību plānu. Rakstā "Plāns Vidzemes latviešu semināram" viņš uzsvēra, ka labai tautskolai jāatturas no visa svešā un ārzemnieciskā. "Vienkāršam cilvēkam pietiek ar saviem nacionāliem elementiem. Ja pievelk vācu un krievu izglītību klāt, tad ar to iemet tautā pretestību, ar ko tautietis isā skolas laikā vēl nevar izlīgt, ko nevar pilnīgi piesavināties. Bēdīgu piemēru mums ir daudz no

latviešu sulaiņiem un tā sauktiem pusvāciešiem, kas drusku palaižījušies vācietības.” [20, 291]

1840. gadā iekšlietu ministrs deva rīkojumu semināru slēgt. F. Valters ziņoja landrātu kolēģijai, ka semināru slēdzis, bet pie Valmieras draudzes skolas atvēris augstāku klasi, uz kuru pārcelti visi semināristi un par skolotāju pieņemts J. Cimze.

Semināra slēgšana, protams, J. Cimzi sarūgtināja. “Izsapņotais darba lauks bija izpostīts. Smagie pārdzīvojumi ļoti aizskāra J. Cimzes jūtīgo sirdi un vārīgo veselību.” [31, 38]

Tomēr seminārā aizsāktais darbs turpinājās. J. Cimze strādāja ar aizrautību un spar. Par to var pārliecināties, lasot 1840. gadā Valmieras draudzes skolas revidenta uzrakstīto ziņojumu: “Cimzes personība rāda, ka viņš ir gaišu prātu, krietns, noteikts un lēnprātīgs vīrs. Kad šo vīru, bagātīgi apdāvinātu, redz darbojamies savā amatā, tad viņam nevar liegt visaugstāko cieņu. Savus skolēnus, 18 – 20 gadu vecus jaunekļus, ar atklātu garu un svabadu prātu, kas dabūjuši gara augstāku svaidījumu, kas cilvēku paceļ pāri par zemākiem dzīves mērķiem, aizgrābj un aizrauj sev līdz ar retu pedagoģisko talantu apbalvotais skolotājs, ārzemēs izglītotais latvietis Cimze.” [31, 38]

Svarīgs jautājums, kas Cimzem bija aktuāls jau no semināra atklāšanas dienas, bija semināra mācību valoda. Jāatzīmē, ka 19. gadsimta pirmajā pusē muižniecības mērķis bija atturēt latviešus no vāciskas izglītības (t. i. – augstākām kārtām domātas), jo, to ieguvuši, latvieši var kļūt augstprātīgi un nepaklausīgi. Zemnieku bērni saņēma pierienu, ja gāja “kungu galā” vāciski klausīties. Sods draudēja par vācu grāmatu glabāšanu. Barons Šulcs teicis: “Ko tad vācu bērni darīs, ja visi latviešu ganu zēni mācīsies vācu valodu?” [39, 144] Valdīja uzskats, ka latviešu bērniem nav vajadzīgs vairāk zināšanu, kā vienīgi prast lasīt, rakstīt, nedaudz rēķināt, bet pamatīgi jāmacās katķisms, Bībeles stāsti un garīgās dziesmas.

J. Cimze un F. Valters saprata, ka vācu valodas zināšanas deva pieeju klasiskai kultūrai, iespēju izglītību turpināt, pašizglītoties un arī vieglāk nopelnīt iztiku. J. Cimze minēja arī argumentus par latviešu

valodā sarakstītu mācību grāmatu trūkumu un latviešu valodas vājo attīstības līmeni. Vācu valodas izvēle bija pragmatisks risinājums, atbilstošs konkrētai vēsturiskai situācijai. Pret šo "pārvācošanu" iebilda apgaismošanas ministrs, kā arī vēlāk jaunlatvieši.

Tomēr F.Valtera un J. Cimzes mērķos bija arī atšķirības. F. Valters cerēja ar semināra palīdzību asimilēt latviešus un igauņus, lai rusifikācijas priekšvakarā nodrošinātu apdraudēto vācietības stāvokli zemes pārvaldē. J. Cimze turpretim ticēja, ka izglītība un zināšanas ir pirmais priekšnoteikums, lai kalpinātās latviešu un igauņu tautas varētu sasniegt labāku nākotni. Dziļā pārliecībā viņš pats kalpoja un aicināja savus audzēkņus kalpot savai tautai, rosināt latviešus nevis uz saplūšanu ar vāciešiem, bet gan savai kulturālai patstāvībai.

1843. gadā seminārā uzņēma otro kursu ar 11 audzēkņiem, to starpā vēlāk plaši pazīstamo mācītāju un rakstnieku Juri Neikenu. Otrā kursa audzēkņi vasaras brīvlaikā apceļoja Latviju un ar savām četrbalsīgi dziedātajām garīgajām un laicīgajām dziesmām pārsteidza klausītājus. Konservatīvās muižniecības domas par semināru skanēja šādi: "Valmieras skola ābolu vietā audzē firziķus." [31, 44]

Jau pieminētajā "Vidzemes latviešu semināra plānā", kuru J. Cimze izstrādāja 1843. gadā, liela uzmanība tika veltīta muzikālajai audzināšanai un mūzikas mācīšanai. Muzikālā audzināšana – dziedāšana, ērģeļu un vijoles spēlēšana – tika uzskatīta par vispārējās izglītības neatņemamu sastāvdaļu. Reizē ar jūtu un emociju attīstīšanu, ko nodrošināja muzicēšana, liela vēriba tika veltīta arī izziņas darbības, loģiskās domāšanas un prāta attīstīšanai. Tāpēc seminārā mācīja vairākus vispārizglītojošus priekšmetus: lasīšanu, rēķināšanu, zīmēšanu, latviešu valodu (igauņiem arī igauņu valodu), vācu valodu, vēsturi, ģeogrāfiju, dabas mācību, teoloģijas pamatus, baznīcas vēsturi un svētos rakstus.

J. Cimze centās pēc iespējas vairāk pasniegt vispārizglītojošus priekšmetus, jo citādi būtu grūti neattapīgākiem audzēkņiem "bez kādas iekšējas izprašanas" tikai mehāniski ierādīt metodiskus paņēmienus.

Kā Valmieras draudzes skolas augstākā klase seminārs darbojās 10 gadus. Mācīšanas un audzināšanas darbu J. Cimze veica viens pats, tikai vienu gadu viņam palīdzēja bijušais semināra audzēknis J. Neikens.

1845. gada 27. februārī J. Cimze pēc Tērbatas universitātē nolikta eksāmena ieguva mājskolotāja apliecību, no kuras redzams, ka viņš vēsturē, ģeogrāfijā, algebrā un ģeometrijā pierādījis labas, aritmētikā – ļoti labas un vācu valodā – teicamas zināšanas. Mājskolotāja apliecība viņam bija vajadzīga, lai iegūtu skolotāja tiesības Krievijas teritorijā, kur ārzemju skolu liecības neatzina par pilntiesīgām.

1843. gada 23. martā nodega Valmieras draudzes skolas nams. Bez pajumtes palika seminārs un arī J. Cimze. Ugunsgrēkā viņš zaudēja visu savu iedzīvi, arī vācu klasiķu darbus, kuri bija atvesti līdzī no Vācijas.

Pēc ugunsgrēka semināra vajadzībām telpas tika īrētas Valmierā. Spriežot par turpmāko semināra atrašanās vietu, tika apsvērta iespēja tajā sagatavot skolotājus gan Vidzemes latviešu, gan igauņu daļai, tāpēc seminārs būtu pārceļams uz Valku. 1849. gadā šis nodoms tika realizēts, lai gan neatradās semināram piemērotas telpas. Šajā situācijā Lugažu pilsmuižas īpašnieks, landrāts barons Karols fon Vrangels bez atlīdzības piedāvāja divas pūrvietas lielu zemes gabalu pie Valmieras – Valkas pasta ceļa. Tur arī 1850. gadā sāka būvēt ēku, un pēc trim gadiem tajā jau varēja uzsākt mācības.

Semināra ēkā tika iekārtots arī dzīvoklis J. Cimzes ģimenei, kuru viņš bija nodibinājis 1849. gadā, apprecēdams Johannu Luīzi Molīnu, Rīgas Lielās gildes vecākā Gustava Molīna māsu. (K. Rinkuža monogrāfijā rakstīts, ka J. Cimze apprecējis G. Molīna m e i t u). Tomēr J. Cimzem nebija lemts ilgi baudīt ģimenes dzīvi, jo pēc septiņiem kopdzīves gadiem, 1856. gada 31. maijā, sieva nomira. Jau 1852. gada sākumā zemes klēpī bija guldīts arī viņu dēliņš Emīls. J. Cimze palika viens ar trim meitām – Annu, Luīzi un Johannu, kuras uzaudzināt palīdzēja viņa māšas. Viena no Cimzes māsām veica arī mājas saimniecības vadītājas pienākumus un pārraudzīja semināra audzēkņu

saimniecību. Jaunākā māsa Kristīne seminārā mācīja krievu valodu un klavieru spēli. Pēc sievas nāves J. Cimzes personīgā dzīve ritēja vienmuļi, toties visi radošie spēki tika ziedoti darbam skolā. [34, 6–8]

Pēc iekārtošanās jaunajā semināra namā mainījās mācību programma un iekšējā kārtība. Ne tikai mācībās, bet it visā semināra dzīvē valdīja vislielākā akurātība: noteiktā laikā celties, ar zvanu klasē, ar zvanu no klases ārā, ja arī skolotājs paliktu pusvārdā, ar zvanu pie ēšanas, kad dod zīmi – no galda augšā, vakarā noteiktā laikā gultā. Nevienam ne prātā nenāca no noteiktās kārtības novērsties. [14, 463]

Audzēkņi cēlās plkst. 5.00 no rīta. Veikli sagērbušies, pēc īsas rīta lūgšanas, viņi darba istabā līdz septiņiem gatavoja stundas. Mācīšanās notika vecākā audzēkņa uzraudzībā. Plkst. 7.30 tika ēstas brokastis. Par kārtību mācību telpās atbildēja no audzēkņiem izraudzīts dežurants. Mācību stundas sākās plkst. 8.00 un turpinājās līdz plkst. 12.00, pēcpusdienas maiņā – no diviem līdz četriem vai pieciem. Audzēkņi ēda brokastis, pusdienas, palaunadzi un vakariņas. Uzturs bija vienkāršs. Pirms un pēc ēšanas “vecākais audzēkņis” skaitīja lūgšanu, tāpat arī, kad sākās un beidzās mācību stundas. Darbdienu vakaros lūgšanā audzēkņi pēc kārtas spēlēja ērģeles, lai vingrinātos ķestera darbā. Svētdienā pēc kārtas latviešu tautības audzēkņi noturēja dievkalpojumus semināra kalpotājiem, lai vingrinātos dievvārdu turēšanā. Seminārā valdīja stingra kārtība. Bez direktora atļaujas semināristi nedrīkstēja iziet ārpus skolas teritorijas. Smēķēšana, alus dzeršana, atklātu vietu apmeklēšana bija stingri aizliegta.

J. Cimze lielu vērību pievērsa videi, kurā viņš dzīvoja. Laukums semināra priekšā bija tukšs un neizteiksmīgs, tāpēc J. Cimze kopā ar audzēkņiem uzsāka tā iekopšanu. K. Dēķens par šo kopdarbu raksta: “Semināra parādes durvju priekšā zāles laukums ar puķu dārzu, tad līdz lielceļam dārzs, tur augļu koki un ogulāji pa rindai starp sakņu dobēm. Dārzs noslīgst terasveidīgi uz lielceļa, gareniski un šķērsām grants celiņi. Visus kokus sanesuši semināristi uz savām mugurām.” [14] Visos darbos

Semināra audzēkņi dārza darbos (1860. gadu beigas).

Vidū – Auseklis

J. Cimze pats devis paskaidrojumus, tādējādi lielu nozīmi pievēršdams semināristu audzināšanai fiziskam darbam.

Audzēkņi liecina, ka J. Cimze bijis ievērojams administrators, skolotājs un audzinātājs. J. Cimze bija prasīgs un, pirmkārt, prasīgs pret sevi, viņš bija paraugs saviem skolniekiem. J. Kalniņš raksturojis savu skolotāju šādi: "Viņš bija stingrs un apzinīgs skolotājs un audzinātājs. Nekad viņš nenāca nesagatavojies vai par vēlu klasē, bet bija vienmēr savas mācības vielas pilnīgs pārvaldītājs, attapīgs un apzinīgi turējās pie noteiktā laika. Viņa mācība bija stingri metodiska; viņš runāja skaidri, saprotami, interesanti un aizgrābjoši. Viņa mācības stundās neviens negarlaikojās. Attiecoties uz disciplīnu tiklab mācības stundās, kā vispārīgi seminārā, tad tā bija saucama par teicamu." [18, 76] Ja kādam gadījās nogrēkoties, J. Cimze vainīgo bieži nemaz nav saucis vārdā, bet līcis viņam manīt, ka pārkāpums zināms. Dažreiz pēc nedarba atklāšanas

teicis "tā, tā" ("so, so"), bet vainīgo sodījis tikai pēc vairākām dienām. Nepaklausīgais pēc atkārtota pārkāpuma dabūjis just "vecā" bardzību.

J. Cimze ne tikai rūpējās par savu semināru, bet arī interesējās par visu Vidzemes skolu sistēmu un savas tautas garīgo attīstību. "Viņa ideāls – bagātīga, sociāli vērtīga personība, kārtas piederības neierobežota, Eiropas kultūrā sakņota, gatava kalpot savai tautai. Cimze neatgriezeniski pārkāpa robežu, ko izglītībai bija sprauduši noteicēji no vācu aprindām, viņš ticās pēc tā laika izpratnē pilnvērtīgas izglītības plašiem ļaužu slāņiem." [7, 144]

J. Cimze bijis asprātīgs runātājs. Bieži viņš mēdza savus uzskatus un sevišķi domas par politiskiem jautājumiem izteikt vai nu apslēptās līdzībās, vai arī šaurākā formā, attiecinādams tās pa laikam uz skolotāju darbu skolā. J. Cimze bieži ar nodomu izvēlējās šo Ezopa valodu, jo katru brīdi (kā viņam sekoja un kā viņu uzraudzīja!) bija jārēķinās ar to, ka viņam var atņemt iespēju tālāk darboties seminārā. Pie tam J. Cimze nebūt nebija glēvulis un nebaidījās, kad tas bija vajadzīgs, teikt atklātu un drošu vārdu. [35, 144]

Lai popularizētu mācību un audzināšanas pieredzi, J. Cimzes vadībā 1848. gadā Turaidā tika noorganizēta pirmā Vidzemes skolotāju konference. Pēc J. Cimzes domām, šīs sapulces bija vajadzīgas, lai skolotāji "nestāvētu vieni paši un nenoniktu savā pārdabīgā atšķirībā".

Lai motivētu skolotājus kvalitatīvi strādāt, J. Cimze domāja par skolotāja tiesiskā stāvokļa uzlabošanu un materiālo nodrošinājumu. Viņš uzskatīja, ka skolotāji jāatbrīvo no nodokļiem, jānodrošina ar dzīvokļiem un malku. J. Cimze ir ieteicis atrast līdzekļus un palīdzēt, izsniedzot pabalstus, krietniem, bet mazturīgiem semināristiem, ģimnāziju audzēkņiem, kā arī pabalstīt trūcīgus, bet nopelniem bagātus skolotājus.

Ar skolas un skolotāju palīdzību J. Cimze cerēja saglabāt tautas vērtīgo kodolu. Viņš ticēja, ka latviešu tauta, pateicoties izglītības izplatībai, "pie labvēlīgiem apstākļiem attīstīsies par varen skaistu koku,

kas izturēs sacensību ar citām tautām”. Skola palīdzēs iznīdēt gara tumsību un nabadzību. Tāpēc tautskolai jāklūst vispārējai, mācībām jānorit dzimtajā valodā. Skolā jāstrādā labi sagatavotiem skolotājiem. [6, 15]

Par sava laika skolu J. Cimze sacījis, ka tā “guļ vēl bezgara mācības važās” un nesagatavo bērnus “ne zemes, ne debesu dzīvei”. Kaut gan J. Cimze bija dievticīgs, viņš tomēr uzskatīja, ka viduslaiku reliģija pārāk daudz sludina “Dieva vārdus”, aizmirstot, ka jāizprot, jāiepazīst daba, vēsture, lai izmantotu šīs zināšanas cilvēku audzināšanā. Savā priekšlasījumā Turaidā 1851. gadā J. Cimze saka: “Skola nevar pastāvēt bez baznīcas, bet arī baznīca ne bez skolas. Baznīca ir tā gaisma, skola koks (malka); tikai no abu savienošanas izceļas īstā liesma – dzīve.” [18, 173–174] J. Cimze uzskatīja, ka dzīvē vairs nepietiek ar lūgšanām un baznīcas dziesmām, tautskolai savi audzēkņi jāsagatavo ne baznīcai un ne viņspasaulei, bet dzīvei virs zemes.

Domājot par latviešu kā zemnieku tautas interesēm, J. Cimze ierosināja organizēt īpašas zemkopības skolas. Šie tālredzīgie rosinājumi tika īstenoti turpmākajos gados.

Tā kā J. Cimze studiju laikā bija apguvis kurlmēmo apmācības kursu, tad savā Vidzemes skolotāju seminārā viņš sagatavoja sešus skolotājus kurlmēmo bērnu apmācībai. Respektējot bērnus ar īpašām vajadzībām, J. Cimze ieteica sešās skolās izveidot speciālas klases bērniem ar dzirdes traucējumiem.

“Vidzemes latviešu semināra plāns” vēlākos gados J. Cimzem bija jāsašaurina. Tas notika galvenokārt lauku skolu padomnieku (šūlrātu) iespaidā. Šo amatu 1844. gadā nolēma izveidot Vidzemes landtāgs. Par pirmo skolu padomnieku ievēlēja teoloģijas profesoru K. Ulmani. Visi Vidzemes semināri atradās šūlrāta pakļautībā.

Līdz šūlrāta amata izveidošanai semināru pārraudzīja Valmieras virsmācītājs F. Valters. Šajā laikā J. Cimze varēja strādāt visbrīvāk, jo F. Valters izturējās pret viņu kā pret savu domu biedru.

Šūlrāts K. Ulmanis pievienojās tā laika Vidzemes garīdzniecības un

muižniecības vairākuma uzskatiem, kas nebija īpaši labvēlīgi semināram. Ulmaņa veiktās skolas reformas mērķis bija uzlabot novārtā atstāto tautskolu stāvokli, bet noturēt latviešus zemnieku kārtā. Līdz ar to pagastskolās mācību līmenis nedrīkstēja būt pārāk augsts. Tāpat K. Ulmanis izturējās pret semināru un viņa direktoru J. Cimzi, atkārtoti uzsvērdams, ka semināram jābūt ķesteru skolai un tā audzēkņiem jāiepazīstas vienīgi ar ticības mācībām. Lai gan K. Ulmanis cienīja J. Cimzi viņa lielās uzcītības un darba mīlestības dēļ, tomēr viņš centās sašaurināt J. Cimzes darbu audzēkņu izglītošanā, "dodot priekšrakstus par semināra ieturēšanu šaurākos rāmjos: vairāk audzināt, mazāk mācīt". [31, 47] To gan J. Cimze nekad nepieņēma un nepildīja, tādēļ nelabvēļi dažkārt apvainoja J. Cimzi lepnības un uzpūtības ieaudzināšanā skolniekos. Šos pārmetumus Cimze atspēkoja savā jubilejas runā 1864. gadā, sakot, ka, ceļodams pa Eiropu, nekur nav redzējis skolotāju, kas savam amatam būtu par labu vai pārāk gudrs. [31, 90]

Latviešu pārvācošanas jautājumā K. Ulmanis, pretēji F. Valteram, domāja, ka tā nav vēlama un noliedza seminārā gatavot latvju tautas pārvācotājus. Tas atbilda arī J. Cimzes viedoklim. K. Ulmanis pats bija izglītots valodnieks, viņš kādu laiku seminārā mācīja latviešu valodu un aicināja semināristus palīdzēt sastādīt latviešu valodas vārdnīcu. [35, 143]

1856. gadā Vidzemes lauku skolu padomnieka K. Ulmaņa vietā stājās Mālpils mācītājs Oto Roberts fon Klots. Viņam ar J. Cimzi bija visai saspīlētas attiecības, jo O. Klots pakalpīgi uztvēra katru mājienu "no augšas" un sīkumaini sekoja, kā J. Cimze pilda viņa rīkojumus. Pēc O. Klota domām, J. Cimzes seminārs mācīja nākamajiem skolotājiem daudz lieka un nevajadzīga, deva pārāk zinātniskas mācības – "tautai nevajag daudz izglītības, bet to vairāk vajag audzināt padevībā".

Sūlrāta O. fon Klota darbība, tāpat arī konservatīvo mācītāju un muižnieku neapmierinātība ar ķesterskolu (tā tika dēvēts J. Cimzes vadītais seminārs), lika jo dienas, jo vairāk "ievilkt buras" un audzināt nākamos skolotājus pazemībā un padevībā. J. Cimzes jaunības ideāli tika pilnīgi iznīcināti. Aizvien biežāk viņš rīkojās tā, kā par labāku uzskatīja

valdošās aprindās, jo pretējā gadījumā būtu jāpamet uzsāktais darbs. Tā nu J. Cimze soli pa solim ievadīja savu semināru pieticības sliedēs. [14, 8] Cimzes darbībai attaisnojumu saskata E. Švēde: savas iemīļotās lietas labā J. Cimze varēja daudz paciest. Lai ar kādiem šķēršļiem bija jācīnās un lai arī kādiem apstākļiem vajadzēja piemēroties, viņš tomēr palika savā amatā. Viņš strādāja savu darbu neapnicis, svētā pārliecībā, ka iet pareizu ceļu un ka vēsture viņam dos gandarījumu – citas algas viņam nevajadzēja, un tā pati bija smieklīgi maza. J. Cimze, jau slimis un paguris no mūžīgās cīņas, ārēji gan pildīja O. Klota jaunus priekšrakstus, bet neticēja, ka tiem būs kādi panākumi. Augošās latviešu nacionālās kustības skaļums un tās vadoņi, it sevišķi ar krievisko orientāciju, J. Cimzem nebija pa prātam, jo savā pravietiskajā paredzējumā viņš krievos nojauta lielāku un nopietnāku apdraudējumu latviešu tautai nekā vāciešos. [35, 143–144]

1864. gadā tika plaši atzīmēta Vidzemes skolotāju semināra pastāvēšanas un J. Cimzes 25 gadu darba jubileja. Šī bija vienīgā godināšana, ko J. Cimze piedzīvoja savas dzīves laikā. O. fon Klot Vidzemē lauku skolu virsvaldei ieteica piešķirt J. Cimzem direktora titulu, jo kopš semināra dibināšanas viņš bija tikai galvenais skolotājs, kaut gan faktiski visus šos gadus pildīja semināra vadītāja pienākumus.

J. Cimzem darba apstākļi kļuva īpaši sarežģīti, kad 1872. gadā par Vidzemes lauku skolu padomnieku iecēla Smiltenes mācītāju Johanu Heinrihu Guleki, kura nostāja bija naidīga latviešiem. Viņš atklāti un nesaudzīgi cīnījās ar latviešu nacionālajiem centieniem, atkārtojot muižnieku nepamatoto apvainojumu, ka cimzieši vainīgi muižu ēku un šķūņu dedzināšanā, kas 60. gados bija notikusi dažās vietās. Īstie vainīgie, kā pierādījās veiktajā izmeklēšanā, bija vācu kolonisti, kurus muižnieki kā strādniekus bija ievēduši Vidzemē no Dienvidkrievijas. [35, 144]

19. gadsimta 70. gadu sākums sev līdzī nesa vēl īsti sabiedrības nenovērtētus, bet plaši rezonējošus Cimzes ilggadējā darba rezultātus.

*Valmieras draudzes skolas skolotāji. Otrās no labās – J. Cimze.
T. Ūdera gleznojuma fotokopija*

Visu savu darba mūžu J. Cimze bija rūpējies par laicīgās dziesmas ieviešanu skolās un koros. Nozīmīga viņam likās koncertu sarīkošana ar kora dziesmu dziedāšanu, nevis korāļu atskaņošanu. Tā kā seminārā svarīga bija nākamo skolotāju muzikālā izglītošana, tad tajā uzņēma muzikāli apdāvinātus jaunekļus, kuru dotības turpmākajā mācību procesā padziļināja un papildināja. Semināra audzēkņi tika sagatavoti arī par ērgelniekiem, diriģentiem. Semināristi labi apguva mūzikas teorijas un harmonijas pamatus, kā arī dziedāšanu un tautasdziesmu vākšanas nosacījumus.

Pateicoties J. Cimzes talantam un zināšanām, kuras viņš ieguva Vācijā, semināristiem bija iespējas apgūt nopietnas zināšanas un iemaņas mūzikā. J. Cimzes vadītajā skolotāju seminārā pirmo reizi Latvijā nopietni pievērsās četrbalsīgās dziedāšanas izkopšanai. Šajā jomā

skolotāju seminārs bija neaizstājams ne tikai vidzemniekiem, bet visiem latviešiem un igauņiem.

Līdz ar daudz balsīgās dziedāšanas izplatīšanos radās repertuāra problēma. Vidzemes skolotāju sapulcē Turaidā 1860. gadā semināra bijušais audzēknis J. Bankins ierosināja vākt daudz balsīgai dziedāšanai piemērotas dziesmas un sūtīt tās J. Cimzem. Savāktās dziesmas J. Cimze iekļāva krājumā "Dziesmu rota". "Dziesmu rota" sastāv no divām daļām: "Dārza puķes" un "Lauku puķes". "Dārza puķu" daļā tika ievietotas vācu un citu tautu komponistu dziesmas. "Lauku puķu" daļā apkopotas latviešu tautasdziesmu apdares vīru un jauktajiem koriem. Tajā, līdzās paša J. Cimzes harmonizētajām latviešu tautasdziesmām, iekļāva arī Dāvja Cimzes, Indriķa Zīles un citu bijušo semināra audzēkņu dziesmu apdares.

"Dziesmu rotu" gan atzina, gan kritizēja. Tomēr nenoliedzams ir fakts, ka krājums piedāvāja latviešu koriem plašu repertuāru laikā, kad vēl nebija savas nacionālās kora literatūras. "Dziesmu rota" joprojām tiek uzskatīta par latviešu kora dziesmu harmonizējumu rokasgrāmatu. J. Cimze veicis apdares apmēram 350 latviešu tautasdziesmām.

Vākdams tautasdziesmas, tās apstrādādamas un dodams atpakaļ tautā skaisti harmonizētu dziesmu veidā, sagatavodams pirmklasīgus diriģentus seminārā, vadīdams pats kori, Cimze ir kora dziedāšanas nodibinātājs Latvijā. Cimzes audzēkņi, darbotamies dažādās Latvijas malās, dibināja dziedāšanas biedrības un korus, tā sagatavodami ceļu latviešu dziesmu svētkiem, kam ir izcila nozīme tautas nacionālās pašapziņas modināšanā – "ceļa nolīdzināšanai" uz brīvu Latviju.

Pirmie vispārējie latviešu dziesmu svētki 1873. gadā izvērtās par J. Cimzes veiktā darba vainagojumu – svētku koncertā no 16 atskaņotajām dziesmām piecas bija J. Cimzes un četras viņa brāļa harmonizētās latviešu tautasdziesmas. Visu godalgoto Vidzemes kora diriģenti bija J. Cimzes kādreizējie audzēkņi. Abu brāļu dziesmas skanējušas visos vispārējos dziesmu svētkos līdz pat mūsdienām.

Taču Pirmo dziesmu svētku laikā bija arī rūgti brīži – konflikts starp J. Cimzi un jaunlatvieti Ati Kronvaldu. Svētku mielasta laikā

J. Cimze teica runu, kurā viņš, atsaukdamies uz koncertā dziedamo tautasdziesmu "Rīga dimd", salīdzināja latviešu tautu ar to māsu, kurai "trejādi bāleliņi kala pūru", un vienu no šiem "bāleliņiem" – ar "vācu skolām", otru ar Baltijas muižniecību un trešo – ar Rīgas pilsētu. J. Cimze ar vārdiem "vācu skola" domāja vācu kultūru, Vācijas skolas, kurās J. Cimze bija mācījies. A. Kronvalds šos vārdus saprata citādi: "Viņš atsaucās, ka Cimze nepareizi piešķīris vācu skolām to nopelnu, ka tagad "Rīga dimd" no latviešu dziesmām, jo vācu skolas pastāvēt ilgus laikus, bet neesot izaudzējušas nevienu tādu latvju tautas svētku, tāpēc īstais goda piekriņot latviešu mātēm, Rīgas Latviešu biedrībai un pār visu kopā latviešu tautas garam." [20, 189] Pēc šīs runas zāle uzgavilēja A. Kronvaldam. J. Cimze to uztvēra kā sapulces dalībnieku negatīvu attieksmi pret sevi. Īstenais dziesmu tēvs un Rīgas dimdinātājs J. Cimze tika sāpīgi un nepelnīti aizvainots. Vēlāk A. Kronvalds saprata, ka J. Cimzem nodarīta pārestība, un vēl dziesmu svētku dienās laikrakstā "Baltijas Vēstnesis" atvainojās.

Par šo konfliktu Kaudzītes Matīss saka: "Kad runājam vai rakstām par ievērojamiem pagātnes notikumiem, kam vēsturiska nozīme, tad nedrīkstam sagrozīt, nedrīkstam viltot to patiesības, tāpat kā vispār ikkatras patiesības. Sadursmes laikā Cimze bija jau pagātnes vīrs, bet Kronvalds piederēja nākotnei. Tāpēc pretošanos necēla vis pret Cimzi pašu vai pret Cimzes nopelniem, bet tikai pret Cimzes uzskatiem tautas attīstības lietās." [19, 202]

Savu spriedumu par šo konfliktu izsaka E. Švēde. Viņaprāt, J. Cimze savā laikā bijis tāds pats opozicionārs un cīnītājs kā Kronvalds dziesmu svētkos, un, ja Cimzes cīņai un darbam nebūtu bijuši panākumi, tad diez vai A. Kronvalda cīņa pavisam varētu sākties. J. Cimze gandrīz par veselu cilvēka mūžu bija vecāks par A. Kronvaldu, kura paaudze, pateicoties J. Cimzes dzīves darbam, varēja iziet cīņas laukā ar ieročiem, ko J. Cimze tiem bija ielicis rokās. [35, 143]

Savu pozīciju plašākā kontekstā raksturojis pats Cimze 1881. gadā rakstītā vēstulē: "Tautieši sacēlušies, ātrus soļus uz priekšu sperdami,

vecos bīda kaktā un uzskata, ka tikai ar jaunajiem viss sākas. Man pārmet, ka es latviešu tautai sliktu darījis, bet mans stāvoklis ir tāds, ka vācieši mani meklē jaunlatviešos un jaunlatvieši pie vāciešiem. Ja es būtu laizītājs, kas katram pa prātam runā, tad katrs pulks mani pierēķinātu pie sevis.” [31, 137]

Skolā, kur semināra audzēkņi praktizējās nākamajam darbam, J. Guleke par skolotāju 1873. gadā pieņēma Heinrihu Varštatu, kurš līdz tam bija strādājis Prūsijā. H. Varštats nebija pakļauts semināra direktoram kā visi līdzšinējie skolotāji. Pēc viņa stāšanās darbā drīz vien kļuva skaidrs, ka šūlrāts J. Guleke ir nostājies pret J. Cimzi un viņa darbību. To manīja arī semināra audzēkņi. Pamazām starp J. Cimzi un H. Varštatu radās saspīlētas attiecības, kas dažkārt nonāca līdz atklātam naidam. J. Cimzes veselība strauji pasliktinājās. 1880. gada vasarā viņš devās ārstēties, bet pēc atgriešanās intrigas turpinājās. 1881. gada sākumā J. Cimze mācītājam J. Neilandam rakstīja: “Nu es jau arī zinu, kādu krustu nesot man būs jāaiziet pie sava Kunga.” [31, 13]

J. Cimze nomira 1881. gada 10. oktobrī. Viņa nāvē visi lielā mērā vainoja H. Varštatu. J. Cimzi izvadīja uz Lugažu kapsētu no Valkas Sv. Jāņa baznīcas. Viņa nopelni latviešu un igauņu tautas labā tika slavēti divos sprediķos (vācu un latviešu) un 16 runās. Bērēs bija ieradusies daudzi J. Cimzes bijušie audzēkņi un viņa cienītāji, arī pārstāvji no Trikātas dziedātāju biedrības, Pēterburgas Latviešu labdarības biedrības un Latviešu draugu biedrības, kurās J. Cimze savas dzīves laikā bija ievēlēts par goda biedru.

J. Cimze ir viena no visievērojamākajām figūrām latviešu inteliģences vēsturē. Savos 42 darba gados viņš izaudzināja 479 skolotājus. (K. Rinkužs min aptuvenu skaitli 500, J. Kalniņš – 431 audzēkņi, taču ticamāki šķiet Valkas novadniecības muzeja materiāli.) Viņu vidū bija ne tikai labi skolotāji un draudžu ērgelnieki, kas nesuši gaismu visās dzimtenes malās, bet arī ievērojami Latvijas un Igaunijas kultūras darbinieki. No ievērojamiem latviešu nacionālās atmodas laikmeta darbiniekiem minami literāti Auseklis, Juris Neikens, Jānis Ruģēns,

Apsišu Jēkabs un Jēkabs Zvaigznīte, Latvijas himnas autors Baumaņu Kārlis, mūziķi Atis Kauliņš un Jānis Sērmūkslis, kordiriģenti Indriķis Zīle un Juris Kalniņš. Absolventu vidū jāmin arī igauņu nacionālās mūzikas pamatlicējs, vispārējo dziesmu svētku diriģents Aleksandrs Kunileits, komponists Aleksandrs Tomsons, skolotājs un mūzikas dzīvēs vadītājs Jāzeps Kaps.

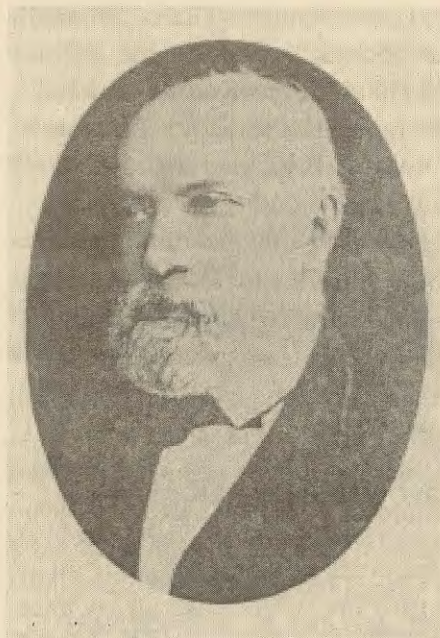
J. Cimze bijis avots, no kura gaisma izstaroja visā tautā, iespiedamās visjaunākajās paaudzēs, bērnu dvēselēs un veidodama viņu pasaules uzskatu un raksturu. [11, 227] Tā dzīvē īstenojas vārdi, kurus J. Cimze reiz parakstīja zem savas fotogrāfijas: "Mazs stūrītis var daudz augļu dot, ja to īsti apkopt prot!"

Jāņa Cimzes pedagoģiskie uzskati

"Skola ir tas arklis, ar kuru iznīcina nezāles. Izlietojiet šo rīku, un jūs redzēsiet savu tautu atsvabinātu no garīgām važām," rakstījis J. Cimze. Šie vārdi atklāj J. Cimzes pedagoģiskā darba mērķi – panākt, lai paši latvieši kļūtu par īstenajiem savas tautas izglītotājiem, aktīviem latviešu kultūras paudējiem un nesējiem tautā. Par tādiem vispirms bija jākļūst Cimzes vadītā semināra audzēkņiem.

Lai īstenotu izvirzītos pedagoģiskā darba mērķus, J. Cimze izmantoja daudzveidīgus mācību un audzināšanas līdzekļus. Kā jau minēts iepriekš, J. Cimzes pedagoģiskie uzskati bija veidojušies humāno un demokrātisko J. Pestalocija un Ā. Dīstervēga ideju ietekmē: tikai tāds skolotājs, kas ievēro skolnieka attīstības īpatnības, kas izprot un skaidri apzinās audzināšanas mērķus un uzdevumus, kas prasmīgi izvēlas mācību metodes un paņēmienus, var nodrošināt panākumus mācībās. J. Cimze pazina katru skolēnu, pārzināja viņa personīgās dzīves nianšes, savā pedagoģiskajā darbībā stingri ievēroja audzēkņu individualitāti, ņēma vērā audzēkņu intereses. Katra audzēkņa personības izzināšana J. Cimzem likās svarīga, lai, ievērojot audzēkņu intereses, varētu viņus motivēt mērķa sasniegšanai.

J. Cimze ap 1870.–1880. gadu

Vēršoties pret mācību materiālu mehānisku iekalšanu, J. Cimze popularizēja uzskatāmības principu, uzsvēra jutekliskās uztveres un emociju lielo nozīmi izziņas darbībā. Pēc viņa domām – nav neko vērtas tādas mācības, kuras zināšanu apguves procesā neizkopj valodu, nevingrina domāšanu, uzmanību, iztēli, atmiņu. Mācību procesā nepietiek tikai iedarboties uz intelektu, bet jāattīsta arī jūtas un griba. [6, 15] Jūtas visvairāk attīsta mūzika, tāpēc semināra audzēkņi muzicēja, dziedāja un praktizējās dirigēšanā. Cimze tā prata sajūsmināt audzēkņus par mūziku, ka viņi tai nodevās katru brīvu brīdi, un seminārā valdīja “bezgalīgs koncerts”. [31, 123]

Latviešu tautas valodas, ierašu, sakāmvārdu, dziesmu un meldiņu cieņa un izpratne bija tā lielā dāvana, ko J. Cimze saviem audzēkņiem deva līdzī dzīvī. Viņš uzskatīja, ka vāji izkopta valoda un domāšana neļauj skolēnam dziļi un pamatīgi apgūt zināšanas, uzrakstīt labu sacerējumu. Latviešu valodas stundās audzēkņi J. Cimzes vadībā iepazinās ar latviešu tautasdziesmām, analizēja to valodu. Tika aplūkoti

arī tā laika latviešu prozas paraugī, kādreizējo semināra absolventu darbi – J. Zvaigznītes “Pasaciņas”, J. Neikena stāsti.

J. Cimze domāja arī par visos laikos aktuālo pedagogijas problēmu – teorijas saistīšanu ar praktisko darbību. Viņš uzsvēra, ka vispārējai izglītībai jāietver “pietiekami pamatota teorija, kas apgaismo praksi” un palīdzētu skolēnus sagatavot dzīvei, darbam. [6, 16] To var izdarīt daudzveidīgās, interesantās ārpusstundu nodarbībās. Tāpēc semināra audzēkņi daudz laika veltīja apkārtējās dabas iepazīšanai, novadpētniecībai, praktiskajiem darbiem, pārgājieniem, ceļojumiem un ekskursijām – lai varētu mīlēt dzimteni, vajag to pazīt. Cimzes audzēkņi brīvajā laikā strādāja dārzā, kur audzēja sakņaugus, augļu kokus un ogulājus. Semināristi kokus un krūmus stādīja ne tikai skolas dārzā, bet arī tuvākajā apkārtnē, kā arī piedalījās mežu atjaunošanā un kopšanā. Šis J. Cimzes jaunievedums izplatījās visā Baltijā un ir saglabājies līdz mūsu dienām kā dārzu un mežu dienas.

J. Cimze centās attīstīt skolnieku domāšanu, izziņas darbību. Viņš vairākkārt pasvītījis katra mācību priekšmeta plašās iespējas personības izveidē un garīgo spēju attīstībā. Semināra audzēknis K. Dēķens par mācībām seminārā stāsta: “Semināristi nekad nevienā stundā negāja nesagatavojušies, ikreiz nodeva darbus noteiktā laikā. Sacentās ne vien savā starpā, bet arī ar skolotāju un mācību vielu. Seminārā uzņēma 16–18 gadus vecus jaunekļus, t. i., tanī vecumā, kad visspilgtāk izpaužas cīņas gars. Mēs, semināristi, cīnījāmies ar mācības vielu, meklēdami ikkatram gadījumam papildinājumu un padziļinājumu. Mēs sacentāmies cits ar citu ne atzīmju pēc, bet jautājuma skaidrākas, dziļākas izpratnes labad. Starpbrīžos nereti norisinājās karsti disputi, kuros sprēgāt sprēgāja atjautība un asprātība. Mēs cīnījāmies ar skolotājiem, dodami tiem brīžam pārgudrus jautājumus un atbildes, dažbrīd arī referēdami par kādu jautājumu tik plaši, ka skolotājiem grūti nācās sekot. Šāda cīņa mācības gaitā pieradināja pie patstāvības. Pašam pierādīt ikkatru apgalvojumu, pašam izveidot savas atziņas, pašam saviem spēkiem gūt veiksmes. Lai labi veiktos praktiskā mēģinājuma stundā, nepietika ar konspekta sastādīšanu.” [14, 462]

Mācot savus skolniekus, J. Cimze nodeva tālāk arī zināšanas un pieredzi mācību metodikā. J. Cimze uzskatīja, ka jāaudzina tādi skolotāji, kuri tiektos sagatavot patstāvīgus, izglītotus un darbīgus cilvēkus. Patstāvības un aktivitātes ieaudzinašanai vispirms prasmīgi ir jāizmanto mācību process. [6, 15]

J. Cimze saviem audzēkņiem mācīja pārbaudītu dzīves patiesību – nesniedz bērnam to, ko bērna gars nevar aptvert un pārstrādāt. Skolotāju J. Cimze salīdzina ar labu māti un saka: “Laba māte ar rūpību izvēlas ēdienus, ko pasniedz bērnam; viņa nekrauj visu priekšā, kas viņai ir pie rokas, bet tikai tik daudz, cik vajadzīgs, lai bērni būtu paēduši, un tikai to, ko viņi var sagremot.” [18, 78] Ne tas, ko viņš var, bet tas, kā viņš to var – padara skolotāju par meistarū savā amatā.

Skolotājus J. Cimze mudināja savlaicīgi gatavoties mācību nodarbībām, rūpīgi pārdomāt katru stundas posmu, lai panāktu skolēnu aktivitāti un apzinīgumu mācību materiāla apguvē.

Runājot par audzināšanas procesu, J. Cimze pasvīturo, ka nav iespējams pārveidot audzēkņu dabu, bet skolotājs “var no saviem audzēkņiem attīstīt tikai tik daudz, cik viņos atrodas”. Lai izkoptu cilvēka dotumus un attīstītu spējas, ir jānāca atbilstoši bērna dabai, prasmīgi jāīsteno audzināšanas mērķis un pārdomāti jāizvēlas metodes un paņēmieni. Lai varētu īstenot audzināšanas mērķus, pēc J. Cimzes domām, audzināšanā jābūt skaidrībā: kāds ir audzēknis? Kas no viņa lai iznāk? Kas ar viņu darāms? Te jāievēro trīs principi: antropoloģiskais, teoloģiskais un metodiskais. Ar šiem pamatprincipiem noteikta ikviena audzināšana un audzināšanas mācība. [31, 62]

Audzinašanu J. Cimze salīdzina ar perēšanu un apgalvo, ka audzināšanai, tāpat kā perēšanai, ir vajadzīgas divas lietas, proti, siltums un klusums. Audzināšanā jāpievēršas cilvēka labo īpašību izkopšanai, jāattīsta visas cilvēka spējas. J. Cimze parāda, ka cilvēkā nav tikai labais, bet arī ļaunais – tas arī jāievēro, audzināšanas mērķus izvirzot. Ļauno, kas piemīt cilvēkam, vajag nomākt, bet labajam pašķirt ceļu, lai tas ņemtu virsroku par ļauno.

Pedagoģiskajā darbā par ļoti nozīmīgu J. Cimze uzskatīja disciplīnu, bez kuras nav iespējams sekmīgs mācību darbs. Savukārt skolēnu disciplīna ir atkarīga no skolotāja personības: viņa zināšanām, pedagoģiskās sagatavotības un prasmes mācīt. Kārtību spēs iedibināt tikai mīlošs un mīlēts skolotājs – autoritāte. Kā atceras Cimzes audzēkņi – viņš pats nelietoja īpašus soda līdzekļus, bet audzēkņus valdīja ar savu skatu un saviem vārdiem.

Joprojām aktuāli skan Cimzes uzskati par skolotāja profesiju, kurus viņš centās ieaudzināt savos skolniekos. Tā bija cieņa pret skolotāja darbu, kā arī apziņa, cik tas ir grūts un atbildīgs, cik sarežģīta un pat neizskaidrojama ir māka mācīt. Runājot par skolotāja darbu, J. Cimze bieži lietoja vārdu “kalpot”. Runā otrā kursa audzēkņiem 1846. gadā J. Cimze uzsver: “Mēs gribam kalpot, un, proti, savai, tas ir, latviešu tautai. Kalpot mēs gribam un nevis valdīt. Par labiem kalpotājiem mēs še meklējam izglītoties – tā ir mūsu vienīgā un patiesā griba.” [39, 264] Kalpojot savā amatā, skolotājs kalpo arī tam Kungam – nevis muižas kungam vai kādam citam augsti stāvošam vīram, bet tam Kungu Kungam.

Uzsverot, ka skolotāja sūtība ir kalpot savai tautai, J. Cimze mācīja arī nenoniecīnāt citu tautību cilvēkus. Viņš teica: “Savu tautu var mīlēt, bet tādēļ citas tautas nav jāienīst. Savai tautai var sniegt izglītību, nemaz ar nicināšanu neatraidot citu tautu panākumus kultūras laukā.” [18, 89]

J. Cimze uzskatīja, ka skolotājs ir centrālā figūra skolā, bez kura vadības nevar sekmīgi noritēt bērna personības attīstība. Šo uzdevumu nevar veikt skolotāji – amatnieki. Skolotāja personībā ir jāapvienojas Dieva dotam talantam un rūpīgi krātām zināšanām. Skolotājs ir tāds pat mākslinieks kā mūziķis vai gleznotājs: “Mācīt un audzināt – sevišķi svešus bērnus – tā ir māksla. Ikkatrā mākslā ir naturālisti un pēc visiem likumiem mākslā ievadītie.” [39, 266] Semināristus J. Cimze iedalīja: tādos, kuri ne labi mācās, ne māca; tādos, kuri labi mācās, bet vāji māca; tādos, kuri slikti mācās un labi māca; tādos, kuri labi mācās un

labi māca. Iedalījumu beidzot, J. Cimze raksta: "Pēdējie ir reti putni!" [39, 7]

Vidzemes skolotāju pirmajā konferencē nolasītajā referātā J. Cimze prasīja nodrošināt skolotājiem pamatīgāku vispārīzglītojošo un pedagoģisko sagatavotību, cienīt un atbalstīt skolotāju cildenajā audzinātāja darbā. Šajā referātā J. Cimze sacīja: "Dodiet skolotājiem tādu izglītību, kāda tautas audzinātājam vajadzīga, lai viņi nevis kā pūšlotāji vai blēņu ārsti pa tumsu taustītos, bet gan spētu strādāt ar skaidru apziņu un izveiksmi... Jāsagatavo cilvēki, kas būtu spējīgi veikt mācīšanas mākslu." Šis mākslas apguves nepieciešams nosacījums, pēc viņa domām, ir plašas vispārīgās zināšanas, bērna dabas pazīšana, prasme izlietot psiholoģijas, didaktikas un metodiku atziņas. [6, 16] Zināšanu krāšana nedrīkstēja notikt tikai semināra sienās – zināšanas pašizglītības ceļā jāpapildina visu mūžu. J. Cimze rakstīja: "... lai cik kāds būtu seminārā gatavojies skolotāja darbam, mācīties jāturpina katru dienu visu mūžu. Kas katru dienu iet cīņā, tam vajag katru dienu bruņoties uz cīņu. Seminārs liek tikai pamatus un dod būves apmērus, bet nama turpmākā izbūve un kopšana ir ikviena paša darbs. Seminārs nemācot gatavus, bet tikai sagatavotus skolotājus. Nav bēdīgākas gleznas kā uz sēdēšanu kārs skolotājs." [31, 92] J. Cimzem pašam bija daudzpusīgas zināšanas, viņš varēja sarunāties par jebkuru tematu, labi pārzināja arī psiholoģijas jautājumus. Lai pilnveidotu izglītību, J. Cimze saviem audzēkņiem ieteica lasīt labas grāmatas (viņš atzina laicīgo grāmatu līdztiesību ar garīgajām), sevišķi pedagoģijā, kā arī zinātniskus rakstus, apmeklēt labus koncertus un teātrus.

Taču J. Cimze arī uzsvēris, ka zināšanas nedrīkst kļūt par pašmērķi, lai ar tām spīdētu vai apmierinātu ziņkārību – tām ir jākalpo personības tikumiskai izaugsmei. Pēc J. Cimzes domām, skolotājam ir jābūt zināmā mērā ideālam. Viņam jābūt personībai, lai viņš varētu tikumiski audzināt skolēnus. Audzēkņi no skolotāja prasa tādas īpašības, kas spēj modināt mīlestību un pietāti. Tādēļ no tautskolotāju kārtas izslēdzami tie, kam piemīt garīgi un fiziski defekti, kuri ir slinki, mīl uzdzīvot un domā tikai par materiāliem labumiem. Autoritāti var atrast "tikai krietnā

personībā, bez tās nevienam skolmeistaram nav nekāda tikumiska iespaids uz draudzi. Par visām lietām tāpēc gara dāvanas jāattīsta un jāizglīto”. [18, 108]

Tomēr ar zināšanām, talantu un tikumību skolotāja profesijā ir par maz, ja pietrūkst paša galvenā – mīlestības uz savu darbu. Ja tās trūkst, tad strādāt nedrīkst. J. Cimze saka: “Tad ejta un dodat vietu citiem.” [39, 269] Par skolotāju var strādāt tikai tas, kas ir uzticīgs šim amatam, kas to izjūt kā dzīvesveidu. J. Cimze uzskatīja, ka dzīvot nozīmē darboties savā amatā, strādāt, radīt, iesākt, turpināt un pabeigt, sēt un pļaut. Dzīvot ir – grābt dzīvē iekšā, to izveidot un vest pie pilnības. [18, 134] Paraugš šai attieksmei bija pats Cimze. J. Kalniņš par savu skolotāju sacījis: “Viņš bija caur un caur skolas vīrs. Svēts viņam bija un par visu augstāku viņš turēja savu skolotāja amatu.” [18, 76]

J. Cimze ar interesi sekoja audzēkņu turpmākajām dzīves un darba gaitām, sarakstoties ar viņiem, dodot padomus. J. Cimze uzskatīja, ka ikvienam skolotājam ar saviem bijušajiem audzēkņiem ir jāsazinās, lai varētu palīdzēt, uzmundrināt, jo “skolotājam par to jāgādā, ka sēkla, kuru viņš skolas laikā izsējis, nenonīkst, bet uzdīgst un nes augļus”. [18, 86] Šī uzskata apliecinājums ir turpmākā daudzu Cimzes audzēkņu sabiedriskā, literārā un pedagoģiskā darbība.

Skolotāji – Jāņa Cimzes audzēkņi

Jānis Ruģēns (1817–1876) – dzejnieks, populāri zinātnisku un publicistisku apcerējumu autors – ir viens no pirmajiem, kam bija dota iespēja mācīties tikko nodibinātajā Valmieras draudzes skolotāju seminārā. Pēc laikabiedru ziņām Jānis Ruģēns bijis viens no centīgākajiem audzēkņiem, un, semināru beidzot, viņam apsolīta draudzes skolotāja vieta. Tā Jānis Ruģēns varētu īstenot savu dzīves mērķi

“Tāpēc esi latviet’s dzimis,
Ka būs dzīvot tautas dēļ.” [28]

Auseklis Cimzes semināra audzēkņu vidū. 1870. gads

Tomēr pedagogisko darbu izvērst Jānim Ruģenam neļāva iedzimta slimība. Slimības dēļ viņu neapstiprināja Valmierā par draudzes skolas skolotāju. Jānis Ruģēns kādu laiku ir bijis skolotāja palīgs, dažkārt Valmiermuižas pagastskolā aizstājis savu draugu skolotāju J. Ūderu, kādu laiku strādājis Ēveles skolā.

Ļoti atzinīgi Jāni Ruģēnu kā skolotāju vērtējuši viņa bijušie audzēkņi, īpaši atzīdami enerģiju un darba sparū, prasmi ieaudzināt skolēnos uzmanību un uzticību, kā arī neiztrūkstošo humoru. [36]

Vēl mācoties Cimzes skolotāju seminārā, Jānis Ruģēns aktīvi piedalījās P. E. Šoca "Pirmās lasīšanas grāmatas" sastādīšanā. Grāmatā ievietoti vairāk nekā 12 Jāņa Ruģēna paša sacerētu un tulkotu dzejoļu.

Tūlīt pēc semināra beigšanas (1843. g.) J. Ruģēns sarakstīja lasīšanas grāmatu. Manuskripta saturs ir vispusīgi izglītojošs, tajā ir gan tulkojumi, gan paša Jāņa Ruģēna sacerējumi. Interesi izraisa fakts, ka Jānis Ruģēns, šķiet, pirmais no latviešu dzejniekiem pievērsies tautasdziesmām, ievietodams manuskriptā "Vecās Māras" dziesmu, pārfrazējis tautasdziesmu "Saulīt' tecēj tecēdama".

J. Ruģēna lasāmās grāmatas manuskripta ikvienā rakstā jūt nevilnotu rūpi sniegt skolēniem iespējami bagātīgas sava laika zinātnes atziņas. Pamudinājums uz izglītību jūtams ik uz soļa. Enciklopēdiski apraksti par dažādām lietām, jēdzieniem un parādībām sastādīti metodiski pārdomāti. [36]

Tā kā slimība liedza J. Ruģēnam turpināt skolotāja darbu, viņš savus uzskatus puda galvenokārt rakstiski, īpaši divos darbos: "Ar acīm redzēts ceļš uz Vidzemes debesīm" un "Ijaba stāsti, dziesmu vīzē sarakstīti". "Ar acīm redzēts ceļš uz Vidzemes debesīm" ir pirmais plašākais mūsu vēstures pārskats, ko dzimtajā valodā uzrakstījis latvietis. Šī darba galvenais nolūks ir, atainojot vēsturisko pagātņi, stiprināt tautas pašapziņu nākotnei. J. Ruģēns izjutis tautas veselajā kodolā apslēpto radošo spēku, kam jāpārveido dzīve pašos pamatos. Neticēt tautas nākotnei – tas J. Ruģēna uztverē ir vislielākais noziegums. [28]

Šis darbs ir arī pedagoģiski nozīmīgs. Svarīgākā no visām vērtībām J. Ruģēnam bija cilvēks, kā arī ikviena cilvēka un visas tautas izglītība. Tikai ar tās palīdzību ir iespējams veidot un attīstīt tautas pašapziņu – necensties pārvācoties, bet būt lepnam par to, ka esi latvietis. Tāpat kā viņa skolotājs Cimze, J. Ruģēns skaidri saskatīja skolas un skolotāja nozīmīgumu. [45, 74; 7, 161]

J. Ruģēna filosofiskajā poēmā "Ijaba stāsti, dziesmu vīzē sarakstīti" atklājas likteņa taisnīguma problēma. Šī poēma liecina, ka viņš bijis pārliecināts humānists. Viņa poēma nav likteņa triecienu nomocīta veca vīra žēlabas, bet enerģiska vēlme palīdzēt cilvēkam pārvarēt ļaunumu. J. Ruģēns atzina, ka pastāv ļaunums, pastāv liktenis, bet ir iespēja tiem nepakļauties. Ticība paša cilvēka spēkiem ir viena no J. Ruģēna pārliecībām.

Lai gan J. Ruģēna darbi bija domāti latviešu topošajai inteliģencei, tie savas valodas vienkāršības dēļ bija saprotami arī zemniekiem. Te zināmā mērā sakņojas viņa darbu izglītojošā nozīme. [45, 74]

Juris Neikens (1826–1868) – rakstnieks, skolotājs un mācītājs – beidzis Cimzes skolotāju semināru Valmierā, kur arī neilgu laiku bija semināra direktora palīgs, pēc tam mājskolotājs. J. Neikens ir pirmo latviešu novada Dziesmu svētku organizētājs Dikļos 1864. gadā. Šajos dziesmu svētkos piedalījās arī skolēnu kori. J. Neikens bijis laikraksta “Ceļa Biedrs” redaktors, kā arī vairāku skolas mācību grāmatu veidotājs. J. Neikenam pienākas atzīstami nopelni, dibinot skolas Valmieras novadā. Viņš rūpējies arī par māj mācību, jo uzskatījis, ka mājas ir skolas pamats.

Taču J. Neikena dzīve un darbība ietver arī traģiskas pretrunas. No vienas puses – būdams mācītājs, draudzes gans, viņš potēja latviešu zemniekos pacietības, pazemības un paklausības garu, par ko viņu nopēla tautieši – jaunlatvieši. Savukārt kolēģi, vācu mācītāji, kā arī paša Neikena vāciskā ģimene noraidīja visu latvisko, kas Neikenam bija tik tuvs un dārgs. Tā J. Neikens, nebūdams jaunlatvietis, bet īstenībā nebūdams arī viņu pretinieks, reizēm uzņēmies dzirnākmens cienīgu darbu. [13]

Veikdams Valmieras prāvesta iecirkņa skolu pārziņa uzdevumus, J. Neikens iepazīnās ar skolu patieso stāvokli un savāca materiālus pedagoģiskajiem rakstiem, kas tika publicēti periodikā, kā arī didaktiskas ievirzes stāstiem. J. Neikens ir reālistiskā stāsta aizsācējs latviešu literatūrā, rakstījis arī dzeju. Jau laikabiedri uzsvēruši J. Neikena stāstu samērā labo, raito latviešu valodu. Pats J. Neikens par dzimto valodu raksta: “Tas avots, kur visdrošāk vēl varam smelt, ir tautas valoda; tā latviešiem, starp tik daudz svešām tautām dzīvodamiem, vēl brīnum ūtra, nesajaukta pastāvējusi.” [43]

Audzināšanas problēmas J. Neikens risina galvenokārt stāstos “Bāris”, “Par Oliņiem”, “Vai pamātei nav grūti?”. Viņa uzskati par audzināšanas līdzekļiem ir laikmetam un J. Neikena sociālajai pozīcijai

atbilstoši: bērns audzināms ar dievvārdiem, tikumiskām pamācībām un darbu. Par audzināšanas un izglītošanas pamatu J. Neikens uzskatīja ģimeni, vecākus, kam aktīvi jāseko līdzi bērnu skolas gaitām. J. Neikens parāda, kā lutināšana un slikti draugi ietekmē cilvēka personību. Viņš atzina, ka mācīšanās un audzināšanā nepieciešams ievērot bērna individuālās rakstura īpatnības, temperamentu un intereses.

Skolēnu un skolotāju attiecībās J. Neikens pirmajā vietā izvirzīja savstarpēju uzticēšanos un cieņu pret skolotāju (arī no vecāku puses). Svarīga audzināšanā ir skolotāja pozitīva attieksme – bērna spēkiem ir jāuzticas. Ja bērns neticēs saviem spēkiem, tad izaugs bailīgs cilvēks. Kā līdzekļi pedagoģisku mērķu sasniegšanai noteikti izmantojama uzslava, pamudinājums.

Arī šobrīd nozīmīga ir J. Neikena atziņa, ka skolēns kļūst tāds, kā viņu vērtē skolotājs – par nelieti saukts bērns kļūst nelietīgs, bet sūdmanis, ja viņu attaisno skolotājs, arī dzīvē būs liekulis un divkosis.

J. Cimze par savu audzēkni un palīgu J. Neikenu ir sacījis: “Neikens pieder pie tiem semināra audzēkņiem, kuriem visvairāk garīgas dāvanas bija. Neikens vislabākajiem Vidzemes skolmeistariem pieskaitāms. Viņš labi mācēja izšķirt čaumalu no kodola. Tas semināram bija par skādi, kad Neikens aizgāja.” [36]

Jēkabs Zvaigznīte (1833–1867), vāciskojis savu uzvārdu par Šternu) – pedagogs, rakstnieks, tulkotājs, publicists, viens no pirmajiem latviešu literatūrkritiķiem un folkloristiem. Mācījies Cimzes vadītajā skolotāju seminārā no 1850. gada līdz 1853. gadam. Pēc semināra beigšanas strādājis par mājskolotāju, skolotāja palīgu Jaunpiebalgas draudzes skolā. No 1857. gada rudens līdz 1859. gadam strādājis par palīgskolotāju Cimzes seminārā. 1861. gadā J. Zvaigznīte pārcēlies uz Pēterpili, kur strādājis vairākās skolās, iesaistījies laikraksta “Pēterburgas Avīzes” darbībā.

Atzīmējami ir J. Zvaigznītes nopelni latviešu folkloristikā, literatūras kritikā, bērnu literatūras, humora un satīriskās literatūras attīstībā.

J. Zvaigznītes uzmanību saistīja latviešu tautasdziesmas. Par tautasdziesmām J. Zvaigznīte teica: “No latviešu sirds viņas nākušas, un vienīgi

latvieši var sacīt: tās ir kauli no maniem kauliem un miesa no manas miesas.” Tautas nacionālās atmodas sākumos drosmīgi skanēja J. Zvaigznītes vārdi: “.. turat godā, kas jūsu ir, un jūs paši godā paliksāt.” [24]

J. Zvaigznītes folkloristiskās intereses saistītas ar viņa pedagoģisko darbu. Viņš labi saprata, ka latviešu bērniem lasītmācīšanās no Bībeles ir “īstas mocības”, un tāpēc enerģiski meklēja jaunu, interesantu, bērnu vecumam un apziņai piemērotu lasāmvielu. Par tādu kļuva pasakas. J. Zvaigznīte, izlietodams savas dzimtās puses valodas bagātības, pārtulkoja virkni brāļu Grimmu pasaku, kā arī H. K. Andersena pasakas. Labi izprazdams bērnu intereses un viņu psiholoģiju, J. Zvaigznīte atsacījās no didaktiskas moralizēšanas, bet deva dzīvu un tēlainu literāru stāstījumu skaidrā un latviskā valodā.

Būtisks ir J. Zvaigznītes priekšvārds “Pasaciņu” pirmajam krājumam, kur kritizēta līdzšinējā māj mācība un runāts par bērniem piemērotu grāmatu trūkumu. J. Zvaigznīte uzskatīja, ka vecāki, mācot bērnus lasīt, pieļauj tās pašas kļūdas, kas jau pieļautas vecāku bērnībā. Viņš raksta: “Bērna gados pie bībeles izlasināti, izraudināti, visādi izmocīti, nu atkal tāpat ar saviem bērniem darāt. Tur jūs dažu tupinājat kā vistu uz vanckariem un gaidāt, kad cālis iznāks. Gādājiet bērniem, ko viņi labprāt lasa un klausās, tad jums nevajadzēs tik daudz bērzu noķēzīt un desmit reiz pa dienu uzsaukt: “Ņemat grāmatu rokā!”” [44]

J. Zvaigznīte, tāpat kā J. Ruģēns, apjauta, cik maz ir grāmatu, no kurām bērni var veiksmīgi mācīties. J. Zvaigznīte aicināja rakstīt mācību grāmatas atsevišķiem mācību priekšmetiem, kritizēja vienotu skolas mācību programmas trūkumu un uzsvēra, ka mācību grāmatām jābūt lētām un pieejamām katram bērnam. Mācību grāmatas sastādot, jāievēro to satura atbilstība bērnu interesēm un psiholoģijai.

Diemžēl J. Zvaigznītes sastādīto ģeogrāfijas grāmatu neizdeva, vēlāk arī noklīdis tās manuskripts. Pazudusi arī 1865. gadā J. Zvaigznītes uzrakstītā pedagoģijas metožu klasifikācijas un vērtējuma apcere, kuru viņš nosaucis par savu mūža darbu – tajā esot izteikts protests pret bērnu nepareizu audzināšanu un viņu psiholoģijas neizpratni.

J. Zvaigznīte bija viens no laikraksta "Pēterburgas Avīzes" aktīvākajiem veidotājiem. Savos rakstos viņš propagandēja izglītību, apkaroja muļķību un iedomību.

J. Zvaigznītes labākie literārie darbi ir nepabeigtais stāsts "Līvu Ādams" un stāsts "Bāra bērns", kur reālistiski attēlota latviešu sadzīve, atklāta bērnu psiholoģija, raksturoti viņu pārdzīvojumi.

Baumaņu Kārlis (1835–1905) – viens no pirmajiem latviešu komponistiem, pedagogs, publicists, darbojies dramaturģijā, vairāku dziesmu tekstu autors.

Baumaņu Kārlis Cimzes skolotāju seminārā Valkā iestājās 1853. gadā un 1856. gadā to beidza kā "pirmais" (labākais) skolnieks. Pēc semināra beigšanas viņš sāka strādāt par mājskolotāju, bet sava lepna un patstāvīgā rakstura dēļ sanaidojies ar muižnieku un mājskolotāja vietu atstājis.

1858. gadā Baumaņu Kārlis devās uz Pēterpili, jo uzskatīja, ka "labāk Pēterburgā par dvorņiku, nekā Vidzemē par skolotāju". Pēterpilī Baumaņu Kārlis dažās nedēļās sagatavoja pārbaudījuma ieskautes, nolika mājskolotāja eksāmenu un 1859. gadā sāka darboties sv. Annas bāreņu namā. Turpmāk viņš pašmācības ceļā ieguva ģimnāzijas skolotāja tiesības un no 1860. gada līdz 1881. gadam strādāja par skolotāju Reformatoru skolā. Viņš bijis arī vācu valodas lektors Smoļņija institūtā, vēlāk dibinājis savu skolnieku pansionātu.

Šai laikā Baumaņu Kārlis sarakstīja plašāku vācu valodas mācību grāmatu krieviem. Pēterburgā viņš bija ieguvis apbrīnojama valodu pasniedzēja slavu, viņam piešķirti vairāki ordeņi.

Pulcējot ap sevi Pēterburgas latviešu progresīvās inteliģences daļu, Baumaņu Kārlis vēlējās viņiem palīdzēt arī materiāli. Viņš gādāja, lai dzīvoklī uzņemtu domu biedrus, kas vienotos kopīgam darbam. Viesmīlīgais namatēvs rūpējās, lai šajos centienos noderētu ne vien mājās savāktās grāmatas, bet arī iegādātie Krievijas un ārzemju preses izdevumi. Protams, arī šajā jomā nozīmīgs ir Baumaņu Kārļa personīgais paraugs: lai kļūtu par progresa nesēju savai tautai, par kultūras celmlauzi, plašā

jo plašā lokā nākas ielūkoties arī daudzu citu tautu radītajās kultūras vērtībās, nākas pārredzēt ne vien Eiropu, bet iespēju robežās arī visu pasauli. [30]

Taču Baumaņu Kārļa pilsoniskā pienākuma apziņa bija stiprāka par viņa pedagoģisko aicinājumu un saitēm ar valodu pasniedzēja karjeru. Cīnītāja degsme nav savienojama ar rāmu apdomu un savtīgu aprēķinu. Šis cīņas gars, protams, nepatika cariskās varas iestādēm, un Baumaņu Kārli sāka uzlūkot par bīstamu brīvdomātāju, kas lojālu pedagogu vidū vairs nav atstājams. Šī situācija gan nebija sevišķi delikāta un ērta, jo Baumaņu Kārļa panākumi pedagoģiskajā darbībā bija oficiāli novērtēti, par ko liecina piešķirtie ordeņi. Arī pats “cara tētiņš” reiz bija ieradies uz kādu no Baumaņu Kārļa vadītajām stundām, lai pārliecinātos par viņa virtuozitāti valodu mācīšanā un galu galā pabrīnītos par šā zemniekdēla veiksmi. [29] Beidzot augstie kungi Baumaņu Kārlim atstāja izdienas pensiju, bet, pārtraucot izcilā pedagoga un komponista aktīvo un vērienīgo darbību jaunlatviešu kultūras un sabiedriskajā darbā, izraidīja viņu no lielajiem kultūras centriem.

Baumaņu Kārļa dzīves pēdējais posms (23 gadi) aizritēja Limbažu pilsētā. Tur viņš organizēja bibliotēku, aktīvi piedalījās jautājumu izskaidrošanas vakaros, rūpējās par vietējās kordziedāšanas attīstību.

Ja sakām – Baumaņu Kārlis, mūsu apziņā iegaismojas viens no aktīvākajiem un asākajiem 19. gadsimta 70. gadu muižniecības pretiniekiem Latvijas teritorijā. Baumaņu Kārļa vārds ir nesaraujami saistīts ar to latviešu nacionālās kultūras atmodu, ko 19. gadsimta vidū izraisīja un virzīja jaunlatviešu progresīvā sabiedriskā darbība. Viņa vārds lasāms titulā tām latviešu pirmajām oriģināldziesmām, kas ar sajūsmu skandētas un uzņemtas klausītāju vidū Pirmajos un Otrajos vispārējos latviešu dziesmu svētkos. Kodīga satīra par vācu muižniekiem un baznīckungiem, māka izvērst vērienīgu un vēsturiski nozīmīgu polemiku par latviešu folkloras iedabu un vērtību – tas viss ir Baumaņu Kārļa izcilo nopelni pūrā. [30]

Baumaņu Kārļa publikācijas, kā arī vokālais duets – balāde “Latvju tautas dziesmu liktenis” pacēla jaunā gaismā latvju dainas. Pēc

viņa domām, tautasdziesmās atspoguļojas tautas nacionālais raksturs. Baumaņu Kārlis radīja un nostiprināja pārliecību, ka latviešu tauta folkloras milzīgajā mantojumā spējusi atklāt savu garīgo spēku, ka tā arī nākotnē, atbrīvojoties no muižniecības spaidiem, spēs veidot sev raksturīgu kultūras celtni.

Apsīšu Jēkabs – īstajā vārdā Jānis Jaunzems (1858–1929) – bija rakstnieks, tulkotājs un skolotājs. 1878. gadā viņš iestājās Cimzes skolotāju semināra augstākajā klasē un beidza semināru 1879. gadā. Pēc semināra beigšanas Apsīšu Jēkabs strādāja par skolotāju Rūjienā, Kokmuižā, Gulbenē un kopš 1900. gada – Rīgā. No 1916. gada līdz mūža beigām viņš mācīja latviešu valodu un ticības mācību vairākās Rīgas ģimnāzijās. Apsīšu Jēkabs pedagoga darbā aizvadīja 50 gadus.

Mācības Cimzes skolotāju seminārā daudz deva nākamā rakstnieka personības attīstībā un vispirms jau latviešu valodas apguvē. Cieņa pret savu dzimto valodu, pēc Jēkaba Apsīša domām, nav atdalāma no dzimtenes mīlestības. Žurnālā “Austrums” 1885. un 1886. gadā iespiesta Apsīšu Jēkaba publicistisku rakstu virkne “Vēstules iz tēvijas”. Vairākās vēstulēs runāts par valodas jautājumiem.

Pirmajā vēstulē Apsīšu Jēkabs izvirza prasību, “lai mācītāji, kas māca latviešus, lai ārsti, kas ārstē latviešus, lai tiesneši, kas tiesā latviešus, – mācētu latviski”. [23, 29] Otrajā vēstulē Apsīšu Jēkabs raksta, ka, savu valodu mīlot, nav jānīcina vai jāienīst sveša valoda. Visas valodas, viņaprāt, ir cienījamas, tomēr sadzīves, sarunu valodai vajadzētu būt latviešu valodai. Piektajā vēstulē Apsīšu Jēkabs raksta: “Avots, no kā smelt tīru, skaidru, nesamaitātu valodu, daudzkārt arī jau rādīts – tās ir mūsu tautas dziesmas.” [23, 30]

Domas par audzināšanu skolā un ģimenē atrodamas daudzos Apsīšu Jēkaba rakstos, arī stāstos un bērniņas atmiņu tēlojumos. Apsīšu Jēkabs aizrāda, ka par audzināšanas jautājumiem latviešu valodā vēl maz rakstīts un viss, kas publicēts, ne vienmēr ir pieņemams. [41, 35]

Vielu saviem stāstiem Apsīšu Jēkabs smēlās savā apkārtnē, jo, strādādams par skolotāju, bija labi iepazinis zemnieku dzīvi, pagasta varas netaisnību un dažādu cilvēku, arī bērnu, raksturus.

Būdams pedagogs praktiķis, Apsīšu Jēkabs labi redzēja toreizējo skolu neapskaužamo stāvokli. Sevišķi daudz kritikas, rūgtuma un ironijas šajā jautājumā atrodams jau minētajās Apsīšu Jēkaba "Piezīmēs iz tēvijās": bērni skolas namos ir reizēm sablīvēti kā siļķes mucā, un citkārt skolotājam kopā ar skolēniem jāvelk no meža žagari, ja pagasts nav sagādājis malku. [41, 34] Vēl jauns pedagogs būdams, Apsīšu Jēkabs rakstīja: "Tiešām tā ir labākā skolotāja alga, ja viņš redz pateicīgu atzišanu no vecākiem un pagasta locekļiem."

Daži Apsīšu Jēkaba pedagoģiskie uzskati, ko dziļi ietekmējusi kristīgā ticība, nav mūsdienās pieņemami, tomēr ir arī vērā liekamas atziņas. Apsīšu Jēkabs ir par audzināšanu darbā un darbam. "Darbs ir, kas mūs uztur, kas mums dod cienību un svaru līdzilvēku starpā; darbs mūs izglīto un padara mūsu spēkus derīgus; darbs ir mūsu dārgākā manta, mūsu drošākais kapitāls, mūsu viss; mūsu nākotne, mūsu gods un mūsu cienība citu tautu starpā."

Pieaugušie nedrīkst bērniem un jauniešiem varmācīgi uzspiest savu gribu. "Vēlēsimies, kaut mūsu tautas locekļi izaugtu patstāvīgi, kas nav bars, ko šurp un turp var pasvilpt vai pastumt." Apsīšu Jēkabs mudina vērsties pret sadzīves meliem, "jo cilvēks tik vien ir vērts, cik viņš ir patiesīgs". [41, 35] Nepareizas audzināšanas kļūmīgās sekas Apsīšu Jēkabs atklāj stāstos "Pazudušais dēls", "No mazām dienām", "Pie pagasta tiesas".

Skolotājam rūpes sagādāja lauku skolās uz mācībām atvestie pāraudži. Lai gan Apsīšu Jēkabs uzskata, ka "sēkla dažreiz plēsumā aug vēl spēcīgāk nekā tīrumā, kas, bieži apstrādājot, noliesējis".

Žurnālā "Austrums" Apsīšu Jēkabs rakstā "Par skolu bibliotēkām" runā par šī pasākuma lietderību, pievienodams arī skolām ieteicamo grāmatu sarakstu. Apsīšu Jēkabs uzskata, ka bibliotēka modinātu mīlestību uz grāmatu vispārīgi, jo lauku ļaudis par maz vēl lasa.

Skolotāja Jāņa Cimzes un viņa audzēkņu atzītās pedagoģiskās vērtības:

- ♦ Humāna attieksme pret cilvēkiem, vispirms – pret saviem skolēniem: gan J. Cimze, gan viņa audzēkņi savos darbos un

pedagoģiskajā praksē aizstāvēja bērnu individuālo īpatnību, temperamenta un interešu ievērošanu, iestājās par skolēnu iedzimto spēju attīstīšanu. Viņi uzskatīja, ka, cītīgi strādājot, ikvienu skolēnu var iemācīt un ietekmēt uz labu, izveidot personību, kas ir patstāvīga un atbildīga, kas attīstās darbībā.

- ♦ Mīlestība pret savu tautu, vēlme redzēt latviešus kā attīstītu, pašapziņas pilnu nāciju, līdzvērtīgu citu Eiropas tautu vidū: Cimzes audzēkņi (J. Ruģēns, J. Caunīte, Auseklis u. c.) bieži vien drosmīgāk par savu skolotāju vērsās pret savas tautas noliegšanu, kārkļuvācietību. Gan Cimze, gan viņa audzēkņi uzskatīja, ka Dzimtenes mīlestība skolēnos ieaudzināma, iepazīstinot ar latviešu tautas vēsturi un folkloru, apceļojot savu dzimto pusi, strādājot pie tās labiekārtošanas.
- ♦ Izglītība un skola kā tautas izdzīvošanas un garīgās pilnveides avots: Cimze un viņa audzēkņi uzsvēra izglītības nozīmi, uzskatīja, ka tā ir līdzeklis latviešu zemniekiem iekļūt augstākās sabiedrības kārtās. Viņi paši centās būt paraugs šim uzskatam, nemitīgi savu izglītību papildinot. Domājot par latviešu tautas nākotni, nevarēja tikai "celt sapņu pilis", tāpēc skolu reālo situāciju savos publicistiskajos rakstos atklāja J. Neikens, Apsīšu Jēkabs, Auseklis. Šie pedagogi nebaidījās rakstīt par trūkumu un nabadzību skolās. Runādami par skolas problēmām, viņi centās tām piesaistīt plašāku sabiedrības uzmanību.
- ♦ Cieņa pret savas tautas garīgo mantojumu: J. Cimze saviem audzēkņiem iemācīja novērtēt latviešu folkloru. J. Ruģēns, J. Zvaigznīte, Baumaņu Kārlis, Apsīšu Jēkabs, Auseklis u. c. atklāja folkloras milzīgā mantojuma garīgo spēku. Latviešu tautasdziesmas, pasakas skolotāji izmantoja, mācot pareizu, tīru, skanīgu latviešu valodu, atklājot latviešu tautas dzīves gudrību, vēsturi un sadzīvi.
- ♦ Skolotājs kā garīguma nesējs apkārtējā sabiedrībā: Apsīšu Jēkabs popularizēja skolas bibliotēku ideju, J. Neikens organizēja pirmos dziesmu svētkus Dikļos, Auseklis dibināja latviešu studentu un

skolotāju literātu biedrību Pēterburgā. Cimzes audzēkņi aktīvi publicējās presē, bija vieni no pirmajiem latviešu literātiem, komponistiem.

♦ Alkas pēc tikumiskas pilnības, pat ideālisms: pirmkārt augsti tikumīgam vajadzēja būt pašam skolotājam, lai viņš ar savu piemēru varētu ietekmēt audzēkņus. Īpaši šo uzskatu savās runās uzsvēris J. Cimze, pats tam būdams par paraugu. Viņa audzēkņi savos literārajos darbos pauda neiecietību, ironisku attieksmi pret netaisnību, mantkārību, tikumisko normu pārkāpšanu. Viņi lika sabiedrībai pārdomāt kļūmīgas audzināšanas sekas.

Latviešu skolas ideju pirms vairāk nekā simts gadiem paudis Cimzes audzēknis Auseklis:

“Ja cerēt gribi, draugs, uz brīvību,
Un sīkstu nemirstīgu tautību,
Tad noej klausīt latvju skolas sienās,
Kā jauno audzi māca šinīs dienās.
Ja dzirdi šādus vārdus: tēvija,
Un mīļā, dārgā, svētā Latvija,
Tad cerēt vari gan uz brīvību.” [4]

Avoti un literatūra

1. Verzeichnis der Schuler und der Ronneburgschen Kirchspieleschule von Jahr 1821 bis 1824. – CVMM, CM 14748.
2. Verzeichnis der Schuler und der Ronneburgschen Kirchspieleschule von Jahr 1825 bis 1828. – CVMM, CM 14750.
3. Albisetti J. C. The feminization of teaching in the Nineteenth century: a comparative perspective // *History of Education*. – 1993. – Vol. 22. – No. 3. – p. 253.–263.
4. Alksnis I. Auseklis – dzīve un darbs // *Daugavas Vanagu Mēnešraksts*. – 1979. – Nr. 2. – 23.–30. lpp.
5. Anspaks J. Pedagoģijas idejas Latvijā. – R.: RaKa, 2003.
6. Anspaks J. Progresīvās pedagoģiskās domas attīstība Latvijā 19. gs. otrajā pusē. Mācību līdzeklis. – R.: Latvijas Valsts universitāte, 1975.
7. Apinis A. Soļi senākās latviešu grāmatniecības un kultūras takās. – R.: Preses nams, 2000.
8. Ballard M. *The Story of Teaching*. – Kestler Books, 1976.
9. Bērziņš L. Mūža stīga. – ASV: Lelada's apgāds, 1973.
10. Betts R. “A new type of elementary teacher”: George Collins 1839–1891 // *History of Education*. – 1998. – Vol. 27. – No. 1. – p. 15.–27.
11. Birkerts A. Kopoti raksti. IX Latviešu inteliģence savās cīņās un gaitās. II daļa. – R.: A. Raņķa grāmatu tirgotava, 1927.
12. Coppock D. A. Respectability as a prerequisite of moral character: the social and occupational mobility of pupil teachers in the late Nineteenth and early Twentieth centuries // *History of Education*. – 1997. – Vol. 26. – No. 2. – p. 165.–186.
13. Daiņa I. Grauds starp diviem dzirnakmeņiem // *Auseklis*. – 2001. g. 5. aprīlis.
14. Dēķens K. Valkas draudzes skolotāju seminārs // *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*. – 1930. – Nr. 11. – 458.–466. lpp.

15. Depaepe M. Demythologizing the educational past: An endless task in history of education // R. Lowe (Ed.) History of Education: Major Themes, vol. I: Debates in the History of Education. – London; New York: Routledge, 2000. – p. 356.–370.
16. Depaepe M. Order in Progress: Everyday Educational Practice in Primary Schools. Belgium, 1880 – 1970. – Leuven University Press, 2000. – p. 157.–189.
17. Jākobsone I., Žukovs L. (Sast.) Vidzemes skolotāju semināram – 150. – R.: LPSR Tautas izglītības ministrija, 1989.
18. Kalniņš J. Jānis Cimze, Vidzemes draudzes skolotāju semināra pirmais direktors. – R.: Latvijas drukātava, 1914.
19. Kaudzīte M. Atmiņas no tautiskā laikmeta. – R.: Zvaigzne, 1994.
20. Kauliņš J. Latviešu skola. / Latvieši. Rakstu krājums. II daļa. – R.: Valters un Rapa, 1932. – 286.–294. lpp.
21. Ķestere I. Jānis Cimze – latviešu tautskolotāju audzinātājs. / Skolotāju izglītība Latvijā. Vēsturiskās pieredzes rakstu krājums. – R.: RaKa, 2001. – 53.–60. lpp.
22. Larsen M. A. Pedagogic knowledge and the Victorian era Anglo-American teacher // History of Education. – 2002. – Vol. 31. – No. 5 – p. 457.–474.
23. Lōjā J. Apsīšu Jēkaba devums valodniecībā. / Valodas aktualitātes – 1984. – R.: Zinātne, 1985. – 29.–37. lpp.
24. Losberga M. Jēkabam Zvaigznītem – 150 // Karogs. – 1983. – Nr. 2. – 157.–159. lpp.
25. Menck P. Geschichte der Erziehung. – Donauwörth: Verlag Ludwig Auer, 1993.
26. Nóvoa A. Ways of Saying, Ways of Seeing: Public Images of Teachers (19th – 20th Centuries) // Paedagogica Historica. – 2000. – Volume 36. – No. 1. – p. 21.–52.
27. Pedagoģiskā doma Latvijā līdz 1890. gadam. – R.: Zvaigzne, 1991.

28. Pussars R. Jaunu laiku saucējs // Literatūra un Māksla. – 1967. g. 2. septembris.
29. Pussars R. Tautai neatņemams // Padomju Jaunatne. – 1985. g. 7. jūnijs.
30. Pussars R. Viss mūžs – savai tautai // Jūrmala. – 1985. g. 15. jūnijs.
31. Rinkužs K. Jānis Cimze. – R.: Valters un Rapa, 1938.
32. Ruska S. Jāņa Cimzes dzimta // Padomju Druva. – 1989. g. 7. marts.
33. Ruska S. Jāņa Cimzes skolas gadi Raunā // Padomju Druva. – 1989. g. 14. marts.
34. Skolotāju skolotājs. – Valmiera: SIA Lapa, 1999.
35. Švēde E. Valmieras – Valkas draudzes skolu skolotāju seminārs // Trimdas Skola. – 1955. – Nr. 4. – 141.–145. lpp.
36. Titāne V. Par Jāņa Ruģēna un viņa “Lasāmgrāmatas” likteni // Skolotāju Avīze. – 1987. g. 24. oktobris.
37. Veics V. Harmoniskā daudzpusība // Skola un Ģimene. – 1989. – Nr. 6. – 12. lpp.
38. Veics V. Jāņa Cimzes kultūrizglītojošā darbība latviešu tautas atmodas rītā // Avots. – 1989. – Nr. 7. – 47.–50. lpp.
39. Vičs A. Latviešu skolu vēsture. III daļa. – R.L.B., 1928.
40. Vīstucis J. Rauna citkārt un tagad. – Cēsis: Jāņa sēta, 1994.
41. Zanders O. Audzināšanas dvēsele ir audzinātājs pats // Skola un Ģimene. – 1987. – Nr. 12. – 34.–35. lpp.
42. Zanders O. Dziesmu vairogas asina bultas // Skola un Ģimene. – 1985. – Nr. 11. – 23. lpp.
43. Zanders O. Modinātājs darbam // Draugs. – 1981. – Nr. 4. – 5. lpp.
44. Zanders O. Mūsu skolu trūkumi ir dažādi // Skola un Ģimene. – 1983. – Nr. 2. – 11. lpp.
45. Žukovs L., Kopeloviča A. Pedagoģiskā doma Latvijā. I daļa. – R.: RaKa, 1997.
46. Žukovs L. Pedagoģijas vēsture. Pamatkurss. – R.: RaKa, 1999.

Jeff W. Demanuf

VILIS DERMANIS
(1875–1938)
UN VIŅA LAIKABIEDRI
PAR DABASZINĪBU MĀCĪŠANU

Vilis Dermanis ir ierakstījis nozīmīgu lappusi Latvijas dabaszinību mācīšanas vēsturē: 19. gadsimta beigās viņš propagandēja dabaszinību mācīšanas nepieciešamību, 20. gadsimta sākumā piedalījās populāras lasāmgrāmatas skolēniem “Avots” sarakstīšanā. Kopā ar Voldemāru Teikmani viņš no angļu valodas latviešu valodā pārtulkoja Č. R. Darvina monogrāfiju “Sugu izcelšanās”. Dermaņa vārds saistās ar dabaszinātnisko teoriju un atzinumu popularizēšanu, ar jaunāko metodisko atziņu radošu izmantošanu un attīstīšanu.

Par Vili Dermani ir daudz publikāciju [4; 6, 317–318; 12, 245; 22; 27; 36, 8, 62–63; 38; 52; 53], taču tajās minētais aspekts izsmeltoši nav aplūkots.

**V. Dermanis – viens no Baltijas skolotāju semināra
absolventiem un Eistaķija Līcīša audzēkņiem**

Baltijas Skolotāju seminārs (BSS) bija Krievijas impērijas valsts pedagoģiskā mācību iestāde. 1870.–1885. gadā BSS darbojās Rīgā, 1886.–1915. gadā – Kuldīgā. Sakarā ar karadarbību Baltijas teritorijā Pirmā pasaules kara laikā BSS pārcēla uz Čistopoli (tagad Tatarstāna, Krievijas Federācija), kur tas darbojās 1915.–1919. gadā.

Sākumā BSS sagatavoja pareizticīgo draudzes skolu, vēlāk tautskolu un pilsētu elemētārskolu skolotājus. [30, 497] Tanī mācījās latviešu, igauņu, krievu u. c. tautību jaunieši. Mācību valoda bija krievu.

Lai iestātos BSS, bija jānokārto iestāju pārbaudījumi krievu valodā, aritmētikā un ticības mācībā. Semināristi varēja iegūt valsts stipendiju. Stipendiātam pēc semināra beigšanas skolā bija jānostrādā obligātie četri gadi.

BSS ir absolvējuši 1026 jaunieši, to skaitā 75,4% latviešu, 12,5% krievu, 11,2% igauņu u. c. Kā uzsver Ansis Kurmis: "Šie skaitļi liek pasvītrot, ka Baltijas Skolotāju seminārs ir bijis **latviešu mācības iestāde**. Gadu no gada še nāca un gāja mūsu zemes novadu bērni, sanesdami kopā latviešu labākos centienus un darba garu, ko neviens cits gars nav uzvarējis, citi centieni nav pārspējuši." [6, 13]

BSS absolventu vidū bija izcili skolotāji, mācību programmu un grāmatu autori, tulkotāji, Latvijas Universitātes docētāji, Tautas padomes, Latvijas Satversmes sapulces deputāti, ministri, Izglītības ministrijas darbinieki, tautskolu inspektori un direktori, virsnieki, inženieri, ārsti u. c.

Bijušā Baltijas Skolotāju semināra audzēkņu un skolotāju biedrība 1940. gadā izdeva apjomīgu monogrāfiju "Baltijas skolotāju seminārs. 1870–1919" [6], kurā apkopotas ziņas par personālījām – BSS mācību spēkiem un audzēkņiem, tā vēsturi, mācību programmām u. c. Pievienotas arī audzēkņu atmiņas.

Šajā monogrāfijā 1900. gada absolvents P. Puriņš izteicās: "Uzņēmuši no krievu kultūras labāko, cēlāko, mēs sākām vērot savu dzimteni un tautu, ko redzējām nospiestu, nebrīvu, atkarīgu no vācu muižnieku un krievu birokrātu iegribām un viņu interesēm; arvien redzējām mūsu tautas grūto likteni, cietām viņai līdzīgi un apņēmāmies atgriezties pie tās, lai palīdzētu tai celties un atbrīvoties no svešām varām. Dziļi savās sirdīs bijām apņēmies kalpot savai tautai." [6, 21]

Kāds tad bija dabaszinību saturs un apjoms skolotāju semināros? I un II klasē dabaszinības un lauksaimniecību mācīja trīs stundas

nedēļā, bet III klasē – 2 stundas nedēļā. Rudenī un pavasarī pirmo trīs klašu audzēkņi divas stundas nedēļā strādāja arī praktiskos darbus lauksaimniecībā. [6, 99]

I klasē BSS audzēkņi apguva augu morfoloģiju un aprakstošo botāniku, sakņkopību un dārzkopību; II klasē – mineraloģiju un augu fizioloģiju, īsu cilvēka anatomijas un fizioloģijas kursu kā ievadu pedagoģijas III klases kursam, kā arī vispārīgu kursu lauksaimniecībā. III klasē turpināja apgūt cilvēka anatomiju un fizioloģiju, mācījās zooloģiju un dzīvnieku fizioloģiju, lopkopību, lauksaimniecības zināšanu apvienošanu un dabaszinību metodiku. [6, 101]

1876. gadā tika izdota instrukcija – “*Инструкция касательно объема и методов преподавания учебных предметов*”, kas noteica, ka skolotāju institūtiem un skolotāju semināriem nav jādod zinātniska (*научное*) izglītība; šo mācību iestāžu uzdevums ir nodrošināt to absolventiem mācību materiāla zināšanas pilsētu skolu līmenī.

BSS bija virkne mācību priekšmetu, kuru mērķis bija “piebāzt” jauniešu galvas ar faktiem. Seminārs neizrādīja tieksmi modināt audzēkņu domāšanu un to attīstīt. “Taisni otrādi, seminārista domāšana bija nevajadzīga, pat bīstama lieta.” [41, 202] Dabaszinības seminārā bijis tāds mācību priekšmets, par kuru direktors Strahovičs un revidenti interesējušies tikai par tik, vai tur nemāca par daudz. Rudītis raksta: “[...] tur varēja strādāt un arī nestrādāt, bet katrā ziņā nebija skolēniem jāliek divnieki un jānaidojas ar tiem.” [41, 202]

Dabas zinības BSS mācīja: 1870.–1874. gadā Ivans Saviņičs, 1874.–1877. gadā Nikolajs Zjuzjukins, 1877.–1889. gadā Fjodors Strahovičs, 1891.–1905. gadā Eistaķijs Līcītis, 1906.–1909. gadā Kārlis (Kirils) Dreimanis, 1909.–1912. gadā Aleksejs Akončenkovs, 1912.–1918. gadā J. Patrickis, 1918.–1919. gadā Oberjuhtins (mācīja tikai ķīmiju). No 1914. gada mācīta arī higiēna. Kuldīgā to mācījis Dr. T. Kupfers, bet Čistopolē – Dr. Pāvels Aleksandrovs. [6, 119]

BSS audzēkņu cieņu un mīlestību iemantoja skolotājs Eistaķijs Līcītis. Viņš bija arī Viļa Dermaņa skolotājs.

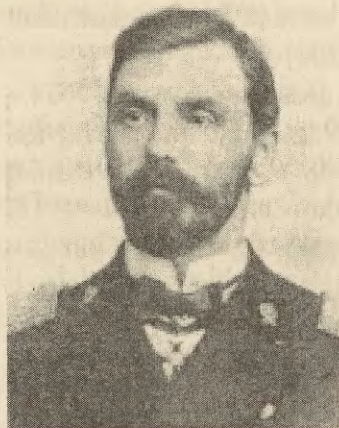
Līcītis, tāpat kā vairāki viņa kolēģi un audzēkņi, bija BSS un Sanktpēterburgas Skolotāju institūta (SPSI) absolvents.

SPSI atradās Sanktpēterburgā, Vasīlija salas 13. līnijas 28. namā.

Ik gadus SPSI Rīgas mācību apgabalam tika atvēlētas astoņas valsts stipendijas. Stipendiāti saņēma par brīvu apģērbu, uzturu un mācību grāmatas. Stipendiju ieguvi noteica Rīgas mācību apgabala kurators. Stipendiju ieguvušajam bija jāsedz tikai uzturēšanās izdevumi kopmītnē.

SPSI uzņēma 16–18 gadus vecus jauniešus, kuriem bija jānokārto šādi iestājpārbaudījumi: ticības mācībā, krievu valodā, slāvu valodā, vēsturē, ģeogrāfijā, aritmētikā, ģeometrijā, kaligrāfijā un zīmēšanā. Skolotāju semināru absolventiem – valsts stipendiātiem bija jābūt izziņai par četru gadu darba stāžu skolā vai arī izziņai, ka viņi no skolotāja darba atbrīvoti. No eksāmeniem atbrīvoja vidējo mācību iestāžu absolventus. Mācību ilgums bija trīs gadi. [35, 97–98]

Līcītis BSS mācīja dabas zinības, latviešu valodu, dārzkopību, rokdarbus, vingrošanu; no 1895. gada – pareizticīgo baznīcas dziedāšanu, 1891.–1903. gadā mācīja arī zīmēšanu un glītrakstīšanu, bet 1893.–1906. gadā – arī fiziku. “Darbā bijis ļoti apzinīgs, pratis audzēkņus ieinteresēt mācāmā priekšmetā, bijis tiem patiess draugs, padomdevējs un aizstāvis un izpelnījies vispārējās audzēkņu simpātijas.” [6, 148]

Eistakījs Līcītis

Eištakijs Līcītis dzimis Taurupes (agrāk Aderkašu) pagastā; lauksaimnieka dēls. Pēc SPSI absolvēšanas strādājis par matemātikas un dziedāšanas skolotāju Tukuma pilsētas skolā (1887–1891) un Tukuma žīdu skolā par krievu valodas skolotāju. Privāti mācījis latviešu valodu. No 1891. gada līdz 1906. gada 1. janvārim strādāja par skolotāju-audzinātāju BSS. [6, 147]

BSS absolvents Augusts Rudītis 1926. gadā žurnāla "Izglītības Ministrijas Mēnešraksts" 6. numurā, pieminot jau aizsaulē aizgājušo "skolotāju skolotāju un audzinātāju" E. Līcīti, lasītājus plašākā publikācijā iepazīstina ar savu skolotāju un viņa darba gaitām Kuldīgā.

Līcītis bijis "vidēja auguma cilvēks, gludi sasukātiem, tumšiem matiem, bāli-iedzeltenu vaigu krāsu, augstu, baltu pieri, cirptu, tumšu bārdu, šauru, mazu zodiņu, pasīks kungs, gan tāpat frakā un spīdīgās pogās, bet smaidošām, labinošām acīm un tik mīļām, itin kā sen gadus dzirdētām un pierastām, valodas skaņām". [41, 201]

Rudītis Līcīša dabaszinību stundas nosauc par modinātājām un ierosinātājām. "Līcītis pasniedza dabas zinības ar lielu mīlestību, un stundas skrēja spārniem. Ikkatra jauna stunda atvēra plašus horizontus un sēja skolēnus pie sava skolotāja stiprām saitēm, jo viņš stāstīja to, ko citi nezināja un nedrīkstēja zināt. Tas ietērpa Līcīša stundas varonības mirdzumā un garantēja viņam neaprobežotu varu pār saviem audzēkņiem. No metodiskā viedokļa mēs tagad viņu laikam neattaisnotu. Viņš maz ievēroja to, ko tagad tik augstu vērtējam – zinātniskās pētīšanas metodes, proti, mācīt strādāt, pētīt un atrast. Līcītis steidzās sniegt, cik ātri un cik daudz vien var, no bagātīgajiem zinību krājumiem, maz bēdādams par to, kā viena vai otra atziņa nākusi cilvēka rīcībā. Kad ieskatāties Līcīša laikā un apstākļos, tad nepierakstīsim to viņam par trūkumu." [41, 202]

Rudītis apraksta kādu Līcīša vadītu zooloģijas stundu par pērtiķiem. Skolotājs bija sagatavojis bagātīgu uzskates līdzekļu klāstu: tabulas, shēmas un zīmējumus; mācību vielas saturu izklāstījis tā, ka audzēkņi paši nonākuši pie slēdziena par pērtiķu un cilvēku organismu uzbūves līdzību un vēl ilgi vakaros par šo tēmu debatējuši.

Līcītis skolēnus iepazīstināja ar ievērojamu zinātnieku darbiem, to skaitā zviedru dabaspētnieka Kārļa Linneja, franču dabaspētnieka Žana Batista Lamarka, holandiešu botāniķa Hugo de Frīza, Austrijas biologa Gregora Johana Mendēļa, franču mikrobiologa Luija Pastēra, vācu zoologa Alfrēda Brēma, krievu zinātnieku: ķīmiķa un fiziķa Dmitrija Mendēļejeva, botāniķa Ivana Borodina, augu fiziologa Klimenta Timirjazeva, dabaspētnieka Dmitrija Kaigorodova u. c. darbiem. “[..] bet visiem vidū Darvins ar savu “Sugu izcelšanās” un evolūcijas teoriju, kas kā sarkans pavediens vilkās cauri Līcīša pasaules uzskatam.” [41, 203] Šo frāzi paturēsim atmiņā.

“Kad Līcītis bija ar nazi dārzā audzēkņu vidū, tad morfoloģija risinājās kā skaista pasaciņa, bet paretās ekskursijās ārpus pilsētas un Ventas kraujās atvēra mums augu sistematizācijas un mineraloģijas noslēpumus viegli un pamatīgi. Līcīša lielās zināšanas un pedagoģiskais talants iedarbojās neatvairāmi uz audzēkņiem un padarīja daudzus no viņiem uz visu mūžu par dabaszinību cītīgiem kopējiem un dzimtās zemes dabas pētniekiem.” [41, 203]

Līcītis rūpējās arī par savu audzēkņu pašizglītību. Latviešu valodas stundās “pēc formālās stundas atprasīšanas Līcītis izvilka no iekšējās kabatas kādu svaigu burtnīciņu, vai nu no Derīgu Grāmatu Nodaļas izdevumiem, vai “Austruma” un “Mājas Viesa Mēnešraksta” numuru, un tad bargais krievu seminārs līdz stundas beigām pārvērtās par mīļu latvju mājas vietni, kur kūsāja latvju doma un plūda brīvi latvju valoda. Viss, kas toreiz bija sveigs un cildinošs latvju literatūrā un dzīvē, atrada šē savu atbalstu un noderēja kā vērtīgs audzinošs faktors jaunajiem tautas darbiniekiem. Kā dabas zinībās, tā arī šē stunda bija kā ierosinātāja un iedvesmotāja, pats darbs notika klusībā dārza biezoknī, mežā, kur tikai varēja justies drošs no visredzīgajām Strachoviča acīm. Ar devīgu roku Līcītis izdalīja savas grāmatas un neliedza savu vidutājību pie grāmatu un žurnālu apsūtišanas. Neveikli un slapstūdamies, grāmatas sabāzušies, kāpa semināristi pa trepēm lejā no Līcīša dzīvokļa, kas atradās pāri ielai gluži pretim Strachoviča dzīvokļa logiem. Laikam gan tikai naivais

seminārists varēja ticēt, ka Strachovičs nezina, ko tie semināristi virina Līcīša durvis un nāk laukā nedroši un slapstīdamies”. [41, 204]

BSS veidojās audzēkņu politiskie uzskati. Rudītis raksta: “Gan semināristus sauca par nihilistiem un sociālistiem, gan tiesa, Markss un Engelss un Erfurtes programma bija seminārā augsti cienītas lietas, bet vissvētākais un visdārgākais bija viss latviskais, un paši sarkanākie marksisti bija karstākie nacionālisti. Nebija jau toreiz tās lietas tik skaidras. Jaunatne zināja, ka latvju tauta ir bārenīte, ka viņai virsū guļ svešas varas, gan materiālā, gan kulturālā laukā. Bet viņa arī juta latvju spēcīgos spārnus; nevienam nebija vairs noslēpums, ka latvji prasis tiesību runāt savās lietās. Bet tāpat arī bija nojaušams, ka, par cik gurst vācietība, par cik pūlas nostiprināties jauna latvju bajāru kārta, kurai radās savukārt dabīga opozīcija dzīvē un mākslā. [..] Deviņdesmito gadu jaunatne Kuldīgā ar savu augsti cienījamo audzinātāju priekšgalā dega gaišā, sirdsskaidrā tautas mīlestībā; [..] tautas bārenītes, tautas pastarītes. [..] Ja Kuldīga latvjiem tapusi par nacionālu spēku avotu, neraugoties uz apdāvinātā pārkrievotāja Strachoviča un viņam padevīgo pedagoģisko algādžu pūliņiem, kā arī augsti apdāvināto krievu patieso pedagoģu-revolucionāru aizraujošo varu un vispasaules revolūcijas ūdeņiem, tad te ieraugāms Līcīša neatmaksājamais upuris uz tautas un tēvijas altāra. [..] Līcītis izaudzināja varoņus paaudzi, kas bez apdomāšanas stājās cīņā par latvju tautas kultūrelām un materiālām tiesībām uz visas līnijas.” [41, 204–205]

Semināristiem tika pārmests ateisms. Un ne bez iemesla. Rudītis pieļauj, “[..] ka arī dabas zinību stundas veicināja kritisku izturēšanos pret to, ko sauca un sniedza reliģija. Bet teikt, ka Līcītis būtu sludinājis neticību, nevaru”. [41, 205] “Zināms, viņš nekā nedarīja priekš tā, lai vestu jaunekļus šai virzienā uz nopietnu meklēšanu un nodziļināšanos tik nepieciešamās gara skaidrības izkristalizēšanā. Bet tāds jau bija tā laika darbinieku liktenis, ka skaidri un pēc labākās sirdsapziņas nekā runāt nevarēja: pati mērenākā un lietišķākā baznīcas un reliģijas pasniegšanas kritika un iztirzāšana maksātu maizi un varbūt brīvību. Bija

jārunā pusvārdiem [..].” Rudītis vēl piebilst: “Vārdos neticīgie daudzkārt izrādījušies dziļi reliģiozi un savā dzīvē patiesi Kristus gara ļaudis. Es personīgi skaitu Līcīti pie šiem.” [41, 206]

Rudītis raksta par Līcīša darbmācības, glītrakstīšanas, zīmēšanas u. c. stundām. “Varēja tiešām pabrīnēties par Līcīša neizsmeljamajām zināšanām visos arodos un lielajām darba spējām. Viņš strādāja līdz vēlam vakaram un mēdza vēl teikt, ka nebūt nejutoties izsmelts un varētu vēl pāris stundu vairāk dienā pasniegt. [..] Tāda darba kvalitāte pie tik lielas vispusības ir reta parādība, un Līcītis šē parādījās kā nesalīdzināms skolotājs.” [41, 207]

Kā audzinošs faktors BSS semināristiem bija arī Līcīša ģimenes dzīve. Ar sirsniību Rudītis atceras Līcīša dzīvesbiedri un viņu bērnus: “Divas blondas, mīļas meitenītes, 7–9 gadi, staigāja tētem līdz uz semināru un bija priekš visiem kā saldi eņģeļi, kā maigās saules stariņi pelēkajā bursas ikdienā.” [41, 207–208]

Apceres noslēgumā Rudītis raksta: “Es atstāju Kuldīgu 1901. gadā. Līcīša matos un bārdā metās pirmā sarma, bet vaigs bija vēl svaigs un dzīvības pilns, skats mazliet neuzticīgs un pētošs, bet acis smaidīgas un laipnas; ap lūpu kaktiņiem šad un tad rotājās viegls ironisks smaidis. Šis laikam bija viņa darbības labākais laiks, kur dzīves vētras un gadi vēl nebija laupījuši enerģiju un dzīves prieku.” [41, 209]

Par līdzdalību 1905. gada notikumos skolotājs E. Līcītis 1906. gada 1. janvārī tika atbrīvots no darba un izraidīts no Baltijas. Līcītis kādā vēstulē rakstījis: “19 gadus esmu bez atpūtas strādājis un tagad pēc 19 stundām man dzimtene jāatstāj; tā alga manam darbam.” [6, 148]

Līcītis darbu atrada Kaukāzā. Vispirms viņš strādāja Stavropoles skolotāju seminārā, tad – Erevānas ģimnāzijā par inspektoru. Erevānā viņš nostrādāja dažus gadus. Pirmā pasaules kara laikā miris. Apbedīts Erevānā. [6, 148]

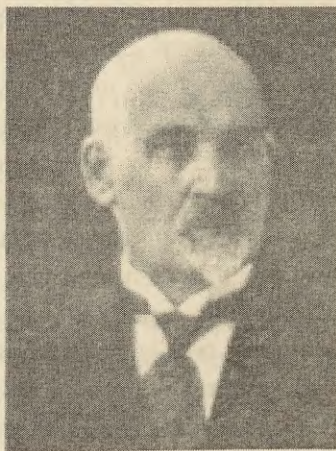
BSS absolventu vidū ir septiņi pedagogi un sabiedriskie darbinieki, kuri rūpējušies par mērķtiecīgas dabaszinību mācīšanas uzsākšanu visās latviešu skolās, veidojot dabaszinību mācību programmas, sarakstot

oriģinālas mācību grāmatas un sastādot mācību līdzekļus, vai adaptējot ārzemju autoru darbus, tulkojot grāmatas no svešvalodām, sarakstot rakstus dabas mācības metodikā. Tie ir: F. Adamovičs, K. O. Ādamsons, V. Dermanis, J. Ivanovskis, I. K. Rītiņš, J. Rāčenis un J. Ūdris.

Fridrihs (Fricis) Adamovičs (1863–1933) BSS beidzis 1883. gadā, 1886. gadā absolvējis SPSI, bet 1909. gadā ieguvis komercskolu skolotāja tiesības ģeogrāfijā un politekonomijā. F. Adamovičs rakstīja: "Baltijas semināristi-latvieši, nevarēdami dabūt vietas latviešu skolās, meklēja ceļus tālākai izglītībai. Daudzi no tiem turpināja izglītību skolotāju institūtos vai citās mācību iestādēs vai nolika mājskolotāja eksāmenus dažādos priekšmetos." [6, 500]

F. Adamovičs strādājis par skolotāju un inspektoru Bauskā, Pabijaņicos (Polija), Rīgā un Jelgavā. Pirmā pasaules kara laikā bēgļu gaitās dzīvojis Petrogradā. Strādājis arī Rīgas Skolotāju institūtā un Latvijas Universitātē. Tulkotājs (atdzejojis Krilova fabulas, Šekspīra drāmas, Puškina, Gētes u. c. klasiķu darbus), rakstnieks, atsevišķu periodisku izdevumu izdevējs un redaktors, mācību programmu un mācību grāmatu autors. [5; 6, 212–213; 16, 145–152; 30, 39]

19. gadsimta deviņdesmito gadu beigās F. Adamovičs Bauskā izdeva saturā bagātu kalendāru "Paidagoģisks kalendars skolotājiem un vecākiem". Ir iznākuši šī kalendāra četri laidieni. Kalendārā ir ievietoti vērā ņemami raksti par pedagoģijas vēsturi,

Fridrihs (Fricis) Adamovičs

didaktikā, psiholoģijā, par atsevišķu mācību priekšmetu mācīšanu, par mācību iestādēm, pedagoģiskiem žurnāliem u. c. Vienā no kalendāra laidieniem ir ievietots Viļa Dermaņa raksts "Dabas zinības tautskolās".

Pirmajā kalendāra laidienā ir motivēta tā izdošanas nepieciešamība: "Kam gan ar audzināšanu nav daļas? Te ir tiklab daļa skolotājiem, tā arī mācītājiem un ārstiem; te ir daļa skolu apgādātājiem – pagastiem, sabiedrībām utt. un beidzot visiem, kam bērni audzējami – vecākiem un audzinātājiem. Skola tikai tad var pilnīgi uzvelt, izglītība tikai tad var nostāties uz drošām kājām, kad visas šīs aprindas skolas un izglītības lietā viena otru pabalsta un kad pareizi ieskati par audzināšanu būs laiduši dziļas saknes tautas apziņā. Te ir plašs darba lauks. [...] Ja viņam (kalendāram – E. V.) izdotos kaut arī mazā mērā mazināt aizspriedumus un nēlabvēlību, sasildīt vienaldzību skolās un vispār izglītības lietā; ja viņš spētu stiprināt darba sparū un cerību tiem darbiniekiem, kas tiklab skolā, tā ārpus viņiem jau strādā izglītībai par labu, – tad mēs saviem mērķiem pa solīti tuvojušies." [34, 100]

"Pedagoģiskais kalendārs skolotājiem un vecākiem" aicināja skolotājus uz tālākizglītošanos un pašizglītošanos. Pirmajā kalendāra laidienā ir sniegta informācija par to, ka Maskavā Mājas lasīšanas organizēšanas komiteja ir sastādījusi mācību programmu mājas lasīšanai četriem gadiem. Lasīšanas plānā bija uzņemti šādi mācību priekšmeti: matemātika, fizika un ķīmija, bioloģija, sabiedriski juridiskās, filosofiskās zinātnes, vēsture un literatūras vēsture. Pedagoģija bija pievienota filosofijas zinātnēm. Piemēram, bioloģijā pirmajā gadā lasītājiem bija jāapgūst ziedaugu organogrāfija un mācība par cilvēka organismu, otrajā gadā – augu anatomija, sporaugi, dzīvnieku salīdzinošā anatomija, histoloģija un embrioloģija, trešajā gadā – vispārīgā fizioloģija, augu un dzīvnieku fizioloģija, ceturtajā gadā – paleontoloģija, bioģeogrāfija, evolūcijas teorija un darvinisms. 1900. gadā Parīzē, Vispasaules izstādē šī programma ieguva sudraba medaļu.

Mājas lasīšanas komiteja ne tikai ieteica mācību literatūru

pašizglītībai un to izplatīja, bet arī veica izlasītā izpratnes rakstisku pārbaudi.

Speciālā grāmatu sērijā “Библиотека для самообразования” iznāca ārzemju autoru darbu tulkojumi un atsevišķu krievu autoru oriģināldarbi. Piemēram, bioloģijā I. Sitina biedrība izdeva tulkojumus no svešvalodām – arjomīgas monogrāfijas: *M. Фервонь “Общая физиология”*, *Мань-Кедринь & Сногрась “Физиология органов чувств”*, *A. P. Уоллэс “Дарвинизм”*, *T. Гексли & Г. Мартинь “Практические занятия по зоологии и ботанике”*, *M. Фостерь & Л. Шорь “Физиология для начинающих”*. Savukārt I. Balandins izdeva: *E. Вармингъ “Ойкологическая география растений”*, *A. Фишеръ “Лекции о бактериях”*.

Rīgas Latviešu biedrības Derīgu grāmatu nodaļa (darbojās 1886.–1940. gadā) izdeva grāmatas latviešu valodā. Dabaszinātnēs tika izdotas vairākas monogrāfijas, to skaitā, Edinburgas profesora Āčibelda Ģiki (1835–1924) – A. Geiki “Ģeoloģija” (1892), franču astronoma Kamija Flamariona (1842–1925) “Populārā astronomija” (1894) (pārstrādājis matemātiķis un meteorologs Jēkabs Vinklers), Mančestras profesora Henrija Enfīlda Rosko (1833–1915) “Ķīmija” (1895), Kēnigsbergas profesora Lasara-Kona “Ķīmija ikdienišķā dzīvē”, angļu zinātnieka Eduarda Barneta Teilora (1832–1917) “Antropoloģija” (1902–1904), Valeriana Lunkeviča (1866–1941) “Mācība par dzīvību” (1906–1907), B. Landsberga “Mežos un ārēs” (1911–1912), Z. Tromholta un M. Meijera “Ceļojums pa pasaules telpu” (1913). Šo darbu tulkošanā piedalījās akadēmiski izglītoti latvieši: Jānis Asars (1877–1908), Jānis Bušs (1885–1919), Jānis Kundziņš (1857–1913), Ella Rītiņa (1879–1961), Indriķis Kristaps Rītiņš, Fricis Roziņš (1870–1919), Jānis Vidiņš (1862–1921), Jēkabs Vinklers (1850–1921). Tika iespiesti atsevišķi latviešu zinātnieku darbi.

Rīgas Latviešu biedrības Derīgu grāmatu nodaļa izplatīja arī lētas, plašām lasītāju masām pieejamas grāmatas. Plašākais izdevums bija “Konversācijas vārdnīca”, kas no 1903. gada iznāca 99 atsevišķās burtnīcās. [12, 245]

Ar dabaszinātnisku saturu iznāca virkne šaurāka un plašāka profila grāmatu, lielākoties tulkojumi no svešvalodām. Piemēram, vispārīgas atziņas par dabu un tās parādībām popularizēja: Zundu Pētera (Pēteris Cīrulis) "Sarunas par dabu" (1891, 1893), H. Vāgnera "Pirmie stāsti iz dabas mācībām" (1897, 1904), N. Rubakina "Stāsti par lieliskām parādībām dabā" (1905).

Ģeoloģijas tematika ir aplūkota J. Vāgnera "Zeme" (1903), N. Pāķa "Vārāmā sāls" (1897), V. Lunkeviča "Akmeņogles" (1905), "Apakšzemes valsts" (1906) un "Zemes vēsture" (1907).

Gaiss un gaisa parādības apskatītas trīs grāmatās: A. Džibernes "Gaisa jūra" (1897, 1898), J. Vāgnera "Gaiss" (1901), Fridriha Adamoviča "Gaiss. Ievads dabas mācībās pašdarbībai" (1908).

Par ūdeni un ar to saistītām parādībām: J. Vāgnera "Ūdens" (1900), V. Lunkeviča "Dzīve ūdens pilienā" (1904), "Apakšūdens valsts" (1909) un "Mūžīgā ledū un sniegā" (1912), P. Nečajeva "Jūras darbība" (1913).

Astronomijā – V. Lunkeviča "Debesis un zvaigznes" (1908).

Fizikā un ķīmijā izdotas: V. Lunkeviča "Pērkons un zibenis" (1910), K. Buša "Elektrība" (1911), J. Vāgnera "Uguns un gaisma" (1902), A. Lampas "Dabas spēki un likumi" (1898).

Vairākās grāmatās aplūkotas ziņas par augu un dzīvnieku valsti: K. Vēbera "Drusciņas no trim dabas valstīm" (1895), V. Lunkeviča "Dzīvnieku vidū" (1899), "Skudru dzīve" (1901) un "Starp stādiem" (1902), M. Šļepcovas "Zirnekļi" (1911), Zundu Pētera tulkojumā "Kā no sēkļaņas stāds izaug" (1898).

Par cilvēka organismu: J. Alkšņa "Kur paliek barība, ko apēdam", P. Strautzēļa "Cilvēka miesa, viņas dzīve un kopšana" (1899), "Hiģiēna" (1905, 1908), V. Lunkeviča "Mācība par dzīvību" (1906, 1907). [17, 39–42; 39, 59–66] Tika izdotas grāmatas par medicīnas un lauksaimniecības tematiku. [39, 54–57]

1920. gadā Fridrihs Adamovičs kopā ar BSS absolventiem I. K. Rītiņu, J. Rāceni, J. Ivanovski, kā arī ar H. Jakobson, E. Rītiņu

un Blaus sagatavoja "Dabas mācības programmas pamatskolām". 20. gadsimta divdesmitajos gados iznāca F. Adamoviča grāmatu sērija pamatskolām "Nedzīvā daba" un "Dzīvā daba", trīsdesmito gadu sākumā – trīs grāmatas augu ģeogrāfijā: "Karstās joslas mūža meži", "Svešzemju kultūras augi", "Baudvielas, garšas vielas, tehniskie augi", bet pēc viņa nāves – trīsdesmitajos gados "Dabas mācība un lauksaimniecība" trešajai un ceturtajai klasei (līdzautors Jānis Bērziņš). Piebūrdīšu, ka viņš ir arī grāmatu autors skolām ģeogrāfijā un dzimtenes mācībā. [49] F. Adamovičs ir rediģējis ģeogrāfijas atlantus.

F. Adamoviča pamatpostulāts bija: "Mācībai par dzīvo dabu jābalstās uz skolēnu pašu novērojumiem un mēģinājumiem, no kuriem tad izvedami slēdzieni par dzīvās dabas parādībām." [2, 3] Viņa mācību grāmatu tekstā ir daudz uzdevumu un jautājumu, kas saistīti ar konkrētu jēdzienu vai procesu apguvi. Kā metodīķis F. Adamovičs ieteica dabu iepazīt ekskursijās skolotāja vadībā vai patstāvīgi veicot novērojumus bioloģiskajā skolas dārzā u. c. Adamovičs bija bioloģiskā virziena piekritējs, viņa darbos var atrast daudz līdzības ar vācu profesora Otto Šmeila (1860–1943) teorētiskajām nostādnēm. [48]

Kārlis Oskars Ādamsons (1884–1958) BSS beidzis 1904. gadā. 1908. gadā Maskavā ieguvis gatavības apliecību. 1909.–1911. gadā Maskavas Universitātē studējis medicīnu, no kuras izslēgts politiskās darbības dēļ. Studijas 1912.–1914. gadā turpinājis Bernē (Šveice). Maskavas Universitātē nokārtojis valsts eksāmenus un ieguvis ārsta grādu. Strādājis par skolotāju un ārstu Latvijā un Krievijā. 1917. gadā bija Vidzemes Zemes padomes Sanitārās nodaļas vadītājs. 1919. gadā LSPR valdībā – tautas veselības komisārs. No 1920. gada vadījis skolotāju viena gada sagatavošanas kursus Ludzā, bijis Rēzeknes pedagoģiskās skolas un pedagoģiskās vidusskolas direktors līdz 1923. gadam. Vēlāk strādājis par ārstu Rēzeknē un Rīgā. 1928.–1934. gadā bijis Rīgas 1. slimnīcas direktors. Par K. O. Ādamsona zinātnisko darbību ir norādes grāmatā "Zinātne tēvzemei divdesmit gados. 1918–1938". 1940.–1941. gadā bijis Latvijas Universitātes docētājs. No 1944.

gada dzīvojis trimdā Vācijā. 1947.-1949. gadā bijis fizioloģijas lektors Baltijas Universitātē. Izceļojis uz ASV, tur arī miris. [6, 387-388; 13, 21; 30, 40-41; 31, 8]

1925. gadā iznāca K. O. Ādamsona grāmata "Dabas mācība: Ķīmijas pamatjēdzieni. Mācības grāmata iesācējiem" [3]. Bijis līdzautors grāmatai "Aizrādījumi slimo kopšanai mājās" (1936).

Grāmatā "Dabas mācības metodika. Metodiskie norādījumi un materiāli dabas mācības pasniegšanai" ir ievietots K. O. Ādamsona raksts par cilvēka fizioloģijas mācīšanu. [18; 47] Tanī viņš sniedz mācību programmu un konspektīvus metodiskos ieteikumus konkrētu cilvēka anatomijas, fizioloģijas un higiēnas tematu mācīšanai, kuri izkārtoti sekojošā secībā: Skelets → Muskuļi → Barības vielas → Asinis → Elpošana → Apģērbs → Sirds darbība → Palīdzības sniegšana piepešos nelaimes gadījumos → Nieres un viņu darbība → Āda → Nervi un smadzenes → Acs → Auss → Deguns → Mēle → Tauste.

K. O. Ādamsons ieteic atsevišķu cilvēka anatomijas, fizioloģijas un higiēnas tematu apguves kvalitātes uzlabošanai veikt virkni praktisko darbu, norādot nepieciešamos materiālus, iekārtas, ķīmiskās vielas. Viņš, līdzīgi kā F. Adamovičs, raksta: "Lai bērns labāki izprastu savu miesas būvi, tad, kur vien iespējams, jālieto novērošana pie kāda skolnieka vai

arī skolotāja. [..] Kur ar dzīva cilvēka apskati nepietiek, tur jāpapildina pēc zīmējuma vai līdzīgas lietas jāparāda pie kāda [..] dzīvnieka (vārdes, putna).” [18, 83]

Vilis Dermanis (1875–1938) BSS beidza 1897. gadā. Jau mācoties BSS, viņš iesaistījās audzēkņu nelegālajā sociāldemokrātiskajā pulciņā, bija tā vadītājs. Pēc semināra beigšanas strādāja par skolotāju Rembatē, no 1900. gada – Rīgā, Jonatāna biedrības skolā.

Jonatāna biedrība bija Rīgas strādnieku savstarpējās palīdzības biedrība, kuras mērķis bija palīdzēt A. Šneidemaņa austuves strādniekiem slimības un nelaimes gadījumā, kā arī veikt kulturālu un izglītojošu darbu.

Kā atzīmē A. Staris, 1903. gadā biedrības skolā mācījās 257 skolēni. Gadsimta sākumā atvēra arī pēcpusdienas grupas, kurās mācības notika pēc sašaurinātas programmas. Tajās par brīvu mācījās tie jaunieši, kas nabadzības dēļ nebija spējīgi maksāt pat visniecīgāko skolas naudu. [45, 88]

*Vilis Dermanis (no kreisās)
kopā ar
Andreju Kalniņu un
Jāni Akurateru*

Jonatāna biedrības skolā V. Dermaņa kolēģi bija tās pārzinis Indriķis Krišaps Rītiņš, skolotāji Ella Rītiņa, Juris Plāķis (1869–1942) u. c.

Kā norāda K. Dēķens grāmatā “Latvijas skolotāju savienība. 1917.–1927.”, tieši Jonatāna biedrības skolā nodibinājās pirmais Rīgas skolotāju-sociāldemokrātu pulciņš. Kopā ar citu skolu skolotājiem tika noturētas sapulces. Vislielākā revolucionāro skolotāju sapulce – kongress notika 1905. gada 10. novembrī, kurā piedalījās 1500 skolotāju. Kā atzīmē K. Dēķens, kongress aktīvi nostājās uz revolucionāras platformas, pieņemdam rezolūcijas sociāldemokrātu partijas garā. Īpašā birojā, kurš atbildēja par pieņemto rezolūciju izpildīšanu, ievēlēja V. Dermani, Indriķi Kristapu Rītiņu, Ellu Rītiņu u. c.

V. Dermanis un citi skolotāji kļuva par aktīviem 1905.–1907. gada revolūcijas dalībniekiem. Daudzus no viņiem 1907. gadā arestēja. V. Dermani notiesāja spaidu darbos Rīgas, Saratovas un Maskavas cietumos, bet 1912. gadā izsūtīja trimdā uz Irkutskas apgabalu.

V. Dermanis 1914. gadā no trimdas vietas izbēga un emigrēja uz Amerikas Savienotajām Valstīm, kur viņš studēja angļu valodu un tieslietas, kā arī pievērsās žurnālistikai. Darbojās arī “kreisajās” organizācijās.

1920. gadā V. Dermanis atgriezās Latvijā. Viņš tika ievēlēts Satversmes sapulcē, Rīgas pilsētas domē un Rīgas Arodbiedrības centrālbiroja prezidijā. Viņš cīnījās par demokrātisku skolu, par bezmaksas laicīgu izglītību u. c. Viņš darbojās Latvijas skolotāju savienībā, lasīja lekcijas par darba skolu.

1922. gadā V. Dermani arestēja un apmaiņas kārtībā nosūtīja uz KPFSR. Staļina represiju laikā viņš tika arestēts. Viņa mūžs traģiski aprāvās 1938. gadā. Viņa kapa vieta nav zināma.

Viņa Dermaņa nozīmīgākie darbi dabaszinībās un dabaszinātnēs: raksts “Dabas zinības tautskolās”, dabaszinātniska satura raksti I. K. Rītiņa sastādītās grāmatas “Avots” 2. daļā, Č. R. Darvina grāmatas “Sugu izcelšanās dabiskās izlasas ceļā” tulkojums no angļu valodas latviešu valodā (kopā ar zvērināto advokātu Voldemāru Teikmani).

Jānis Ivanovskis (1876–?) BSS absolvējis 1897. gadā. 1909. gadā ieguvis mājskolotāja tiesības matemātikā. Strādājis par skolotāju Vecmuižā, Jelgavā un Rīgā. No 1919. līdz 1934. gadam bijis Rīgas pilsētas 12. pamatskolas pārziņa biedrs. Darbojies Latvijas Skolotāju savienībā un citās organizācijās. Viens no līdzautoriem E. Ozoliņa rediģētajā grāmatā "Pirmie soļi matemātikā", sastādījis mācību grāmatu "Ķīmija pamatskolām". Kopā ar K. Pēteronu 20. gadsimta trīsdesmitajos gados viņš ir uzrakstījis grāmatu sēriju pamatskolām "Dabas zinību grāmata. Dzīvā un nedzīvā daba. Lauksaimniecība". Atšķirībā no citu autoru, piemēram, J. Rāceņa, J. Vārsberga (red.) analogām grāmatu sērijām pamatskolu 2.–6. klasei, K. Pēterons un J. Ivanovskis "Dabas zinību grāmatā" mērķtiecīgāk pievēršas ekoloģijas un dabas aizsardzības problēmām. [6, 319]

Jānis Rācenis (1881–?) BSS beidzis 1901. gadā. 1909. gadā ieguvis mājskolotāja tiesības dabaszinībās. Strādājis par skolotāju Biķeru draudzes skolā un Ropažu pagastskolā. Pēc tam, sakarā ar 1905. gada notikumiem, aizbraucis uz Krieviju. Atgriezies Rīgā un darbojies Jesenes-Lerches meiteņu progimnāzijā. Bēgļu gaitās nonācis Maskavā, kur 1915.–1918. gadā strādājis Broņicu sieviešu un vīriešu ģimnāzijā. 1919.–1938. gadā strādājis par skolotāju Rīgas pilsētas 36. (Avotu) pamatskolā, reizē ar to ilgāku vai īsāku laiku nodarbojies arī Stabušas, Draudziņas un Klaustiņas sieviešu ģimnāzijā. 1938. gadā pensionēts. Apbalvots ar Triju Zvaigžņu ordeni. [6, 361] Vairāku grāmatu sēriju autors, to skaitā "Dabas stāsti pamatskolai. Dzīvā daba", "Dabas stāsti pamatskolai. Nedzīvā daba", "Dabas mācība un lauksaimniecība pamatskolām" (2.–6. klasei, 6. klases grāmata ir uzrakstīta kopā ar J. Reņģi), arī tās modifikācijas pēc 1936. gada jaunajām programmām. Viņa grāmatas pamatskolām ir izdotas arī krievu valodā.

1920. gadā, grāmatas "Dabas stāsti pamatskolai. Dzīvā daba. 1. d." priekšvārdā J. Rācenis rakstīja: "[..] mācot dabas zinības pamatskolā, jāpatur prātā, ka galvenais nebūt nav zināšanu daudzums, bet gan mācības metode. Bērni jāradina novērot dabas priekšmetus,

Jānis Rācenis

jāradina eksperimentēt. Vispārējiem slēdzieniem un atziņām, cik tas nu iespējams elementārā kursā, jābalstās uz novērojumiem un eksperimentiem. Tālab mācāmā viela pēc iespējas jāsaskaņo ar gada laikiem. Tas sevišķi sakāms par augu valsti. [...] Vienas grupēšana tikai uz īso pavasara un rudens laiku nevēlama. Šāda vienas grupēšana minētos gada laikos, kad dabas parādības rit strauji un ātri mainās, rada mācāmās vielas pārpilnumu un, protams, līdz ar to pavirši padarītu darbu, kam nav paliekamas vērtības. Dzīvā dabā daudz tāda, kas ar mācības līdzekļu palīdzību arī ziemā labi veicams.

Dabas zinību mācīšanā liela nozīme ir ekskursijām un dažādu uzdevumu atrisināšanai.

Piegriežot uzdevumiem pienācīgu vērību, pagatavojot to veikšanai vajadzīgos līdzekļus, kā arī pašus uzdevumus izpildot, tiks veicināta bērnu pašdarbība, tiks saistīta viņu interese pie darba. Grāmatā uzņemtie uzdevumi domāti gan skolēnu patstāvīgai atrisināšanai, tiem patstāvīgi vērojot, pētot, eksperimentējot, gan izdarot to skolotāja vadībā.”

Indriķis Kristaps Rītiņš (1872–1961) BSS beidzis 1893. gadā. Strādājis par skolotāju Siguldas draudzes skolā, par pārzini Rankas Luterā pagastskolā, Rīgas Jonatāna biedrības skolā.

Sakarā ar 1905. gada notikumiem emigrējis uz Zviedriju, kur

pabeidzis lasāmās grāmatas "Avots" 2. daļas manuskriptu un kopā ar dzīvesbiedri Ellu Rītiņu [47] pārtulkojuši no vācu valodas Otto Šmeila grāmatu "Dabas stāsti". Iepazinies ar Zviedrijas, Berlīnes (Vācija) un Čīrihes (Šveice) tautskolām. 1906. gadā iestājies P. Leshafta brīvajā augstskolā Pēterburgā.

1907. gada janvārī Rīgā reizē ar K. Dēķenu, F. Frankenšteinu, E. Rītiņu u. c. apcietināts. Pēc pieciem cietumā pavadītiem mēnešiem izsūtīts no Baltijas guberņas. Apmeties Pleskavā, kur pabeidzis "Avota" 1. daļu un ābeci "Rotaļa un darbs" ("Avotiņš"). 1908. gadā iestājies Maskavas komercinstitūtā, kur studējis no 1908. līdz 1915. gadam, sākumā kā brīvklaušītājs, bet pēc abitūrijas iegūšanas Maskavas Alekseja komercskolā – kā pilntiesīgs students. 1909. gadā Latvijā lasījis lekciju ciklus, piemēram, par mikroorganismiem (viņš ir uzrakstījis arī grāmatu "Sīkbūtnes"). Kopā ar Ellu Rītiņu no vācu valodas pārtulkojuši arī B. Landsberga "Mežos un ārēs".

Strādājis dažādus darbus, paralēli tam darbojies Maskavas latviešu bēgļu organizācijās. Vadījis Maskavas latviešu Kultūras biroja izglītības nodaļu, kur organizējis latviešu skolas programmu izstrādāšanu. Tā iznāca 1916. gadā. I. K. Rītiņš ir dabaszinību un ģeogrāfijas programmu autors kopā ar E. Ausman, N. Bahmanu, K. Dēķenu, R. Kleperu, R. Liepiņu, O. Nilsonu, F. Osi un E. Rītiņu. 1917. gadā Rītiņš piedalījās Latvijas otrā skolotāju kongresa

Indriķis Kristaps Rītiņš

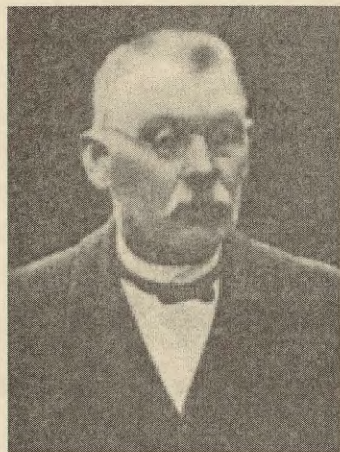
Tērbatā organizēšanā. No 1917. gada strādājis Maskavas Pārtikas komitejā un Krievijas Centrālajā statistikas pārvaldē, bet vakaros no Rīgas evakuētajā Skolotāju sabiedrības komercskolā mācījis ķīmiju un dabaszinības.

Pēc atgriešanās Rīgā 1919. gadā iecelts par ierēdni Izglītības ministrijā, vadījis skolotāju kursus, bijis Tautas Padomes loceklis. No 1920. līdz 1934. gadam bijis Rīgas pilsētas 4. ģimnāzijas direktors. 1934. gadā pensionāts. Apbalvots ar Triju Zvaigžņu ordeni un Atbrīvošanas cīņu 10 gadu jubilejas piemiņas medaļu. [6, 287; 29; 36, 71–76]

Jānis Ūdris (1862–1934) BSS absolvējis 1884. gadā. Bijis par skolotāju Matīšu, Straupes un Vecpiebalgas draudzes skolā. No 1894. līdz 1926. gadam strādājis Vecpiebalgas II pakāpes pamatskolā. 1926. gadā pensionēts. Visus skolotāja darba gadus mācījis galvenokārt matemātiku un dabaszinības. [6, 223]

J. Ūdris ir grāmatu sērijas par dzīvo un nedzīvo dabu "Daba un viņas parādības" autors. Grāmatu sērija veidota, izmantojot J. Vāgnera un citu autoru darbus.

J. Ūdris no krievu valodas iztulkojis latviski J. Vāgnera "Gais" (1901) un "Uguns un gaisma" (1902), V. Lunkeviča grāmatu cilvēka fizioloģijā "Mācība par dzīvību" (kopā 280 lpp.), kura divās daļās iznāca 1906. un 1907. gadā (Dr. J. Kundziņa

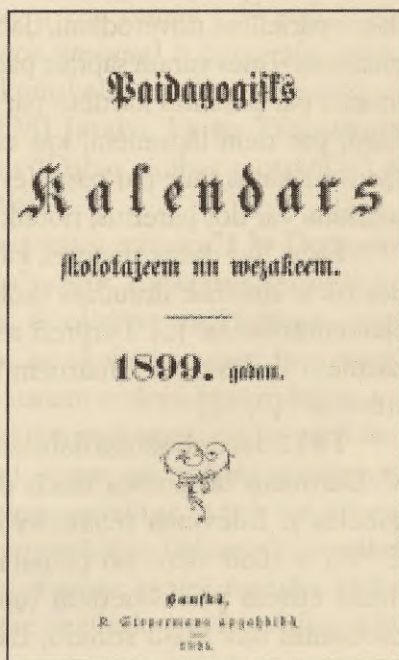
Jānis Ūdris

redakcijā), M. Sļepcovas "Zirneklī" (1911). Iespējams, ka viņš ir tulkojis arī citus darbus.

Tādējādi tikai BSS absolventu sastādīto mācību programmu, uzrakstīto mācību grāmatu un mācību līdzekļu uzskaitījums liecina par viņu ievērojamo veikumu dabaszinību mācīšanas kvalitātes uzlabošanai latviešu skolās. Idejas tika aizgūtas no vācu un krievu metodiķu darbiem, tika akceptēts bioloģiskais virziens un tiešās izziņas metodes.

V. Dermanis par dabaszinībām tautskolās

Rembates 23 gadus vecā skolotāja V. Dermaņa pirmais raksts "Dabas zinības tautskolās" tika publicēts 1898. gadā Fridriha Adamoviča Bauskā izdotajā "Paidagoģiskajā kalendārā skolotājiem un vecakiem 1899. gadam". [9] Tanī autors argumentēti cenšas pierādīt savu viedokli par to, kāpēc dabaszinības tautskolā ir jāmāca, izsaka savu viedokli, kas jāmāca un kā.

"Paidagoģiskā kalendāra skolotājiem un vecakiem 1899. gadam" vāks

Raksta ievadā V. Dermanis uzsvēra dabaszinātņu nozīmi praktiskajā dzīvē. Viņš rakstīja: “Viss tas, kas panākts dabas zinātnēs pēdējā gadu simtenī, ir vērtīgāks, nekā visu priekšējo gadusimteņu mantojums, sākot no Aristoteļa. Par tādu dabas zinātņu veiksmi var tikai priecāties, jo šām zinātnēm ir liels iespaids uz visu sadzīvi: uz saimniecisko un garīgo dzīvi, uz vispārēju ļaužu labklājību.” [9, 34]

V. Dermanis saskatīja vairākus dabaszinību mācīšanas nepieciešamības skolās aspektus. Pirmkārt, “[..] skola ir priekš dzīves. Skolai jāpiemērojas dzīves prasībām. Skolai jā rūpējas, ka cilvēkam taptu pasniegta praktiskā un vispārīgā izglītība – jā rūpējas, lai cilvēks varētu sekmīgi maizi pelnīt un attīsta vispusīgi savu garu”. [9, 35] **“Vispārējas attīstības un ļaužu labklājības dēļ dabas zinātņi nepieciešami vajadzīgs pasniegt tautskolā.”** [9, 37]

Otrkārt, “[..] lielu, varbūt vislielāko lomu jāpiešķir dabas zinātnēm, kā vispārējās izglītības līdzeklim. [..] Tikai dabu pētīdami, dabas pārādības novērodami, dabas attīstību pazīdami, dabas likumus prazdami – mēs varam saprast pasaules kārtību. Ja mums ir savi zināmi uzskati par pasaules kārtību: par tām parādībām, kas tagad norisinās dabā, par tiem likumiem, kas tagad valda un valdījuši dabā, – tad tādus uzskatus sauc par pasaules uzskatiem. [..] tikai vispusīga dabas pazīšana var dot pareizus, noteiktus pasaules uzskatus”. [9, 35]

Taču “[..] dabas zinātnei, kā mācību priekšmetam, sevišķas stundas tik ir zīmētas: draudzes skolās, ministrijas skolās un augstākās elementārskolās. [..] Turpretī zemākās elementārskolās, pagasta un baznīcas skolās dabas zinātnēm nav zīmētas nevienas obligatoriskas stundas”. [9, 37]

Tā kā daudzās skolās dabaszinības nebija iekļautas mācību plānos, V. Dermanis tās ieteica mācīt dzimtās valodas ietvaros (“lasāmajos gabalos”). Izdevuma redaktors gan iebilst: “Viņas (dabaszinības – E. V.) ir tikai viens no pamata akmeņiem skolēna izglītības ēkai, līdzās citiem priekšmetiem tautskolā. Tā kā nu dabas zinātnēm tautskolās nav īpašu stundu, tad [..] jā sargājas, ka viņu dēļ necieš

citi priekšmeti, piemēram, mātes valoda [...] Tādēļ [...] nevar būt ne runa par sistemātisku dabas zinātņu mācību tautskolās; [...] būs jāapmierinās ar to, ka skolēnu [...] ievada dabas zinātnēs; ka skolotājs paskaidro vissvarīgākās parādības šai arodā un tā modina skolēnu ziņkārību.” [9, 41]

Zināmu iespaidu uz Dermaņa pedagogiskajiem uzskatiem varēja atstāt izcilu krievu sākumskolas metodiķu darbu studijas. 1872. gadā iznāca Nikolaja Bunakova (1837–1904) grāmata “*Родной язык как предмет обучения в народной школе с трехгодичным курсом*”, 1887. gadā – Dmitrija Tihomirova (1844–1915) divas grāmatas: “*Методика обучения родному языку*” un “*Чему и как учить детей на уроках родного языка в начальной школе*”. Ievēribas cienīgi ir D. Tihomirova darbi, kuri apbalvoti ar vairākām zelta medaļām, to skaitā – divām Vispasaules izstāžu (1900. – Parīzē (Francija), 1905. – Lježā (Beļģija)).

D. Tihomirova grāmatas “*Чему и как учить* [...]” nodaļā par skaidrojošo lasīšanu (*объяснительное чтение*) ir paragrāfs, veltīts dabaszinātnisko rakstu saturam sākumskolas mācību grāmatās un to apguves metodikai. [58, 134–138] Jāsaka, ka šis Tihomirova raksts, salīdzinot ar Dermaņa rakstu “Dabas zinības tautskolās”, ir pārdomātāks un teorētiski pamatotāks.

Ko no dabaszinībām mācīt “lasāmajos gabalos”? Ja Dermanis iesaka skolēniem “lasāmajos gabalos” apgūt konkrētus tematus no fizikas, ķīmijas, cilvēka anatomijas, fizioloģijas un higiēnas, augu fizioloģijas, tad Tihomirovs aizrāda, ka skolēnus nevar ieinteresēt mācību viela, kura balstās tikai uz sausiem zinātniskiem faktiem vai arī – saimnieciskiem vai šauri praktiskiem padomiem un pamācībām; ka skolēniem interese rodas tikai tad, ja par jau zināmu priekšmetu vai parādību gūst jaunus, līdz šim nezināmus faktus; ja tiek izskaidrota pazīstama parādība; ja zināmie fakti un parādības tiek saistīti noteiktā sistēmā, par kuru agrāk nebija pat nojausmas; ja tiek rosināta iztēle, ja apgūstamais atstāj iespaidu uz jūtām; ja cilvēks ir tēlots dabas vidē,

kurā viņš darbojas, cīnās un pārvar šķēršļus. Tihomirovs piemetina, ka tādēļ bērnu grāmatās dabaszinātniskā viela nereti tiek pasniegta sadomātā, poētiskā formā. (Starp citu, šos Tihomirova ieteikumus vēlāk Dermanis pats radoši izmanto, rakstot mācību vielu grāmatai "Avots". Un pats interesantākais – pievērsīsies paša neieteiktajai zooloģijas tematikai.)

Kā mācīt dabaszinības? V. Dermanis raksta: "Metodika ir skolotāja vadonis mācīšanās. [...] Metodika saka, kā jāmaca. [...] Metodika rāda, kā padot visus svarīgākos mācības priekšmetus, lai sasniegtu pasniedzamā priekšmetā labas sekmes un lai attīstītos bērna gars." [9, 38]

Tiek piedāvātas vārdiskās metodes. Tā Tihomirovs pēc teksta izlasīšanas ieteic skolotājam kopā ar skolēniem to pārrunāt, salīdzināt vienvēidīgo, uzsvērt vispārīgo, grupēt, apkopot vai nodalīt atsevišķo. Viņš uzsver, ka tikai tā dažādos laikos apgūtām zināšanām var būt attīstoša nozīme.

D. Tihomirovs vērš uzmanību uz vielas izpratnes un iegaumēšanas svarīgumu, un kā vienu no iespējām to optimizēšanai min pārrunu (Dermaņa lietotā "saruna" ir mazāk veiksmīgi izvēlēts vārds) pirms teksta lasīšanas, kurā tiek atsaukti skolēnu atmiņā viņu novērojumi dabā. Vielas izpratni var veicināt katras teksta daļas jēgas atklāšana, domu kārtība un secība, kas palīdz nonākt līdz secinājumiem un vispārinājumiem.

V. Dermanis, līdzīgi kā Vecais Stenders "Augstas gudrības grāmatā no pasaules un dabas", vārdiskās metodes iesaka saistīt ar tiešās izziņas metodēm (demonstrējumi un eksperimenti). "Tādiem lasāmiem gabaliem, kuros aprakstīta kāda dabas parādība vai kāds priekšmets iz dabas stāstiem [...], jānāk papriekšu sarunai [...]. Saruna jāved uzskatīgi [...]: jārāda visi lasāmā gabalā minētie priekšmeti, jāizdara, ja vajadzīgs, eksperimenti. [...] Jau tādos lasāmos gabalos, metodiski rīkojoties, var skolēniem pasniegt daudz ziņas par dabu."

"[...] maz labuma no šādiem lasāmiem gabaliem, jo viņi kā akilai vistai grauds retumis nāk priekšā un nava savienoti ar eksperimentiem

(mēģinājumiem). Skolēns no zemākām tautskolām neiegūst gandrīz nekādu ziņu par dabu.” [9, 38]

“Piemēram, ņemsim lasāmo gabalu “Par vēju”. Pēc metodikas, vispirms ar skolēniem jāved priekšējās krievu valodas stundās sarunas par siltuma un aukstuma iespaidu uz gaisu, par nevienādu gaisa sasildīšanu; tad eksperimentāli ar sveces palīdzību jārāda gaisa plūšana, gaisa straumju celšanās. Kad tādā vīzē vēja celšanās paskaidrota, tad tik jānāk lasāmajam gabalam.” [9, 38–39]

Iespējams, ka iepriekšminētais ir saistīts ar to, ka 1878. gadā iznākušajā Ernesta Dinsberga (1816–1902) grāmatā “Bērnu draugs un vadonis no ābecijas līdz skolas maizei, jeb pirmā lasīšanas grāmata mājās un skolās. I daļa” minētās parādības aprakstītas bez jebkāda skaidrojuma: “Vējš ir visstiprāk jūtama lieta. Kurš bērns to nebūs manījis, ka, vējlaikā ārā izskrejot, tam mati tapuši purināti, bez kā ko redzētu, kas tos purina. Kas to dara, tas ir vējš, tas varenais neredzamais gaisa kustinātājs. Viņš nevien bērnu matus purina, bet arī loka kokus mežos; un nevien tos loka, bet kad sacelās barga vētra; tad arī citus pārlauž jeb izlauž ar visām saknēm no zemes.” [10, 14]

Dermanis turpina: “Bez lasīšanas, pie valodas mācīšanas pieder tā saucamās sarunas par priekšmetiem [..]. Šinīs sarunās skolotājs pasniedz dažādas ziņas gan par dažādiem dabas priekšmetiem, gan dažādām dabas parādībām. Metodikās par krievu valodu zīmēti šām sarunām daudz priekšmetu: dzelzs, stikls, māls, smilts utt. (no mineraloģijas); govys, zirgs, suns, kaķis u. c. (no zooloģijas); augu barošanās, sēklu augšana, koku daļas un viņu nozīme u. c. (no augu fizioloģijas). [..] Minētās sarunas jāved pirmkārt tādēļ, lai attīstītu skolēnu novērošanas spēju un attīstītu to garu; otrkārt, lai pasniegtu dažas derīgas, dzīvē nepieciešamas ziņas; treškārt, lai attīstītos skolēnu valoda.” [9, 39]

“Sarunās par dabu jāpasniedz skolēniem vissvarīgākās ziņas iz nepieciešamākām dabas zinātnēm. Jāpasniedz pamata mācības iz fizikas; jāaplūko visbiežāk sastopamās ķīmiskās parādības; jāpasniedz

vienkāršas ziņas par miesas būvi un, kā uzturēt miesu veselības stāvoklī; ziņas par augu dzīvi. Caur tādām ziņām mēs modināsim mūsu audzēkņos interesi, ziņkārību. Un ja šī interese, pateicoties mūsu krietnai mācīšanai, būs modināta, tad skolēni vēlāk pašizglītības ceļā paplašinās savas zināšanas. Ja būs interese, būs dzīšanās pēc pašizglītības – tad tautskolu mērķis sasniegts. Tādēļ ziedosim šā mērķa sasniegšanai savus labākos spēkus!” [9, 42]

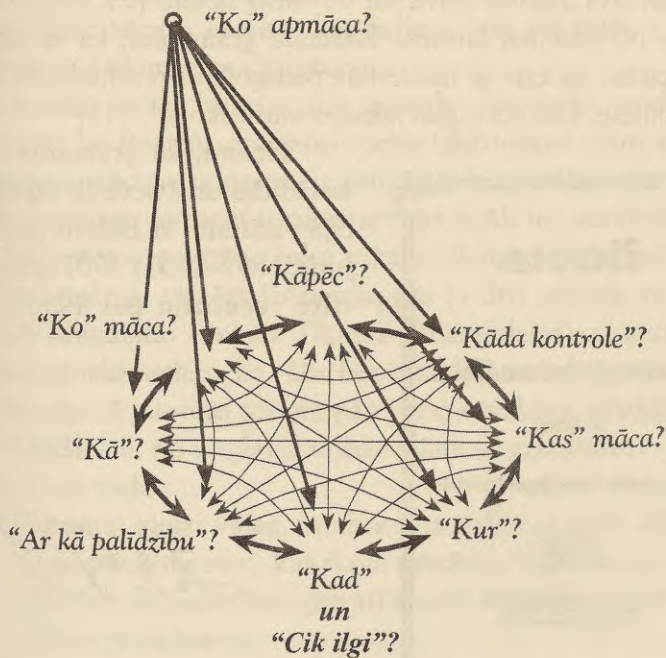
Kā Tihomirovs, tā Dermanis uzsvēra, ka skolēnu izglītošanā liela loma ir skolotāja personībai, skolotāja vēlmei veikt savu darbu radoši un ieinteresēti. Dermanis pārmetoši raksta: ”Programmās, instrukcijās atļauts mācīt tautskolās dabas zinātnes – mēs to nedarām. [...] Mēs nevaram aizbildināties ar programmu un instrukcijām, bet gan ar savu **nezināšanu, vēsumu un vienaldzību skolas lietās.** [...] Mūs gan nospiež daudzi nelabvēlīgi apstākļi; taču darīsim skolā, cik **spējam.** Tas jau mūsu **pašu personīgs** labums, jo vecās rutīnas vietā skolā valdītu **dzīvs gars.** Mums pašiem arvien daudz vairāk prieka dos tāds darbs, kur valda dzīvība, kur skolēna gars attīstās. Un beidzot, pasniedzami dabas zinātnes, mēs, tautskolotāji, nāksim vairāk sakarā ar dzīvi, nesīsim dzīvei gaiši manāmu labumu, izpelnīsimies kauču drusku atzinības no saviem audzēkņiem. Pasniedzami dabas zinātnes, mēs liksim cietu pamatu tālākai pašizglītībai.” [9, 41]

Dermaņa raksts “Dabas zinības tautskolās” ir interesants, jo tas uzrakstīts pārlicinoši, dedzīgi, dzīvi un impulsīvi. Tas lasītāju neatstāj vienaldzīgu un liecina par raksta autora plašām zināšanām un neapšaubāmām literāta spējām.

Rakstā “Dabas zinības tautskolās” V. Dermanis, līdzīgi kā Tihomirovs, aplūko tikai dažus ar mācību procesu saistītus jautājumus, proti, kāpēc jā māca dabaszinības, ko jā māca un kā jā māca, tādējādi uzsverot mācīšanas mērķu un saturu, kā arī mācīšanas metožu lomu mācību procesā. Līdzīgus jautājumus 1909. gadā izvirzīs dabaszinību skolotāja Ella Rītiņa rakstā “Dabas zinības skolā” žurnālā “Izglītība” [40] un pedagogs Paulis Kupčs (1891–1977) grāmatā “Dabas mācības un lauksaimniecības metodika” (1936, 1944). [24] Viņi

jautājumu loku par mācību procesu paplašinās: tiks runāts par mācību līdzekļu izmantošanu (ar kā palīdzību?), par mācību vietas (vides) izvēli – klasē, skolas dārzā, dabā (kur?). Kupčs rakstīs arī par zināšanu pārbaudi (kāda kontrole?) un skolotāja personību (kas māca?). [24] Skolotājs Jānis Ģirupnieks (1887 – 1964) rakstā “Dabas zinību mācīšanas pamati” grāmatā “Dabas mācības metodika” (1931) 20 lapaspuses veltīs arī skolēnam (ko apmāca?). [18, 26–47]

Uzskatāmi shēmā – piramīdā minētās mācību procesa komponentes un to kopsakarības attēlo vācu pedagogs Gerhards Šēfers [14, 5; 42, 7]. Šēfers izvirza deviņus savstarpēji saistītus jautājumus: ko apmāca? (adresāts), kāpēc? (mācību mērķis), ko māca? (saturs), kā?

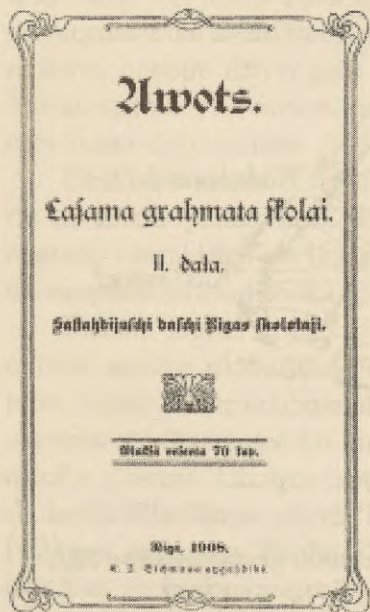
*Ar mācīšanu saistīto svarīgāko jautājumu grupu saistību tīkls
jeb “didaktiskās sistēmas Δ” [14, 5; 42, 7]*

(mācīšanas metodes), ar kā palīdzību? (mediji), kad? un cik ilgi? (laiks, ilgums), kur? (vide), kas māca? (personāljautājums), kāda kontrole? (evaluācija – zināšanu pārbaude un vērtēšana). Piramīdas virsotne ir atvēlēta skolēnam, bet piramīdas pamatā – daudzskaldnī secīgi izvietotas citas iepriekš nosauktās mācību procesa komponentes, kuras ir savstarpēji saistītas.

V. Dermaņa raksti lasāmgrāmatā “Avots”

1908. gadā iznāca I. K. Rītiņa sastādītās lasāmgrāmatas “Avots” pirmā un otrā daļa un kļuva par visvairāk lietoto [25, 55], jo tā “krasi atšķiras no pārējām latviešu lasāmām grāmatām, ka tā labāki par visām citām saskan ar modernās pedagogijas prasījumiem un tiem uzdevumiem, kādiem tagad jākalpo mūsu skolai”. [43]

Ticami, ka grāmatas “Avots” sastādītājs un atsevišķu rakstu autori bija pazīstami ar Bīderu Jura (Bebru Juris, 1859–1951) 1901. gadā uzrakstīto recenziju par Pētera Abula

Lasāmgrāmatas “Avots” otrās daļas pirmā izdevuma vāks un I. K. Rītiņa autogrāfs

lasāmgrāmatu "Skolas Druva", kura bija publicēta laikrakstā "Baltijas Vēstnesis". [7] Šajā recenzijā Bīderu Juris raksta: "Lasāmā grāmata ir, tā sakot, skolas dvēsele, visas skolas dvēsele, visas skolas darbības centrs. Lasāmā grāmata ir saite, kas savirknē un saista visus ētiskos un reālos priekšmetus vienā dzīvā virknē. Šī būtu mēraukla priekš ideālas tautas skolu lasāmās grāmatas." [7]

Bīderu Juris sniedz ieteikumus par lasāmgrāmatas sastādīšanas un vērtēšanas četriem parametriem, proti: mērķi, vielas izkārtošanas metodi, lasāmo vielu un valodu.

1. "Lasāmās grāmatas mērķis. Tai vajag attīstīt valodu un patstāvīgu domāšanu. Bez šī taisnā un galvenā nolūka viņas tālākais uzdevums ir attīstīt tikumiskās jūtas un uzskatus, mudināt bērnus uz visu, kas patiess, labs un gaišs, t. i., likt pamatus tikumiskam raksturam.
2. Lasāmās vielas izkārtošanas metode. Jaunlaiku paidagoģija prasa, lai lasāmās grāmatas vielas izkārtošanā tiktu ievērots koncentrācijas princips. Ir psiholoģiski pierādīts, ka daudzi apgaismotie jēdzieni uzturas atmiņā ilgāk un skaidrāki nekā vienpusējie, paviršie. Juku jukām izkaisītā viela radīs tikai nenoteiktus, tumšus jēdzienus, kas jo drīz pazudīs no bērna neievīginātās atmiņas. Tāpēc lasāmai vielai jākoncentrējas ap tiem priekšmetiem, ko vēlas bērna atmiņā neizdzēšami iespiest. Pie visa tā jāievēro stingra pāreja no tuvākiem priekšmetiem uz tālākiem, no vieglākiem jēdzieniem uz grūtākiem.
3. Lasāmā viela.
  - a) Lasāmai vielai vajag attiekties uz ikdienas dzīvi, kā arī uz tiem priekšmetiem, kas skolā mācāmi. Viņai vajag gan apgaismot un papildināt, gan arī ievadīt kā reālos, tā arī ētiskos skolas priekšmetos.
  - b) Lasāmiem gabaliem ar reālu saturu jābūt pārsvarā pār beletristiskiem gabaliem. No beletristiskiem gabaliem uzņemami tikai tādi, kuros atspoguļojas tikumīga dzīves gudrība,

neliekuļota tēvijas mīlestība un rakstura stiprums. Dzejas gabalu lai ir maz, par to īsti dzejas ziedi.

- c) Lasāmos gabalos jāievēro zemes fiziskās parādības, valsts satversmes un iestāžu ierīkojums, kā arī vietējās tautas dzīve etnogrāfiskā un vēsturiskā ziņā. Vēsture mums rāda, ka katras valsts pilsoņu rakstura spēks parādās tur, kur tam par pamatu tēvijas un tautas mīlestība. Tādējādi ikvienam pilsonim vajag pazīt un mācīties mīlēt savu dzimteni, jo dzimtenes mīlestība pāraug tēvijas mīlestībā.
- d) Citai te pārrunātai lasāmai vielai vajag būt bērnu garīgās redzes aplokam piemērotai. Tādējādi sevišķa vērtība lasāmā grāmatā jāpiegriež aplūkošanas principam. Beletristiskos un dzejiskos gabalos jādod priekšroka plastiskiem tēlojumiem. Reāli priekšmeti jādara aplūkošanai pieejami vai nu ar zīmējumu palīdzību jeb apersepcijas ceļā.
- e) Lasāmai grāmatai vajag būt tādai, ka bērni vienu gabalu izlasījuši bez piespiešanās tiecas pēc otra, trešā un ceturta. Tātad lasāmās grāmatas vielai vajag būt interesantai, zinātgribu modinošai. Šī ir ļoti svarīga lasāmās grāmatas īpašība.

4. Valoda. Valoda lai ir vienkārša, skaidra un noteicoša. Teikumi lai ir īsi, vēlāk garāki, bet ne pārāk iesākumā salikti. [..] [7]

Attiecībā par mērķa izvēli "audzināt ideālus sabiedrības locekļus" I. K. Rītiņš saņem pamatotus aizrādījumus. 1909. gadā žurnālā "Izglītība" kāds -ns autoru izvirzīto mērķi audzināt **ideālus sabiedrības locekļus** uzskata par nepamototu. Kā tautskolas uzdevumu -ns uzskata "izkopt, attīstīt skolēnu individuālās garīgās spējas – **prātu, jūtas un gribu**", bet kā galvenos līdzekļus – skolēnu enerģijas virgrināšanu skolas darbā, mākslas, sevišķi literatūras paraugus un zinātni. Recenzents vēl piebilst: "Viss tas, protams, elementārā veidā. Attīstot bērnu garīgās spējas ar minētiem līdzekļiem, kā dabiski nenovēršams **audzināšanas** rezultāts būs: zināma elementāra

nojausma par cēlonību, likumību un sakarību cilvēku dzīvē un dabā, zināmas estētiskās prasības, tikumiskās tieksmes, citiem vārdiem sakot – **elementārs pasaules uzskats, estētiskā gaume un morāliskā griba**. Blakus savam audzināšanas uzdevumam skolai jāveic vēl kāds cits uzdevums: jāattīsta, jāizdailē bērnu valoda, kura turpmākajā dzīvē būs līdzeklis darboties sabiedrībā un nemitoši papildināties garīgā attīstībā.” [33, 234]

“Avota” 1. daļas 10. izdevumā sastādītājs Indriķis Rītiņš jau raksta, ka “viela, tāpat kā agrāk, izraudzīta tāda, kas lai atstātu **paliekamu iespaidu uz bērnu tikumību, jūtām, gribu**”.

Vielas izkārtojums pirmajā daļā ir sekojošs: ievietoti lielākoties latviešu autoru sacerējumi dzejā un prozā, kuri ir sakārtoti tematiski – no tuvākā uz tālāko, no zināmā uz nezināmo. Izvēlētas tautasdziesmas, pasakas un mīklas ar atminējumiem, Raiņa, Jāņa Jaunsudrabiņa, Valda, Doku Ata, Ernesta Birznieka-Upīša, Aspazijas, Augusta Saulieša, Jāņa Poruka, Friča Bārdas u. c. darbi. Piebildīšu, ka pēdējais, desmitais izdevums iznāca 1926. gadā. 1921. un 1924. gadā grāmata ir iznākusi arī latgaliešu rakstu valodā.

Recenzijas autors -ns, norādījis uz atsevišķiem trūkumiem, visumā pozitīvi vērtē sastādītāja izvēlēto “literārisko vielu”, “kura izvēlēta ar retu paidagoģisku un mākslas gaumi. Tā aptver materiālu no mūsu labākās oriģināl- un tulkotās bērnu literatūras”. [33, 236]

Indriķa Kristapa Rītiņa vārdiem runājot, “Avota” otrajā daļā ir ievietota tikumiska audzinoša viela un reālās zinības. Recenzijas autors -ns to nosauc par vecās pedagoģijas atbalsi: audzināšana (religija, māksla, literatūra) izkopj jūtas, gribu un raksturu, bet izglītošana attīsta domāšanu un prātu; kā arī par vecās psiholoģijas ietekmi, kura stingri “nošķiroja jūtas un gribu no prāta”. [33, 235]

Lūk, dažas recenzijas autora domas par zinātnisko vielu modernās pedagoģijas un psiholoģijas skatījumā: “Ja pieņemtu, ka zinātniskā viela lasāmās grāmatās izkopj **tikai** prātu, domāšanu, jau tad zinātnei piešķirama **audzinoša** nozīme. Bet zinātniskā viela lasāmās grāmatās

spēj skolēnos vēl modināt ziņkārību un pētīšanas garu, dziņu iepazīties ar dabas dzīvi un likumiem, ar vēsturi. Kam šāda dziņa pamodusies un palikuse par dvēseles neatdalāmu sastāvdaļu, tam vēsture un daba top par neizsmeļamu prieku un baudas avotu. Tāds skolēns, dzīvē nācis, mazāk meklēs apmierinājumu rupjās baudās. [...] arī zinātne var attīstīt skolēnos daiļuma jūtas un mīlestību uz daili. Neizsmeļams daiļuma avots ir un paliks mūžam daiļā daba.[...] No visa sacītā atvasinās slēdziens, kādai jābūt pēc sava satura zinātniskai vielai lasāmās grāmatās. Tai jābūt tādai, kas skolēniem attīsta domāšanu, prātu, māca izprast cēlonību un likumību cilvēku dzīvē un dabā, izkopj daiļuma jūtas, ierosina interesi un mīlestību uz dabu un modina vispārīgu augstākas gara dziņas. Piemērojot zinātni bērnu psihikai, zinātniskā viela sniedzama lasāmās grāmatās populārā, dzīvā, pat dramatiskā apstrādājumā.” [33, 235]

“Avota” otrā daļa iznāca trīs reizes: 1. izdevums – 1908. gadā (390 lpp.), 2. izdevums – 1911. gadā (460 lpp.), 3. izdevums – 1913. gadā (475 lpp.).

“Avota” otrā daļa sastāv no desmit nodaļām: Pa bērnības tekām; Uz skolas sola; Dzīvē un darbā; Dzimtenē, tēvijā, plašā pasaulē; Nedzīvajā dabā; Starp stādiem; Starp dzīvniekiem; Cilvēks; No tumsības pie gaismas; Dzimtenes pagātne, kā arī Pielikuma. Grāmatā viegli orientēties, jo to ievada satura rādītājs ar numurētiem, nodaļās sakārtotiem rakstiem. Nodaļu virsraksti izcelti ar tumšāku druku.

“Avota” otrajā daļā ir publicētas tautasdziesmas un daudzu autoru oriģināldarbi un tulkojumi. Pirmajā izdevumā ir 218 raksti, otrajā izdevumā – 282, bet trešajā – 296. Oriģinālrakstu autori ir Vilis Dermanis, Andrejs Jesens, Indriķis Kristaps Rītiņš; Valeriana Lunkeviča. Konstantīna Ušinska, Vahterovu, Jurijs un Hermana Vāgneru u. c. darbi tulkoti no krievu valodas.

“Zinātniskā viela” sākas ar 4. nodaļu, kur skolēns iegūst pārskatu par dzimteni un plašo pasauli. Nodaļas: Nedzīvajā dabā; Starp stādiem; Starp dzīvniekiem; Cilvēks “organiski saistītas savā starpā

un dod noslēgtu, noapaļotu pārskatu par dzīvo un nedzīvo dabu, beidzot ar cilvēku kā dzīvas dabas priekšmetu. Visās nodaļās stipri ieturēts pedagoģisks princips; sākt no vienkāršā un pāriet uz dažādāku, sarežģītāku. [...] Dabaszinātniskā viela izstrādāta ļoti vienkārši, populāri, dzīvi. [...] Visu dabas zinātnisko nodaļu saturu bagātīgi paskaidro labi izdevušās ilustrācijas, kuras attiecas uz eksperimentiem, augiem, kustoņiem, cilvēku organismu utt. [...] **Virziens** ziņā "Avota" 2. daļas zinātniskās nodaļās ievēroti **bioloģiskais** uzskats un **evolūcijas** principi, cik jau nu tas iespējams šaurajos apmēros. Dabaszinātniskās vielas apstrādātāji samērā maz vērības piegriezuši dabas priekšmetu ārējo īpašību aprakstīšanai, bet tēlojuši visur darbību, dzīvību, at-tīstību, tiekdami izskaidrot katras dabas parādības cēloņus, darīt saprotamu katra auga vai kustoņu orgāna bioloģisko nozīmi. No tā apstrādātiem lasāmiem gabaliem dveš pretim moderno dabas zinātņu dzīvais gars; mūsu līdzšinējās lasāmās grāmatās ļoti maz bij manāms no tāda gara. Tās bija piesmakušas ar vecumveco pedagoģijas garu – tikai jo sīki aprakstīt dabas priekšmetu īpašības, tik un tik zobu un nagu ir dzīvniekam, tādas un tādas lapas ir augiem, tādas un tādas krāsas ir dzīvniekiem utt. Tādi raksti aprūtinā skolēnu atmiņu, radīdami galvā veselu haosu, nemācīja nemaz izprast dabas parādību cēloņus un nespēja ne pa nagu melnumu iepotēt skolēniem interesi un mīlestību uz dabu. Bioloģiskais un evolūcijas principi bez šaubām līdzēs skolēniem iepazīties ar likumību un cēlonību dabā, asinādami viņu domāšanu, prātu. Ievērojot vēl vielas labo apstrādājumu un bagātīgās ilustrācijas, var teikt, ka "Avota 2. daļas dabas zinātniskās nodaļas, krietna skolotāja vadībā, darīs uz skolēniem lielu audzinošu iespaidu vislabākā nozīmē." [43, 235–236]

Pievērsīsimies Viļa Dermaņa rakstiem lasāmgrāmatā "Avots". Nodaļā "Starp dzīvniekiem" ir sekojoši V. Dermaņa (paraksts V. D.) raksti: "Mazie dzīvnieciņi ūdens pilienā", "Slieka – kā zemes irdinātāja", "Kā skolēni iepazīnās ar bišu dzīvi", "Kā kukaiņi barojas", "Kā zivis uztur dzīvību", "Ola – cālītis – putns", "Kā putni

sagādā pārtiku”, “Ērmoti zīdītāju kustoņi”, “Dzīvnieku ziemas miegs un vasaras guļa”, “Kustoņu jūtas, prāts un dabas dzineklis”. Temati izkārtoti augšupejošā secībā no viensūņiem līdz hordaiņiem (zīdītājiem). Divos pēdējos tematos aplūkoti jautājumi no etoloģijas. Gribētos piebilst, ka skolēniem mācību viela būtu labāk saprotama, ja autors tematus būtu izkārtojis lejupejošā secībā (no zīdītājiem) un par pirmo objektu būtu izvēlējis kādu labi pazīstamu dzīvnieku, piemēram, suni vai kaķi.

Pirmais V. Dermaņa raksts “Mazie dzīvnieciņi ūdens pilienā” ir ar saistošu un intriģējošu virsrakstu, taču saturā samērā kļūdainš.

Lai ieinteresētu skolēnus, uzsākot rakstu, Dermanis uzdod trīs jautājumus: “Vai tad ūdens pilienā arī var būt dzīvnieki?”, “Kāpēc tad mēs viņus savām acīm neredzam?”, “Un ja viņi tur būtu, no kā tad viņi lai pārtiek?”. Turpmāk tekstā autors mēģina uz šiem jautājumiem atbildēt. Piebildīšu, ka katrs no šiem Dermaņa uzstādītajiem jautājumiem nav vienkāršs. Uz pirmo jautājumu var atbildēt gan ar apgalvojuma partikulu jā, gan ar nolieguma partikulu nē. Izlasot otro jautājumu, var uzminēt pareizo atbildi – jā. Bet kā lai nezinātājs atbild uz trešo jautājumu? Būtu pareizāk, ja jautājumi kā atsevišķi tiktu ievietoti tekstā tiem atbilstošās vietās. Jeb tie varētu būt teksta beigās zināšanu nostiprināšanai. Un vēl labāk, ja tie būtu precīzāk un mērķtiecīgāk formulēti.

Vispirms Dermanis paskaidro, ka dzīvnieciņus ūdens pilienā var redzēt tikai ar mikroskopa palīdzību. Lai gan tekstam līdzās ir dots kvalitatīvs mikroskopa attēls (mūsdienu dabaspētniekam tas ir interesants pēc uzbūves) ar tā sastāvdaļu apzīmējumiem ar burtiem, tomēr tekstā netiek nosauktas ne sastāvdaļas, ne raksturots darbs ar mikroskopu. Tā kā tekstā tālāk tiks skaidrota infuzorijas tupelītes uzbūve un dzīves veids, autors ieteic sagatavot augu vai siena uzlējumu, nepiebilstot, ka ieteicams būtu ņemt diķa ūdeni. Pēc trim dienām ūdens pilienu no uzlējuma autors ieteic aplūkot mikroskopā. “Piliens tagad izskatās kā apaļš, gaišs laukums, kurā redzamas

daždažādas sīkas radībiņas.” [1, 266] Jāsaka gan, ka attēlā “Dzīvība ūdens pilienā” tupelītes nevar atrast. Tur ir aļģes u. c. mikroorganismi. Liekas, ka autors ar šo zīmējumu skolēnus ir gribējis pārsteigt.

Atzīmējis mikroorganismu ārējā izskata daudzveidību, autors min arī to pārvietošanās veidu daudzveidību, ātrumu (ātri, lēni). Apveltījis mikroorganismus ar gribu, V. Dermanis raksta: “Visi šie dzīvnieciņi grib ēst, dzert, elpot, sev pēcnācējus atstāt, no ienaidniekiem izsargāties.” [1, 266] Dermanis mikroorganismu barošanos skaidro ne visai veiksmīgi, salīdzinot to ar augu barošanos caur saknēm; īsi apraksta mikroorganismu elpošanu un taksiju parādības.

Raksta otrajā daļā V. Dermanis lasītāju iepazīstina ar infuzorijām (runa ir par infuzoriju tupelīti, taču autors min tikai klases nosaukumu), “kas latviski nozīmētu “uzlijas dzīvnieki”. Savu nosaukumu viņi dabūjuši no tam, ka parādās tādā ūdenī, kas “uzliets” sienam, lapām vai citām pūstošām vielām”. [1, 277]

Zīmējumā “Infuzorija, viņas vairošanās caur dalīšanos” attēlotā infuzorija tupelīte nav pārāk precīza, tāpat arī neprecīzi attēlots tās dalīšanās process. Dermanis raksta: “Infuzoriju miesa pavisam vienkārši ierīkota. [...] Viņas miesa sastāv no maza, maza pūslīša, kurš pildīts ar pusšķidru, olbaltumam līdzīgu vielu. Šo olbaltumam līdzīgo vielu mācītīte vīri nosauc par **protoplazmu**. [...] Pusšķidrā viela ietērpta smalkā plēvītē, kura apsegta daudz matiņiem un skropstītēm.” [1, 267] Ar pēdējo, šķiet, autors domājis: “matiņi” – trihocistas jeb dzelkājaņi un “skropstītes” – skropstiņas.

Infuzorijas ķermeņa zīmējumā ir saskatāmas vairākas tumšākas ar gaišu apvalku ietvertas lodītes, kā arī pa vienai tumšai un gaisai. V. Dermanis raksta: “Vielas vidū atrodas viena vai vairāk apaļu bumbiņu. [...] Bez bumbiņām miesas vidū dažreiz vēl manāmi mazi pūslīši, kuri saraujas un izplešas kā gumijas bumbiņa.” [1, 267] Zīmējumā nevar izšķirt infuzorijas tupelītes lielo un mazo kodolu. Daudzās lodītes, iespējams, domātas gremošanas vakuolas, bet gaisā – pulsējošās vakuolas daļa. Dermanis pareizi atzīmē, ka infuzorija tupelīte barību

uzņem caur muti. V. Dermanis sīkāk neskaidro gremošanas būtību, tikai atzīmē, ka barība “izkūst un sajaucas ar miesas šķidro vielu”. [1, 268] Arī pulsējošās vakuolas darbības princips nav aprakstīts, taču autors pareizi norāda, ka “šinīs pūslīšos sakrājas no visām miesas daļām nevajadzīgi un kaitīgi šķidrums: pūslītis saraudamies izmet šos šķidrums ārā”. [1, 268]

Pēc būtības pareizi V. Dermanis raksta arī par infuzorijas tupelītes vairošanos. Taču vairošanās intensitāte aprakstā ir stipri pārspīlēta: “Tādā kārtā infuzorijas var vairoties milzīgi ātri: no vienas pašas infuzorijas stundas laikā var rasties tūkstošiem, pat miljoniem jaunu!” (Diennakts laikā tupelīte pārdalās vienreiz vai divreiz – E. V.)

V. Dermanis lasītāju grib pārsteigt, ievietojot suvoikas – sēdošas, piestiprinātas pie substrāta infuzorijas – zīmējumu un aprakstu. Jāsaka, ka mūsdienu bioloģijas mācību grāmatās skolām [32; 37] suvoikas vai tām līdzīgi dzīvnieki nav apskatīti.

Nākamā raksta virsraksts “Slieka kā zemes irdinātāja un melnzemes izgatavotāja” sniedz būtisku informāciju par slieku saimniecisko nozīmi. Rakstā skolēni no bioloģiskā viedokļa mērķtiecīgi tiek iepazīstināti ar sliekas ārējo un iekšējo uzbūvi, dzīves veidu u. c. Raksts ir veidots kā neliels stāstiņš, proti, tēva, mācīta dārzkopja, un divu skolēnu: Friča un Jēkaba pārruna par tematu četrās daļās. Pirmajā daļā bērni iepazīst sliekas uzbūvi. Vispirms saistībā ar sliekas pārvietošanos, ar tās ādas muskuļu slāņa uzbūvi un darbību. “Viņas miesa ir mīksta un šķidrām vielām pildīta. Kad pakaļdaļas riņķu muskuļi saraujas, šī miesas daļa top tievāka. Šķidrās vielas spiežas priekšgalā, kurš no tam piebriest un top garāks. Sliekas priekšgals aizstiepas gabaliņu tālāk un pieķeras dažiem grumbuļiem un citiem nelīdzenumiem. Pa to starpu pakaļējās daļas gareniskie muskuļi saraujas. No tam pakaļgals top īsāks un pievelkas priekšgalam klāt. Nu savēlkas priekšgala riņķu muskuļi. Šķidrās vielas plūst atpakaļ, pakaļdaļā. Bet priekšgals neslīd atpakaļ tāpēc, ka slieka ar muti pieķērusies nelīdzenumiem. Tā tas vienmēr atkārtojas, un pie tam ļoti ātri. Bez tam, sliekai lienot, vēl palīdz sīki

sariņi, apakšā un sānos. Neapbruņotām acīm viņus nevar redzēt, bet var sataustīt. Ar sariņu palīdzību slieka pieķeras pie dažādiem nelīdzenumiem.” [1, 269]

Raksta otrajā daļā tiek runāts par sliekas maņām, bet trešajā daļā – par sliekas pārvietošanos augsnē un slieku kā augsnes sastāva uzlabotāju. Jāsaka, ka visi šie jautājumi tiek aplūkoti pēc rūpīgi izstrādāta plāna, pats stāstījuma veids ir saistošs, salīdzinājumiem un interesantiem faktiem bagāts.

Ceturrajā daļā tiek aplūkota tārpu daudzveidība: lenteņi, cērmes, trihīnas u. c.

Arī temats par bitēm ir aplūkots līdzīgi kā iepriekšējais – aizraujoša stāstiņa veidā ar daudziem dialogiem un monologiem.

“Kā skolēni iepazīs ar bišu dzīvi” sākas ar skolēnu darbošanās aprakstu skolas dārzā, bet skolotāja – “liela biškopja” – bišu dravā. “Bites! Bites!” – iespiedzās kāda meitene un devās bēgt, ko kājas jaudāja. Bēgdama tā gaiņājās rokām un raudzīja nospiest biti, kas bija viņās matos iepinusies. Citas meitenes arī uztraucās un grasījās bēgt no dārza ārā.” [1, 272]

Skolotājs vispirms bērniem pastāsta, kā jāuzvedas bišu tuvumā, un tad, izmantojot palielināmo stiklu un kukaiņu kolekciju, iepazīstina ar bišu daudzveidību stropā (Dermanis lieto vārdu “trops”) (grāmatā ir darbabites, trana un bišu mātes salīdzinošs attēls [1, 273]), kā arī vairāki attēli ar bites ķermeņa daļu uzbūvi. Izmantojot kukaiņu kolekciju, skolēni noskaidro, ka līdzīga ķermeņa uzbūve (galva, krūtis un vēders) ir arī citiem kukaiņiem. Tātad V. Dermanis izmanto vienu no klasiskās pedagoģijas principiem – no konkrētā uz vispārīgo.

Tad skolēni iepazīst bites galvu. 274. lpp. ir darbabites, trana un bišu mātes galvas un citu ķermeņa daļu zīmējumi. “Bitei ir **pavisam piecas acis**. Divas no tām lielas un saliktas no daudz mazām, mazām actiņām. [...] “Tad jau bite var labi redzēt, ja viņai tik daudz acu,” skolēns Miežis ieteicās. – “Tā nu gan liekas, tomēr bite redz visai slikti. Ja mēs tuvojām pirkstu vai citu priekšmetu bites acīm, viņa

nemaz netaisās laisties prom.” Tam seko skolēna jautājums: “Ja bite tik slikti redz, kā tad viņa var uzmeklēt puķu ziedus?” un loģiski izrietošs skaidrojums par bites taustekļiem un to nozīmi. “[..] Bites ošanas rīks ir viņas ūsiņas jeb jūteklī. Ūsiņām ir spalviņas (raksta auņors jauc terminus “mati” un “spalvas” – E. V.) un bedrītes, kurās iestiepjas nervu diedziņi. [..] Bite un citi kukaiņi apčamda ar savām ūsiņām katru priekšmetu, kas patrāpas pa ceļam. Ja mums āda netīra, mēs slikti jūtam. Ja deguns aizķesējis jeb slim, nevaram lāgā saost. Tas pats notiktos ar bites ošanu un jušanu, ja viņas ūsiņas būtu ar putekļiem, dubļiem un citiem netīrumiem aplīpušas. Tālab bitīte bieži vien berzē savas ūsiņas gar priekškājām un noslauka no viņām katru netīrumiņu.” [1, 273–274]

Vēl tiek noskaidrota bišu saimes smaržas nozīme; ar eksperimentu norises aprakstu, kuri veikti ar skudrām, tiek noslēgts jautājuma apskats par bišu ožu.

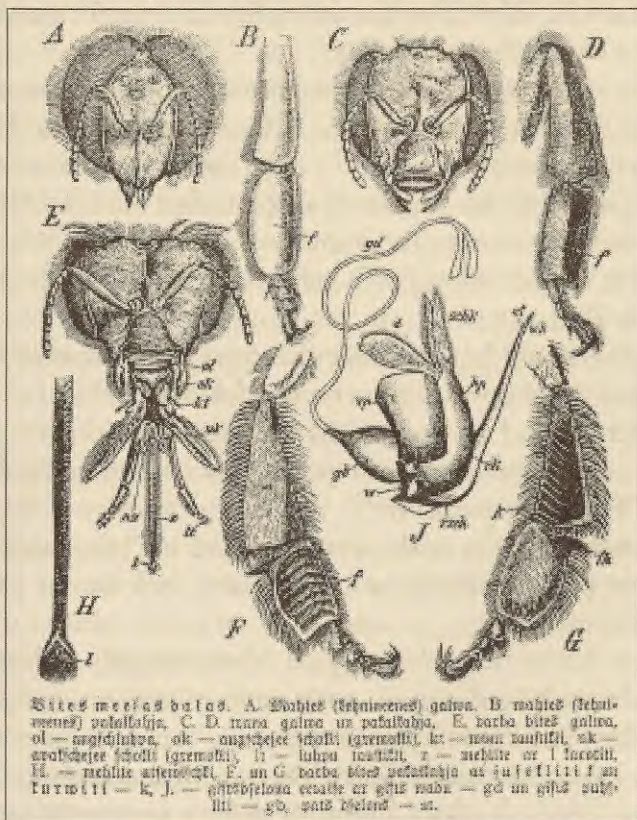
Īsi tiek aplūkota bites garšas orgāna – mēlītes uzbūve: “Mēlītei ir silītes veids, un viņa no vienas vietas maziem matiņiem apaugusi. Mēlītes gals izskatās pēc karotes. Šis gals un mazie matiņi ir īstie garšas rīki. Ja bite iebāzīs mēlītes galu ziedā vai citur, un tur nebūs lāga barības, tūliņ viņa vilks savu mēlīti ārā. Bet patīkamai barībai viņa tūliņ iesūc. Šķidrā barība pa bites mēlīti sūcas uz augšu, nonāk rīklē un beidzot kuņģī.”

Tā kā kuņģa pieminēšana izsauc lielu skolēnu interesi, skolotājs apsola ar bites iekšējo orgānu uzbūvi iepazīstināt nākamajā dienā.

Otrā dienā skolotājs ir sagatavojis bagātīgu uzskati: bites iekšējo orgānu uzbūves tabulu, bišu šūnas, vasku, medu, bišu olas un šūnas ar “vēl nepieaugušām bitēm”.

Pārrunā tiek noskaidrota bišu krūšu un vēdera ārējā uzbūve. Tad Dermanis pievēršas vienam no darbabišu darba veidiem – putekšņu vākšanai. “Bitei pakalējās kājiņas gandrīz tas pats, kas ogu lasītājam kurvītis. Vienā no pakalējo kājiņu locekļiem ir maza, iegarena dobīte, kuru sauc par kurvīti. (Sk. bildi: “Bites miesas daļas”).

Nākošais locekļītis biežām spalviņām (! – E. V.) apaudzis, viņu tāpēc sauc par suseklīti. Kad bite nolaižas ziedā saldo medu sūkt, viņa mīņājas ar savām kājiņām pa ziedu un to sapurina. Ziedu puteklīši (putekšņi – E. V.) nobirst un sakrājas pie suseklīša. Bite izlaiž no mutes medu, samērcē tanī puteklīšus un samīca tos mazās bumbiņās. Tādas bumbiņas viņa nu pielipina kurvītī. Kad abu kāju kurviši pilni, bite laižas mājās. Tropā viņas saliek samīcītos puteklīšus šūniņās un baro ar tiem jaunus bērniņus; arī pašas vecās bites barojas ziedputekļiņiem.

Bites mēģeš daļas. A. B. bites (skaidrošais) galva. B. bites (skaidrošais) pakalotāja. C. D. maza galva un pakalotāja. E. barba bites galva. F. — augstākā. G. — augstākā iekšējā iekšējā. H. — maza galva, G. — arakšātes iekšējā iekšējā. I. — lūpa iekšējā. J. — mēģe ar l. iekšējā. K. — mēģe ar iekšējā. E. un G. barba bites pakalotāja ar iekšējā un iekšējā. K. J. — gandrīz visu ar gēģe mēģe — gēģe un gēģe sūģe. I. — gēģe, gēģe iekšējā — ar.

Attēli no lasāmgrāmatas "Avots" 2. daļas par bites ķermeņa daļām
[1, 274]

Ziedputeklīšus iekrāj arī ziemas barībai. Bites aplaista puteklīšus ar medu. Medus sacietē un nelaiž puteklīšiem gaisu klāt; tā viņi aizsargāti no pūšanas." [1, 275–276] Piebildīšu, ka attēlā bišu ķermeņa daļas ir apzīmētas ar burtiem. Arī tekstā ir burtu apzīmējumi.

Taču Dermanis nemin bišu nozīmi ziedu apputeksnēšanā.

Interesanti tiek aprakstīta arī propolisa veidošana: "Bez puteklīšiem pie bites kāju spalviņām (! – E. V.) vēl pieķeras pumpuru sveķi. Šos sveķus bites sajauc ar siekalām un ar šo "usu" pielīmē vienu šūniņu pie otras, aizķītē tropā visus caurumus, ka vējš neiepus, apsmērē visus grumbuļus un nelīdzenumus stropā utt." [1, 276]

Tālāk tiek apskatīta bites gremošanas orgānu sistēma. "Saldo ziedu sulu pa mēlīti novada rīklē, no turienes barības kanālā un vēl tālāk – pirmajā kuņģī jeb guznā. Te puķu medus sajaucas ar siekalām. Nu bites atriņ medu no guznas atpakaļ un ielaiž šūniņās. Medu bites krāj bērniem un ziemas pārtikai. Visu pārējo barību līdz ar ziedu putekšņiem norij otrā kuņģī. Te barība sagremojas pilnīgi un iesūcas asinīs." [1, 276]

Šis pēdējais vārds izsauc skolēnu interesi, un skolotājs iepazīstina skolēnus arī ar asinsrites orgānu un izvadorgānu sistēmu.

Skolēni uzdod jautājumu arī par elpošanas orgānu sistēmu: elpatverēm ("elpojamiem caurumiņiem") un trahejām. Skolotājs vēl piebilst: "Tā elpo visi kukaiņi."

Vēl tiek apskatīta vasku veidošana, kā arī bišu vairošanās un attīstība ar pilnīgu pārvēršanos, spietošana, tiek runāts par sāpīgo bites dzēlienu.

Tā pēc kārtas tiek aplūkots plašs faktu materiāls no bišu dzīves.

Virzot skolēnu domu ar secīgiem jautājumiem, rodas iespēja tekstu sagrupēt sīkākās loģiskās daļās, pie tam jautājumi sakārtoti tā, ka tie izsauc interesi par katru nākamo orgānu sistēmu vai norisi organismā. Tādējādi teksta atsevišķās daļas ir savstarpēji saistītas un viena no otras izrietošas.

Raksta "Kā kukaiņi barojas no augiem un dzīvnieku miesas"

pirmajā daļā Dermanis vispirms min dažādus piemērus, kā kukaiņu kāpuri barojas ar augu orgāniem vai to daļām. “Ja lapas un saknes sabojātas, tad koks nevar vairs pietiekoši barības dabūt; tālab arī kāpuru apmaitātie koki daudzreiz nemaz nedod ziedu un augļu.” [1, 280]

Tad tiek aplūkots jautājums par lapu utu kaitējumiem atsevišķām kultūrām. Kā neprecizitāti varētu minēt šādu piebildi tekstā: “Dienu pa dienai lapas mīkstums pazūd viņu (lapu utu – E. V.) nepiepildāmos kuņģos, kamēr lapas līdz pēdējai sagrauztas.” [1, 280] Taču laputīm ir sūcēja tipa mutes orgāni!

Dermanis laputu un skudru piemērā apraksta vienu no simbiozes formām, t. s. trofobiozo: viens organisms iegūst no otra barības vielas bez kaitējuma nodarīšanas.

Ir aprakstīti arī citi piemēri. Dermanis raksta: “Nav iespējams nosaukt visus tos kukaiņus, kas pārtiek no gatavas augu barības. Viņi mājō visur: laukā, mežā, pļavā, klētī, dzīvojamās istabās. Dārzkopjiem, sakņu audzinātājiem, mežkopjiem un zemkopjiem būtu gatavas nedienas, ja viņiem nenāktu palīgā vārdes, krupji, kurmji, eži, putni un daži citi dzīvnieki. Tie milzīgā daudzumā iznīcina kaitīgos kukaiņus, viņu oļiņas un kāpurus.” [1, 281–282]

Raksta otrajā daļā Dermanis apraksta savu novērojumu par kapraču darbību, apbedot nosprāgušu vistu un dējot olas tai aiz ādas. Dermanis secina: “Tā kaprači jau iepriekš apgādā savus kāpurus ar ēdienu: bet arī viņi paši mēlojas ar apraktiem dzīvniekiem. Lai noglabātu kritošo dzīvnieku no mušām un citiem kukaiņiem sevī vien, kaprači paslēpj to zemē.” [1, 282]

Dermanis norāda uz citu līdzīgu dzīvnieku eksistenci. Min arī gaļas mušu.

Autors apraksta arī tādus dzīvniekus, kuri barojas no dzīvu dzīvnieku “miesas un asinīm”. Tādi ir dunduri, odi un jātnieciņi, pēdējos Dermanis nosauc par “gaisa bitēm” jeb “velna skroderiem”. “Visus tos kukaiņus, kas barojas no dzīvu dzīvnieku miesas un asinīm,

sauc par parazitītiem; tas nozīmē "liekēdis". Arī tie kukaiņi ir parazīti, kuri barojas ar augu lapām, no mizas, sulas un saknēm." [1, 283]

Rakstu Dermanis noslēdz ar vērtīgu pamācību – mudinājumu mācīties no dabas grāmatas un grāmatas: "Mācāties un mīlejat grāmatas, tad jums daudz kas no kukaiņu dzīves taps zināms un izprotams. Bet mēģinat arī paši kukaiņu dzīvi dabā novērot: tā, varat man ticēt, ļoti tīkama nodarbošanās." [1, 283]

V. Dermanis ir raksta "Kā zivis uztur dzīvību un rūpējas par bērniem" pirmās daļas autors. Tanī viņš lasītāju iepazīstina ar zivs ķermeņa formu, ārējo un iekšējo uzbūvi, kā arī raksta par pielāgotību dzīvei ūdenī, barošanos, vielmaiņu, vairošanos u. c. "Miesai – laiviņas veids, spuri un aste noder par airiem. Ar spuru un astes palīdzību zivs kā bulta šaujas pa ūdeni, lien dziļumā un paceļas līdz ūdens virsum." [1, 283] Pēdējo izpratnei lieti būtu noderējis zivs peldpūšļa uzbūves un darbības skaidrojums.

Zivs elpošanas sistēmas darbību palīdz izprast divi shematiski zīmējumi: "Šķērsām pārgriezts žaunu loks ar divām žaunu bārkstītēm" un "Zivs asiņu riņķošana". Žaunu uzbūvi Dermanis skaidro tā: "Zivij, tāpat kā visiem citiem dzīvniekiem, vajadzīgs gaiss. To viņa dabū no ūdens. Zivs pastāvīgi ievelk ūdeni pa muti žaunās. Tās ir mikstas bārkstītes, piestiprinātas pie līkiem žaunu kauliem (sk. bildi "Zivs žaunas"). Žaunās iestiepjas smalki, smalki asiņu trauciņi. Tālab arī žaunas dzīvai zivij sarkanas. Gaiss iesūcas no ūdens pa smalkajām asiņu dzīslīņām asinīs. Nederīgo ūdeni zivs izlaiž no žaunām ārā, paceļot žaunu vāku." [1, 283]

Temats par putniem "Ola – cālītis – putns", kā jau minēts virsrakstā, tiek aplūkots no ontogēnēzes viedokļa. Savu stāstījumu V. Dermanis sāk ar lauku bērniem zināmu gadījumu: māte ieliek kurvī vairākas olas un uz tām trīs nedēļas tup vista. Un tad izšķīlas cālīši. "Ka cālīši bij izšķīlušies no olām, to viņi gaiši redzēja. Bet kā tas noticis, tas bērniem bija nesaprotams." [1, 296]

Lai to noskaidrotu, autors vispirms liek atcerēties, kā attīstās kukaiņi un zivis no olām (ikriem), augi – no sēklām. Un nonāk pie

secinājuma: “[..] siltums ir dzīvības avots.” [1, 297] Analizējot minēto organismu attīstību, V. Dermanis min arī barības vielu nepieciešamību: “[..] dzīvība nevar būt bez barības.”

Tad V. Dermanis izskaidro olas uzbūvi (blakus lapaspusē ir vairāki secīgi ar ontogēnēzi saistīti zīmējumi) un nonāk pie secinājuma, ka barības cālītim olā ir diezgan. Nepieciešams arī siltums un gaiss. “Gaiss iespiežas olā pa caurumiņiem, kas atrodas čaumalā. Šos caurumiņus var saredzēt tikai ar palielinātāja stikla palīdzību. Ja olā neiespiestos gaiss, cālītis neizaugtu. To var it labi pierādīt. Vajaga tikai kādu no perināmām olām aplipināt ar vaskiem, kuri nelaiž gaisu cauri. No citām olām izšķīlsies cālīši, bet vaskiem aplipinātā olā cālītis neattīstīsies, ola būs vanckaris.” [1, 297]

V. Dermanis iepazīstina arī ar citiem olu perēšanas gadījumiem: siltās smiltīs, mēšlos vai inkubatorā. Min arī dzeguzi, kura dēj olas svešās ligzdās.

Izteiksmīgi salīdzina putnēnus: ligzdbēgļus un ligzdguļus.

V. Dermanis uzsver: “Putnu miesa ierīkota saskaņā ar dzīves veidu.” Raksta par plēsīgiem putniem, ūdensputniem u. c. “Putnu dzīve ir tāda, ka tie pa lielākai daļai nespēj iztikt bez spārnem un laišanās. Pa gaisu laizdamies, viņi sadabū barību; lidodami viņi glābjas no ienaidniekiem; ziemei nākot, spārni gāju putnus aiznes tālu, tālu siltās zemēs, kur tie glābjas no aukstuma un bada.” [1, 298]

Dermanis min vairākas putnu ķermeņa uzbūves īpatnības, saistītas ar lidošanas spēju: dobi, ar gaisu pildīti kauli, spēcīgi krūšu muskuļi.

V. Dermanis nosauc paipalas un irbes, kuras nav tik labas lidotājas un kuras kājām veic lielus atstatumus. Bet strausu piemin kā putnu, kurš “nemaz nespēj lidot”. “Tas ir brīnišķīgs putns! Kājas viņam garas un kailas; spārnu vietā – spalvu stumbri kā izplūktai vistai. Strauss nemaz nevar laisties. Bet viņš ir nepārspējams skrējējs: jātnieks, visčaklākajam zirgam virsū sēdēdams, nespēj strausu panākt. [..] Āfrikas iedzīvotāji pat jā uz strausa. [..] strausam ir varens

spēks, – ne velti viņš veselās četras aršinas (1 aršina – 711, 2 mm; 4 aršinas – 2844, 8 mm = 2, 8 m – E. V.) augsts! Strauss jātnieku nes tik ātri, ka vējš vien iet gar ausīm un aizraujas elpa.” [1, 299]

Aprakstā “Kā putni sagādā pārtiku un rūpējas par bērniem” V. Dermanis raksta par vietējiem un svešzemju putniem. Vispirms iztīrā dažādus putnu barošanās veidus. Nosauc cīruļus, bezdelīgas, cielavas, vālodzes – putnus, kuri barojas gandrīz vienīgi ar kukaiņiem. V. Dermaņa apgalvojums, ka “viņi ķer kukaiņus laizdamies”, nav pārāk precīzs, jo cielavas, meklējot kukaiņus, skraida pa zemi.

Kā “manīgs kukaiņu mednieks” tiek minēts dzenis.

Plēsīgie putni tiek nosaukti par “laupītāju putniem”.

“Purvju putni un peldētāji nolasa čūskas, izķer no ūdens vārdes, ķirzakas, gliemežus un citus mīkstmiešus un zivis. Sevišķi liels čūsku mednieks ir stārķis. Sagrābis mūdzi, viņš to sit tik ilgi gar akmeni vai zemi, kamēr tas nobeidzas.” [1, 300]

V. Dermanis raksta arī par ūdensputniem, kuri pārtiek no zivīm, u. c.

Apraksta otrajā daļā V. Dermanis stāsta par dažādiem putniem un to ligzdām (“līdzām”).

Bezdelīgu V. Dermanis nosauc par lielu amatnieci. “Viņa saveļ no mīkstiem māliem mazas bumbiņas un liek tās rindā, vienu rindu otrai virsū, kamēr lizda gatava. Bezdelīga samērcē katru bumbiņu siekalās. Tās, izžuvušas, piestiprina vienu bumbiņu pie otras, tāpat kā cements satur kopā ķieģeļus. Bezdelīgas apgādā arī baļķus un sijas: tie ir stādu stiebriņi un matiņi, kuri piešķir lizdai stiprumu un izturību.” [1, 300]

V. Dermanis apraksta četras svešzemju putnu ģintis: vēverīšus, kuri dzīvo Āzijā un Āfrikā un no koku lapu strēmelēm veido nokarenu ligzdu; skroderīšus, kuri mīt Indijā un kuri savas ligzdas sašuj no koku lapām; kādu zvirbuļu sugu, kuri veido daudzas ligzdas zem viena jumta; cekulainos kaziķus no Dienvidamerikas, kuri veido voilokam līdzīgas ligzdas.

Rakstā “Ērmoti zīdītāju kustoņi” tiek iepazīti savdabīgi Austrālijas dzīvnieki: ķengurs un pīlknābis. Ķengura raksturojums ir šāds: “Viņam

Skulptūra. Džingā dzīvnieki.

Attēls no lasāmgrāmatas "Avots". Ķenguri [1, 327]

ir īsas priekškājas un ļoti garas pakaļkājas. Pavēderē dzīvniekam bija prāva ādas soma. Savādais dzīvnieks zobiem plūca zāli un plēsa no krūmiem lapas. Brīžiem viņš atsēdās uz pakaļkājām un atbalstījās uz resnās, cietās astes."

Pīļknābis savukārt "izskatījās pēc kurmja un bij tērpies pelēki melnā, biežā spalvu (! – E. V.) uzvalkā. Bet galva šim kustonītim bij tik jocīga, ka tiešām jāsmejas: purna vietā bija īsts putna knābis, – tāds kā pīlei". [1, 326]

Dzīvnieku ārējās uzbūves aprakstam seko abu minēto dzīvnieku iepazīšanās un saruna.

Ķengurs, norādījis, ka pīļknābim nav nemaz zobu, jautā, kā tas sakož barību.

Pīļknābis skaidro: "Zobu man nevajaga. Es ēdu tikai mīkstu barību: tārpus, kāpurus, mīkstmiešus un dažus ūdens dzīvniekus. Barību es noriju dzīvu vēderā, kur tā it brangi sagremojas." [1, 326–327]

Atbildot uz ķengura jautājumu par barošanos ar ūdens dzīvniekiem, pīļknābis liek apskatīt viņa kājas: "Man ir stipri kāju pirksti,

starp kuriem izstiepusies peldu plēvīte. Ar savu ķepu es airējos ne sliktāki, kā airinieki ar airiem. Bet ar knābi es peldot meklējos pa ūdens dūņām un stiepu arī katru mīkstu dzīvnieciņu, kuru tik varu pievarēt.” [1, 327]

Tam seko saruna par pīļknābja mājokli upes krastā ar divām izejām: viena – ūdenī, otra – sauszemē; par iespējām viegli noslēpties no ienaidniekiem. Ķengurs, norādot, ka tas neslēpjas no ienaidniekiem, saka: “Mēs noskrejam visčaklāko zirgu.” [1, 328]

Tad saruna ievirzās par ķengura somu un mazuļiem tajā. Savukārt pīļknābis stāsta par olu dēšanu. Tad abi atskārst, ka savus mazuļus tie vienādi baro ar pienu.

Pīļknābis vēl piemin sev radniecīgo Austrālijas ehidnu, kuri starp kāju pirkstiem nav peldplēves un tāpēc tā nevar peldēt. Taču ehidnai ir knābis, tās mīļākā barība ir skudras: “Ar savu garo, lipīgo mēli mana radniece ķer skudras: iebāž mēli skudru pūznī un gaida tik ilgi, kamēr skudras aplīps ap mēli.” [1, 328] Vēl pīļknābis, pieminot dzīvnieku evolūciju, piebilst, ka “priekš gadu tūkstošiem virs zemes dzīvojuši daudz mūsu tuvu radnieku. Daži bijuši milzīga auguma. Ar laiku viņi visi izmiruši”. [1, 328]

Interesantā saruna apraujas vienā acumirkli: nāk mednieks un abi runātāji pazūd – ķengurs lecot, bet pīļknābis “iešmaucas alā”.

Plaša informācija ir sniegta rakstā “Dzīvnieku ziemas miegs un vasaras guļā”. “Ziemu guļot, siltasiņu dzīvniekiem miesa sastingst, sirds pukst nedzirdami, elpa maz manāma. Viņi nav nomiruši, bet ir, kā saka, pusdzīvi, pamiruši. Siltasiņu dzīvniekiem asinis rit gausāk. Ziemas laikā viņu miesa patērē tos taukus, kas vasaru sakrājušies. Pavasarī dzīvnieki pieceļas vāji, izdēdējuši un tikko var kājas vilkt. Paiet vairāk dienu, pat nedēļu, līdz tāds nonīcis kustonis atspirgst.” [1, 329]

Dermanis nosauc tos dzīvniekus, kuri guļ ziemas miegu – zīdītājus (lāci, ezi, sikspārni), gliemežus, tārpus, kukaiņus u. c.

Salīdzinājumam Dermanis pievēršas dzīvniekiem, kuri dzīvo zemeslodes karstākajās vietās. “Laba tiesa ir tādu dzīvnieku, kuri lielā

karstumā sastingst, pamirst un guļ tik ilgi, kamēr tos atdzīvina lietus.”
[1, 329]

Kā pēdējais temats zooloģijas nodaļā ir “Kustoņu jūtas, prāts un dabas dzinekļis”. Raksts sastāv no trim daļām. Pirmajā daļā V. Dermanis piemin, ka “[..] daudzos kustoņu darbos manāms prāts, domāšana”. [1, 330] Kā piemērus min suni un zirgu, kuri pazīst un mīl savus saimniekus. Kā atbilstīgu dzīvnieku Dermanis nosauc ziloni un apraksta kādu atbilstības piemēru.

2. daļā V. Dermanis cenšas pierādīt, ka dzīvniekiem ir prāts. Raksta par kaķa došanos medībās, par vilku prasmi sarīkot medības, līdzīgi cilvēkiem.

Dermanis raksta arī par dzīvnieku prasmi mācīt savus mazuļus. Piemēram, min ievērojamā krievu rakstnieka Tolstoja novērojumu par to, kā vecais vilks mācījis jaunajam nest laupījumu.

Piemin arī kaķus, vistas u. c. dzīvnieku nodarbes, apmācot mazuļus.

“Lielu uzmanību un saprašānu kustoņi izrāda pret ienaidniekiem aizstāvoties.” [1, 331]

Minējis atsevišķus piemērus, Dermanis secina: “Redzam tāpat, ka kustoņi daudz ko saprot, daudz ievēro un atmin; no piedzīvojumiem viņi pavairo un paplašina savas zināšanas un izlieto tās dzīvē savā labā.” [1, 331]

Kā pēdējais jautājums tiek aplūkots dzīvnieku instinkts (“dabas dzinekļis”), “skubinājums, kurš vada kustonis uz zināmu derīgu mērķi, bet šo dzinekli kustonis nesaprot, neapzinās”. [1, 331] Dermanis min daudzus instinkta piemērus: jēri, pirmoreizi izlaisti ganībās, sāk plūkt zāli; kaķēni, mazi atšķirti no mātes, zāli neēdīs, bet medīs peles; pīlēni, kurus izperējusi vista, jau otrajā dienā dosies ūdenī u. c.

Dermanis raksta: “Instinkts dzīvniekiem ir īsts sargeņģelis. Viņš tos izsargā no briesmām un redzamas nāves.” [1, 332]

Ar ko interesanta V. Dermaņa rakstu kopa par dzīvniekiem? Pirmkārt, tā daļēji nodrošina zooloģijas zinātnes pamatu apguvi.

Otrkārt, iepazīstot atsevišķus objektus, rodas iespēja salīdzinājumos izzināt dzīvnieku ontogēneses likumības un pat atsevišķus faktus no filogēneses. Treškārt, ar iespēju iegūt informāciju ne tikai par Latvija mītošiem dzīvniekiem, bet arī par svešzemju, salīdzināt to uzbūvi, dzīvības norises un etoloģiju. Ceturtkārt, māca dzīvot saskaņā ar vidi.

Dermanis balstās uz skolēnu pieredzi un zināšanām. Autors saprotami skaidro dzīvnieku organismu uzbūvi, atsevišķu ķermeņa daļu, orgānu un orgānu sistēmu nozīmi saistībā ar to funkcijām un to savstarpējām sakarībām, kā arī ar vidi, kurā dzīvnieks dzīvo. Tā skolēni apgūst jaunus faktus un atrod par it kā jau labi zināmo jaunu informāciju. Vienlaicīgi rodas iespēja faktus apkopot noteiktā sistēmā, gūt zināšanas par parādībām, to cēlonību, par likumībām un sakarībām.

Mācību viela izkārtota pārdomāti un secīgi pēc noteikta plāna. Grāmatas sastādītājs ir domājis par darba organizācijas sistēmu: virsraksti ir tumšākā drukā, numurēti. Savukārt V. Dermanis, izmantojot romiešu un arābu ciparus, rakstus sadala sīkākās daļās. Atsevišķi jaunie termini ir izcelti ar retinātiem burtiem. Mācību vielas izkārtojums un izklāsta daudzveidīgā forma ir saistoša, kas rosina skolēnu interesi. Dermanis ir ievērojis postulātu, ka "piemērojot zinātni bērnu psihikai, zinātniskā viela sniedzama lasāmās grāmatās populārā, dzīvā, pat dramatiskā apstrādājumā". [43, 237] Patiesi, daudzveidība izklāstā pārsteidz, piesaista, ieinteresē, intriģē.

Dermanis mācību vielu ir sniedzis apraksta vai pat īsstāsta veidā, kurā darbojošās personas ir tēvs vai skolotājs, kurš māca; skolēni, kuri apgūst kādu tematu; vai arī dialogus veido paši dzīvnieki u. c. Šī pieeja nav jauna. Līdzīgi grāmatā "*Naturgeschichte für Kindern*" (1778) to darīja arī vācietis Georgs Kristiāns Rafs. [56, 27–28]

Piebildīšu, ka dažos rakstos Dermanis aicina skolēnus novērot dabu un tās parādības, apraksta arī dažus eksperimentus.

Teksts ir papildināts ar ilustrācijām, jo "ilustrācija ir līdzeklis,

kauču visai nepilnīgs, atsegt bērnu priekšā dabas daiļumus, uzskatīgi, konkrēti attēlojot dabas parādības vai priekšmetus, kuri tādā kārtā dzīvāki nodarbina fantāziju un dziļāki iespēžas atmiņā. Neviena no līdzšinējām latviešu lasāmām grāmatām nav tik bagātīgi rotāta ilustrācijām kā "Avota" 2. daļa". [43, 238] Dermaņa raksti ir ilustrēti ar attēliem, liekas, aizgūtiem no grāmatām svešvalodās. Pie dažiem attēliem ir arī grūti salasāmi autoru paraksti vai iniciāļi.

Ievērības cienīgi ir izzināmo objektu reālistiskie zīmējumi, kuri sniedz uzskatāmu informāciju par dzīvnieku ārējo veidolu, piemēram, bites: trans, bišu māte un darbabite 273. lpp., lapu utis 281. lpp., kaprači un jātnieciņš 282. lpp., stagari 285. lpp., strauss 298. lpp., pīlknābis 326. lpp., ķenguri 327. lpp. Šie attēli veicina pamatīgāku mācību materiāla uztveri un iegaumēšanu. Tie ir arī teksta mākslinieciskā komponente. Manuprāt, skolēniem mazāk piemēroti ir atsevišķu smalki detalizētu ķermeņa daļu zīmējumi (piemēram, "Bites miesas ķermeņa daļas" 274. lpp.), kuri parasti papildina augstskolu studentu mācību literatūru.

Jāpiebilst, ka atsevišķos V. Dermaņa rakstos ir zinātniskas neprecizitātes un pat kļūdas. Svešzemju dzīvnieku apraksti saņem pelnītu kritiku: "[..] derēja [..] vairāk ievērot bioloģisko redzes viedokli. Tas visvieglāk izvedams, ja mācību sākt ar tādiem augiem un dzīvniekiem, kurus skolēni paši var aplūkot, novērot viņu dzīvi, piemērošanos apkārtējiem apstākļiem utt. Līdz ar to būtu sasniegts vēl viens nolūks: skolēni vispirmā kārtā jāiepazīstina ar viņa vistuvāko apkārtni. Bet "Avota" sastādītāji raksta par visādiem neredzētiem brīnumiem, skolniekam neatliek nekas cits kā brīnīties (nodaļa par dzīvniekiem)." [44]

Nodaļā "No tumsības pie gaismas" ir ievietoti septiņi V. Dermaņa raksti, galvenokārt par kultūrvēsturiskiem, tehniskiem jautājumiem, piemēram, "Kā cilvēki iemācījās rakstīt un drukāt", "Kā radās mašīnas", "Telegrafs un telefons". Taču ir arī raksti, kuri ir interesanti no dabaszinību un pedagoģijas viedokļa.

Raksts "Kā senie cilvēki un mežoņi rūpējās par savu uzturu" sākas ar skolotāja Ozola un viņa dēlu Jāņa un Nikolaja sarunu par pirmatnējo cilvēku dzīvi. Tiek noskaidrots, ka pirmatnējie cilvēki dzīvoja alās, augstos kokos; ēda augļus, saknes un dažādus dzīvniekus: gliemežus, kukaiņus, tārpus u. c. Tad iemācījās ķert zivis un medīt zvērus. Par zemkopības sākumiem V. Dermanis raksta: "Ar laiku viņi arī noskatījās, ka augļos ir sēklas, kuras uzdīgst un dod jaunu augu. Cilvēki nu izlasīja augļu sēklas un sāka dēstīt zemē." [1, 373] "Sākumā iebāza sēkļu zemē tāpat ar roku, tāpat arī izberzēja no vārpām graudus. Ar laiku cilvēki iemanījās zemi uzirdināt ar koka nūju, žagaru, kaulu vai citu smailu priekšmetu. Patagonieši Amerikā uzar zemi ar koka kāsi, pie kura piestiprināta asa akmeņa šķila." [1, 374]

Viens no zēnu jautājumiem saistās ar lopkopības vēsturi. Skolotājs atbild, ka ar lopkopību cilvēki sāka nodarboties tikai tad, kad iemācījās iegūt uguni. Tam seko stāstījums par uguns iegūšanas dažādiem veidiem, par ēdiena gatavošanu uz uguns, par traukiem ēdiena gatavošanai. Par traukiem izmantoja: gurķu mizas, riekstu čaumalas, gliemežvākus, dzīvnieku galvaskausus, putnu olu čaumalas. Stāstījums izsauc lielu izbrīnu. "Mežoņi neturēja tādus traukus virs uguns. Viņi mēģināja citādi dabūt verdošu ūdeni. Patagonijas mežoņi vēl tagad vāra ūdeni gurķa mizā, kuru ieliek karstos pelnos. Daudz mežoņu met ūdenī karstus akmeņus, kamēr ūdens sāk vārīties." [1, 376] Tam seko stāstījums par trauku izgatavošanu no metāla, tiek pieminēts bronzas un dzelzs laikmets. Tiek runāts arī par ieroču izgatavošanu, amatniecības un tirdzniecības attīstību.

Raksta noslēgumā ir šāds secinājums: "[.] cilvēki soli pa solim izgudro sevim ieročus, iemācās dažādus amatus. Viņu dzīve caur to top vieglāka. Cilvēkam vairs nevajaga visu mūžu pavadīt rūpēs par uzturu. Viņam atliek vaļas domāt, mācīties, iepazīties ar dabu, attīstīties." [1, 380] Raksts ir bagātīgi ilustrēts.

Minētais raksts un attēli rosina skolēnu iztēli, jo tanī ir izklāstītas cilvēka ikdienas vajadzības pēc uztura, pie kam saistošā vēsturiskā

skatījumā. Daba, cilvēks, viņa darbs un cīņa par eksistenci ir raksta pamatmotīvs.

Dabaszinātniska ievirze ir arī Dermaņa rakstam "Spožas zvaigznes tumsībā", kurā risinās mūka Pētera un jauna cilvēka Vicentija sarunas 1633. gadā ap Galileja tiesāšanas laiku. Vispirms tiek pārrunāts par inkvizīcijas upuriem: baznīcas reformatoriem Janu Husu (ap 1371–1415) un Džirolāmo Savonarolu (1452–1498), ievērojamiem dabaszinātniekiem Džordāno Bruno (1548–1600) un Galileo Galileju (1564–1642).

Tiek apspriesta Nikolaja Kopernika (1473–1543) heliocentriskās hipotēzes būtība grāmatā "Debess spīdekļu griešanās". "Šīnī grāmatā Koperniks izskaidroja, ka zeme un planeti jeb gāju zvaigznes griežas ap sauli, bez tam zeme griežas ap savu asi, no kam rodas diena un nakts." [1, 391]

V. Dermanis raksta: "Mūsu dienās visa pasaule var lepoties ar slaveno **Galileo Galileju**. [..] Tas ir dabas pētnieks un liels astronoms. Viņš izgudroja **termometru**, ar kura palīdzību var izmērot siltumu. Bet vislielāko slavu ieguvuši Galileja zvaigžņu pētījumi.

Viņš 1609. gadā izgudroja teleskopu. [..] Galilejs ar teleskopa palīdzību atrada jaunus debess spīdekļus, daudz ko saredzēja debess plašumā, ko citi nevarēja saredzēt. Viņš ar teleskopa palīdzību ieraudzīja uz mēneša kalnus, augstākus nekā kalni virs zemes. Viņš ar teleskopu saredzēja piena ceļā (putnu jeb gāju ceļš) pie debesīm zvaigznes un pierādīja, ka piena ceļš sastāv no neskaitāmi daudz zvaigznēm. Galilejs saskatīja arī ar teleskopu, ka uz saules ir plankumi. [..] Saules plankumus novērojot, Galilejs pārliecinājās, ka saule griežas ap savu asi, tāpat kā mūsu zeme." [1, 392]

Lapasusi Dermanis velta Galileo Galileja liktenim, tam, ka 69 gadu vecumā viņš ir mocīts un ka viņam ir nācies atteikties no savas mācības. Mūks saka: "Bet mums [..] nav jākaunas par Galileju. Mums jānosarkst par tiem inkvizīcijas tiesnešiem, kuri iedrošinājās slaveno astronomu tā pazemot. Bet viņi ar to nekā nav panākuši.

Galileja mācības neapspiedīs. [...] Būs laiks, kad cilvēki varēs pētīt patiesību, un neviens viņus par to neuzdrošināsies cietumos mest un sartos dedzināt. Tādiem vīriem kā Husam, Kopernikam, Bruno'am un Galilejam nākotnē pīs lauru vainagus un cels krāšņus pieminekļus." [1, 393]

Vicentijam pēc stāstījuma noklausīšanās "auga vēlēšanās visiem spēkiem censties uz priekšu, reiz dienās sludinot patiesību, un karot pret gara tumsonību".

Rakstā ir vairāki atsevišķu terminu zemsvītras skaidrojumi, piemēram: "Teleskops – stobrs, kurā vairāk stiklu ierīkoti. Ar teleskopu var gaiši saredzēt tālus priekšmetus. Priekšmeti, teleskopā uz tiem lūkojoties, izliekas daudz tuvāk nekā patiesībā." [1, 391]

Ir ievietotas Kopernika un Galileja ģimenes.

Ar ko šis raksts atšķiras no citiem Dermaņa rakstiem? Tanī ir sniegta nozīmīga vēsturiska informācija par zinātnes atziņu attīstību viduslaikos un par izcilām personībām un viņu zinātniskiem atklājumiem. Sniegts ieskats par Romas Katoļu baznīcas tribunāla – inkvizīcijas darbību, apkarojot ķecerību, proti, no reliģiskām doktrīnām atšķirīgos uzskatus. Vienlaicīgi autors rada emocionālo fonu lasītāja zinātkārei un pašizglītībai: veido pozitīvu attieksmi pret zināšanām un negatīvu pret gara tumsonību.

Pēdējais raksts nodaļā "No tumsonības pie gaismas" saucas "Bez gaismas nav dzīvības!". Tas ir veltīts izglītībai ārzemju skolās. Par to kādās viesībās stāsta skolotājs Lielups, kurš daudz kur ir bijis un daudz ko redzējis. Tiek nosauktas valstis: Vācija, Zviedrija, Dānija, Anglija, Šveice, Ziemeļ-Amerikas Savienotās Valstis, kur visi pieaugušie prot lasīt un rakstīt. Tiek minētas valstis, kurās tautskolas ir par brīvu un kurās – par maksu un norādīts, ka vecākiem bērni obligāti ir jāsūta skolā. Ja to nedara, draud sods.

Lielups sīkāk stāsta par Šveices skolām, par to iekārtojumu u. c. "Bet kaut kas ļoti pacildinošs ir Šveices skolēnu **ekskursijas jeb ceļojumi**. Vairāk reiz gadā skolotāji ar saviem skolēniem izbrauc kaut

kur uz kalniem, pie skaistajiem ezeriem, no laukiem dodas uz pilsētām. Savā ceļojumā skolēni iepazīstas ar dabu, bauda dabas jaukumus, apmeklē fabrikas, izskatās tur mašīnas utt. Bērni atgriežas no ceļojuma ar daudz jaunām zināšanām, spirti un dzīvības pilni.” [1, 407]

Tiek pārrunāti vēl ārzemju skolās apgūstamie mācību priekšmeti un mācību ilgums. “Lielākā daļa, skolu nobeiguši, uzcītīgi turpina savu izglītību. Izglītības turpināšanai ir izdevība uz katra soļa.” [1, 408]

Tālāk saruna ievirzās par grāmatām, avīzēm, bibliotēkām, par lekcijām (“tautas priekšlasījumiem”), par Berlīnes biedrības “Urania” darbību izglītības izplatīšanā tautai (“[...] milzīga zāle sapulcēm un priekšlasījumiem, plaša bibliotēka, istabas ar dažādiem instrumentiem un mašīnām.” [1, 409]), tiek aprakstīta arī prof. Meijera lekcija par pasaules attīstību, kurā izmantoti augu, dzīvnieku, Zemes virsas un minerālu diapozitīvu demonstrējumi. Tiek pārrunāta arī tautas universitāšu darbība.

Rakstu noslēdz skolotāja Lielupa (arī raksta autora Dermaņa) atziņas par izglītību: “Izglītība nav cilvēkam par ļaunu. Izglītība cilvēku paceļ, attīsta viņa prātu, izdaiļo, izkopj viņa jūtas. Izglītība cilvēkam dod prieku un apmierinājumu. Izglītots cilvēks pavada savu brīvo laiku, grāmatas lasīdams, priekšlasījumus apmeklējams. Laimīgs tas, kam grāmatas vismīļākie draugi, kas pats cenšas pēc gara gaismas un grib to izplatīt starp citiem. Es jums saku: bez gara gaismas nav dzīvības! Visur es pārliecinājos, ka tur, kur cilvēki izglītoti, valda arī dzīvība! Tur krustām un šķērsām iet dzelzceļi, tur fabrikas, tur cilvēki saražo daudz mantu, tur labāki pelna nekā neizglītotos apgabalos. Un saku: vai Džems Vats būtu izgudrojis tvaika mašīnu bez izglītības? Vai Juris Stefensons (Džordžs Stīvensons – E. V.) būtu pratis taisīt dzelzceļus, ja viņš cauru mūžu nebūtu dzinies pēc izglītības? Mums nebūtu ne telegrāfa, ne telefona, ne mašīnu, ne fabriku, ne tvaikoņu un dzelzceļu, ja cilvēki nebūtu centušies izpētīt dabas spēkus. Un dabas izpētīšana jau arī pieder pie izglītības. Jā, cien. kungi, bez gara gaismas, bez izglītības nav dzīvības!” [1, 410]

Cits skolotājs piemetina, ka katra cilvēka pienākums rūpēties,

lai it visur iespīdētu gara gaisma un izbeigtos nezināšana un gara tumsība.

Visumā laikabiedri pozitīvi vērtēja lasāmgrāmatu "Avots". Tā A. Jende Rīgas Latviešu biedrības Zinības komisijas vasaras sapulcē 1908. gada 17. un 18. jūnijā nolasīja referātu par "pedagoģiskām grāmatām". Referāta atreferējums ir sniegts laikrakstos "Rīgas Avīze" un "Latvija". "Gala spriedums: atskaitot daiļliteratūras trūkumu, "Avots" ar savu bagāto un zinātnisko saturu šimbrīžam vislabākā latviešu lasāmā grāmata." [21]

Taču bija arī citi viedokļi. Tā recenzents, kurš "Rīgas Apskatā" parakstījies ar J., ir minējis "Avotā" konstatētās nepilnības. Viņš uzsver: "Šis darbs maz ko piedos pie tā, kas jau padarīts. Nav augstāk stādams par Zeiferta (Teodors Zeiferts; 1865–1929 – E. V.) "Rakstu kamolu" un Abula (Pēteris Abuls; 1860–1926 – E. V.) "Skolas Druvu", ja arī negribētu otrādi teikt." [20]

Skolotājs raksta: "Pie labākiem pieder gabali, kas tulkoti vai pārstrādāti pēc Vahterova (Vasīlijs Vahterovs (1853–1924), krievu pedagogs, tautas izglītības darbinieks. Darbi pedagoģijas teorijā, sākumskolas mācīšanas metodikā, mācību grāmatu autors – E. V.). Arī daži Rītiņa raksti minami ar atziņu. [...] Zinātniskā daļa nav svabada no dažādām nepareizībām un paviršībām [...]" [44]

V. Dermanis un V. Teikmanis – Čārlza Roberta Darvina ideju propagandētāji

Č. R. Darvins (1809–1882) bija angļu zinātnieks, kurš izstrādāja moderno evolūcijas teoriju un vienlaicīgi ar Alfredu Raselu Vollesu (1823–1913) izvirzīja dabiskās izlases principu.

1831.–1836. gadā, strādājot par dabaspētnieku uz Lielbritānijas karaflotes kuģa "Beagle", Darvins veica pētījumus Dienvidamerikā un Galapagu salās. 1859. gadā pētījumu rezultātus viņš apkopoja

grāmatā “*On the Origin of Species by Means of Natural Selection, or the Preservation of Favoured Races in the struggle for Life*”. Grāmatas pirmais metiens – 1250 eksemplāri – tika izpirkts jau pirmajā dienā. Grāmata ir tulkota daudzu tautu valodās. [19, 95]

Šis Darvina darbs iezīmēja visbūtiskāko pavērsienu domāšanā, dabaszinātņu attīstībā un filosofiskajos secinājumos. [23, 363]

Lūk, daži atzinumi par Darvina paveikto: “Viņš nebija pirmais, kas domāja par evolūciju, un viņa lielākais ieguldījums bija tas, ka viņš šo ideju uzskatīja par ļoti nozīmīgu un savāca milzīgu daudzumu evolūcijas pierādījumu.” [15, 20]

Darvins nonāca pie secinājuma, ka īpatņi cīņās par eksistenci apstākļos iet bojā selektīvi; īpatņu izdzīvošanas vidējie rādītāji ir atkarīgi no tām nedaudzajām īpatnībām, ar ko katrs īpatnis atšķiras no visas īpatņu kopas. Dabiskās izlases princips kā evolūcijas vadošais un virzošais faktors vairāk nekā 140 gadu kalpo par evolūcijas teorijas pamatu. Darvina ģenialitāte bija tanī, ka viņš no dabas sarežģīto atkarību un parādību kopuma prata izcelt un novērtēt izlases kā galvenā evolūcijas faktora lomu. [57, 10]

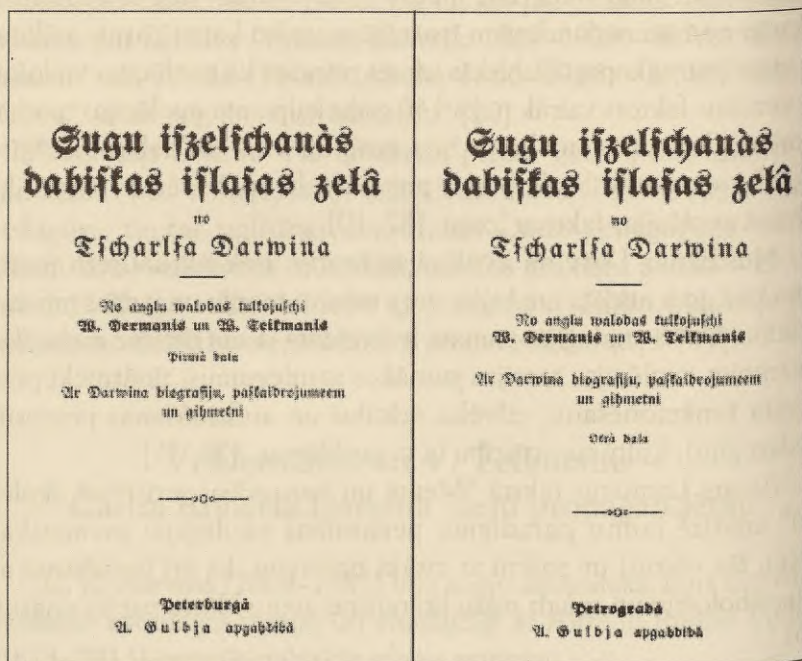
Mūsdienās Darvina evolūcijas teorija tiek aktualizēta jaunā kontekstā, jo ir atklāta analogija starp minēto teoriju un izziņas procesa attīstību. Uz šīs analogijas pamata ir izveidota jauna zinātne *memetika*. Izmantojot evolūcijas teorijas jaunākos sasniegumus, zinātnieki pēta saprāta funkcionēšanu, cilvēka mācību un audzināšanas procesus (pedagoģiju), kultūras attīstību u. c. problēmas. [26, 31]

Aivars Lasmanis rakstā “Meme un personības attīstības ekoloģija” analizē jaunu paradigmu personības ekoloģijā: memetikas pieeju, tās vēsturi un saikni ar citām zinātnēm, kā arī iepazīstina ar ontopsiholoģiju un sniedz plašu literatūras avotu klāstu par šo zinātni. [26]

Č. R. Darvina grāmatas “*On the Origin of Species by Means of Natural Selection, or the Preservation of Favoured Races in the struggle for Life*” pirmā daļa latviešu valodā pirmoreiz iznāca 1913. vai 1914. gadā

(titullapā izdošanas gads nav norādīts, dažādos avotos ziņas atšķirīgas), bet otrā daļa – 1915. gadā Pēterburgā (Petrogradā), grāmatizdevēja Anša Gulbja (1873–1936) apgādībā grāmatu sērijā “Universālā bibliotēka”. Tulkojumu no sestā, “stipri pārlabotā un papildinātā” angļu izdevuma veica BSS skolotāja Eistaķija Līčiša audzēknis Vilis Dermanis un zvērinātais advokāts Voldemārs Teikmanis (1871–1918), un tas iznāca ar nosaukumu “Sugu izcelšanās dabiskas izlasas ceļā”.

Ko nozīmē uzņemties zinātniskā darba tulkojumu? Neapšaubāmi, ir jābūt ļoti labām tulkojamās svešvalodas un dzimtās valodas zināšanām, labi jāpārvalda zinātniskā darba teorētiskās nostādnes, to skaitā jāizprot tekstā sastopamo jēdzienu būtība un jāprot ar tiem

Č. R. Darvina grāmatas “Sugu izcelšanās [..]” pirmā izdevuma latviešu valodā 1. un 2. daļas titullapas

saprātīgi operēt, brīvi abās valodās ir jāpārvalda zinātniskā terminoloģija. Tulkotājam, veidojot katru teikuma konstrukciju, ir jābūt ļoti rūpīgam un apdomīgam, ar atbildību un pietāti ir jāizturas pret autora darba stilu. Ir jābūt arī literārām dotībām.

Nenoliedzami, V. Dermanim un V. Teikmanim daudz no še uzskaitītā bija. Taču vislielākās grūtības sagādāja adekvātas zinātniskās terminoloģijas trūkums latviešu valodā.

Jāatzīmē, ka Krievijā līdz 1913. gadam Darvina darbi tika tulkti vairākkārt. Jau 1865. gadā S. Račinska tulkojumā iznāca "*Происхождение видов путем естественного отбора*". Rakstu izlases iznāca 2 sējumos (1895–1896), 4 sējumos (1896–1901), 8 sējumos (1907–1908), 6 sējumos (1909–1913).

Latviešu lasītājus ar Darvina personību 1893. gadā rakstā "Darvins un viņa mācība" grāmatas "Sēta, daba, pasaule" 8. burtnīcā (39.–55. lpp.) iepazīstināja Oskars Voits. 1907. gadā iznāca provizora Voldemāra Kirhenšteina (1880–1912) "Darvins un darvinisms", J. Davidsona "Lielais dabas likums. Drusciņas iz dabas zinībām" un E. Hekela "Cilvēka izcelšanās un darvinisms". 1908. gadā R. Makstis publicē "Darvins un attīstības teorija". 1909. gadā Rīgā iznāca vēl viens E. Hekela darbs "Cīņa par attīstības ideju", bet Liepājā kāda Fr. E. "Darvins un viņa mācība". 1911. gadā iznāca K. Timirjazeva lekcijas "Darvins un viņa mācība" tulkojums latviešu valodā. 1914. gadā J. Urdziņa tulkojumā no angļu valodas tika publicēts Darvina darbs "Ugunszeme. Ceļojums ap pasauli ar kuģi "Bigls"". Grāmatu izdeva Limbažos, izdevējs P. Stumps. Jesens ir izdevis V. Lunkeviča "Cīņa uztura dēļ". Izdošanas gads nav zināms.

Sakarā ar Č. R. Darvina simto dzimšanas dienu 1909. gadā par viņu preses izdevumos latviešu valodā bija daudz publikāciju: tulkojumu no svešvalodām un oriģinālrakstu. Piemēram, Jānis Rācenis rakstu sērijā žurnālā "Izglītība" aplūkoja evolūcijas ideju darvinismā. Atsevišķi autori, piemēram, Nātre [E. Kurševic] un A. Panekoks, Darvina mācību saistīja ar Kārļa Marksa revolucionārajām nostādņēm.

Nenoliedzami, līdzīgi domāja arī Vilis Dermanis – marksisma ideoloģijas aktīvs propagandētājs un viens no grāmatas “Sugu izcelšanās [...]” tulkotājiem.

Šīs nostādnes atklājas V. Dermaņa sarakstītajā Č. R. Darvina biogrāfiskajā skicē. Dermanis raksta: “Darvina lielais un mūžam nemirstīgais nopelns ir tas, ka viņš dabiskās evolūcijas idejas stingri formulēja, attīstību dabā nostādīja uz stingriem, dabiskās izlasas un pašuzturas cīņas likumiem, tādējādi radīdams lielisku kopainu par **organiskās** pasaules izcelšanos un attīstību. Līdzīgi tam, kā sabiedrībā pirms pamazām notiekas pārgrozības un tad kā šo pārgrozību rezultāts nāk revolūcijas, kas pamatīgi pārtēlo visu sabiedrisko iekārtu, tāpat “Sugu izcelšanās”, kuras idejas nobrieda pamazām, izdarīja veselu revolūciju dabas zinātnēs. Tā deva nāvēģu triecienu vecajam uzskatam, kurš mācīja, ka visas kustoņu un augu formas esot atsevišķi, pārdabiska spēka radītas. Šo uzskatu vietā nu nodibinājās evolucionārais viedoklis, pēc kura viss organiskā dabā radies dabiski, no vienkāršākiem elementiem, mūžam pārveidojies un attīstījies par komplicētāku, sarežģītāku. Pārdabiskajam dzīvajā dabā vairs nebij vietas.” [8, 9–10]

Vilis Dermanis raksta arī par Č. R. Darvina darbu vēsturisko nozīmi: “Mūsu dienās nav iespējams nodibināt zinātnisku pasaules uzskatu bez modernajām dabas zinātnēm, tā tad arī – bez Darvina vadošajām idejām, kas izpaudušās viņa nemirstīgajos darbos – “Sugu izcelšanās” un “Cilvēka izcelšanās”. Evolūcijas, attīstības principi, kurus tik ģeniāli un plaši pierādījis Darvins, var gan būt nepatīkami un kaitīgi tām konservatīvajām šķirām un grupām, kas baidās no katra sabiedriska progresa un jauniem uzskatiem. Bet šie principi var nest tikai labu demokrātiskajām aprindām un tai šķirai, kurai pieder visa nākotne. Pārlicība par visu lietu dabisko attīstību var tik zudināt aizspriedumus, dragāt vecus, progresam nederīgus uzskatus un līdzināt ceļu jaunu demokrātisku ideju piesavināšanai. Šāda loma piekrituse Darvina darbam “Sugu izcelšanās”, un šī loma viņam piekritīs arī turpmāk, tālā nākotnē.” [8, 12]

Vilis Dermanis ir iztulkojis Darvina "Sugu izcelšanās [..]" pirmo līdz ceturtajai nodaļai un desmito līdz trīspadsmitajai nodaļai, bet V. Teikmanis – piekto līdz devītajai nodaļai, četrpadsmito un piecpadsmito nodaļu. "Tulkojums terminu un stila ziņā saskaņots cik vien tas iespējams, strādājot diviem tulkotājiem pie viena darba." [8, 4] "Tulkojums ir pilnīgs, cik vien iespējams tuvu oriģinālam," raksta tulkotāji. "Zooloģijas un botānikas terminoloģijas (nosaukumu) ziņā kur vien bija iespējams lietojām latviešu nosaukumus, lai gan Darvins bieži lietojis latīņu apzīmējumus tūrā vai mazliet pārangļotā formā, piem., mammals (zīdītāji), vertebra (mugurkaulnieki) u. c. Latīņu apzīmējumus paturējām tikai tur, kur nebij rodams attiecīgs nodibinājies latviešu nosaukums. Reizēm līdzās pēdējam iespraucām iekavās latīņu vai angļu apzīmējumu, lai lasītājs redzētu, kāds vārds ir tulkots. Tas sevišķi bij darāms gadījumos, kur vēl nav stingri nodibināta latviešu apzīmējuma. Jāpiezīmē, ka diezgan bieži iekavās ir arī paša autora iespraustie latīņu apzīmējumi." [8, 3]

Ievadā Dermanis un Teikmanis skaidro atsevišķu izvēlēto taksonomisko kategoriju nosaukumu latviešu valodā, salīdzina ar analogu nosaukumu vācu un krievu valodā. Tie ir varietāte, *rasa*, suga, *ģinta*, *ģimene* (*family* – *Familie* – *семејство*), *šķira* (*order* – *Ordnung* – *отрядъ*), klase, *nodaļa* (*division* – *Abteilung* – *отдѣлъ*). "Tikai retumis šaurākā nozīmē lietojām ģimenes vietā "saime", ģintas vietā – "dzimta". [8, 4] Mūsdienu lasītājam šāda pieeja var radīt lielu sajukumu, jo, piemēram, augu sistemātikā lieto šādas taksonomiskās kategorijas: forma jeb morfa, varietāte, pasuga, suga, sērija, sekcija, ģints, triba, apakšdzimta, dzimta, rinda, klase, nodalījums. Jāpiebilst, ka mūsdienu lasītājam problemātiski var likties tulkojumā lietotie arī citi dabaszinātniskie termini, piemēram, *izlasa* (izlase), *grozība* (mainība), *aizdzīvošana* (izdzīvošana) u. c. Taču tie ir uzskatāma vēstures liecība.

Tulkojums tika vērtēts visumā atzinīgi. 1914. gadā latviešu rakstnieks, literatūrzinātnieks un kritiķis Kārlis Dzīlleja (1891–1963), parakstoties kā K. Dz., literāri zinātniskajā un mākslas mēnešrakstā

“Domas” šādi vērtē Darvina darba 1. daļas tulkojumu: “Ar prieku mēs varam apsveikt “Sugu izcelšanās” latviešu tulkojumu. Un pateicība izsakāma rūpīgajiem tulkotājiem un izdevējam. [...] Var iedomāties, kādas grūtības tulkotājiem vajadzējis pārvarēt, lai nodibinātu zinātnisku terminoloģiju. Bet tulkotāji te laika nav taupījuši, pamatīgi izpētot līdzšinējo latv. zinātnisko literatūru un tautas valodu, lai neieņemtu terminoloģijā lielus jauninājumus. Neparasti gan izliekas tādi jaunvārdi kā “iespaidojams”, “apšaubāmas sugas”, “secināt” u. c. Bet vēlams gan būtu, lai pēdējais ieviestos rusicisma “izvest” vietā.” [11, 499]

Piebildīšu, ka nozīmīga grāmatas “Sugu izcelšanās [...]” 2. daļas komponente ir “Paskaidrojumi galvenajiem zinātniskiem jēdzieniem un nosaukumiem šai sacerējumā” [8, 681–706]. Daļu paskaidrojumu latviskotāji ir pārcēlušī no oriģināla, daļu pievienojuši paši. Atsevišķi paskaidrojumi ir ievietoti arī grāmatas 1. daļā kā zemsvītras skaidrojumi konkrētās lapaspusēs.

Tiek komentēti atsevišķu zinātņu: botānika, zooloģija, palentoloģija u. c. pētījumu objekti; skaidrota atsevišķu zinātņu nozaru specifika; raksturotas organismu sastāvdaļas un to attīstība, dzīvības norises; sistemātiskās grupas un to pārstāvji u. c. Komentāri ir konkrēti, īsi, lakoniski vai, pilnīgi pretēji, izsmelīgi. Piemēram: “Botānika. Zinātne, kura pēta augus” [8, 684]; “Asakainās zivis. Mūslaikos sastopamie zivju veidi ar pilnīgi pārkaulotu ģindeni (asakām) un ragu vielas zvīnām.” [8, 683]; “Batrachijas. Rāpuļiem radniecīgi kustoņi, kuri pārdzīvo īpatnējas pārvērtības, pie kam jaunie pa laikam elpo ar žaunām un dzīvo ūdenī, turpretim pieaugušie elpo ar plaušām un dzīvo arī uz sauszemes. Pie batrachijām pieder vardes, krupji un salamandri. Batrachijas sauc par abiniekiem.” [8, 683–684]; “Šūniņa. Visvienkāršākais veids, kādā parādās dzīvās būtnes, un arī vairākšūnaiņo, augstāk attīstīto organismu vienkāršākā sastāvdaļa; pa lielākai tiesai saredzama tikai ar mikroskopa palīdzību. Šūniņa vispārim sastāv no šūniņas apvalka jeb ādiņas, vilcenas receklveidīgas

olbaltuma vielas, kuru sauc par plazmu jeb protoplazmu, un viena vai vairākiem kodoliem. Šūniņu veids ir ļoti dažāds. Katrā šūniņā notiekas dzīvības pamatprocess, vielu maiņa: šūniņa uzņem no savas apkārtnes barojošās vielas, pārstrādā tās un to vietā atdala citas. Katra organisma (auga vai dzīvnieka) darbība ir tikai atsevišķo šūniņu dzīvības parādību kopiznākums." [8, 701–702]

Samērā reti komentāros līdzās nosaukumam latviešu valodā iekavās ir latīņu nosaukums, piemēram: "Bradūļi jeb purvu putni (*Grallae*). Tie ir ar garām, kailām kājām, bez peldu plēves, paslaiku kaklu, gariem spārniem. Pie bradūļiem pieder dzērves, gārņi, stārķi, slokas u. c." [8, 684] Citi komentāri sākas tikai ar latīņu nosaukumu. Piemēram: "*Canidae*. Suņu ģimene; pie tās pieder suņi, vilki, lapsas, šakāļi u. c." [8, 684]

Arī pēc 1915. gada interesenti tika iepazīstināti ar Darvina veikumu dabaszinātnēs. Tā "Latviešu konversācijas vārdnīcā" (A. Gulbja apgādībā, 1927–1940) atsevišķi šķirkļi ir veltīti Čārlza Roberta Darvina personībai, viņa zinātniskās darbības raksturojumam un darvinismam (3. sēj.), evolūcijas teorijai (4. sēj.), mainībai (13. sēj.), iedzimtībai (7. sēj.), dabiskajai izlasei (3. sēj.), mākslīgajai izlasei (19. sēj.), cīņai par eksistenci (2. sēj.) u. c. Šajos dažādu autoru rakstos jūtama jau atzīstama prasme skaidrot zinātniskos terminus, jēdzienus un teorijas, tajos var atrast informāciju par tā laika zinātnes sasniegumiem pasaulē.

1930. gadā izdevniecība "Prometejs" Maskavā izdeva grāmatu par darvinismu "Kur sākums un gals?". Tajā pašā gadā Rīgā iznāca K. Ābeles un K. Baloža "Čarlzs Darvins. Dzīve un mācība".

Evolūcijas mācība ienāca arī Latvijas Republikas skolu mācību programmās un grāmatās. Tā 1921. un 1926. gada programmās dabaszinībās reālskolām ir iekļauts temats "Evolūcijas teorija". 1928. gada programmās visiem vidusskolu tipiem, izņemot klasisko, III klasē bija paredzēta evolūcijas mācības apguve ar konkrētu norādi uz lamarkismu un darvinismu.

1933. gadā J. Traubergs rakstā “Dabas zinību nozīme un patreizējais stāvoklis mūsu ģimnāzijā” žurnālā “Izglītības Ministrijas Mēnešraksts”, aizrādot, ka skolu programmās paredzēts tikai lamarķisms un darvinisms, iesaka evolūcijas mācības apguvi paplašināt. Proti: “[..] visnotaļ nepieciešams apskatīt dažus “evolūcijas pierādījumus” un jaunākā laikā pret darvinismu izvērstos iebildumus. Kad nu šī evolūcijas teorijas principiālā puse noskaidrota, tad tālāk nedrīkst šo teoriju atstāt nepiemērotu speciāli cilvēkam, apskatot cilvēka izcelšanās jautājumu, cilvēka bioloģisko evolūciju un īsumā visas cilvēces sociālās evolūcijas teorijas dziļākā izpratnē, kas nepieciešams daudzu iemeslu dēļ: 1) lai populārais izteiciens “cīņa eksistences dēļ” netiktu pārāk sekli un primitīvi izprasts (kas sevišķi nevēlams); 2) lai cilvēka izcelšanās jautājumā izbeigtos anekdotiski seklā domāšana, kas izteicas frāzē “cilvēks cēlies no pērtiķa”, un lai muļķīgo “mērķaķu prāvu” izcelšanās nākotnē izbeigtos; 3) lai kaut cik ievadītu jauno paaudzi laikmeta dziļākā izpratnē.” [46, 105–106]

1935. gadā izdotajās mācību programmās klasiskajām ģimnāzijām evolūcijas mācība netika iekļauta, reālajās ģimnāzijās tematā “Bioloģijas elementi” tika iekļauta descendences teorija (latīņu *descendens* ‘pēcnācējs’).

Darvinismu kā speciālu mācību priekšmetu Latvijā sāka mācīt pēc tās inkorporācijas PSRS sastāvā (evolūcijas mācību PSRS mācīja līdz 1939. gadam, pēc tam – darvinismu, no 1963. gada darvinisma pamatus iekļāva vispārīgās bioloģijas kursā). Darvinisma mācīšana bija politizēta. 1928. gadā krievu profesors I. Poļanskis rakstīja, ka marksisms un evolucionisms ir nesaraujami viens ar otru saistīti, pirmais bez otrā nav iespējams. [55, 77] 1946. gadā latviski tika izdota mācību grāmata 9. klasei “Darvinisma pamati”, kura līdz 1957. gadam uzlabotos variantos iznāca vairākkārtīgi. Tās autori – M. Meļņikovs, A. Šibanovs un V. Korsunska. 1958. gadā iznāca J. Veselova mācību grāmata ar tādu pašu nosaukumu. Tai bija daži izdevumi.

Atkārtoti Darvina monogrāfiju “Sugu izcelšanās” 1953. gadā “no oriģināla” tulko botāniķis, profesors Pauls Galenieks (1891–1962).

Grāmatu ievada LPSR ZA akadēmiķa Pētera Valeskalna (1899–1987) raksts “Čārlza Darvina darba “Sugu izcelšanās” nozīme bioloģijas attīstībā” ar Staļina laikam raksturīgām preambulām un nostādnēm, ar citātiem no Marksa, Engelsa, Staļina un Lisenko darbiem. Taču Valeskalna ievadrakstā ir minēts interesants fakts par rīdzinieku Kristiānu Heinrihu Panderu (1794–1865), kuru Darvins min savu priekšgājēju vidū. Panderam bija lieli nopelni ģeoloģijas, evolucionārās paleontoloģijas, salīdzināmās anatomijas un embrioloģijas laukā. Panders mācīja, ka dzīvās būtnes ir izcēlušās pašrašanās ceļā, ka organismu pārveidošanās cēloņi ir jāmeklē ārējā vidē, ka augi un dzīvnieki attīstās atkarībā no ārējiem apstākļiem. [28; 51, 4]

Jāatzīmē, ka P. Galeniķa kā tulkotāja darbu atviegloja tai laikā jau nostabilizējusies zinātniskā terminoloģija.

Mūsdienās latviešu valodā maz tiek tulkoti zinātnisko darbu izdevumi. Gribētos piebilst, ka pat ļoti maz, jo interesentu loks ir visai šaurš un izdot grāmatas mazos metienos ir nerentabli un dārgi. Neaizmirsīsim, ka pasaulē dažādos zinātniskos centros un izdevniecībās ik gadu iznāk milzum daudz dažāda satura zinātnisku monogrāfiju, zinātnisku žurnālu, rakstu krājumu u. c. Atsevišķās nozarēs jaunāko pētījumu rezultātus var iepazīt ar interneta starpniecību. Plašas iespējas pašizglītībai un komunikācijai paver tikai teicamas svešvalodu zināšanas.

Taču varu piekrist arī filosofam Igoram Šuvajevam (laikraksts “Diena”, 2003. gada 19. jūlijs), ka nopietnu tekstu neesme latviešu valodā neapšaubāmi “atspēlējas” kā zinātniskā potenciāla samazināšanās un vājināšanās.

Pēcvārds

Viļa Dermaņa dzīves gājums aprāvās traģiski, ārpus Latvijas. Profesors Jānis Anspaks uzsver, ka V. Dermanis bija viens no aktīviem marksisma ideoloģijas propagandētājiem, kurus iznīcināja uz viņu pašu sludināto ideju pamata izveidotā sistēma. [4, 63]

Ir ļoti žēl, ka šis neapšaubāmi talantīgais cilvēks Latvijas brīvvalsts laikā nekļuva par mācību programmu, mācību grāmatu un palīgīdzekļu autoru dabaszinībās. Viņa devums varēja būt ne mazāks (bet varbūt pat lielāks?) kā citiem BSS absolventiem: Fridriham Adamovičam, Jānim Ivanovskim, Jānim Rācenim, Jānim Ūdrim u. c.

Raksta autore pateicas pedagogijas doktoram Mihailam Gorskim par sadarbību.

Avoti un literatūra

1. Avots. Lasama grāmata skolai. II daļa. Ar vairāku Rīgas skolotāju palīdzību sastādījis Indr. R. 3. pārlabots un paplašināts izdevums. – R.: K. I. Zichmanis, 1913. – 475 lpp.
2. Adamovičs F. Dzīvā daba. Pamatskolu III un IV klases kurss. Ar 4 tabulām krāsās un 141 zīmējumu. 4. iespiedums. – R.: Valters un Rapa, 1933. – 127 lpp.
3. Ādamsons K. Dabas mācība: Ķīmijas pamatjēdzieni. Mācības grāmata iesācējiem. – R.: Kultūras balss, 1925. – 214 lpp.
4. Anspaks J. Vilis Dermanis (1875–1938). / Pedagoģiskā doma Latvijā no 1890. g. līdz 1940. g. – R.: Zvaigzne, 1994. – 62.–65. lpp.
5. Atmiņu gaismā. Rīgas Skolotāju institūts (1922. g.–1938. g.) un Cēsu Valsts skolotāju institūts (1938. g.–1940. g.). – Kalamazū: RSI un CVSI audzēkņu puduris, 1990. – 342 lpp.
6. Baltijas skolotāju seminārs. 1870–1919 / Red. Ed. Tomāss. – R.: Baltijas skolotāju semināra audzēkņu un skolotāju biedrības izdevums, 1940. – 599 lpp.
7. Bīderu J. Grāmatu galds. Skolas Druva // Baltijas Vēstnesis. – 1901. – 10. nr.
8. Darvins Č. Sugu izcelšanās dabiskās izlasas ceļā. / No angļu valodas tulk. V. Dermanis un V. Teikmanis. 1. d. – Pēterburga: A. Gulbis, [1913]. – 335 lpp.; 2. d. – Petrograda: A. Gulbis, [1915]. – 336.–706. lpp.
9. [Dermanis V.] V. D. (1898.) Dabas zinības tautskolās // Paida-
goģisks kalendars skolotājiem un vecākiem 1899. gadam. – Bauska:
K. Stepermans. – 34.–42. lpp.
10. Dinsbergs E. Bērnu draugs un vadonis no ābecijas līdz skolas
maizei, jeb pirmā lasīšanas grāmata mājās un skolās. I daļa. – R.:
Brāļi Bušs, 1878. – 80 lpp.
11. [Dziļleja K.] K. Dz. Čarlza Darvina “Sugu izcelšanās dabiskas
izlasas ceļā” // Domas. – 1914. – 497.–499. lpp.

12. Enciklopēdija Rīga. – R.: Galvenā enciklopēdiju redakcija, 1988. – 830 lpp.
13. Es viņu pazīstu. Latviešu biogrāfiskā vārdnīca. – R.: Biogrāfiskā arhīva apgāds, 1939. – 576 lpp.
14. Eschenhagen D., Kattmann U., Rodi D. Fachdidaktik Biologie. – Köln: Aulis Verlag Deubner & CO KG, 1996. – 486 S.
15. Evolūcija. Enciklopēdija par atklājumiem, kas izskaidro dzīvības pārsteidzošo daudzveidību uz Zemes. Teksta autore Linda Gemlina. – R.: Zvaigzne ABC, b. g. – 64 lpp.
16. Fridrichs Adamovičs. / Atziņas. Latvju rakstnieku autobiogrāfijas. Pirmā daļa. K. Egles sakārtojums un bio-bibliogrāfija. – Cēsis; Rīga: O. Jēpe, 1923. – 145.–152. lpp.
17. Gorskis M. Dabaszinību mācību grāmatu izdošana Latvijā (līdz 1940. gadam). Bibliogrāfiskais rādītājs. / Dabaszinību mācīšanas metodikas attīstība. I. / Sast. un zin. red. Dr. paed. M. Gorskis. – R.: Mācību apgāds NT, 1998. – 36.–75. lpp.
18. Ģirupnieks J., Delle J., Greste J., Lancmanis Z., Serģis C., Ādamsons K., Mežsēts J., Karlivāns A. Dabas mācības metodika. Metodiskie norādījumi un materiāli dabas mācības pasniegšanai. / Red. J. Ģirupnieks. – R.: Valters un Rapa, 1931. – 381 lpp.
19. Ideju vārdnīca. Domātāji, teorijas un jēdzieni filozofijā, zinātnē, reliģijā, politikā, vēsturē un mākslā. – R.: Zvaigzne ABC, 1999. – 660 lpp.
20. J. Avots. Lasama grāmata skolai. II d. Sast. daži Rīgas skolotāji. // Rīgas Apskats. – 1908. – 136. nr.
21. Jende A. Par pedagoģiskām grāmatām 1908. gadā. Referāts Zinību Komis. vašaras sapulcē // Rīgas Avīze. – 1908. – 158., 160. nr.
22. Kipers J., Šacs M. Kvēlais tribūns. Viļa Dermaņa dzīves un cīņu ceļš. – R.: LVI, 1964. – 166 lpp.
23. Kūle M., Kūlis R. Filosofija. – R.: Zvaigzne ABC, 1998. – 656 lpp.
24. Kupčs P. Dabas mācības un lauksaimniecības metodika. 2. izd. – R.: Latvju Grāmata, 1944. – 208 lpp.

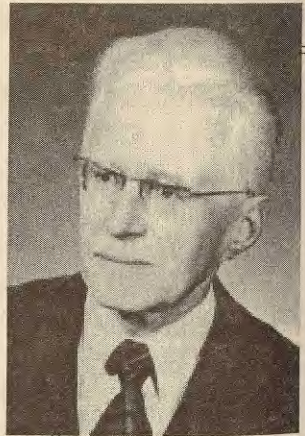
25. Lācis M. Latviešu mācību grāmatas (1585–1917). – R.: LVU, 1968. – 68 lpp.
26. Lasmanis A. Meme un personības attīstības ekoloģija. / Starptautiskās zinātniskās konferences “Lauku vide. Izglītība. Personība” raksti. 2003. gada 27.–28. martā. – Jelgava, 2003. – 31.–38. lpp.
27. Latviešu konversācijas vārdnīca. 3. sēj. – R.: A. Gulbis, 1928.–1929. – 5103. sl.
28. Latviešu konversācijas vārdnīca. 15. sēj. – R.: A. Gulbis, 1937. – 30586.–30587. sl.
29. Latviešu konversācijas vārdnīca. 18. sēj. – R.: A. Gulbis, 1938.–1939. – 36339.–36340. sl.
30. Latvijas enciklopēdija 5 sējumos ar rādītāju. 1. sējums. A – Cēsu. – R.: Valerija Belokoņa izdevniecība, 2002. – 928 lpp.
31. Latvju enciklopēdija. 1962.–1982. / Galv. red. E. Andersons. 1. sēj. A. – I. – B. i. v.: Amerikas Latviešu apvienības institūts, 1983. – 581 lpp.
32. Nagle E., Gribuste R. Bioloģija 8. klasei. – Lielvārde: Lielvārds, 2002. – 272 lpp.
33. – ns. “Avots”. Lasama grāmata skolai. II d. Sastād. daži Rīgas skolotāji // Izglītība. – 1909. – 234.–238. lpp.
34. Pedagoģisks kalendars skolotājiem un vecakiem 1897. gadam. – Bauska: Stepermans, 1896. – 102 lpp.
35. Pedagoģisks kalendars skolotājiem un vecakiem 1898. gadam. – Bauska: Stepermans, 1897. – 120 lpp.
36. Pedagoģiskā doma Latvijā no 1890. g. līdz 1940. g. Antoloģija. – R.: Zvaigzne, 1994. – 240 lpp.
37. Piterāns A., Tjarve D. Zooloģija 8. klasei. – R.: Zvaigzne ABC, 1998. – 159 lpp.
38. Riekstiņš I. Tautskolotājam un profesoram Vilim Dermanim – deviņdesmit // Skolotāju Avīze. – 1965. – 26. maijā.
39. Rīgas Latviešu biedrības Derīgu grāmatu nodaļas 50 gadi kultūras darbā. 1886.–1936. g. – R., 1936. – 183 lpp.

40. Rītiņa E. Dabas mācība skolā // Izglītība. – 1909. – 51.–59., 120.–126. lpp.
41. Rudītis A. Eistaķeus Līcītis kā skolotāju skolotājs un audzinātājs // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. – 1926. – 3. nr. – 201.–209. lpp.
42. Schaefer G. Probleme der Curriculum-Konstruktion // Der Biologieunterricht. – 1971. – N. 4. – S. 6.–17.
43. Skolas grāmatas // Izglītība. – 1909. – 234.–238. lpp.
44. Skolotājs. Avots. Lasama grāmata skolai // Latvija. – 1908. – 165. nr.
45. Staris A. Skolas un izglītība Rīgā no sendienām līdz 1944. gadam. – Lielvārde: Lielvārds, 2000. – 208 lpp.
46. Traubergs J. Dabas zinību nozīme un patreizējais stāvoklis mūsu ģimnāzijā // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts, 1933. – 1. num. – 23.–29. lpp., 2. num. – 101.–108. lpp., 3. num. – 207.–213. lpp.
47. Vaivode E. T. Dabaszinību skolotāja Ella Rītiņa (1879–1961) / Laikmets un personība. Rakstu krājums 3. – R.: RaKa, 2002. – 191.–229. lpp.
48. Vaivode E. T. Funkcionāli morfoloģiskais virziens dabaszinību mācību grāmatās XX gs. sākumā. / ATEE Spring University. Changing Education in a Changing Society. “Teachers, Students and Pupils in a Learning Society”. II. – R.: Izglītības soli, 2003. – 395.–405. lpp.
49. Vaivode E. T. Mazpazīstamas latviešu dabaszinību metodiku personības. / Dabaszinātnes un skolotāju izglītība. Starptautiskā zinātniskā konference. Rīga, 1999. gada 4.–5. februāris. I. – R.: Vārti, 1999. – 110.–121. lpp.
50. Vaivode E. T. Skolotāja Jēkaba Delles (1875–1950) devums dabas mācības metodikā. / Laikmets un personība. Rakstu krājums 4. – R.: RaKa, 2003. – 11.–63. lpp.
51. Valeskalns P. Čarlza Darvina darba “Sugu izcelšanās” nozīme bioloģijas attīstībā. / Čarlzs Darvins. Sugu izcelšanās. – R.: LVI, 1953. – 3.–16. lpp.

52. Vilis Dermanis. / Baltijas Skolotāju seminārs. 1870.–1919. – R., 1940. – 317.–318. lpp.
53. Vilis Dermanis. Personālais literatūras rādītājs. / Sast. O. Pūce. – R., 1974. – 32 lpp.
54. Zinātne tēvzemei divdesmit gados. 1918–1938. – R.: Latvijas Universitāte, 1938. – 411 lpp.
55. Кейран Л. Ф. Структура методики обучения как науки: на основе анализа методик обучения биологии. – М.: Просвещение, 1979 – 165 стр.
56. Райков Б. Е. Пути и методы натуралистического просвещения. – М.: АПН РСФСР, 1960 – 487 стр.
57. Тимофеев-Рессовский Н. В., Воронцов Н. Н., Яблоков А. В. Краткий очерк теории эволюции. – М.: Наука, 1977 – 302 стр.
58. Чему и какъ учить на урокахъ родного языка въ начальной школе. Методика обучения грамоте, объяснительному чтению, толковому изложению мыслей, правописанию и церковно-славянскому чтению. Руководство для учителей подготовительной и народной школы / Сост. Д. И. Тихомировъ. Изд. 10, исправленное. – М.: К. Л. Меншов, 1906 – 134–138 стр.

Phillips

Phillips

Phillips

LAUCIENES SKOLAS DIREKTORI UN KORDIRIGENTI

Kārlis Veiss (1877–1955)

Roberts Nikolajs Kalve (1906–1997)

Gunārs Zēbergs (dz. 1932. g.)

Ieskats skolas vēsturē

Šogad Talsu rajona Laucienes pamatskola atzīmē 125. gadadienu, par skolas dibināšanas gadu uzskatot 1880. gadu, kad uzcelta tagadējā skolas ēka.

Vēstures avoti liecina, ka organizēta bērnu mācīšana gan notikusi krietni agrāk: 1821. gadā Nurmuižā strādājis skolmeistars G. J. Z. Laube, 1830. gadā – K. F. Volfs (muižas rakstvedis), vēlāk no Talsiem atnākušais Reimerss, 1840. gados K. Chr. H. L. Hofmanis. [4, 435] 1841. gada pārskatā par bērnu skaitu, kas mācījušies skolās un mājās, par Nurmuižu atrodam ziņas, ka skolās vai pie skolotājiem bērni nav mācījušies, bet mājās mācījušies un pārklaušināti 114 zēni, 105 meitenes, kopā 219 bērni. [5, 102] Bet ziņas par 1849./50. mācību gadu minēts, ka skolā vai pie skolotājiem mācījušies 45 bērni (23 zēni, 22 meitenes), bet mājās mācījušies un pārklaušināti 54 bērni. [5, 143] Enciklopēdiskajā rakstu krājumā “Talsu novads” starp skolām Talsu apriņķī 19. gadsimta 1. pusē minēta Nurmuižas Kārļa Frīdriha Volfa privāta skola (1830).

Laucienes pamatskola

“Privāta skoliņa” uzrādīta arī 1840. un 1841. gadā, bet 1849./50. mācību gadā minēts skolotājs J. Veisbergs, kā arī skolēnu skaits – 45. [4, 438] Kāds dokuments atklāj mācību saturu: “..ap 1860. gadu Nurmuižā par skolotāju bija ērgelnieks, kas mācīja bērnus no Ziemassvētkiem līdz pavasarim un gatavoja uz iesvētīšanu; tāpēc galvenais, uz ko grieza vērību, bij katķisms un Bībeles stāsti; brīvdzundās mācīja arī lasīt un drusku rakstīt. Bērni sēdēja pie gara galda abās pusēs un vakaros mācījās pie vienas tauku sveces.” [4, 437] Latviešu skolu vēsturē saglabājušās statistiskās ziņas liecina, ka skolēnu skaits Nurmuižas skolā 1862. gadā ir bijis 81 (40 zēni, 41 meitene), bet par skolotāju strādājis O. Kiršs, Irlavas skolotāju semināra absolvents [5, 211]; 1875./76. mācību gadā Nurmuižas 2-klasīgajā pagasta skolā ir mācījušies 132 bērni, bet par skolotāju kopš 1872. gada, saņemdam 160 rubļu lielu algu, strādājis Irlavas skolotāju semināra absolvents Jēkabs Brahmanis [5, 287]; 1880./81. mācību gadā Nurmuižas 2-klasīgajā pagasta skolā mācījās 74 zēni, 74 meitenes un strādāja divi skolotāji: Pēteris Leimanis, pabeidzis Irlavas semināru, un Jēkabs Dzeguze, mācījies Baltijas skolotāju seminārā. [5, 362] Iepriekš minēto apstiprina un papildina cits materiāls, kurā teikts: “Nurmuižas 6 kl. pmsk. dib. 1847., kad arī uzcelts pirmais skolas nams, kur tagad

1929. gada absolvents Gusts Alksnis nodod G. Zēbergam
atmiņu pierakstus. 1980. gads

skolot. dzīvokļi. Tagadējā skolas ēka uzcelta 1880. gadā (izcēlums mans – A. K.). Skolotāji: J. Veisbergs, minēts 1850.–60. (Palīgi: Grīnfelds ap 59., Heišreks), O. Kiršs ap 1862., J. Brachmanis ap 1875., P. Zeimanis (Leimanis? – A. K.) un J. Dzeguze ap 1880., Grīnbergs, Reinfelds, Ratermanis, Birznieks, Zandarts, Rukers, Hirze, Canders, Nadziņš, Sviestiņš, Veiss un Dambergs. Okupācijas laikā K. Noaks un Hofmane. Tagad: K. Veiss (pārz.) no 1910., H. Muižniece no 1921., V. Kinstlere no 1924., M. Rodenberga no 1924.” [4, 466]

Šeit jāpiebilst, ka Milda Rodenberga visu savu darba mūžu (50 gadus) līdz 1974. gadam aizvadījusi Laucienes skolā.

Tagadējās skolas ēkas celtniecības darbos aktīvi piedalījušies vietējie amatnieki un zemnieki. Kā atceras 1901. gada absolvents Andrejs Alksnis, arī viņa tēvs piedēdis no laukiem novāktos akmeņus pamatu likšanai. Skolas robežās atradās vecās grantsbedres, tās nodeva skolas rīcībā un sāka apstādīt ar kokiem un košuma krūmiem. Tā gadsimta gaitā izveidojusies laucieniešu iecienīta atpūtas vieta – parks.

Skolas vadība – īstu vīru rokās

Izsekojot Nurmuižas, kopš 1939. gada Laucienes, skolas vēsturiskajai attīstībai, spilgti iezīmējas šai skolai raksturīgais: jau kopš 20. gadsimta sākuma skola bijusi pagasta dzīves centrs, skolotāji gan paši aktīvi piedalījušies, gan arī vadījuši pagasta sabiedrisko dzīvi, rūpējušies par sakārtotas vides radīšanu skolas telpās un tās apkārtnē. Un šķiet, ka tieši šī vide un īpašā gaisotne ir iemesls, kāpēc tik daudzi bijušie skolēni atgriezušies savā skolā kā skolotāji, kāpēc tik ilgi savā amatā noturējušies skolas direktori.

Skolas pārziņa un direktora pienākumus pildījuši: Kārlis Veiss, Nikolajs Kalve, Harijs Jurkevics, Agra Jakobsons, Kārlis Reinbergs, Ausma Saviča, Ausma Reinberga, Zigrīda Mote, Gunārs Zēbergs, Biruta Jansone, Andris Lindbergs. Kopš 2004. gada skolu vada Oļegs Solovjovs. No viņu vidus ar ilggadēju skolas vadītāja stāžu izdalās: Kārlis Veiss – skolas pārzinis no 1910. līdz 1939. gadam, Roberts Nikolajs Kalve – skolas direktors no 1939. līdz 1949. gadam, Gunārs Zēbergs – skolas direktors no 1964. līdz 1998. gadam. Attiecīgi 29, 10, 34 gadi Laucienes skolas vadībā. Ar to vien pietiktu, lai atdotu godu pedagogu mūžam. Taču viņus vieno vēl kas īpašs, un tā ir dziesma, jo viņi visi bijuši kora diriģenti, pagasta sabiedriskās dzīves dvēseles.

Kārlis Veiss nav atstājis atmiņu pierakstus, par viņu uzzinām no faktiem un nostāstiem. Viņa cilvēciskās un profesionālās īpašības vairākkārt atklājas R. N. Kalves "Atmiņu drumslās". Tajās N. Kalve stāsta par savu dzīvi, pedagogisko un sabiedrisko darbību ne vien Nurmuižā / Laucienē, bet arī agrāk, kad viņš pēc Rīgas Skolotāju institūta beigšanas 1929. gadā devās uz Nurmuižas – Dziedru 4-klasīgo pamatskolu, kas atrodas netālu no Laucienes. 1949. gadā viņam nācās Laucieni atstāt, un turpmākie skolotāja darba gadi saistās ar Pastendi. Tā kā visas minētās ir Talsu rajona skolas, piedāvājam interesentiem visu N. Kalves dzīvesstāstu (ar nelieliem saīsinājumiem) un īsu ieskatu viņa turpmākajās gaitās pēc Laucienes atstāšanas.

1937. gada absolventi ar skolotājiem.

1. rindā no kreisās: E. Cīrķele, H. Muižniece, K. Veiss,
M. Rodenberga, M. Ābele

K. Veiss vadījis arī 1934. gadā nodibināto mazpulku kustību. Sākotnēji tajā iesaistījušies 7 zēni un 14 meitenes. [3]

1935./36. mācību gadā Nurmuižā bijusi 6-klasīga pamatskola ar 155 skolēniem, pārzini K. Veisu un 4 skolotājām. [3]

Nurmuižas skola jau 19. gadsimta sākumā, pateicoties tās enerģiskajam un talantīgajam pārzinim, bija kļuvusi par pagasta sabiedriskās dzīves centru. Tāpēc, aizejot pensijā, viņš piedāvāja savu vietu labi zināmam pedagogam, kurš rūpētos ne vien par skolas tālāku attīstību, bet arī turpinātu sabiedriskās dzīves vadību – N. Kalvem.

Par Kārļa Veisa darbības laiku Nurmuižas/Laucienes pagastā ziņu saglabājiem maz, tāpēc būs interesanti nākamā skolas direktora N. Kalves "Atmiņu drumslās" lasīt par viņa priekštecī – kāds viņš bijis kā kaimiņu skolas pārzinis, kā kora vadītājs, kā apriņķa Skolu valdes loceklis, kā darba kolēģis un cilvēks.

Roberts Nikolajs Kalve

ATMIŅU DRUMSLAS

Mani darba gadi Laucienes pagastā (1929–1949)

Aprakstu par saviem darba gadiem Laucienes pagastā gribu sākt ar ziņām par sevi. Esmu dzimis 1906. gada 22. septembrī Nogales pagasta Jaunciemā, kurpnieka Otto ģimenē kā pirmdzimtais dēls. Skolu sāku apmeklēt 1913. gadā Jaunciema skolā pie Jura Vaselniņa, bet 6-klasīgo pamatskolu beidzu 1924. gadā Kandavas apvienotajā pamatskolā.

Mācoties Kandavā, ļoti patika mūzika, dziesmas. Mani atbalstīja skolas pārzinis Pēteris Kalniņš. Pievērsos vijolspēlei. Pirmās iemaņas apguvu pie Kandavas pilsētas sekretāra, vēlāk populāra diriģenta Eduarda Tintes. Sapņoju dienās turpināt mācīties vijolspēli Konservatorijā. Tādēļ pēc pamatskolas meklēju skolu, kurā būtu iespējami maza mācību maksa, bet aktīva mūzikas apmācība.

Uzzināju, ka Rīgas Skolotāju institūtā sagatavo jaunos skolotājus ar lielu mūzikas ievirzi. Pieteicos un izturēju iestāju konkursu (no apmēram 400, kuri bija pieteikušies, 1. kursā iekļuva 80 – 40 zēni un 40 meitenes).

Gadu dēļ (18!) sapnis par Konservatoriju bija jāatmet. 1929. gada pavasarī beidzu institūtu kā pamatskolas skolotājs ar tiesībām strādāt par dziedāšanas skolotāju un kora diriģentu.

Tā kā jaunajā valstī bija nepieciešams sagatavot labus skolotājus, Latvijā darbojās 5 institūti, un drīz radās jauno skolotāju pārprodukcija. Es gan klātienē, gan neklātienē veltīgi 19 reižu mēģināju kandidēt Kurzemē un pat Vidzemē.

Tikai nejauši saklausīju, ka Talsu apriņķa vecākais meklē skolas pārzini Nurmuižas – Dziedru 4-klasīgajai pamatskolai. Izrādījās, ka meklējums saistīts ar zināmu uzdevumu. Apriņķa vadība, saklausījusi, ka Jūrmalas ciemos, sevišķi Engures ezera krasta ciemos, sāk rasties

sociālisma kustības iedīgļi, galvenokārt Dzedru ciemā, nolēma sūtīt tur Zemnieku savienības uzticamu skolotāju, kurš censtos izzināt apstākļus un mēģinātu ļaužu prātus "pagriezt" pa labi. Darbu vajadzēja, tādēļ piekritu prasībām, parakstīju Zemnieku savienības biedra karti un 1929. gada rudenī kļuva par Nurmuižas – Dzedru 4-klasīgās pamatskolas pārziņa vietas izpildītāju.

Dzedru ciems, izvietojies Dzedrupītes krastos, ir viens no zvejnieku – zemnieku ciemiem Engures ezera krastā. No pārējās pasaules tas nošķirts ar mežiem un purviem. Blakus 2 km attālumā ir nākamais – Ķūļciems (saukts arī Galaciems), tālāk Krievragciems, Alksnējciems un citi līdz Mērsragam.

Pirms Mērsraga – Engures kanāla izrakšanas ciemi atradušies tieši ezera krastā. Piemēram, Dzedru skola uzbūvēta uz Mārtiņraga. Vēl šobrīd tā tiek saukta par Mārtiņskolu.

Ilgus gadus ciems bija grūti pieejams, jo ceļi neizbraucami. Ciema iedzīvotāji savā valodā saglabājuši daudzus lībiešu izcelsmes nosaukumus, kas liek domāt, ka senāk te varēja būt lībiešu apmetne, piemēram: ezera sala – rovs, mazrovs, lielrovs, garrovs.

Skolas ierīkotas Dzedru un Ķūļu ciemos, pēdējā Mērsragā. Dzedru ciema Mārtiņskolu cēlis Nurmuižas barons Firkss ap 1885. gadu, iedēstot pat vienu ābeli augļu dārza sākumam. Manā laikā samēslotā tā pat vēl deva garšīgus augļus.

Skola bija paredzēta arī baznīcas vajadzībām. Nodibināta Mārtiņdraudze, ko apkalpoja Nurmuižas draudzes mācītājs (arī Ķūļu ciema luterticīgos). Par pēdējo skolotāju pirms Pirmā pasaules kara minēja skolotāju Treikanu, kurš vadījis arī ciema kori.

Ķūļciemā blakus luterticībai cara laikā ieviesta pareizticība, uzcelta baznīca, kurā dievkalpojumus vadīja pareizticīgo mācītājs no Valdemārpils.

Skolā mācības uzsāktas 1927./28. mācību gadā, četrās klasēs ar vienu skolotāju. Pirmā skolotāja – pārzine bijusi Emīlija Lapševska. Cik sapratu, vecāki nav bijuši mierā ar viņas darbu (varbūt arī Skolu

valde), un es stājos viņas vietā 1929./30. mācību gadā. Skola bija ļoti nolaistā stāvoklī.

Veikalvedis Andrejs Štauers mudināja mani doties pie ciema neoficiālā vecākā Jāņa Zandarta. Drīz biju iepazinies ar divām inteligentām ģimenēm. Veikalvedis Andrejs Štauers, pēc profesijas traktorists, izrādījās cilvēks ar "zelta rokām", entuziasts ciema sabiedriskās dzīves veidošanā. Jānis Zandarts, gan beidzis tikai četras klases, bija liels lasītājs ar patstāvīgiem spriedumiem. Abi sirsnīgi smējās, kad stāstīju par aprīņķa vadības bailēm par sociālisma iedīgļiem viņu ciemā, un solījās palīdzēt manā uzdevumā. Abi tikai uzsvēra: ja es gribu strādāt viņu ciemā, mans uzdevums ir līdzdarboties ciema sabiedriskajā dzīvē.

Uzsāku darbu četrās klasēs ar 19 skolēniem, 4. klasē bija tikai viens skolēns (tā paša Zandarta audzudēls). Kā saplānot darbu? Institūtā par tādu situāciju netika runāts. Štauers deva padomu sazināties ar centra Nurmuižas 6-klasīgo pamatskolu. Tur par pārzini strādājot skolotājs **Kārlis Veiss**, ļoti simpātisks un izpalīdzīgs skolotājs, tas palīdzēsot.

Tā arī notika. Veiss izrādījās ļoti pretimnākošs. Saņēmu no viņa daudz lietišķu padomu. Viņš bija arī Talsu aprīņķa skolu valdes loceklis. Ar laiku kļuvām sirsnīgi draugi, kaut gan bijām atšķirīgi gadus. Uzskatu viņu par savu audzētēvu visā manā turpmākajā dzīvē un darbā. Pēc viņa norādes izplānoju, ka divas klases tiks aktīvi nodarbinātas, bet otrām divām būs rakstu darbi. Stunda kopumā būs 60 minūšu gara ar atšķirīgiem starpbrīžiem (mazie dosies agrāk mājās). Vakaros krājas burtnīcu kaudzes, pat inspektors brīnījās par tādu darba dalījumu un sekmēm. Raibi gāja ar skolas vadību, jo ievirze institūtā šai laukā bija ļoti vispārēja. Bija arī kļūdas, un tika saņemtas piezīmes.

Darbs skolā veicās. Starpbrīžos organizēju rotaļas, sestdienas pēcpusdienās, svētdienās – pārgājienus uz ezermalu vai pa vietējo apkārtni. Un bērni man pieķērās.

Bija arī kuriozi gadījumi. Vasarā Talsos bija bērnu svētki. Mazbānītis uz tiem aizvizināja arī mūs. Visu dienu bērni priecājās kopējā pulkā. Mājās "bānītis" mūs atveda īsi pirms pusnakts. Visi bērni saldi

K. Veiss – Talsu apriņķa Skolu valdes loceklis (centrā)

gulēja. Gala pietātnē ar konduktora palīdzību bija vai visi jāiznes no vagona, kur vēsais gaiss viņus atmodināja. Tik Rostes mazo Autriņu nekādi nevarēja dabūt uz kājām. Nācās man meiteni 2 km nest.

No Veisa saņēmu ziņojumu, ka gan pie viņa, gan arī skolu valdē iesniegtas kaimiņu sūdzības, ka es rīkojoties nepedagoģiski, neprotot ieturēt distanci – esot kā puika starp puikām. Taču viņš mierināja, ka tas neesot slikti, jo ciema bērni taču esot draiskulīgi, bet es – jauns.

Vecāku sapulces izvērtās par skolas “revolūciju”. Lūdzu vecākus gādāt uzskates līdzekļus: krāsas, krāsu zīmuļus, blokus u. c. Ierosināju visiem bērniem piedalīties skolas koptalgādā, jo stundas beidzās vēl pēcpusdienā. Štauers izkārtoja trūcīgākiem bērniem brīvpusdienas no pagasta līdzekļiem.

Kādu vakaru pie manis iegriezās mājas kaimiņš Štauers. Viņš nāca ar priekšlikumu, no kura man palika mute vaļā. Ciema ļaudis gribot darboties sabiedriskajā dzīvē. Jau ar iepriekšējo skolotāju bija pasākts domāt par teātri, izraudzīta pat luga "Raudupiete", bet ar skolotājas aiziešanu viss izjuka. Vai es, kā institūtu beigušais, nevarētu uzņemties režiju un pasākto turpināt?

Nedrīkstēju atzīties, ka man par teātra režiju nav nekādas nojēgas – piekritu! Tikai diplomātiski centos norunāt, ka te, kur nekāda sabiedriska kustība tikpat kā nav bijusi, "Raudupiete" būs par smagu. Viņš bija sagādājis dažādu žanru ludziņas un deva man tās izpētīt.

Izlasot atradu kādu viegla rakstura joku lugu "Ceļš uz elli" (autoru neatceros) un vienojāties par to. Abi izlasījām, izpētījām personāžu, skatuves iekārtu. Drīz aktieri bija sameklēti, pierunāti un mēģinājumi varēja sākties. Pats centos "iekalt" visu tekstu, lai varētu strādāt ar aktieriem.

Savukārt kaimiņš Voldemārs Roste, uzzinājis, ka es esot muzikāls, nāca ar priekšlikumu jaunajam skolotājam padomāt arī par dziesmām, jo tuvojās Mārtiņi. Mārtiņi Dziedros bija lieli svētki: skola saucās Mārtiņskola, bija Mārtiņdraudze un Mārtiņdienā dievkalpojums skolā. Vakarā turpat sarīkojums ar balli jaunajā zālē. Arī mēs savu lugu gatavojām šai dienai.

Rostes ierosinājums mani sevišķi nemulsināja, un mēs vienojāties par vīru dubultkvartetu. Viņš apņēmas sameklēt viņam zināmos balsu īpašniekus. Drīz vien dzima vīru dubultkvartets 9 dalībnieku sastāvā, ieskaitot arī mani. Pirmā dziesma, cik atceros, bija "Kas īstens latvietis" (autoru neatceros).

Nu pārvakaros mainījās teātra un kvarteta mēģinājumi, jo Mārtiņdiena nebija aiz kalniem. Darbs ar lugu bieži gāja kā pa celmiem. Jau nie aktieri, sevišķi sievietes, dzīvē drošas un skaļas, lomās bija bezgala kautrīgas, sevišķi intīmākās ainās. Tomēr turējāties. Vēroju, cik labi "sadzīvo" tuvējo ciemu jaunieši, arī no Ķūļu un Krievragciema.

Nō Nurmuižas mācītāja saņēmu aicinājumu palīdzēt viņam

svētku dievkalpojumā, jo skolā mūzikas instrumenta nebija (kādreizēja harmonija stabules bērni atraduši mētājamies pa krūmiem).

Sarežģījumi sākās pēdējās dienās. Dziesmas jau kaut kā sāka skanēt. Teātra lietās sāku interesēties par skatuvi, jo, man darbā ierodoties, zāli tik vēl beidza izbūvēt – izsist sienas un griestus ar finieri. Skatuve ar aizkaru esot, bet par dekorācijām jādomā. Lai gan lugā bija nepieciešama tikai viena istaba, sabijos.

Štauers mani mierināja, ka pēc pāris dienām dekorācijas būšot kārtībā. Tās arī tapa zibens ātrumā. Finieru rāmji tika aplīmēti ar tapetēm.

Nebija grimma. Pūderi, lūpu un uzacu krāsu solīja no veikala. Punktu uz i uzlika paziņojums – dienu pirms ģenerālmēģinājuma, ka galvenais varonis “vecāks kungs” Talsos aizturēts par huligānismu dzērumā.

Mēdz teikt, ja esi iejūdzies, tad velc! Labi, ka biju jau laikus iekalis visu tekstu. Nomierināju aktierus, ka pats tēlošu galveno lomu.

Pienāca Mārtiņdiens. Dienā skolas klasē noritēja svētku dievkalpojums, kur ar savu balsi pūlējos palīdzēt skanēt dziesmām, vakarā pārpildītajā zālē skanēja dubultkvarteta dziesmas, daudz nedomājot par to kvalitāti, noritēja izrāde, un svētku sarīkojumu noslēdza balle līdz rītausmai.

Tika pausta sajūsma un pateicība man par pūlēm un panākumiem. Es savukārt teicu jo sirsnīgu paldies galvenajam visu rosinātājam Andrejam Štaueram. Vienīgā piezīme bija, ka lugas “vecāis kungs” bijis pajauns, jo, domājot par visiem, šad tad “aizmirsās” loma un nebija arī bārdas. Pirmie “lauri” nu bija plūkti, un es pēc pāris stundu nemierīgas atpūtas varēju doties uz klasi.

Sabiedriskajā darbā ceļš nu bija atklāts. Jau ballē, vērtējot kvarteta dziedājumu, izskanēja domas par jaukto kori. Tāds esot pastāvējis jau pirms kara. Diriģents vācu mēlē skaitījis korim līdz *“eins, zwei, drei”* un sitis plaukstām līdz ritmu. Dziedātāji arī tagad pa visiem tuvējiem ciemiem netrūktu.

Es biju atkal jaunas dilemmas priekšā. Korim mācīt balsis, kori vadīt mācījos un vingrinājos institūtā. Bet kori organizēt, sameklēt balsu robežas, sevišķi manā stāvoklī bez klavierēm, tik ar balsi, jo vijoli jau viņi "nedzird", man likās ļoti grūti. Tomēr bija jāpiekrīt. Izziņoju kādā sestdienas novakarē pirmo mēģinājumu, un skolas klase tikko spēja uzņemt visus dziedātgribētājus. Pēc "proves" mana balss vairs neskanēja, bet man bija izveidots jauktais koris ar apmēram 60 koristiem. Pamaz bija vīru balsu, sevišķi basu grupā.

Atkal ik vakaru turpinājās mēģinājumi, tagad korim un teātra izrādei. Tuvojās Ziemassvētki. Tie, līdzīgi Mārtiņdienai, arī tika svinēti plaši. Bija jāgatavo priekšnesumi bērniem pie eglītes, būs dievkalpojums un otrā dienā sarīkojums ar balli.

Kad kļuva zināms, ka nodibināts koris, pēc mācītāja ierosmes vietējā draudzes padome lūdza vismaz ar vienu dziesmu kuplināt svētku dievkalpojumu. Tas bija pārbaudījums korim, jo tajā piedalījās arī Zandarts, kurš uz baznīcu un mācītāju lūkojās mazliet pagreizi. Viņš tomēr tika pierunāts, jo "trumpī" liku savu uzdevumu.

Skatnējā dziesma dievkalpojumā, bija kupla eglīte bērniem, otrā vakarā dziesmas, teātra izrāde un svētku balle noslēgumā. Skola bija kļuvusi par apkārtējo ciemu kultūras centru, jo kori un teātri piedalījās un sarīkojumus apmeklēja visu tuvējo ciemu ļaudis. Pēc Jaunā gada saņēmu no Nurmuižas pagasta valdes ziņojumu, ka pēc apriņķa skolu valdes rīkojuma esmu apstiprināts par Nurmuižas – Dzedru 4-klasīgās pamatskolas pārzini.

Nācās pārdzīvot arī valsts ekonomisko krīzi. Algu maksāja pagasts. Lai nokļūtu uz 20 km attālo pagastmāju, biju spiests aizslēgt skolu. Taču bieži, pagasta valdē ieradies, saņēmu atbildi, ka pašreiz naudas nav, lai pienākot dažas dienas vēlāk, vai izmaksāja 10 latus avansā. Labi, ka vietējais veikals deva precī uz parāda.

Tā nemītīgā darba steigā gan skolā, gan sabiedriskajā darbā bija aizvadīti pirmie divi gadi. Vasarā, kad darbi pieklusa, bet pašam saimniecības nebija, laiku galvenokārt izmantoju, lai izveidotu skolas tuvāko apkārtni, izplānotu iespējamo sporta laukumu u. c.

Skolā sāka pieaugt bērnu skaits, pārsniedzot 35 skolēnus, jo uz mūsu skolu sāka nākt tuvāk dzīvojošie Ķūļu ciema bērni. Ķūļu ciema skolā gan strādāja divi skolotāji – skolas pārzinis (toreiz populārās aktrises Emīlijas Bērziņas tēvs) Bērziņš un otra skolotāja. Kaimiņi gan cēla iebildumus, ka es pārvilinot viņu bērnus. Ziņoja par to arī Skolu valdē. Taču tika izlemts, ka bērni var mācīties iespējami tuvākā skolā (Veisa nopelns).

Pieprasīju otro skolotāju, ko man apsolīja, darbā stājoties, ja būšot pietiekams skolēnu kontingents. Skolotāju piešķīra, un es sameklēju savu institūta kursa biedreni Olgu Kinstleri. Nu man bija liels palīgs skolā, laba dziedātāja korī, laba aktīviste un vēlāk – laba pianiste. Mācību priekšmetus dalījām uz pusēm. Veikals likvidējās, pārceļoties uz Ķūļciemū. Nu atbrīvojās telpas skolotājas dzīvoklim un veikala telpās pēc remonta izvietojās klases telpa, jo darbojās divas apvienotās klases (1. un 2., 3. un 4.). Ērtākas kļuva telpas arī dievkalpojuma vajadzībām.

Lai nebūtu sabiedriskajā dzīvē apgūtais jārāda tikai pašu publikai, sākām apmeklēt draugus. Cieši sakari izveidojās ar Mērsraga jaukto kori. To vadīja pagasta sekretārs Grasis. Esam viesojušies viens pie otra, tika sarīkota pat neliela Dziesmu diena Engures ezera salīņā Mazrovā.

Atceros tikai vienu reizi, kad centrs pieņēma Dzedru kora koncerta pieteikumu. Zālē sēdēja arī vietējais koris ar diriģentu Kārli Veisu. Koncerta noslēgumā ierosinājām kopīgi nodziedāt abiem korīem zināmas dziesmas, diriģējot gan vienam, gan otram.

Ar interesi vēroju, kā bez mēģinājuma sadziedājās centra akadēmiski nopietnais un Dzedru straujākais koris. Tas nebija viegli. To pārrunās uzsvēra arī Veiss.

Koris piedalījās visos tuvākajos un tālākajos Dziesmu svētkos – Mērsragā, Ugālē, Kandavā, arī Rīgā. Vecākā paaudze gan brīdināja, ka viņi nebraukšot (nebrauca arī) un koris pajukšot, taču jaunatne turējās. Uz tuvākajām vietām koris nokļuva ar laivām (Mērsragu), velosipēdiem (Kandavu), tālāk – ar mazīnīti un vilcienu. Sievietes pašas darināja tautas tērpus – izšuva un izauda Talsu novadam atbilstošus, kura

paraugs vēl redzams Laucienes skolas muzejā. Vīriešiem bija izšūti krekli un pelēkas bikses, pastalas un izrakstītas zeķes.

Ar Blaumaņa lugu "Trīnes grēki" viesojāties Cērē. Ar pieaicinātu konsultantu sagatavojām lugu "Jūras gaigaliņa".

Izrādes tika sagatavotas arī skolēniem. Atceros skaistu izrādi, skolotājas Valdas Zariņas (Adamoviča meitas) "Jaunais siržu likums" iestudējumu, kas guva lielu popularitāti un tika izrādīta divas reizes, jo pirmajā izrādē pietrūka biļešu.

1935. gadā nosvinējām skolas dibināšanas 50. gadskārtu. Tie bija lieli svētki. uzstājās Dzedru un Mērsraga kori. Kārlis Veiss nolasīja īsu skolas vēsturi un sveica no Skolu valdes un pagasta.

Pamazām sāka plānot mūzikas instrumenta – klavieru iegādi. Veiss pateica, ka centra skolai arī izdevies nopirkt labu koncertpianīno. Nodibinājām kora bāzi – Izglītības biedrību "Dzelme" – un sākām gan no sarīkojumu atlikumiem, gan vietējās patērētāju biedrības ziedojumiem vākt naudu.

Izdevās sameklēt ļoti nolietotas, bet mūsu iespējām pieejamas klavieres – "treselt" flīģeli. To atremontēja, un nu mums bija neatvietojams palīgs gan dievkalpojumu, gan mēģinājumu un koncertu vajadzībām. Pianiste bija Olga Kinstlere. Pēc viņas aiziešanas (apprecējās ar leitnantu Āboliņu) skolā sāka strādāt Alma Ābele (precējusies Linka). Klavierspēli vajadzēja pārņemt man, lai gan es biju vijolnieks un klavierspēlē pārvaldīju tikai pašus pamatus. Centos, cik nu manos spēkos, un man liekas, ka īsti "grēkojis" netiku.

Laika gaitā sāku domāt par ģimenes dzīves nodibināšanu. Ar jaunām meitenēm korī un teātrī strādājot, jutu, ka sāku iekļūt ļaužu valodās. Ciemā pastāvēja sena tradīcija, ka viena ciema puisi sievas meklē kaimiņciemā. Tā arī es sekoju šim paraugam, un 1932. gadā pārvedu sievu no Ķīļu ciema. Kļuvām svaini ar Zandartu, jo apprecēju viņa sievasmāsu Mariju Rutki.

Mans darījums gan uz laiku "sašūpoja" manu kori, bet drīz atkal viss nostājās savās vietās, un es tiku gan pie labas namamātes, gan labas koristes un aktīvistes.

Biju ieprecējies muzikālā ģimenē. Jau pirms Pirmā pasaules kara Ķūļu ciemā bija izveidojies ļoti populārs pūtēju (arī stīgu) orķestris, ko ļoti iecienījuši muižnieki savos saietos. Daudz spēlēts Pastendes pili, pat Ventspilī. Ķūļos dzīvojošais autodidakts Tifentāls bijis vadītājs. Orķestrī darbojušies sievas tēvs Rutkis, viņa brālis Kārlis, brāļi Tālbergi, Brenderi.

1930. gados Latvijā sākās mazpulku kustība. Arī Dzedru skolā nodibinājās Dzedru – Ķūļu mazpulks, vienojot tajā tuvējo ciemu jauniešus un skolēnus. Sākumā to vadīja jaunietis Pēteris Pāvs no Ķūļu ciema. Pēc viņa pāragrās nāves, pēc aprīņa inspektora norādes, es pārņēmu mazpulka vadību.

Mazpulcēni audzēja cukurbietes. Ražu bija izdevīgi ar mazbānīti nogādāt uz cukurfabriku. Audzēja arī citus dārzeņus. Rudeņos rīkoja ražas svētkus. Bija arī audēju, sporta un tautas deju pulciņi. Tautas deju kolektīvu darbā ievadīja vēlākā tautas dejas vecmāmiņa Milda Lasmane.

Vecākā paaudze sāka no sabiedriskās dzīves atkāpties. Aktivitāti pārņēma jaunatne mazpulka vadībā. Likvidējās Izglītības biedrība "Dzelme". Pēdējos Dziesmu svētkos Rīgā jau Dzedru koris piedalījās ar mazpulka karogu.

Skolā darbs ritēja normāli. Skolēnu skaits pamazām turpināja pieaugt. Radās doma pārvērst 4-klasīgo pamatskolu par 6-klasīgo pamatskolu, lai skolu beigušajiem nebūtu tālāk izglītības iegūšanai ceļš jāmēro uz Laucieni vai Mērsragu.

Jaunas vēsmas skolas dzīvē ienesa apstākļi, ka vecais Nurmuižas draudzes mācītājs aizgāja pensijā un viņa vietā stājās jauns mācītājs Namgauds. Viņš ciemā un draudzē kļuva populārs jau savā prakses laikā, strādājot vecā mācītāja vietā.

Skolu valde manu plānu par skolas paplašināšanu noraidīja, motivējot, ka nebūšot pietiekami daudz skolēnu. Tanī pašā laikā jaunais mācītājs sāka ierosināt Mārtiņdraudzei celt savu baznīcu, lai nebūtu jānotur dievkalpojumi "nepiedienīgās" telpās.

Tika vākti ziedojumi, sameklēts baznīcas projekts, arhitekts Rezevskis. Pēc gada arhibīskapa Grīnberga un Nurmuižas draudzes, pagasta un vietējās draudzes locekļu klātbūtnē tika iesvētīts pamatakmens jaunajai baznīcai, ievietota kapsula ar attiecīgiem dokumentiem. Baznīcu uzcēla un iesvētīja, kad es jau biju no Dziedriem šķīries, t. i., 1940. gadā.

Pārmaiņas notika arī manā personiskajā dzīvē. Palielinājās ģimene – 1935. gadā piedzima meita Dzidra. Bijām jau tā iedzīvojušies, ka varējām meitai algot auklīti, lai sieva varētu turpināt darbību sabiedriskajā dzīvē.

Sievastēvs piedāvāja zemes gabalu no sava īpašuma – uzcelt ģimenes māju, lai, pensijā aizejot, būtu kur pavadīt vecumdienas. Man šie nodomi nebija pieņemami. Dziedru ciemā aizvadītais laiks man šķita kā pamata pakāpiens manā darbā. Bija sapnis studēt, bet Rīga bija par tālu. Te redzēju “griestus” savām iecerēm, jo tālāka izaugsme šinī zvejnieku ciemā likās neiespējama, bet iegrimt pašapmierinātībā un iesūnot manā vecumā (33!) likās neiespējami.

Mani skati sāka vērsties pāri mežiem. Kļuva zināms, ka mans draugs Veiss pošas pensijā. Kā būtu, ja es mēģinātu kandidēt viņa vietā? Ar savu praksi un pieredzi domāju, ka spētu vadīt arī centra lielo skolu.

Arī sakari ar ārpusauli kļuva citādi. Šie 20 km līdz centram vasarā bija iespējami tikai ar velosipēdu pie rokas pa knipeļdambi, ziemā – mazbānītī līdz Stendei. Vienīgā cerība bija uz mana drauga Veisa atbalstu un pagasta vecākā Alkšņa labvēlīgu nostāju.

Pēkšņi mani nodomi kļuva pavisam reāli. Tiekoties Kandavas Dziesmu svētkos, kur mūsu kori piedalījās, Veiss man atklāja savus nākotnes plānus. Viņš nolēmis nekavējoties aiziet pensijā. Mīlot savu skolu, kurā aizvadījis lielāko daļu savas dzīves un darba mūžu, viņam rūp tās tālākais liktenis.

Kā aprīnča Skolu valdes loceklis viņš kopā ar skolu inspektoru Ansabergu izplānojis, ka Nurmuižas 6-klasīgā pamatskola, atrodoties labā centrā, varētu izveidoties par aprīnča pamatskolu – paraugskolu.

Šinī nolūkā viņam uzdots sameklēt sev pēcnācēju, kurš būtu atbilstošs šim uzdevumam.

Viņš 10 gadus vērojis manu darbu un veiksmes. Ja es būtu ar mieru kandidēt vēlēšanās, viņš kopā ar pagasta vecāko un skolu inspektoru cēnstos sekmēt manu ievēlšanu.

Veisa stāsts pacēla mani kā spārnos, bet reizē pats iekļuvi istās krustugunīs. Desmit gadu laikā biju kļuvis ciemā savējais, lai gan pats "ieaugu" tikai sievas radu ģimenēs. Izdzirduši par maniem nākotnes plāniem, ciema ļaudis bija tam pretī, biedēja ar visu ko. Visi saprata, ka ar manu aiziešanu tuvākā laikā neviens jauns "cīnītājs" neradīsies, kas nāktu uz šo nostūri, un viss pasāktais pagaisis. Tā tas arī notika.

Sevišķi izmisusi bija sieva. Viņa, dzimusi vietējā, nevarēja iedomāties dzīvi svešā vidē, kur nebūs tuvumā vairs viņas mātes, kura turēja

Kārļa Veisa pēdējais izlaidums Laucienē. 1939. gads

savās rokās visu mājas saimniecību. Ilgi nācās pierunāt un pārliecināt, ka izpeļņa būs lielāka un dzīve kļūs ērtāka. Tika izziņotas skolas pārziņa vēlēšanas, un es iesniedzu savu pieteikumu. Bijām divi kandidāti, jo vēlēšanas netika plaši izziņotas, un Ozols jau bija sameklējis sev "tikamu" kandidātu. Vēlēšanās pagasta padome balsojot dalījās divās grupās – vecsaimniekos un jaunsaimniekos. Tikai ar vienas balss – pagasta vecākā Alkšņa personā – pārsvaru no jaunsaimniekiem par labu man 1939. gada augustā es tiku ievēlēts par Nurmuižas 6-klasīgās pamatskolas pārzini.

Augusta beigās, izvadījis ilggadējo skolas pārzini Kārli Veisu caur skolēnu un mazpulcēnu goda sardzi uz viņa atpūtas mājām Virbu Brīvnikiem, pārņēmu skolas vadību. Apsveikdams mani darbā un atvadīdamies, Veiss novēlēja man nodzīvot un nostrādāt skolā līdz pensijai, ar piebildi, ka sevišķi sākumā man būs liela pretestība no pagasta vecsaimnieku – sekretāra Ozola piekritēju – puses.

Skolu pārņemot, Veiss, kā gadīgs tēvs dēlu, mani sīki iepazīstināja ar visu: ar telpām, iekārtu un inventāru, norādīdams, kur jālūko piedabūt pagasta palīdzību. Viņš raksturoja skolotājus, kuri ar viņu kopā strādājuši, un aicināja ar katru sapsrsties.

Viens palicis, vēlreiz visu sīki izpētīju, jo redzēju, ka esmu nokļuvis svešā, plašākā vidē. Jutu, cik ļoti noder 10 gadu pieredze Dziedru skolā. Veiss, jau skolu izrādīdams, ieminējās par zināmu nepareizību trepju lietā, tikai piezīmēdams, ka pagasts to nav ņēmis vērā. Skolā uz otro stāvu, kur bez klasēm bija arī skolas internāts, veda divas koka trepes, kuras bija stipri nedrošas.

Apstaigādams telpas, sāku plānot, ko rakstīt pirmajā pieprasījumā pagastam, lai skolā darbs varētu sākties noliktajā laikā.

Iztēlē iedomājos, cik daudz un lielu kapitālo remontu prasītu šis no ārpuses iespaidīgais skolas nams ar ielikušiem griestiem, ar koku balstu kolonnām, apdrupušām sienām, lai te varētu darboties aprīnķa paraugskola. Tikai pamazām aptvēru, ka Veisam un viņa laika paaudzei bijuši cīta pieeja daudzām lietām, ko vēlāk vēroju arī citās skolās.

Lizete Landzberga, Emma Laiviņa un skolotāja Kinstlere skolas simtgadē. 1980. gads

Uzsākām jaunu dzīvi vecajā namā. Pēc Dzedru skolas pašaurajām istabiņām nu bijām nokļuvuši divās plašās istabās un piedevām – plašā zālē. Iespējamai auklei – kalponei koridora otrajā pusē blakus virtuvei arī bija plaša istaba. Viss plašums prasījās pēc mēbeļu papildinājuma, bet tas nāca vēlāk. Iekārtojumam daudz deva Veisa dāvinātās istabas puķes – 10 lieli citronkoki, divas skaistas palmas.

Pēc Veisa saimnieces ieteikuma drīz mūsu ģimenē, kurā jau neilgi pirms pārvietošanās uz centru meitai Dzidrai bija pieņemta kā rotaļbiedrene audzumeita Lūcija, tika pieņemta arī bērniem aukle, sievai kalpone – Lizete. Viņa vēlākos laikos kļuva par skolas direktoru bērnu audzinātāju un neatņemamu skolas internāta aprūpētāju, labo gariņu.

Veiss atvadoties brīdināja, ka sākumā es būšot centrā svešinieks. To drīz vien izjutu. Bija augusta priekšpēdējā nedēļa. Skolotāji vēl bija atvaļinājumā un, laikam juzdami, ka mēs kārtojam savu iedzīvi, skolā nerādījās. Jutām īpatnēju klusumu. Tas mani drusku mulsināja, un sirdī uz brīdi iezagās mazs šaubu “velniņš”, vai tik neesmu pārvērtējis savus spēkus. Bet centos to apslāpēt, jo atpakaļceļa nebija. Pirmais ciemiņš un

apsveicējs bija vietējais aptiekārs Otersbergs, kurš sveikdams piedāvāja gan zāles ģimenes vajadzībām, gan savu pajūgu nepieciešamībai nokļūt Talsos.

Pēc Veisa padoma, ja nerādās neviens no pagasta valdes kā pielātos, lai ejot stādīties priekšā pēdējā pirmdienā, kad pagastvaldē ir sekretārs un pagasta vecākais, ņemot līdzī nepieciešamo sarakstu skolas vajadzībām. Tā arī darīju. Gan labi nojauzdams, ka būs jācīnās, ar savu visnepieciešamāko prasību sarakstu devos uz tuvējo pagastvaldes ēku. Mani pieņēma Ozols, aizbildinādamies, ka pagasta vecākais ir darīšanās. Saruna sākās ļoti diplomātiski, bet ar zināmu ironisku pieskaņu. Tika slavēts Veisa darbs un viņa nopelni pagasta un skolas sadarbībā, kā arī sabiedriskajā darbā. Noklausījies manas prasības, sekretārs deva tēvišķīgus padomus. Man kā jaunam atnācējam nepieciešams vispirms pašam parādīt savu prasmi tikt ar visu galā. Tad jau viņš parūpēsies un arī pagasts atbalstīs. Atbildēju, ka neesmu ne galdnieks, ne mehāniķis. Man pietiks darba arī skolas sakārtošanā un skolas vadībā, tāpēc paliku pie savām prasībām. Sekretārs, manāmi sapīcis, pieņēma sarakstu "zināšanai", un ar to mūsu pirmais dialogs beidzās.

Juzdams, ka tā neko nepanākšu, griezos tieši pie pagasta vecākā, jo zināju, ka vienīgi ar viņa balss pārsvaru tiku ievēlēts. Iedraudzējāties, un drīz pagasta padomē tika lemts par nepieciešamāko prasību izpildi skolai. Lai trepju lieta nebūtu tikai mana iegriba, tās reiz parādīju aprīnča arhitektam. Skolā ieradās kārtējā ugunsdrošības pārbaudes komisija, konstatēja esošo stāvokli, un pagasta valde saņēma prasību trepes pārveidot. Gan pār manu galvu brāzās pārmetumi, ka esmu sūdzējies, bet augusta pēdējās dienās pagasta valde atļāva sarunāt vietējo amatnieku, lai varētu sakārtot nepieciešamāko, un pavasarī uzsāka izbūvēt skolai betona kāpnes uz otro stāvu. Par skolas remontstrādnieku sameklēju cilvēku ar "zelta rokām" – Pēteri Pīlupu. Viņš vēlāk kļuva par saimniecības vadītāju.

Veisa laikā skolā pēdējā gadā strādāja skolotājas Helēna Muižniece, Milda Rodenberga un Maiga Morica. Pēc Veisa raksturojuma un vēlāk

mana novērojuma Muižniece bija īsts matemātikas "meistars". Bija jāapbrīno viņas metodes un sekmes. Par Rodenbergu jau Veiss, skolu nododot, aizrādīja, lai palīdzot, jo viņai grūtības ar disciplīnu. Tā traucēja gan viņas pašas darbu, gan toreizējos apstākļos to juta blakus klasē strādājošie. Pret Ābeli-Moricu pretenziju nebija.

Mācību priekšmetu sadalījumu paturēju līdzšinējo, pats paņēmot Veisa mācītos priekšmetus: ticības mācību, dziedāšanu, zēnu darbmācību, kori un zīmēšanu vecākajās klasēs. Vajadzēja reizēm pasniegt arī vingrošanu un pēckara gados vecākajās klasēs – latviešu valodu.

Vistuvākās attiecības drīz vien izveidojās ar skolotāju Muižnieci. Zināju no Veisa stāsta, ka Muižniece bijusi viņam "labā roka", visur palīdzot. Šķiet, ka, pēc Veisa lūguma, arī ar mani viņa centās saprasties, lai es neapjuktu jaunajos apstākļos. Ar laiku kļuvām tuvi draugi. Pēc aiziešanas no Laucienes turpinājām sarakstīties, kas pārtrūka ar viņas aiziešanu aizsaulē. Pēdējo reizi tikāmies Laucienes skolas simtgades svinībās 1980. gadā.

Skolotāju Helēnu Muižnieci sveic bijušie skolēni. 1980. gads

Drīz pēc mācību uzsākšanas tika sasaukta vecāku sapulce. Tajā, blakus citiem aktuāliem jautājumiem, ierosināju izveidot koptaldu ar siltu ēdienu visiem skolēniem, bet trūcīgiem lai maksā pabalstu pagasts. Ierosinājums izraisīja iebildumus, tāpat kā savā laikā Dzedru skolā, nosaucot to par lieku greznību. Tomēr beigās panācu vairākuma piekrišanu. Drīz tika noorganizētas pusdienas visiem skolēniem un arī siltas brokastis un vakariņas internātniekiem. Tā tika likvidētas pārtikas lādītes. Ēdieni tika izkalkulēti iespējami lēti un gatavoti garšīgi.

Pēc aprīņa inspektora norādes arī centrā pārņēmu mazpulka vadību. Pulciņa nodarbības vadīja skolotāji. Mazpulcēni ļoti palīdzēja uzturēt skolēnu disciplīnu un stāju. Liela nozīme šīnī ziņā bija skolas un mazpulka karogam. Tie abi tika izmantoti visās sanāksmēs un pasākumos.

1940./41. mācību gadā, pieaugot skolēnu skaitam, tika atdalītas apvienotās klases un par skolotāju sāka strādāt Agra Rožkalne (prečējusies Jākobsone).

Jau pirmajā vizītē pie sekretāra tika jautāts, vai turpināšu vadīt pagasta centra sabiedrisko dzīvi un atļaušu mēģinājumiem izmantot skolas telpas, jo tiem tautas nams nav piemērots. Atbildēju, ka esmu stājies bijušā pārziņa Veisa vietā un centīšos veikt visus viņa vadītos pasākumus.

Sāku domāt par mēģinājumu telpām. Skolā bija divi mūzikas instrumenti – klasē stāvēja harmonijs, bet mazajā skolotāju istabā – pianīno. Veiss teicis, ka tas esot ļoti labskanīgs un jātaupa. Man jau mēģinājumiem būtu parocīgākas klavieres, pie kurām pierasts Dzedros, bet korim mazajā istabiņā nebija vietas, tādēļ mēģinājumus noturēju klasē pie harmonija.

Oktobrī izziņojām pirmo mēģinājumu. Sanāca viss esošais kolektīvs – pāri par 40 dalībnieku. Iepazīstoties ar balsu sastāvu, konstatēju, ka tas labi atbilst koru skaitliskajam sastāvam. Jutu gan, ka esam sveši viens otram, dzirdēju, kā koristi atceras – toreiz ziemā, sadziedoties ar dzedrnikiem, nav varējuši "tikt" man līdzī. Man nepatīkamu,

bet gaidītu pārsteigumu sagādāja Ozols, starpbrīdī aicinādams visus "iesildīties", lai labāk skanētu. Pēc iespējas pieklājīgi aizrādīju, ka to nevēlos. Saņēmu pa ironiskai piezīmei, bet ar laiku "sildītāju" grupa izzuda.

Mēģinājumā pats jutos kā citā pasaulē un sākumā biju drusku nedrošs. Desmit gadus strādājot ar zvejniekciema kori, man galvenā rūpe bija katram iemācīt un saklausīt savu balsu melodiju. Turpretī nu manā priekšā stāvēja jau ilggadīgs, pieredzes bagāts kolektīvs. Biju visiem sagatavojis dziesmu burtnīcas, un, kā vēlāk vēroju, daudzi jau spēja kaut cik izsekot teksta un nošu kustībai, ritmam.

Dziesmu apgūstot, sevišķi atkārtojot jau mācītās dziesmas, īpaši no Ozola puses atskanēja iebildes, ka Veiss darījis tā un kāpēc nu dara citādāk. Nācās skaidrot savu interpretāciju. Korī izcēlās atsevišķi koristi. Pirmajos soprānos ļoti dzidri un droši dziedāja Dabru Olga, Alkšņu Smuidra, basos ar zināmu muzikalitāti izcēlās Alkšņu Gusts. Viņš vēlāk kļuva man liels palīgs, jo nedaudz prata klavierspēli. Kamēr es pie harmonija strādāju ar pārējām balsīm, viņš skolotāju istabiņā ievadīja basu partiju. Tā drīzāk tikām ar dziesmu galā. Pamazām sāku balstīties uz jaunajiem, bet vecākā grupa ar Ozolu priekšgalā aizgāja. Dziesmas gatavojām galvenokārt pašmāju vajadzībām, jo pēdējie Dziesmu svētki Daugavpilī notika vēl tad, kad es strādāju Dzedros.

Drīz pēc darba sākuma pie manis skolā iegriezās netālais kaimiņš Danbergs no Rūpniekiem. Viņš jau labu laiku cīnījies pret jauniešu iesaistīšanos dzeršanā. Nodibinājis atturības kustību "Cerību pulciņš". Nu viņš nāca pie manis kā jaunā skolas pārziņa ar aicinājumu – veicināt viņa pasākumu – iesaistīties šajā pulciņā. Biju spiests ļoti delikāti noraidīt šo ļoti labo ierosinājumu. Norādīju, ka pēc dabas esmu atturībasnieks, nav man nekādas vēlēšanās pēc tā, bet pēc sava amata man lietas labā tomēr šad tad būs jāpaceļ glāzīte, un ar to es būtu pārkāpis pulciņa noteikumus.

Pēc garākām pārrunām tomēr abi sapratāmies. Viņš izstāstīja savas ieceres – izveidot pulciņā jauniešu pašdarbību. Piedāvājos izveidot

dramatisko kopu. Izvēlējamies iestudēt R. Blaumaņa lugu "Pazudušais dēls", kurā autors rāda dzeršanas sekas. Nolēmu uzaicināt izrādē Ilzes lomā Dabru Olgu, jo viņa arī darbojās pulciņā. Un bija labi panākumi, jo Olga ļoti labi iejutās lomā.

No šīs grupas, atdaloties mazākspējīgiem un pieaicinot vēlamos, no bijušajiem aktieriem izveidoju Laucienes teātra kolektīvu. Drīz redzēju, ka esmu ieguvis labu sieviešu mīlētāju lomu tēlotāju Dabru Olgu un labu komisku un raksturlomu tēlotāju Alkšņu Gustu. Olgas izvēlē gan sākumā nācās klausīties ļaužu valodās, ka jaunais režisors meklē sev draudzēni, tomēr, redzot panākumus, valodas apklusā.

Iestudējam galvenokārt Blaumaņa lugas ("No saldenās pudeles", "Ļaunais gars", iecerē palika "Ugunī"). Iesāktais darbs pārtrūka līdz ar padomju okupāciju.

Ar darbu korī un teātrī mani sabiedriskie pienākumi nebeidzās. Visus 10 gadus Dziedros nepārtraukti biju Mežsaimnieku veicināšanas biedrības valdes sekretārs. Pārņākot darbā centrā, kā biedrs piedalījās biedrības sapulcē un tiku ievēlēts par sekretāru, kura pienākumus pildīju līdz aiziešanai no Laucienes.

Veiss, būdams skolas pārzinis, savas darbības laikā bija Nurmes baznīcas ērgelnieks. Pēc viņa aiziešanas pensijā ērgelnieka pienākumus uzņēmas Bērtulsons no Rijniekiem. Tā kā jaunais mācītājs Namgauds pazina mani no Dziedru laikiem un Bērtulsons laikam nespēja pildīt mācītāja prasības, viņš ierosināja baznīcas padomei uzaicināt mani par ērgelnieku. Man par ērģeļu spēli gan bija maz jēgas, bet atteikties baidījies, jo jutu, ka par manu pastāvēšanu vēl cīņa nav galā, un tādēļ arī uzņēmos šo pienākumu. Jāsaka tas pats, kas par klavierspēli Dziedros – pūlējos, cik spēju, un laikam daudz tomēr negrēkoju.

1940. gads ienesa izmaiņas arī manā personīgajā dzīvē. Jau Dziedros strādājot, pēdējā laikā man radās zināmi pārpratumi ar manu uzvārdu "Otto". Vārdu uzvārdi nebija sevišķi parasti, un man kā pārzinim bieži gadījās pārpratumi – pienāca dokumenti gan uz Otto, gan Nikolaja, gan Roberta uzvārdiem. Tas turpinājās arī Laucienē. 1939. gadā Ulmanis

izdeva atļauju nepatīkamus uzvārdus mainīt. "Valdības Vēstnesī" tika publicēti pieļaujamie uzvārdu grozījumi. Skolu inspektors Ansabergs mudināja arī mani, un abi ar sievu nolēmām savu vācu izcelsmes uzvārdu nomainīt. Atradām labskanīgus vārdus "Krauja" un "Kalve". Iesniedzām lūgumu piešķirt mums uzvārdu "Krauja" un, ja ne to, tad "Kalve". "Krauja" neatļāva, jo tādu esot ļoti daudzi pieprasījuši. Šinī gadā arī pagasts tika pārdēvēts no Nurmuižas par Laucieni (nurme – lībiski "lauks, tīrums"), bet, tā kā Lauki skanētu prasti, tad galā pievienoja -ene, jo šinī apvidū visi vietas nosaukumi beidzas ar -ene: Vandzene, Garlene, Kaltene, Galtene, Zentene utt.

Rudenī pieauga arī mūsu ģimene – piedzima dēls Guntis, un nu Lizei paplašinājās darbalauks.

Labi sātko un sakārtoto dzīvi un darbu krasi pārtrauca padomju okupācija. Pārmaiņas savā darbā jau vasaras otrā pusē izjutu sabiedriskajā dzīvē. No pagasta izpildkomitejas sekretāres Laiviņas saņēmu aprīņķa Kultūras nodaļas norādījumu bijušo jaukto kori pārdēvēt par Laucienes kluba masu kori, to komplektēt galvenokārt no kalpotājiem – zemniekiem un to jaunatnes. Repertuāru nācās sameklēt no vienbalsīgām un divbalsīgām masu dziesmām, lai katram tās būtu "pa spēkam".

Mēģinājumu apņēmās izziņot sekretāre, bet repertuārs būšot no Kultūras nodaļas. Sanāca daudzi dziedātgribētāji, kurus jauktajā korī nebiju redzējis. Bijušo koristu bija ļoti maz. Koris nīkuļoja, dziedātāji mainījās. Grūti gāja ar iemācīšanos (līdzīgi kā Dzedru korī sākumā). Dziesmas nepatika, jo bija tulkojumi no krievu valodas, kā arī krievu valodā.

Skola tika pārdēvēta par nepilno vidusskolu, nozīmējot mani par skolas direktoru. Pirms darba sākuma Rīgā notika republikas skolotāju kongress, lai iepazīstinātu skolotājus ar turpmāko programmu.

Jau pirmajās skolas dienās skolā ieradās Talsu aprīņķa skolu inspektors Rozenbergs (bijušais Stendes 6-klasīgās pamatskolas skolotājs). Galvenā prasība bija "iedzīvināt" kongresā dzirdēto – lai katrā stundā katram skolotājam būtu stundas konspekts, izejot no gada ceturkšņa

plāna ar idejisko ievirzi jebkurā priekšmetā. "Iekrita" skolotāja Muižniece. Kad inspektors viņai, pēc zvana ejot uz nākamo stundu, prasīja ieskatīties stundas konspektā, skolotāja parādīja ar pirkstu pie pieres, motivēdama, ka konspekts viņai vienmēr galvā.

Izcēlās incidents – inspektors pavēlēja man skolotāju uz stundu nelaist, kamēr neparādīs stundas konspektu. Mēģinādams glābt stāvokli, dialoga laikā sazinājos ar izglītības nodaļas vadītāju Šprunku (ar viņu biju tuvāk pazīstams, jo viņš bija populārs Talsu vidusskolas skolotājs un gleznotājs). Tas pasauca inspektoru pie telefona, un pēc sarunas saņēmu no inspektora stingru norādi, ka tā būs pēdējā reize un turpmāk viņa prasības tiks izpildītas.

Skolā turpināja pieaugt skolēnu skaits. Bija jāsadala pirmās klases, un skolai piešķīra jaunu skolotāju Kārli Zommeru, kurš tikko bija beidzis jaunizveidotos skolotāju kursus. Pats smējās, ka norīkots skolā kā "zemes sāls". Tā kā viņš nāca no skolotāju ģimenes (tēvs bija Jaunpils skolas direktors), tad samērā ātri iekļāvās mūsu skolotāju saimē un kļuva par labu audzinātāju zēniem, mācot vingrošanu (dienējis Latvijas armijā).

Nedaudz vēlāk, ar apriņķa komjaunatnes komitejas rīkojumu, skolā ieradās skolas pionieru vadītājs Pēteris Jansons, gados jauns, bez pieredzes un zināšanām. Man nācās ievadīt viņu darbā un daudzkārt palīdzēt. Kā nu prazdams, viņš organizēja pulciņa nodarbības, izdeva kopā ar skolotājiem un skolēniem skolas sienasavīzi, rīkoja pārgājienus.

Vācu okupācijas laikā, pēc viņa mātes lūguma, man bija jāapliecina, ka aplami darījumi viņa darbā nav saskatīti, jo viņš bija apcietināts. Vēlāk esot atbrīvots.

Tuvojās 1941. gada 14. jūnijs. Jau labu brīdi klīda baumas par pazudušiem cilvēkiem, čukstēja, ka Savienībai tā parasta lieta. Un tad agrais drūmais rīts. Aiz skolas logiem pa lielceļu sāka dūkt un dārdēt armijas smagās automašīnas – izvešana. Skolotājus, ieskaitot manu ģimeni, šis drausmīgais liktenis neskāra. No centra aizveda veikalveža Saldava ģimeni, sekretāra Ozola ģimeni un daudzus citus iedzīvotājus. Palika tukšas vietas klasē.

Īsi pirms kara sākuma skolā ieradās pārstāvis no Talsu partijas komitejas un paziņoja, ka nācis pārbaudīt skolas bibliotēku, vai tajā nav aizliegtu grāmatu.

Pēc pāris stundām viņš, darbu beidzis, ienāca pie manis dzīvokli un paziņoja, ka darbs padarīts. Redzēju klasē uz grīdas gandrīz visu klasisko literatūru, visas grāmatas ar Ulmaņa "Draudzīgā aicinājuma" ielīmēm. Izlasīju pēc mana ieskata mazāk "bīstamās", atliku tās skapī, pārējās novietoju bēniņos uzglabāšanai.

Arvien tuvāk nāca kara troksnis. Drūmā noskaņojumā tika aizvadīti Jāņi. Pēc daudzām neziņas pilnām dienām, atkāpjoties padomju armijai, nokļuvām jaunā – vācu okupācijā. Likās, ka atkal esam savā brīvā Latvijā. Izmaiņas notika arī skolā. "Nepilnā" vidusskola tika pārdēvēta par "Tautskolu" ar mani kā pārzini. Darbā vairs neatgriezās skolotāja Muižniece, paliekot strādāt Vidzemē. Viņas vietā sāka strādāt Vera Roze (vēlāk Vēvere). Mācību kurss bija jāpakļauj Lielvācijas prasībām, bet tika iekļauta diezgan brīvi arī nacionālā kultūra. Drīz skolotājs Zommers aizgāja armijā, un viņa vietā skolā sāka strādāt mana sieva Marija Kalve.

Šabiedriskajā dzīvē viss ritēja senajās sliedēs – varēja darboties jauktais koris, teātra kolektīvs. Bet daudzu vairs nebija un darbs nīkuļoja. Pamazām arī okupācijas nasta sāka visus nomākt. Tika apcietināti un pazuda bijušie padomju aktīvistu, pieredzējam ebreju masveida iznīcināšanu. Skolā no padomju novirziena bija jāpārslēdzas uz vācisko. Pēdējais tautskolas izlaidums 1944. gada pavasarī vēl notika skolā.

Jaunu satraukumu mūsu dzīvē atnesa vasara. Pēc kara neveiksmēm no Igaunijas cauri Laucienei atkāpās vācu karotāji. Mašīnu straumes ietina putekļu mākonī visu centru. Līdzī karotājiem plūda arī bēgļi. Tie nāca no Vidzemes un Rīgas, bēgot no padomju uzbrukuma draudiem. Daudzi apmetās uz pagaidu dzīvi centrā un tuvējās mājās.

Rudenī skolā darbs tika uzsākts, bet drīz bija jāpārtrauc, jo skolā iekārtoja kara hospitāli. Arī manai ģimenei nācās meklēt citu mājokli. Labi, ka tuvākais kaimiņš Danbergs ievietoja manu ģimeni savā jau

tā pilnajā mājā jumta istabiņā. Tā kā visas mēbeles nespēju aizvākt uz Rūpniekiem, daļu apņēmās paglabāt, arī šo to no skolas inventāra, Veģeru saimniece. Ar šo mantu pārkravāšanos un glabāšanu manas nepārdomātās rīcības dēļ notika skolai nelabojams zaudējums. Domājot, ka pie manis Rūpniekos var notikt kratīšana un atrast šo to nevēlamu, piekritu, ka uz Veģeriem aizvāc arī skaisto skolas karogu, kur tas būs drošībā. Taču arī Veģeros bijusi kratīšana, un vecā saimniece, baidīdamās, ka atradīs karogu, iemetusi to maizes krāsnī. Tā aizgāja bojā bezgala dārga manta. Pazuda arī karoga skices.

Darbs skolā tika pārtraukts, bet mēs kopā ar skolotājiem gudrojām, ka vajadzētu vismaz vecākām klasēm rast iespēju apgūt vielu svarīgākajos priekšmetos, lai nezaudētu gadu. Kopā ar pagasta valdi sameklējām telpas pagasta nespējnieku namā, tagadējās Kļavās. Tur sāsinātās darba stundās turpinājās mācības.

Vietējā sabiedriskā dzīve klusēja, jo nebija telpu mēģinājumiem. Vienīgi, pēc mācītāja ierosmes, svētku dievkalpojuma sagatavoju kādreizējo kora "Iakstīgalu" Oldziņu (Olgu Alksni – A. K.) nodziedāt baznīcā ērģeļu pavadījumā "Ave Maria", ko cilvēki ļoti jūsmīgi uzņēma.

Bēgļu gaitās Laucienes centrā un tuvākā apkaimē bija apmetušies Rīgas bēgļi – mākslinieki. Baznīcā dievkalpojumus dažkārt kuplināja mežradznieki un ērģelnieki, kluba zālē koncertēja Plūksna un Kārlis Šteinbergs, bija arī pāris baletmākslinieku. Centrā dzīvoja gleznotājs Miesnieks. Tas pa reizei pamācīja vietējos jauniešus savā mākslā.

Jūtot kara noslēgumu, īsi pirms uzvaras dienas klusi noslēdzām mācību gadu 6. klasei. Īsā uzrunā apsveicu meitenes un zēnus par neatlaidību smagajos apstākļos kursu apgūt un novēlēju veiksmes darbā un dzīvē.

Vasaras brīvlaikā visi rajona skolu direktori tika norīkoti uz kursiem Rīgā. Tur saņēma sīkākas direktīvas turpmākajam darbam. Atgriezies mājās, kopā ar Pēteri Pīlupu, kuru apstiprināja par skolas saimniecības vadītāju, vācām materiālus, lai hospitāļa sagandētās telpas sakārtotu jaunajam mācību gadam.

Nepilnā vidusskola tika pārdēvēta par 7-gadīgo skolu. Sakarā ar šeit vēl esošiem bēgļiem pieauga skolēnu skaits. Skolā sāka strādāt Marija Kalve, Milda Rodenberga, Vera Vēvere, Vera Kalniņa, Olga Biete, Anna Kronenberga, Valija Ulpe, Emma Ruciņa, fizikultūras, zēnu rokdarbu skolotājs Edgars Straume, skolotāja Ābola, mācību daļas vadītāja Agra Jākobsone, Stefānija Čivle, Visvaldis Brūvelis (vēlāk Dzedru skolas direktors), pionieru vadītāja, vēlāk arī skolotāja Skaidrīte Dzīle, skolas darbvede Emma Laiviņa un skolas saimniecības vadītājs Pēteris Pīlups. Nākamajā mācību gadā sakarā ar daudziem krievu tautības strādniekiem Oktes sovhozā nācās atvērt apvienotu 1.–2. klasi krievu tautības bērniem ar skolotāju Irinu Hrustaļovu.

Arī sabiedriskā dzīve pamazām aktivizējās. Tika atjaunots jauktais koris (40 dalībnieki). Tas sāka gatavoties republikas 1948. gada Dziesmu svētkiem. Līdz Talsu Dziesmu dienām tikām, bet uz Rīgu nē.

Dramatiskais kolektīvs iestudēja angļu autora lugu "Teradies inspektors", V. Lāča lugu "Bāka uz salas". Ar abām lugām viesojāmie arī Dzedros pie direktora Brūveļa. Liels palīgs lugu iestudēšanā bija ciema komitejas darbinieks – Miķelis Lembergs, labs aktieris bija sekretārs Igors Ramanis.

Sāka kļīst baumas, ka gatavojas izvešanai, tiek sastādīti saraksti. Pārbaudītas galvenokārt tika turīgās saimniecības – vecsaimnieki.

Arī es sāku baidīties par sevi un ģimeni. Būdams labi pazīstams ar ciema partijas sekretāru Stepānovu, griezos pie viņa ar atklātu jautājumu par sevi. Viņš vaļsirdīgi atbildēja, ka skolotāji būs pašiem vajadzīgi, lai dzīvojot mierīgi. Pazīdams manu svaini Zandartu Dzedros, lika man dot viņam mājienu ap 25. martu nebūt mājās. Tā nopratām, ka 25. martā būs latviešu tautai liktenīgā diena.

Drūms pienāca 25. marta rīts. Skolotājus šī nelaime neskāra. Bet aizvesto vidū bija daudzi labi ļaudis: mans tuvākais kaimiņš Rūpnieku saimnieks Danbergs ar sievu, Olga un Gusts Alkšņi, Lauļu ģimene, Smuidra un Ernests Alkšņi un daudzi, daudzi citi. No skolas klasēm tika izsaukti skolēni, kuru vecāki jau bija mašīnās. Dažus pēc lūguma atlaida, daži paši pazuda. Skolas solos palika tukšas vietas.

Laucienes skolas direktori G. Zēbergs un N. Kalve

Izglītības nodaļa pieprasīja iesniegt izvesto skolēnu sarakstus. Tie pierādījumam vēl nesen tika publicēti "Talsu Vēstīs". Mazā cerībā, ka varbūt izvestie varētu izdzīvot un kādreiz atgriezties dzimtenē, nolēmu paglābt Rūpniekus. Pieprasīju tos kā bezsaimnieka īpašumu skolas palīgsaimniecībai. Motivēju, ka skolai nepieciešami dzīvokļi skolotājiem, izaudzētā raža būtu atspajds skolas koptgaldam. Tā Rūpnieki kļuva par skolas palīgsaimniecību.

Aprīlī rajona Izglītības nodaļa un partijas komiteja pēc skolu pārbaudēm vērtēja skolotāju darba kvalitāti un skolēnu sekmju līmeni. Laucienes skola iekļuva rajona labāko skolu skaitā, un skolas direktoram rajona direktoru seminārā tika izteikta pateicība par veiksmīgu skolas vadīšanu. Atzinības rakstu solīja atsūtīt vēlāk, bet zināmu apstākļu dēļ to nesaņēmu.

Sabiedriskā dzīve pilnīgi apklusā, jo atmiņas par notikušo bija sāpīgas. Nebija vairs daudzu aktīvo pašdarbnieku. Pārdzīvojuma smagumu jutām arī skolas izlaidumā. Tas noritēja drūmi un klusi. Uzrunas laikā daudzu acīs bija asaras, klusu pieminot neesošos.

Tad nāca sūdžība – es esot slēpis, ka esmu sastāvējis fašistiskajā aizsargu organizācijā, bijis aktīvs tās dalībnieks, nēsājis ieroci, vadījis aizsargu kori un mazpulku organizāciju. Atbildēju, ka neko neapziņos slēpis. Anketā nevar rakstīt to, kā nav. Aizsargu organizācijā neesmu sastāvējis, jo tā ir armijas organizācija, kurā uzņem tikai karadienestam pakļautos. Es jau no jaunības esmu no karadienesta atbrīvots redzes dēļ.

Jūnija beigās saņēmu partijas komitejas lēmumu – tiku atbrīvots no direktora pienākumiem ar atļauju strādāt skolā līdz turpmākai apsūdžības noskaidrošanai. Cik apsūdžība par piederību pie aizsargu organizācijas toreiz bija smaga, liecina apstākļi, ka tikuši izklausināti vai visi ciema iedzīvotāji. Vislielākais rūgtums bija par to, ka sūdžība bija nākusi no mūsu pašu kolektīva dažām skolotājām.

Kādu dienu skolā ieradās jauns cilvēks, stādījās priekšā kā jaunieceltais skolas direktors Harijs Jurkevics. Viņš nolika manā priekšā uz galda Izglītības nodaļas pavēli par skolas nodošanu un oficiālā tonī prasīja nodot skolas zīmogu un atslēgas. Atbildēju, ka esmu ar mieru nodot viņam skolas zīmogu, bet tikai pēc tam, kad būšu nodevis un viņš pieņēmis skolu.

Viņš gan bija pārsteigts, ka jākavējas, tomēr, sazvanījies ar Talsu partijas komiteju, palika. Pieaicināju skolas darbvedi Laiviņu protokolēt, skolas mācību pārzini Jākobsoni, saimniecības vadītāju Pīlupu, sākām apstaigāt skolas telpas, dārzu, parku un iepazīties ar visu sīko inventāru un mācību līdzekļiem. Sievas gatavotās pusdienās vēl pārrunājām manus tālākos plānus, pasniedzu viņam skolas zīmogu un draudzīgi šķirāmies.

Bija arī mazs prieka stariņš mūsu ikdienā – sieviņa ar visām nebūšanām pārveda no Jelgavas Pedagoģiskās skolas dokumentu,

N. Kalve ar bijušajiem Laucienes skolas skolēniem. 1990. gads

ka ir diplomēta mazo klašu skolotāja – tas varēja būt atspajds mūsu turpmākajā dzīvē.

Uzzinājām, ka mans institūta kursa biedrs Kristaps Hofmanis Talsos iecelts par rajona skolu inspektoru. Nolēmām griezties pie viņa pēc padoma. Mums laimējās, jo Hofmanis atcerējās mūsu kursa norunu – palīdzēt viens otram iespēju robežās. Viņš jau bija izpētījis manu lietu un nekavējoties nāca ar savu plānu. No Pastendes skolas direktora nupat saņemts lūgums par to, ka nepieciešami divi skolotāji. Piekritām. Drīz saņēmām atbildi, ka esam norīkoti uz Pastendi, un sākām darboties. Aizbraucu apskatīt jauno darba vietu un ļoti smagu sirdi atgriezās mājās, aprakstot redzēto. Vieta jau savā ziņā laba – 5 km no Talsiem, bet skola atstāja drūmu iespaidu. Nosaucām to par “trimdu”. Pastendes skolas direktors, mani pazīdams kā bijušo kaimiņu skolas direktoru, bija ļoti apmierināts. Sākām pārvākties. Visi Laucienes draugi palīdzēja

*N. Kalve uzrunā skolas 110. gadadienai veltīto svinību dalībniekus.
1. no labās: 1955. gada absolvents, ilggadējs (1977–2003) Laucienes
ciema izpildkomitejas, pagasta padomes priekšsēdētājs Ilgvars Krūze*

posties, tikai ik brīdi atgādināja, ka tas uz īsu laiku, – “pēc gada vedīsim jūs atpakaļ”. Bet es labi sapratu, ka Lauciene jāatstāj uz mūžu. Sapnis izsapņots, un jāsākas jaunai dzīvei.

No Laucienes šķirties bija ļoti sāpīgi, jo likās, ka viss zaudēts. Vēlāk Pastendē mūsu skati atkal un atkal vērsās uz Laucienes pusi. Tur skolā mainījās direktori, dzīve tikko pulsēja. Bet tad no pionieru vadītāja izauga jauns enerģisks skolas direktors **Gunārs Zēbergs**. Ieguvis akadēmisko muzikālo izglītību, viņš sakustināja Laucienes apsīkušos ūdeņus gan skolā, gan sabiedriskajā dzīvē. Sirmais skolas nams, vecā skola pēc kapitālā remonta ieguva jaunu seju. Ar prieku vēroju, ka Kārļa Veisa nākotnes plāni sāka realizēties. Skola ierindojās rajona labāko skolu skaitā, ar dziesmām tika pieskandināta visa apkārtnē.

1996. gada janvārī

Par R. N. Kalves mūža gadiem Pastendē stāsta viņa skolniece un darba kolēģe, tagad Talsu 2. vidusskolas direktore **Elga Vērđina**:

"Pastendes skolā N. Kalve sācis strādāt 1949./50. mācību gadā. Vadijis kori un ansambļus, mācījis dziedāšanu, dažus gadus arī darbmācību, fiziku un rasēšanu. 1950. gados atsevišķiem skolēniem, kuri pārnākuši no citām skolām ar angļu valodas zināšanām, mācījis arī angļu valodu, jo Pastendes skolā apguva vācu valodu.

N. Kalve bijis dramatisko kolektīvu režisors gan skolēniem, gan skolotājiem: 1952./53. mācību gadā skolotāji iestudējuši E. Zālītes lugu "Patikamās rūpes", vēlāk – R. Blaumaņa lugu "Pazudušais dēls". Paši arī darinājuši dekorācijas un tērpus. Ar izrādēm viesojušies Rojā, Mērsragā.

N. Kalve gan skolā, gan ciemā vadīja kori, ansambļus. Viņa sieva vadīja deju kolektīvu, Kalve spēlēja pavadījumu. Viņi abi lieliski devoja ballēs, bija izskatīgs, elegants pāris. Kopīgās sarunās N. Kalve labprāt atcerējās iepriekšējos gadus, kad vēl strādāja par skolas pārzini Dzedros, direktoru Laucienē, bet jaunā vara liedza viņam ieņemt vadošus amatus.

Man skolotājs Kalve mācīja dziedāšanu. Stundās neatņemama lieta bija vijole. Viņš prata iemācīt skolēniem iemīlēt smeldzīgās vijoles skaņas. Varbūt tāpēc man vēl arvien vijole ir mīļākais mūzikas instruments.

Pastendes skolas izlaidumā 1962. gadā (1. rindā 2. no kreisās)

Dzied skolas koris N. Kalves vadībā

N. Kalve mācīja arī zīmēšanu un rasēšanu. Bija ļoti stingrs, grūti bija izpelnīties labu vērtējumu, sevišķi tad, ja nebija talanta un arī pacietības un rūpības tā pamazāk.

Kā skolotājs un klases audzinātājs Kalve bija ļoti stingrs un prasīgs. Pašam nevainojama stāja, izkoptas manieres – tādus viņš vēlējās izaudzināt arī savus skolēnus. Skolēni baidījās no viņa, kamēr iepazīna, kāda labestība un cieņa slēpās aiz šīs ārējās bardzības.”

Bijušie skolēni atceras, ka ar N. Kalvi labprāt tikušies un runājušies arī pēc daudziem gadiem, kad jau bija skolu beiguši. No viņa neviens necentās izvairīties, kā dažreiz gadās ar citiem skolotājiem.

N. Kalve ilgus gadus dziedāja Talsu vīru kori “Dziedonis”, piedalījās Dziesmu svētkos. Pēdējos dzīves gados devās garās pastaigās vingrā solī, jo uzskatīja, ka tā var saglabāt veselību. Labprāt ar visiem aprunājās, vēlējās uzzināt jaunumus.

N. Kalves meita Dzidra bija stomatoloģe, dēls Guntis beidzis Rīgas Politehnisko institūtu, iegūstot inženiera diplomu. Kalves

N. Kalve 90 gadu jubilejā

ģimenē izaugusi audžumeita Lūcija, dzimtu turpina mazdēls Aigars un mazmazdēls Juris.

Pastendes skolā N. Kalve strādāja līdz 1969./70. mācību gadam.

Gunārs Zēbergs: Laucienei atdotais mūžs

G. Zēberga bērnības atmiņas saistās ar Tiņģeri, kur viņš dzimis 1932. gada 16. oktobrī Dīķkalnos zemnieku ģimenē. Pēc Tiņģeres pamatskolas beigšanas devies uz Emīla Dārziņa mūzikas vidusskolu. Beidzot Rīgas 3. vidusskolas pedagoģisko klasi, ieguvis dziedāšanas skolotāja tiesības. 1952. gadā nosūtīts darbā uz Talsu rajonu un tālāk uz Laucienes pamatskolu.

“Sākumā skola likās pelēcīga un drūma. Telpas bija krāsotas tumšās krāsās. Nodomāju: lai nu kur, bet šeit gan negribētu strādāt. Bet iedzīvojos, jo galvenais taču ir, kādi cilvēki apkārt, un kolektīvs skolā bija labs un satiecīgs. Arī ar skolasbērniem sapratos labi,” situāciju pirms vairāk nekā 50 gadiem atceras ilggadējais direktors.

Vēlēšanās turpināt mācības aizveda uz Jāzepa Vītola Latvijas Valsts konservatoriju, kur neklātienes studijās tika pabeigta kordināģēšanas fakultāte. Pēc augstākās izglītības iegūšanas 1964. gadā G. Zēbergu ieceļ skolas direktora amatā.

Bērnībā Tiņģerē

Un tā – viss darba mūžs Laucijas skolā. Līdz 1998. gadam, kad slimības dēļ nākas darba gaitas pārtraukt.

Ko par savu galveno veikumu garajos darba gados uzskata pats Gunārs Zēbergs?

"Tas ir paveiktais skolas un apkārtnes labiekārtošanā: 1968. gadā tika kapitāli pārbūvēta skola, uzcelts internāts – skolotāju dzīvojamā māja, darbnīcas piebūve. Sagaidot skolas simtgadi, labiekārtots parks un uzcelta estrāde. Kolektīva darba rādītājs ir tas, ka jau vairāk nekā 20 gadus pēc kārtas skola par sagatavotību jaunajam mācību gadam saņēmusi teicamu novērtējumu. Daudz pūļu ieguldīts skolas vēstures izpētē un saglabāšanā, ierīkojot un regulāri papildinot skolas muzeju. Nez vai vēl kaut kur Latvijā ir pašiem savs "Staburags". Mēs to ierīkojām pie skolas 1970. gadā. Neticami, bet viss izveidotās kraujas iestādītais bērziņš 35 gados izaudzis par lielu koku.

Kopš 1982. gada mums izveidojušās ciešas draudzības saites ar Igaunijas Kingisepas rajona Juhana Smūla Muhu pamatskolas kolektīvu. Un tad vēl skolas un

Skolotāji izlaiduma dienā pie "Staburaga". 1971. gads.

*No kreisās: sēž – M. Rodenberga, T. Druva, B. Zēberga,
stāv – Z. Banders, G. Zēbergs, B. Jansone, V. Vēberga, R. Rosa,
R. Vicinska, A. Krūze, O. Piruška, L. Zēberga*

Nikolajs Kalve un
Gunārs Zēbergs pie
"Staburaga". 1995. gads

ciema pašdarbības kolektīvi, kas vienmēr kuplinājuši gan skolas, gan ciema pasākumus, koncertējuši arī ārpus pagasta robežām un ne reizi vien guvuši atzīstamus rezultātus dažādās skatēs. Bet galvenais, protams, ir mūsu cilvēki. Manas pedagoģiskās darbības laikā skolā mācījušās jau vairākas paaudzes. Daudzi bērni, kuriem dziedāt mācīju bērnu dārzā, vēlāk skolā, kļuvuši par čakliem pašdarbniekiem Kultūras nama kolektīvos. Gan skola, gan Lauciene kopumā ir bagāta ar kultūras tradīcijām. Nesen savu 90. gadadienu atzīmēja jauktais koris, senas tradīcijas ir amatierteātrim, vīru vokālajam ansamblim, vidējās un vecākās paaudzes deju kolektīviem. Un es neesmu vienīgais pedagogs ar lielu stāžu, kam Laucienes skola ir vienīgā darbavieta: Lilija Zēberga te nostrādājusi 55 gadus, Ziedonis Banders – 43 gadus, Skaidrīte Vegnere – 40 gadus, Aija Smilgzieda – 25 gadus, Gunta Jansone – 22 gadus.

50 gadus Laucienes bērniem atdevusi Biruta Jansone, 29 gadus – Antra Mēness, 28 gadus – Ruta Vicinska, 26 gadus – Agra Jakobsona, 25 gadus – Florentīna Muizniece, 23 gadus – Vilma Vēberga, Agita Rūtiņa un Benita Siliņa, 21 gadu – Ingunā Paleja, 20 gadus – Biruta Zēberga un Sarmīte Popena."

Skolas darbinieki 1956. gadā.

1. rindā no kreisās: G. Zēbergs, L. Paleja, B. Frīdenberga (Jansone),
 O. Biete, M. Rodenberga, V. Vēberga; 2. rindā: L. Gaigala (Zēberga),
 O. Kataja, A. Jakobsone, N. Afanasjonoka, A. Kaparšmite,
 B. Gīle (Muzikante), A. Linka, E. Laiviņa, P. Tikāns

1979. gada izlaidums.

1. rindā no kreisās skolotāji: B. Zēberga, F. Norkuss, G. Jansone,
 B. Jansone, P. Zvilna un A. Krūze (klašu audzinātāji), G. Zēbergs,
 O. Piruška, Z. Banders, M. Zariņa, I. Henriņa, A. Fiņķe (Mēness)

Skolas direktoru un kora diriģentu raksturo ilggadējie darba kolēģi

Biruta Jansone

Dziedāt – tas ir dzīvot!

Ar Gunāru kopā Laucienē nostrādāti 50 gadi, un darbs vēl turpinās. Gunāru pazīstu vairāk nekā 50 gadu, jo Pļavu skoliņa, kurā toreiz strādāju, no Laucienes nebija tālu. Kā lielākas skolas skolotājs viņš brauca mazo skoliņu un tās darbu pārbaudīt. Saistīja mūs arī tas, ka abi bijām čakli pašdarbnieki. Ierodoties Laucienē, Gunāra pirmais uzaicinājums bija dziedāt ciema jauktajā korī. Solīts – darīts! Sadarbo-

G. Zēbergs ar toreizējo mācību pārziņi A. Jakobsoni (no kreisās) un mācību pārziņi no 1970. gada B. Jansoni (toreiz – Frīdenberga)

jāmie arī deju kolektīva vadišanā. Viņš kļuva pianists deju kolektīvam. Sadarbošanās notika arī dramatiskajā kolektīvā. Teātra spēlēšana kopā notiek vēl šodien – gatavojoties kolektīva 95. gadskārtai.

Fizkultūras stundās Gunārs bija atsaucīgs pianists, lai skolēni vingrinājumus izpildītu mūzikas pavadījumā. Gunārs bija tas, kurš deju kolektīvam spēlēja pavadījumus savā brīvajā laikā. Viņš atbrīvoja mani no trallināšanas, no skaitīšanas.

Viens otru atbalstījām gan skolas darbā, gan pašdarbībā. Gunārs bija atbalsts arī tajā laikā, kad kopīgi gatavojām fizkultūriešu vakarus. Sadarbošanās neizpalika arī viņa “direktorēšanas” laikā. Mums bija kopīgs mērķis – visu labāk! Visus garos gadus esam kopā plānojuši, domājuši. Vienam otru atbalstot, kopā ar skolas kolektīvu panākumi arī neizpalika.

Nenovērtējamu darbu Gunārs ir ielicis skolas muzeja izveidošanā. Tas novērtēts kā rajona labākais skolu muzejs. Reiz tas varētu kļūt par pamatu pagasta muzejam.

Gunārs, dzīvodams Laucienē, ir domājis par tā centra sakoptību, centies izveidot vienmēr ko jaunu. Tā “Represēto birzs” ik salidojumā būs tā vieta, kur atcerēties tos audzēkņus, kurus 1949. gada 25. martā izsūtīja uz Sibīriju.

Sarunās ar pagasta daiļamata meistarū Jāni Danbergu skolotāju sakņu dārziņu vietā izveidojās “Staburaga” kompozīcija. Tas bija abu Gunāru (Zēbergs, Jansons) sapnis un smags darbs, bet mēs “meitenes” viņus atbalstījām un palīdzējām to izveidot. “Staburags” vēl ik gadus vilina daudzus ekskursantus.

Ilgus gadus mūsu skola ir sakoptākā vieta Laucienes centrā. Par to priecājas katrs ciemiņš. Tas ir mūsu skolas lepnums. Lielā uzmanībā un aprūpē izsenis bijis skolas parks. Šīsdienas nekārtības tajā sāp. Sevišķi sāp vecajiem skolotājiem, jo atceramies, kā bija pirms vairākiem gadiem. Kur gribējās aiziet atpūsties? Uz veco, mīlo parku! 2002. gada 14. decembrī “Talsu Vēstis” rakstīja: “Laucienē zāgē papeles.” To sapratām, jo papele – mazvērtīgs koks. Bet kāpēc skolas parkā tika nozāgētas septiņas lapegles? Ne jau visas bija šķības.

Atkal mūsu skolas kolektīvs atzīmē Sieviešu dienu. Tas Gunāra ierosināts, vadīts. Sievietēm tulpes zieds un visu skolas vīru dziedātās Gunāra sacerētās rīmes. Vēl un vēl! Gunāra nerimtībai miera nav. Arī kādreizējais direktors Nikolajs Kalve par Gunāru teica: "Gunārs vienmēr cenšas Laucienē sakustināt apsīkušos ūdeņus gan skolā, gan sabiedrībā."

Gunāra un viņa vadītā kolektīva darbības motto: "Darīt visu no sirds, lai reiz atstātu cilvēkiem tikai labu – patīkamas atmiņas par sevi, tad viegla un patīkama būs tava dzīve. Un jutīsi, ka esi cilvēkiem vajadzīgs, un tas darīs tavu dvēseli bagātāku."

Gunārs ir, bija un būs Laucienes dvēsele. Mums, vecajiem, sāp, ja dzirdam negatīvo. Savukārt prieks par sasniegumiem Laucienē.

Kaut Laucienē būtu vairāk tik stipru ozolu kā ozols Gunārs "Dziesmu birzs" priekšā!

Ziedonis Banders

Draugi gan darbā, gan ģimenē

Ir 1962. gada 22. augusts. Ar Daugavpils Pedagoģiskā institūta nosūtījumu ierados toreizējā Laucienes 8-gadīgajā skolā, lai sāktu darba gaitas par fizikas, matemātikas un ražošanas pamatu skolotāju. Tajā pašā dienā iepazinos ar Gunāru. Toreiz viņš skolā mācīja dziedāšanu un ģeogrāfiju, bet ciema Kultūras namā vadīja kori un sieviešu ansambli. Būdams kora fanātiķis, viņš uzreiz pievērsa uzmanību manam Kokara kora "Daina" žetonam. Es arī visus skolas un studiju gadus dziedāju savu skolu un institūtu koros, tāpēc tūlīt sāku dziedāt arī Laucienes kori. Un tā, kopā strādājot skolā un piedaloties ciema pašdarbības dzīvē, pavadīti šie garie un reizē tik ātri aizskrējušie 43 gadi. Kas tik kopā nav pieredzēts! Būdams enerģisks un izdomas bagāts, viņš aktīvi darbojās un realizēja daudzas ieceres skolas un ciema labiekārtošanā un Laucienes

Vīru vokālais ansamblis 1963. gadā.

1. rindā no kreisās: S. Pudurs, G. Zēbergs, I. Bauģis, H. Šmits;

2. rindā: A. Smilgzieds, I. Popens, G. Jansons, Z. Banders, K. Ķimelis

vārda popularizēšanā. Viņš ļoti rūpējās par skolas parka – estrādes izveidošanu, “Staburaga” projektēšanu un būvēšanu. Akmeņus tā būvēšanai 1970. gadā paši lauzām upes krastā un ar “Zapiņu – vabolīti” vedām no 30 kilometru attāluma. Mūrniekmeistars bija Laucienē dzīvojošais daiļamata meistars Rūpniektēvs (Jānis Danbergs). Šobrīd mūsu “Staburags” kopā ar Laucienes baznīcu iekļauts Latvijā apskatāmo tūrisma objektu sarakstā.

Strādādams direktora amatā, viņš daudz paveicis skolas augšupejā. Jau tolaik tika izstrādāts skolas piebūves – sporta zāles projekts, bet tā arī neizdevās realizēt – naudas trūkums. Tolaik gan viņš izcīnīja un ar šefu atbalstu uzbūvēja, ar deficīta iekārtām apgādājot, zēnu darbmaiņas kabinetu skolā.

1962. gada rudenī darbu uzsāka viņa dibinātais vīru vokālais ansamblis – dubultkvartets, kurš aktīvi darbojās 37 gadus un ir izcīnījis

tiesības dziedāt uz Rīgas slavenākajām skatuvēm – VEF Kultūras pili, Operā, televīzijā, kā arī uz kaimiņu rajonu skatuvēm un estrādēm.

Tā kā bijām draugi, aicināju viņu par vedējtēvu man un ansambli noskatītajai meitenei Mārai mūsu kāzās 1969. gadā. Kāzas iegājušas Laucienes vēsturē ar zīmīgu notikumu. Sabiedrisko kāzu ceremonija notika tikko izremontētajā ciema klubā, kurā vēl smaržoja pēc svaigas krāsas. Kāzu viesi aizbrauca uz Iecavu, bet naktī klubs nodega. Kāpēc? Cēlonis nav zināms līdz šai dienai. Nodegušā kluba vietā tagad uzcelts daudz lielāks kultūras nams.

No tās dienas kļuvām ģimeņu draugi. Nav bijis gadījuma, kad viņš neatcerētos kādu nozīmīgu datumu mūsu ģimenē, apsveic mūs, lai kur mēs atrastos. Viņam ir apbrīnojama atmiņa uz datumiem un telefona numuriem.

Gadi iet, fiziskie spēki pamazām noplok, bet Gunāra gara spēks, darbošanās griba, vēlme būt cilvēkos, sacerēt rīmi Dreslera stilā svētkos un jubilejās ir stipra vēl šodien. Un tā tas ir bijis vienmēr.

Iejūtīgs, līdzcietīgs, saprotošs, izpalīdzīgs – lūk, tāds ir mūsu Gunārs. Lai tikai mēs, līdzcilvēki, to saprastu, novērtētu un atbildētu viņam ar to pašu.

Aija Smilgzieda

Gunārs Zēbergs – mans pirmais direktors

1980. gada ziemā, esot praksē Talsu ģimnāzijā, toreizējais Izglītības nodaļas vadītājs Jakovs Pliners man piedāvāja pēc augstskolas beigšanas nākt strādāt uz Laucienes 8-gadīgo skolu. Aukstā, saulainā ziemas dienā braucu savu nākamo darbavietu lūkot. Ar neviltotu sirsnību mani sagaidīja skolas direktors Gunārs Zēbergs. Un jau šajā pirmajā tikšanās reizē redzēju direktoru – savas skolas patriotu, kuram svarīgi, lai skolā strādātu kvalificēti speciālisti. Otra būtiska direktora īpašība (to gan

sapratu tikai vēlāk) bija prasme pārliecināt un aģitēt: nemaz nebija grūti man – nepieredzējušai studentūtei – ieskaidrot, ka šī nu tik tiešām ir tā labākā vieta, kur pēc studiju beigšanas strādāt. Pateicoties šim direktora talantam, Laucienes skolā skolotāji vienmēr bijuši nokomplektēti uz to labāko un arī mainība bijusi minimāla.

Kopš pirmajām darba dienām skolā man ir izveidojies priekšstats, ka direktors ir skolā vienmēr – katru dienu, brīvlaikos, arī sestdienās, svētdienās. Gunārs Zēbergs radījis manī šo pārliecību, tāpēc domāju, ka citādāk nemaz nevar būt. Mūsu direktors jutās atbildīgs par visiem un visur: par skolotājiem un mācību darbu, par skolas un tās apkārtnes sakoptību un skolas tehniskajiem darbiniekiem.

Līdzās mācību pārzinei B. Jansonei un manai darbaudzinātājai L. Zēbergai direktors bija tas, kurš regulāri interesējās par jauno panākumiem un neveiksmēm, palīdzēja panākt disciplīnu stundās, pamācīja, kā novilkt robežu starp skolotāju un skolēniem. Matemātika nebija no Gunāra Zēberga mīļākajiem priekšmetiem, tāpēc, kad, hospitējot

*Bijušie un tagadējie skolotāji skolas 120. jubilejā 2000. gadā.
Vidū direktors A. Lindbergs*

manu stundu, viņa skatiens aizklīda tālē, sapratu, ka veikli jāmeklē kāds paņēmieni, kas darbību stundā atdzīvinātu.

Atbildības izjūta – kur nu bez tās! Visi skolas plāni, nolikumi un citi dokumenti gadu no gada bija kārtībā un gaidīt gaidīja pārbaudītājus. Apziņa par to, cik svarīgi laicīgi sakārtot visus dokumentus, man arī veidojās pirmajā darbavietā.

Gadu no gada visnervozākais un satrauktākais bija laiks pirms skolas pieņemšanas jaunajam mācību gadam. Tad, šķiet, direktors pat nakšņoja skolā. Un gods kam gods – savos darba gados neatceros, kad Laucienes skola nebūtu bijusi sagatavota jaunajam mācību gadam teicami.

Gados vecākie kolēģi viņu sauc vienkārši par Gunāru. Man un par mani jaunākiem kolēģiem viņš bija un vēl arvien ir DIREKTORS – tā es viņu sauca arī tagad – tik ļoti ar Laucienes skolu ir saaudzis Gunārs Zēbergs.

Gunārs Zēbergs – jautkā kora diriģents

Dzied Laucienes jautkais koris. Diriģents G. Zēbergs. 1970. gadi

Daudziem Laucienes un tās apkārtnes ļaudīm izvērsusies sadarbība daudzu gadu garumā ar G. Zēbergu kā jauktā kora diriģentu. Ieklausīsimies ilggadēju kora dziedātāju pārdomās par diriģenta Zēberga personību, viņa nozīmi atsevišķu cilvēku dzīvē un visas vietējās sabiedrības attīstībā kopumā, kas izteiktas 1998. gadā, laikā, kad Gunārs Zēbergs vēl vadīja Laucienes jaukto kori.

Olga Alksne:

“Dziedājusi ciema korī biju jau krietni agrāk, kad vēl diriģents bija K. Veiss, tad N. Kalve. Tam sekoja izsūtījuma gadi...

1960. gadā mēs ar vīru atgriezāmies no Sibīrijas. Toreiz mēs sabiedrībā jutāmies nevēlami un lieki. 1961. gadā kādā pašdarbnieku saietā iepazināmies ar Gunāru Zēbergu. Viņš, sirsnīgi smaidot, aicināja mūs ar vīru koristu pulkā. Par šo uzaicinājumu un sirds dāsnumu mēs bijām viņam pateicīgi. Un tā visus šos gadus gaidu katru jaunu kora sezonu. Tā pie reizes var atlikt darbā nolīkušo muguru un tikties ar

*O. Alksne, kora dziedātāja
no 1914. līdz 2003. gadam*

draugiem, redzēt mūsu diriģenta labestīgo smaidu un dziedāt viņa roku pazīstamo žestu vadībā.

Manos ilgajos koristes gados ir bijuši trīs diriģenti: K. Veiss – ļoti stingrs un prasīgs, N. Kalve – manu jaunības gadu diriģents, un Gunārs Zēbergs – diriģents manos brieduma gados. Manā skatījumā tik jauki smaidīt prot tikai divi diriģenti – Jānis Dūmiņš (ilggadējais mūsu rajona koru virsdiriģents) un Gunārs Zēbergs. Paldies viņiem par to.”

Rota Bauģe:

“Ar Gunāru Zēbergu es iepazinos 1959. gada rudenī, kad Laucienē tika dibināts sieviešu vokālais ansamblis. Tā nemanot mēģinājumos, koncertos un skatēs tika pavadītas stundas un gadi. Pavisam ansamblī – divdesmit. Laucienes sieviešu ansamblis ir ticis arī līdz Rīgai. Tie bija 1960. gadi. Mūsu paaudzes jaunība. Kopīgi pārdzīvots uztraukums, lāmpū drudzis. Mēs zinājām, ka diriģents pārdzīvoja daudzreiz vairāk nekā mēs. Viņa rūpe bija dziesmas liktenis, katra dziedātāja stāja, veiksmē un izjūtas. Ja kādreiz nepaveicās, kā cerēts, mums bija kauns par to, ka nepratām uztraukumā pasniegt dziesmu. Diriģents, protams, nekā neteica, bet sejā parādījās noguruma izteiksme. Tas koda vēl sāpīgāk. Pārāk kā pēriens.

Rakstot šīs rindas, man ir ļoti žēl, ka nav atzīmēts dienasgrāmatas veidā katrs izbraukums, jo to bijis simtiem. Ansambļa dziedātājas viņš smejojot dēvēja par “savām verdzenēm”. Jā, starp citu, ar šo apzīmējumu bija viens tāds gadījums – domāju, ka sešdesmito gadu sākumā. Toreiz Laucienē pulcējās daudzu dziedošu kolektīvu pārstāvji un diriģenti. Katrs kolektīvs iepazīstināja ar savu diriģentu, raksturoja viņu un cildināja. Visā šajā notikumā bija daudz humora, jo kolektīvi centās pārspēt cits citu. Kad beidzot es tiku pie vārda, likās, ka visi cildinājumi jau izteikti. Vēl pēdējā brīdī attapos, ka man tomēr ir kāda “trumpa” aiz īkšķa, un es “spēru” galdā, sakot, ka mēs ļoti priecājamies uzņemt savā namā tik diženus ļaudis un mākslas dižgarus. Mēs jūtamies pagodināti,

bet es nevaru nepateikt, ka mūsu diriģents ir tikpat dižens un dziedāt mums māca ar sirdi un dvēseli. Un pārāks mūsu diriģents Zēbergs arī ir, jo es nedzirdēju, ka kādam no viesiem būtu verdzene, bet mūsu diriģentam ir veselās septiņas. Manis teiktais izraisīja lielu jautrību un aplausus.

Reizēm savas izjūtas esmu sarīnējusi dzejas rindās kā šajā – kādā 1990. gadu rudens novakarē:

“Ir pienācis gadalaiks mainīgs,
Pie tā rudens ir vainīgs,
Ka dzērvēm un zosīm jālasās baros,
Jālido kāšos garos,
Ka kļavlapām jādzeltē zaros –
Pie tā rudens ir vainīgs.
Gadalaiks mainīgs.
Un tādā sakarā
Šinī oktobra vakarā
Nemiens sāk sirdi dīdīt:
“Ko sēdi mājās? Aun kājas!
Ir pienācis laiks uz kori iet,
Palīdzēt Gunāram dziesmā skaņas liet!””

Ina Jurkeviča:

“1995. gada 29. aprīlī savu 80. jubileju svinēja Laucienes jauktais koris un viens no mūsu rajona ievērojamākajiem vecākās paaudzes diriģentiem – Gunārs Zēbergs. Bez diriģenta pašai dziedāt darba neskanētu šī tautas spēka un mīlestības balss. Viņam allaž piemītusi stingrā griba kori vadīt, jo kā gan citādāk tas spētu vairāk nekā četrdesmit gadus būt kopā. Vairāk nekā 30 gadi aizvadīti, strādājot ar vīru vokālo ansāmbli, kura vārds aizskanējis tālu ārpus rajona robežām. Svarīgi tikai atraisīt dziedātāju, lai arī sen zināma dziesma varētu atklāties jaunās skaņās.

Koris Dziesmu svētkos Rīgā. 1980. gads

Zīmīgi, ka Laucienes pagasta kori vadījuši un vada skolas direktori. Vēlos pieminēt G. Zēberga priekštecī diriģentu N. Kalvi, kurš daudzus jaunos dziedātājus ievēdis Brīnumzemē – kori.

Kopš kora pirmsākumiem kopā ar dziesmu un Laucienes dziedātājiem bijusi Kalves kunga "kora meitene" – Olga Alksne, kura ilgu gadu dziedājusi, arī G. Zēberga rokas vadīta.

Ilgus gadus skatēs, dažādos festivālos, koru salidojumos, Dziesmu svētkos kora kodolu veidojuši Valija Balode, Ziedonis Banders, Rota Bauģe, Gaida Brože, Austrā Grīnvalde, Marta Hermāne, Biruta Jansone, Helēna Krauze, Gunta Leinberga, Biruta Pauliņa, Ivars Popens, Mudīte Pudure, Spodris Pudurs, Velta Rozenberga, Elvīra Sarkans, Arvīds Smilgzieds, Sanita Vitmane, Ilga Zēberga.

Minētie dziedātāji ir liecinieki kora vēsturei un izaugsmei. Kolektīvs dzīvo, dāvājot prieku sev un saviem cienītājiem, piedalījies visos Dziesmu svētkos kopš 1955. gada.

1998. g. maijā

G. Zēberga
vārds un mūzika

Dziesma par Laučiem

1. Pār Laučiem nolaižos vānās kad elen, lau

sau le aiz aprāns gēlta dū. Vien pēdēje

saulstari bāzīcas tomī. Tur atvadu

osticims daudzinai mē. ģi. Laučiem

mūti, te dienas man rit, bān laimīgā, priecīgā

stundas man rit. ģi, stundas man rit.

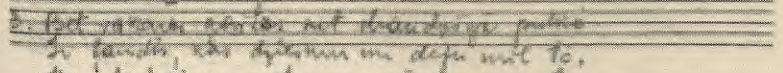
2. Pē smūcas pārtas smūcas lajas,

laid pān pān bāzīcas pārtas at.

Mē nūlbtām vāpūti vāpūti smūcā,

lun dēssas sēdēdas tū cūmī, ģi.

Pēd.

3. Pēt vārtas vārtas net dēdēdas pūti

2. bāzīcas, tū dēdēdas mē dēfū mēl to,

La dēdēdas pūti mē mēdēdas vārtā,

Jē vārtas mē vārtas pūti tū.

Pēd.

Korim ir sena vēsture un senas tradīcijas. Interesanta, pārdomāta vienmēr bijusi kora sadzīve. Jubilejās, vecāku un vecvecāku godā celti, laulībās un skolu absolvējot sveikti mūsu ciema iedzīvotāji. Kopā atzīmēti Saulgriežu svētki. Neaizmirstamas ir kopīgās ekskursijas, teātra izrāžu apmeklējumi – visu pat grūti nosaukt.

Lai diriģenta G. Zēberga izlolotajam un ilgus gadus vadītajam korim būtu sava Laucienei raksturīgā seja, rūpējušās kora vecākās Aīda Krūze un Gunta Leinberga.”

Gunta Leinberga:

“Ar Gunāru Zēbergu sastapos 1967. gadā, kad sāku strādāt Laucienes Kultūras namā. Darba gaitā nācās konstatēt, ka visus pagastā dziedāt mīlošos ļaudis savā varā ir spējīgs noturēt viens vienīgs – Laucienes skolas direktors Gunārs Zēbergs. Un tā visus šos gadus dziedam. Sava vadītāja, skolotāja un diriģenta vadīti, vienmēr sevi labi parādījuši jauktais koris, vīru vokālais ansamblis, sieviešu vokālais ansamblis. Dzied zēni un meitenes, jo skolas direktors ir arī skolas dziedāšanas skolotājs un kora diriģents. Neraugoties uz lielo slodzi skolā, Zēberga kungs vienmēr bijis liels palīgs jebkurā pagastā rīkotajā kultūras pasākumā, atradis laiku piedalīties pagasta kultūras nama amatiereteātra iestudētajās lūgās.

Strādājot par bērnu dārza muzikālo audzinātāju, mīlestību uz dziesmu Laucienes bērniem mācījis jau no pašiem pirmajiem dzīves gadiem.

Dziesma Gunāram Zēbergam palīdz gan strādāt, gan dzīvot, jo ne velti viņš mums, saviem dziedātājiem, arvien saka: “Ko es darītu, ja jūs man tādi dziesmu mīlētāji nebūtu.”

Gunārs Zēbergs un dziesma – viens vesels, nedalāms.”

Gaida Braunfelde:

“Gunāra Zēberga vārds nav šķirams no Laucienes pamatskolas un Laucienes pagasta, jo te aizritējis viss viņa radošā darba mūžs. Te gūtas pirmās veiksmes un varbūt dažreiz arī neveiksmes, te nodibināta ģimene, te izaudzināti divi bērni, no kuriem meita turpina tradīciju – ir skolotāja. Ļoti daudz direktors darījis skolas labiekārtošanā, apkārtnes izdaiļošanā. Vienmēr atsaucīgs, spējīgs dalīties savās zināšanās, pieredzē un pārdomās – tāds ir Gunārs Zēbergs. Ir tā, ka skolotājs savā skolotāja mūžā vairāk atdod skolēniem, nekā saņem no tiem, ja vien neskaita to, ko skolēni iemācījušies vai kā pratuši novērtēt skolotāja dāvāto uzticību un mīlestību.

Direktora lielā mūža mīlestība ir dziedāšana. Viņš ir vadījis skolas ansambļus, kori, un domājams, ka daudzi tieši skolā iemīlēja dziedāšanu. Bērniībā māmiņas un tēta vārdam līdzās ir skolotāja vārds, kuru mīl, dažreiz arī baidās, bet pēc gadiem atceras un saka paldies. Nu jau Laucienes skolā mācās skolēni, kuru vecmāmiņas un vectētiņi beiguši šo skolu.

Direktors ir pensijā, bet jo-projām viņam rūp skolas dzīve un viņš vienmēr ir tur gaidīts. G. Zēbergu varētu saukt par skolas leģendu, un viņam ir mūžam paliekoša vieta Laucienes pagasta vēsturē.”

*Zēbergu ģimene –
meitas Ivetas pilngadības
svētkos 1976. gada jūlijā*

Helēna Krauze:

“Laiks rit, ir daudz ko atcerēties. Mūsu koristu pulks ir diezgan liels, un nav viegli tādu vadīt un saliedēt, bet ar dziesmu diriģents Gunārs Zēbergs mūs satur kopā ilgus gadus. Lai būtu jautrāk izbraukumos un Dziesmu svētkos, viņš vienmēr izdomā kaut ko interesantu.

Atceros 1964. gadu mūsu vecajā klubā, kur dziedāja koris, vīru un sieviešu ansamblī. Reiz steidzīgi bija jāpārgērbjas, lai pēc ansambļa varētu uzsākt dziesmu kori, bet, kā jau visādi steigā gadās, ievirpuļoju vīru ansambļa rokās. Sākās kņada un smieklī. Bet tad atskanēja klavieru skaņas, un atkal visi bijām pa vietām, lai uzņemtu toni dziesmai. Aiz cieņas pret diriģentu citādi nemaz nevarēja būt.

Kopā ar Gunāru Zēbergu ir aizvadīts daudz labu brīžu gan visādos pasākumos, gan mūsu ģimenēs. Vienmēr un visur mums līdzās bijusi dziesma. Tā mūs vienojusi, tā palīdzējusi grūtos brīžos, tā padarījusi skaistākus dzīves jaukos brīžus. Dziesmu mīlēt mums iemācījis mūsu Gunārs Zēbergs, par ko gan es, gan daudzi ciema ļaudis ir viņam pateicīgi visu mūžu.”

Biruta Pauliņa:

“Savu darba mūžu un kora dziedāšanai veltītos gadus esmu pavadījusi Talsu rajonā. Mana pirmā darbavieta bija Stendes selekcijas un izmēģinājumu stacija (1953. gads). Tur arī sāku dziedāt kori. Diriģents bija Ernests Misiņš.

Visilgāk dziedu Laucienes Kultūras nama jauktajā korī pie diriģenta Gunāra Zēberga, kuram viss darba mūžs saistīts ar Laucienes skolu un Laucienes kultūras dzīvi. Laucienes pagastā kādreiz ir bijuši vairāki kolhozi un padomju saimniecība “Okte”, bet Laucienes Kultūras nama pašdarbnieku vārds vienmēr ir skanējis gan Talsu rajona robežās, gan tālāk aiz tām. Kas tad saista dziedātāju pie Laucienes kora? Kāpēc arī tumšajos rudens vakaros un aukstajās ziemas novakarēs dziedātājs

atrod ceļu līdz dziesmai? Tas ir Gunāra smaidošais vaigs, asprātība, neaizskarošs pārmetums par mēģinājuma kavēšanu, pārliecība, ka dziesma mums visiem vajadzīga. Var dziesmu spodrināt, gludināt, nebeidzami atkārtot grūtās vietas, līdz dirigents un dziedātāji viens otram apnikuši. Gunārs šīm grūtajām vietām tiek pāri ar pacietību, nemanāmi, vairākos mēģinājumos. Lauku koros gadās arī tādi dziedātāji, kas ar visu sirdi grib dziedāt, bet "velk šķībi". Gunāram sirdsapziņa neatļauj tos noraidīt. Dziedātājs padzied, bet dažkārt, dzirdot līdzdziedātāju aizrādījumus, pats saprot, ka nevar dziedāt. "Staigātāji" visos koros ir un būs. Atnāk – padzied, nepatīk – aiziet. Laucienes korī ir kodols, ilggadēji dziedātāji. Šo kodolu Gunārs saudzē un glabā visādiem paņēmieniem. Ap to pulcējas jaunie, skolēni – tie, kas paliek un strādā Laucienē. Tiem jāturpina.

Dziesma, kas sirdij tuva! Tādu Gunārs ir pratis sameklēt, pratis pats sacerēt. Dzīvē ir dažādi brīži, arī dziesmai jābūt dažādai, tam brīdim piemērotai. Un tāda ar Gunāra gādību skan gan pašmāju saviesīgos brīžos, gan aizbraucot ciemos pie draugiem, gan pavadot pēdējā gaitā, gan kapu svētkos.

Gaidīts visos rajona koru kopmēģinājumos un Dziesmu svētkos bijis mūsu virsdiriģents Jānis Dūmiņš. Atmiņā J. Dūmiņa neatlaidīgais, pārliecinošais dziesmas vārdu izpratnes skaidrojums, lai rastu un ieliktu attiecīgo izjūtu, dziesmu dziedot.

Ar J. Dūmiņu man saistās tālas atmiņas. Kādreiz, mācoties Rīgā, pēdējā vidusskolas klasē, biju spiesta steidzami doties uz operāciju. Tas notika Līgo dienā. Atmosoties no narkozes, sajutu spirdzinošu bērza meiju smaržu. Pie gultas sēdēja glīts jauneklis brūnām acīm un apjautājās, kā es jūtos pēc operācijas. Tas bija J. Dūmiņš. Tikai vēlāk uzzināju, ka J. Dūmiņa tēvs strādāja Sarkanā Krusta slimnīcā. Ar šādu gādību mūs, slimniekus, iepriecināja. Pateicoties viņiem, man nakts slimnīcā, kad caur atvērto logu skanēja garāmejošo cilvēku "Līgo", nebija tik skumja un lika man domāt, ka nākotnē man vēl būs daudzi Līgo svētki."

Šo dziesmu, skola, dziedam mēs par tevi...

Kopš skolas simtgades svinībām aizritējuši 25 gadi, bet spilgtā atmiņā vēl 1980. gada jūnija pēcpusdiena – vecais skolas parks, par godu simtgadei uzceltā estrāde, mēs – skolotāji – uz skatuves, bet parks – ļaužu pilns (vairāk nekā 600 dalībnieku). Kopā ar novadpētniekiem bijām daudz strādājuši skolas vēstures izpētē, turpinot skolotāju Vilmas Vēbergas un Olgas Piruškas iesākto, lai simtgadē “šķirtu” pēc iespējas saturīgākas skolas vēstures lappuses. Vēlāk izveidojās skolas muzejs, kuru gadu gaitā pilnveidojis direktors Gunārs Zēbergs. Tas ir svētīgs darbs, kas paliks nākamajām paaudzēm.

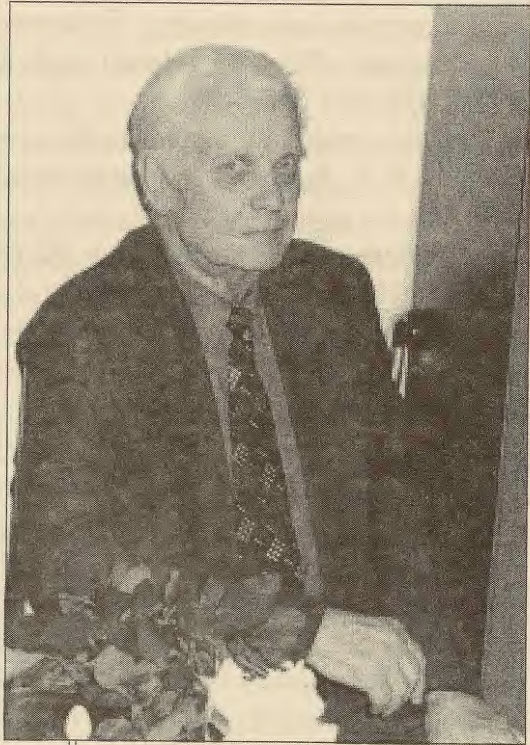
Šopavasara atkal tuvus un tālus ceļus mēros skolas bijušie audzēkņi un skolotāji, lai satiktos un izstaigātu atmiņu takas. Viņu vidū noteikti būs 1937. gada absolvente Oļga Alksne, 1948. gada absolvents Arvīds Kānbergs, 1952. gada absolvente Alda Greneviča (Smilgzieda), 1956. gada absolvents Viktors Odzelevičs, 1965. gada absolvente Maija Šaķe, 1978. gada absolvente Inese Zēberga (Roze), 1982. gada absolvente Sanita Zute, 1998. gada absolvente Agnese Mēness...

Un visus laipni sagaidīs tagadējie skolēni un pedagogi – tā, kā pēc simtgades sagaidīts ik pēc pieciem gadiem. Tā, kā to prot tikai Laucienē. Lai atkal šķetinās atmiņu kamolītis – ar skaistām un arī smeldzīgām atmiņām. Un lai šīs atmiņas dod spēku tālāk iet!

Vienosimies dziesmā – arī tajā, kurai vārdus un mūziku sacerējis Gunārs Zēbergs, jo dziesmai Laucienes pamatskolas vēsturē ir īpaša vieta. Skolas direktoru – kora diriģentu vadīta, tā skanējusi dažādos laikmetos, ieaudzinādama mūzikas mīlestību jaunajā paaudzē, lai tā ietu līdzī visā mūža garumā.

Avoti un literatūra

1. Gunārs Zēbergs – skolas vectētiņš. Projekta darbs, 2000. (konsultante B. Bērziņa).
2. Kalve R. N. Atmiņu drumslas. – 1996. (nepublicēts materiāls).
3. Laucienes pamatskolas muzeja materiāli.
4. Kundziņš Z. Talsu apriņķa skolu vēsture. / Talsu novads. Enciklopēdisks rakstu krājums. – Talsu un Tūkuma studentu biedrības izdevums, 1935. – 430.–471. lpp.
5. Vičs A. Latviešu skolu vēsture. Otrā grāmata. Kurzeme no 1800. līdz 1885. gadam. – R. L. B. derīgu grāmatu nodaļas izdevums, 1926. – 467 lpp.
6. Braunfelde G. Laucienes jauktajam korim – 80 gadi // Talsu Vēstis. – 1995. gada 27. aprīlī.
7. Krūze A. Laucienes skolai – 100 // Padomju Karogs. – 1980. gada 31. maijā.

Z. Audus

SKOLOTĀJA UN PEDAGOĢIJAS ZINĀTNIIEKA DZĪVES CEĻŠ – VĒRTĪBA TAUTAI

LUDVIGS GRUDULIS

(1921–2001)

Viena cilvēka dzīve ir mirklis cilvēces vēsturiskajā mūžībā. Taču katra cilvēka mūžam ir zelta vērtība savas tautas un cilvēces vēsturē. Tas atstāj iemītas pēdas līdzcivļēku domās, uzskatos, darbos. Īpaši, ja cilvēka dzīve saistīta ar pedagoģisko darbību, kas pati par sevi ir aicinājums atdot sevi – savas zināšanas, vitālo enerģiju, pieredzi citiem. Tas ir pedagoga svēts pienākums viņa profesionālajā darbībā. Skolotājs, arī skolotāju skolotājs, pedagoģijas doktors, Latvijas Universitātes emeritētais docents Ludvigs Grudulis ir atstājis Latvijas pedagoģiskās domas vēsturē arī savus pilnbrieda graudus. Par to pārmantošanu no paaudzes paaudzē jārūpējas mums, viņa skolēniem un kolēģiem. Pārmantojamība kā pieredzes apguves process un iespēja ir nozīmīga jebkuras tautas garīgās un materiālās bagātības uzkrāšanā un pilnīgošanā.

Skolotāja veidošanās

Kā bērnība, skolas gadi un jaunība veicinājuši Ludviga Gruduļa veidošanos par skolotāju, izglītības darba vadītāju, pedagoģijas zinātnieku?

Psihologi ir pierādījuši, ka bērnības iespaidi bieži ir tie cēloņi, kas nosaka pieauguša cilvēka individuālo uzvedības stilu.

Individuālais uzvedības stils veidojas uz sociālās īstenības uztveres un personīgās izpratnes pamata. Uzvedība – tas ir cilvēka attīstības, sociālās vides un audzināšanas mijiedarbības produkts. Bērnībā veidojas uzvedības paradumi, kas saglabājas tālākajā dzīvē kā vērtības.

Visi, kas pazina Ludvigu Gruduli, saskatīja viņā skolotāja aicinājumu, gudru un zinātkāru cilvēku ar augstu pienākuma apziņu, kuras pamatā atbildība par sevi un citiem cilvēkiem.

Ludvigs Grudulis bērnībā nekad nav bijis vientuļš. Gruduļu dzimta plaši sazēlusi Liepājas pusē – Kalētu apkārtnē. Pirms četrām paaudzēm Ludviga Gruduļa vectēvs, Kalētu barona kučieris, nonāca Skodā (Lietuva), kur viņa “maizes devējs” bija nopircis nelielu muižu. Te pasaulē nākušas trīs turpmākās Gruduļu paaudzes un 1921. gada 22. janvārī – arī Ludvigs. Bez lielā dziedātāja tēva un mīlošās mātes

ģimenē bija vēl jaunāka māsa un brālis. Bērni auga satīcīgi un agri iemācījās arī lietuviešu un vācu valodu. Ludviga vectēvs piepel-

*L. Gruduļa vecāki:
Jānis Grudulis (1883–1968)
un Minna Grudule (1898–1984)*

nījās, mācīdams kaimiņu bērnus grāmatā. Tēvam gan skolu apmeklēt neiznāca, un viņš izglītību ieguva pašmācības ceļā. Tēvs varēja brīvi runāt un rakstīt ne vien dzimtajā, bet arī lietuviešu un krievu valodā. Ģimenē visi bija lieli grāmatnieki. Ludvigs jau zēna gados bija izlasījis visas vietējā bibliotēkā pieejamās grāmatas. Skolas gaitas viņš uzsāka Skodas latviešu pamatskolā. Ludvigs mācījās cītīgi, progimnāzijas izglītību viņš ieguva lietuviešu valodā. Vietējā luterāņu baznīca bija kopīga latviešiem un vāciešiem. Apgūtās daudzās valodas noderēja studijās Jelgavas Valsts skolotāju institūtā un īpaši zinātniskajā darbā vēlākos dzīves gados.

Bērnībā risinātās ikdienas sarunas, apkārtējā vide un lasīšana bagātināja uztveri un izraisīja iztēli, un zēna psiholoģiskā attīstība norisa harmoniski. Līdzsvaroti attīstījās intelekts, emocijas un griba. Darbs no agras bērnības vecāku zemnieku saimniecībā stiprināja gribu. Emocijas īpaši bagātināja apkārtējā daba. Tēva mājas vērtības – mīlums, drošība, izpratne, uzticēšanās, kas valdīja ģimenē – kā dārgums tika glābātas visu dzīvi.

Pienākums pret darbu un vienam pret otru bija tas garīgās ietekmes spēks, kas raksturīgs Gruduļa ģimenē.

Ludvigam Grudulim pienākums pret darbu nebija tikai eksistences un pašrealizēšanās līdzeklis, bet tikums – apzinīgs, mērķtiecīgs, precīzs un atbildīgs darbs bija viņa dzīves pamats. Šāds tikumisks pamats veidojies ģimenē, nostiprinājies skolas gados. Mācījies viņš vienmēr labi.

Dzīvē nozīmīga ir bērna sociālā loma ģimenē. Ludvigs prasmīgi apguva sadarbības un saziņas daudzveidīgās formas gan ar māsu, gan ar jaunāko brāli. Saticības prasme Ludvigam Grudulim ir veidojusies tieši ģimenē, tā padziļinājās, mācoties Jelgavas Valsts skolotāju institūtā. Būt audzēknim Skolotāju institūtā, kā raksta L. Grudulis, “bija liels gods un liela atbildība”, jo pēc studiju gadiem absolventiem bija jānes gaisma tālāk, jānodod saviem skolēniem, tādējādi kalpojot savai tautai. Lai to spētu, bija daudz jāmācās, praktiski jā sagatavojas darbam skolā. Taču

Jelgavas Valsts Skolotāju institūtā kopā ar klasesbiedriem.

1. rindā no kreisās: K. Kreicbergs, A. Eidiņš, L. Grudulis,

2. rindā: K. Landsmanis, H. Brinkmanis, J. Cēbers

tas nelikās grūti, jo institūtā bija laba mācību organizācija, materiālā bāze un – pats galvenais – zinoši un metodiski stipri docētāji. Mācoties Skolotāju institūtā, L. Grudulis dzīvojis internātā. Varētu teikt, ka tikai tos, kuri dzīvojuši internātā, var dēvēt par īstiem institūta audzēkņiem. Par internātu bija jāmaksā 25 latu mēnesī (vēlāk – 30 latu). Trīs reizes dienā bija silts ēdiens, telpas tika apkurinātas, arī pārējais sadzīvei nepieciešamais bija nodrošināts. Tā bija praktiskā puse. Bet internātā bija sava īpaša sadzīve. Jau istabu nosaukumi vien – “Zemūdene” vai “Džungļi” – daudz ko liecina. Internātā bija noteikts vārtu un mājas slēgšanas laiks – pulksten deviņos. Ja bija nepieciešams doties kaut kur pēc noteiktā laika, bija jāsaņem audzinātāja Butēvica atļauja un jāpaņem no mājas saimnieka Rūķīša atslēgas. Šāda dzīves organizācija veidoja precizitāti, atbildību. Visus studiju gadus institūtā Ludvīgs Grudulis dzīvoja vienā istabā ar Kārli Kreicbergu. Jaunības dienu draudzība, savstarpēja cieņa un uzticība saglabājusies visu dzīvi.

Kārlis Kreichbergs, ilggadējs Saldus rajona kopkoru virsdiriģents, ievērojams mūziķis un diriģents Liepājā savu istabas biedru atceras:

"Trīsdesmito gadu Latvijā par skolotājiem mācījās galvenokārt vidējo ierēdņu, zemnieku un strādnieku bērni. Šo bērnu — jauniešu dzīve bija ļoti, ļoti saistīta ar pienākumu veikšanu gan darbā, gan mācībās. Mēs, topošie skolotāji, nerisinājām jautājumus par tiesībām, bet gan par pienākumiem. Pienākumi vienam pret otru, pret ģimeni, skolu, tautu un tēvzemi. Šie pienākumi bija ieauguši mūsos no bērnības, par to skolas laikā nevajadzēja speciāli runāt vai pārliecināt. Mūsu kopības apziņu, tēvzemes izjūtu vēl veicināja dzīve skolas internātā.

Mana un Luda iepazīšanās notika 1935. gada septembrī. Visus sešus gadus, līdz 1941. gada septembrim, dzīvojām vienā internāta istabā. Tas un varbūt mūsu uzskatu saskaņa veidoja mūsu ilggadējo draudzību. Dzīve internātā norisa draudzīgā un izpalīdzīgā gaisotnē. Ludim bija dotības valodās. Tā arī viņš dažreiz manā vietā uzrakstīja vai palaboja mājas domrakstus. Internātā un skolā nekādas palaidnības nedarījām. Vienīgais mazais grēciņš bija: kad atgriezāmies no brīvdienām, mums līdzī bija pudele mājas vīna, to pirmajā skolas dienā mazliet iebaudījām, un tā diena skolā likās omulīgāka. Angļu valodu Ludis ātri iemācījās, ievērojot principu: vakarā svešos vārdiņus izraksta un dienā pa starpbrižiem iegaumē. Ludim bija labas un teicamas sekmes visos mācību priekšmetos. Viņa vēlme visu apgūt labā līmenī bija ļoti liela. Arī dziedāšanā un mūzikā tas tika veikts ar sistemātisku darbu, jo balss noturība viņam bija viduvēja. Skolas laikā viņš iemācījās spēlēt ērģelītes tādā līmenī, ka varēja rītu lūgšanās spēlēt pavadījumus uz lielajām institūta ērģelēm. Institūtu beidzām 1941. gada rudenī, jo kara dēļ pavasarī nepaguvām skolu pabeigt. 1941. gada jūnijā, karam sākoties, Ludis mums tulkoja lietuviešu ziņas. Kauņā pirms vāciešu ienākšanas bija nodibināta lietuviešu valdība. Bet dažas dienas vēlāk šis pārraides apklusa. Vācu laikā, laikam 1942. gadā, mēs, seši jaunekļi, aizbraucām uz Vāciju paskatīties, kā darbojas vācu jauniešu nometne. Nezinu kāpēc, bet krievu laikā mēs nekad nepieminējām šo ekskursiju. Man Berlīnē bija attāli radi, kuriem gribēju aizvest Latvijas speķi, lai viņi palīdzētu man nopirkt akordeonu. Ludis vāciski prata labāk. Braucām, lai atrastu doto adresi, prasījām ceļu un noskaidrojām, ka tas ir visai sarežģīti. Tā kā pa laikam angļi bombardēja Berlīni, tad, radus neatraduši, speķi apēdām paši.

1954. gadā beidzu Konservatoriju un sāku strādāt Liepājas mūzikas vidusskolā un augstskolā. Tā mūsu draudzība atkal atjaunojās. Mūsu klases absolventu salidojumos Ludis netieši izvirzījās kā sarunu vadītājs. Viņa labestību un sirsnību jutu visos laikos un veidos.

Īpaši gribu piebilst: pienākuma, tēvzemes un sirdsapziņas (mūsu dvēseles izpausme) izjūta ir, manuprāt, galvenās, kā ļoti trūkst mūsdienu cilvēkam. Šīs trīs apziņas īpašības veido tautas patriotismu. Ja tās būs latviešu tautā, tad mūsu dzīve virzīsies uz visu labo un paliekošo.”

Pedagoģiskajā darbībā L. Grudulis pārmantojis garīgās un praktiskās darbības vērtības no saviem skolotājiem. Īpaša loma skolotāja personības tapšanā ir Jelgavas Valsts skolotāju institūta docētājiem. L. Grudulis stāstīja:

“Šajā mācību iestādē iestājos 1935. gadā un absolvēju to 1941. gadā. Institūta direktors kopš tā dibināšanas bija Eduards Pētersons, toreiz docents, kopš 1940. gada zinātņu doktors, LU profesors. E. Pētersons bija vienīgais pedagoģijas zinātņu doktors Latvijā. Viņš ir dzimis 1882. gadā, miris Zviedrijā, sarakstījis tajā laikā vienīgo oriģinālo didaktikas mācību grāmatu latviešu valodā. E. Pētersons bija ievērojams pedagoģijas teorētiķis, J. H. Pestalocija ideju propagandētājs, taču praktiskajā darbā viņš mums galvenokārt diktēja un uzdeva ļoti sarežģītus jautājumus. Mēs mēģinājām viņa lekcijas “iekalt” no galvas.

Pauls Kupčs bija skolotāja paraugs mācību darbā. Viņš bija institūta inspektors un internāta pārzinis. Vācu laikā bija arī institūta direktors un vēlāk darbojās skolu pārvaldē. Visvērtīgākais P. Kupča lekcijās (vai mācību stundās) bija viņa pieraksti uz tāfeles, un mācību grāmata bioloģijā mums bija gandrīz lieka. P. Kupčs attieksmēs ar audzēkņiem bija diezgan vēss, un tomēr viņa vadībā mūsu klase ir bijusi gan Kurzemes Usmā, gan Vidzemes Burtniekā. Atceros reiz viņa Ziemassvētku vakarā institūta kopmītnē teikto: “Audzēkņi, vai Dievs ir vai nav, to nevar zināt.” P. Kupčs laikam bija bijis Maskavā lauksaimniecības izstādē, jo klasē mums rādīja tur izdotu skolas grāmatu bioloģijā. P. Kupča personībā atspoguļojās Latvijas likteņi 20. gadsimtā. P. Kupčs dzimis 1891. gadā, bijis Latvijas brīvības cīņu dalībnieks. 1976. gadā no Vācijas slimnīcas medicīnas māsa rakstīja institūta absolventam Artūram Liepkalnam, ka P. Kupčs ir slimnīcā, nespēj vairs ne lasīt, ne rakstīt, bet vēl laimīgu 1977. gadu. Tas arī ir pēdējais viņa vēstījums.

Viens no iemīļotākajiem institūta skolotājiem bija Jēkabs Mediņš. Tika saukts par Ješku. Ar absolūto dzirdi apveltīts diriģents. Apstājās kora priekšā un ar mazliet nevērīgu žestu sāka dziesmu. Skolotāju institūtos mūzika bija cieņā. Jau iestājpārbaudījumos bija jādzied tautasdziesma. Bez muzikālās dzirdes institūtā neuzņēma. J. Mediņš mācīja arī solfedžo pēc paša sarakstītajām grāmatām.

Atceros, kādreiz klasē, kur bija plakāts, ka nav nekā skaistāka par Apasionātu (1941. gads), prasījām Mediņam, kas ir Apasionāta. Viņš piesēdās pie klavierēm, un atskanēja tās vidusdaļas svinīgie akordi.

Jānis Pīlāps institūtā mācīja latviešu valodu un literatūru. Viņa daži metodiskie paņēmieni ir vērti, lai tos aplūkotu plašāk. Visiemīļotākā grāmata viņam bija Edvarta Virzas "Straumēni". Tajā viņš bija pārkārtojis pieturas zīmes, un mēs no tās rakstījām garus diktātus. Ienācis klasē, viņš jau pa gabalu nosvieda savu veco portfeli uz katedras un jautāja: "Putniņi, vai teikums ir?" Teikums – tas nozīmēja teikumu analīzi, kas bija jāpilda mājās. Taču katrā teikumā bija 10–15 komatu. Analīze bija jāveic pēc viņa izstrādātās shēmas. Un jāsaka – bija rezultāti. Vēl tagad mēs nespējam uzrakstīt, piemēram, neatdalot ar komatu divdabja teicienu. J. Pīlāps dzimis 1888. gadā. Kopš 1937. gada viņš bija Rēzeknes Skolotāju institūta inspektors. Nošauts Rēzeknē, sarkanarmijai atkāpjoties, 1941. gadā.

Oskars Priedītis institūtā kopš 1923. gada mācīja matemātiku. O. Priedītis bija izcils matemātikas metodikis. Viņa klasē bija apaļa, griežama tāfele. Mums bija jāuzzīmē trijstūris normāli ar galotni uz augšu. Tad jāpagriež tāfele tā, lai galotne atrastos labajā pusē vai citur, un jāpierāda teorēma. Nebija viegli. Starp citu, šādas tāfeles Latvijas skolās nav redzētas. O. Priedīša stundās bija disciplīna un kārtība bez aizrādījumiem. O. Priedītis 1940. gadā kļuva par inspektoru.

Gaišā piemiņā palikuši arī zīmēšanas un mākslas vēstures skolotājs Kārlis Baltgailis, fiziskās audzināšanas skolotājs Andrejs Apše, psiholoģijas skolotājs Jānis Bunduls, latviešu valodas skolotājs Ernests Aistars. Manā pēdējā studiju gadā par direktoru kļuva Jūlijs Flugins, kurš mācīja pedagoģijas vēsturi un latviešu literatūru.

Nozīmīga vieta studiju procesā bija pedagoģiskajai praksei, kas vēlāk skolotāja darba gaitās lieti noderēja. Tika praktizētas vairākas darba formas: stundu vērošana, hospitēto stundu protokolēšana, stundu vadīšana pieredzējuša skolotāja uzraudzībā, stundu konspektu rakstīšana, stundu vadīšana, piedaloties kursabiedriem, skolotājiem, institūta direktoram un inspektoram, un stundu analīze.

Institūtā darbojās audzēkņu pašdarbības kolektīvi – koris un orķestris skolotāja J. Mediņa vadībā, dramatiskais kolektīvs, kā arī mazpulku organizācija."

L. Grudulis studiju gados bija ieguvis labu izglītību un humānu attieksmi pret cilvēkiem, darbu, kultūru un valsti kā nozīmīgām vērtībām. Institūtam bija sava himna, ko komponējis Jāzeps Mediņš ar Raiņa dzejoļa "Jaunatnei" vārdiem:

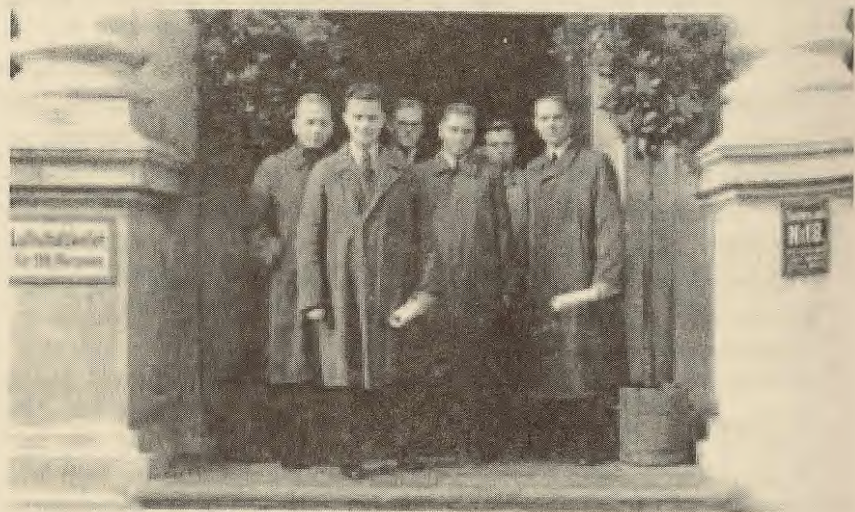
Augšā, brāji, lai mums sokas
Mācīties un gudriem kļūt,
Neturi kā klēpī rokas,
Cīņā vien var laimi gūt!

Zinātnes mums vajag smelties,
Lai var kalpot tēvijai,
Pretim tumsai, bēdām celties,
Ziedot sevi brīvībai.

Gaismas pilī viesi būsīm,
Zinātņi tur meklēsīm,
Un, kad gudrību tur gūsīm, —
Dzimtenei to nesīsīm!

Pēdējo eksāmenu Jelgavas Valsts skolotāju institūtā Ludviga Gruduļa klase kārtoja 1941. gada 22. jūnijā, kad virs Jelgavas jau norisa pirmās gaisa kaujas.

Tā lielās dzīves vērtības Ludvigs Grudulis apguva ģimenē, skolā, institūtā un turēja visā savā dzīvē kā svētumu ģimeni un darbu.

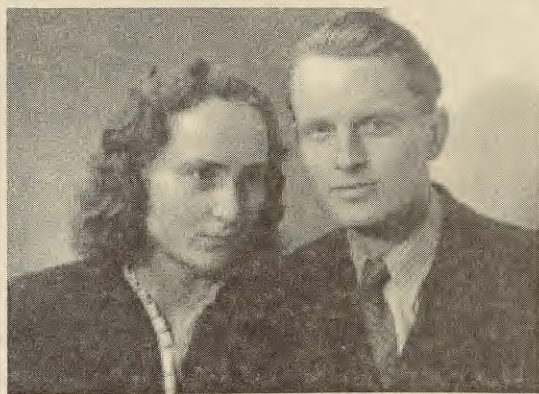

*Jelgavas Valsts Skolotāju institūta izlaidumā 1941. gada 30. septembrī.
1. no labās: L. Grudulis*

Skolotājs humānists

Pēc Jelgavas Valsts skolotāju institūta beigšanas Ludvigs Grudulis strādāja par skolotāju Dobeles pamatskolā. Jaunajam skolotājam nebija vēlēšanās karot vācu armijā, bet visiem jauniešiem draudēja iesaukums. L. Grudulis devās uz dzimto pusi un skolotāja darbu atsāka pēc kara Masētas vidusskolā Lietuvā. 1947. gadā viņš pārcēlās uz Liepāju, strādāja TIN metodiskajā kabinetā un par skolotāju Liepājas 1. vidusskolā. No 1947. gada janvāra līdz 1948. gada augustam viņš bija Liepājas 1. septiņgadīgās skolas direktors, no 1953. gada maija līdz 1957. gada jūnijam strādāja Liepājas 1. vidusskolā par direktoru. Paralēli darbam viņš mācījās Latvijas Valsts Pedagoģiskajā institūtā un 1954. gadā ieguva padagoģijas un psiholoģijas skolotāja tiesības. 1952. gadā izveidojās Maigas un Ludviga skolotāju ģimene.

Skolotājs Ludvigs Grudulis uz pieredzes un izglītības bāzes pamata jau pirmajos darba gados pauda savus uzskatus par profesionālo darbību, ko ievēroja arī kolēģi, skolēni, sabiedrība. Vispirms viņš centās iepazīt katru savu audzēkni un viņu vecākus. Ludviga Gruduļa prasme bija klausīties, daudz un lieki nerunāt. Viņš bija darītājs, aktīvs skolēnu un vecāku sadarbības partneris, kurš cienīja cilvēkus, īpaši savus audzēkņus. Viņš uzskatīja, ka par skolēna stājai nepiedienīgu

*Kopā ar dzīvesbiedri
Maigu Gruduli.
1952. gads*

L. Grudulis kopā ar dēlu.
Kāda laimes izjūta ir abiem!
1963. gads

uzvedību var audzēkni sodīt tad, kad viņš savu netikumisko rīcību ir apzinājies. Skolotāja darbā L. Grudulis bija radošs un nepārtraukti mācījās. Kā aktīvu un prasmīgu skolas direktoru 1957. gadā viņu pārcēla darbā uz Latvijas PSR Izglītības ministriju par Skolu pārvaldes priekšnieku, bet kopš 1960. gada viņš bija izglītības ministra vietnieks.

1961. gadā Gruduļu ģimenē piedzima dēls Ivars. Dēla piedzimšana Ludvigu Gruduli bagātināja emocionāli, un rūpes par dēlu viņa turpmākajā dzīvē ir balstītas uz iejūtību un kopīgām interesēm par izglītību, zinātņi, sabiedrību, profesiju. Ivars bija skolā (Rīgas 49. vidusskola) un klasē viens no interesantākajiem informatoriem par aktuālajiem notikumiem, vienmēr zinošs un atsaucīgs. Tēva atbalsts lieti noderēja arī dēla studijās.

Savā darbā L. Grudulis vienmēr bijis arī pētnieks. Viens no viņa pētniecības satura virzieniem ir skolotāja misija.

Atziņas par skolotāja sūtību Ludvigs Grudulis saskatīja trīs problēmu blokos:

- 1) skolotāja saitēs ar tautu,
- 2) skolotāja interešu daudzpusībā un pozitīvā darbošanās gribā,
- 3) skolotāja pedagoģiskajā meistarībā.

L. Grudulis uzskatīja, ka Latvijā skolotāju saitēm ar tautu ir vēsturiskas saknes. "Latviešu tautskolotāji ir stāvējuši kūmās latviešu mūzikai, rakstniecībai, glabājuši un kopuši skolu arī visos tautas likteņa

mezglu punktus un pārbaudījumos,” raksta L. Grudulis. (Raksts “Pārdomas par skolotāja personību”.)

“Jau 1846. gada otrā semināra kursa izlaidumā J. Cimze teica: “Mēs gribam kalpot, un, proti, savai tautai. Kalpot mēs gribam un nevis valdīt. Par kalpotājiem mēs šeit meklējam izglītoties, – tā ir mūsu vienīgā un patiesā griba.” Kalpošana tautai ir pusotra gadsimta sena tradīcija. Tā bija un ir viena no patiesa latviešu tautskolotāja iezīmēm. Piemēram, kad A. Kronvaldu aicināja uz Vecpiebalgu, viņš pameta ļoti labi atalgoto vietu valdības uzturētajā Tērbatas seminārā, kur viņam un piederīgajiem būtu garantēta pensija, un kļuva par draudzes skolas skolotāju latviešu novadā, kur alga zemāka, darba apstākļi smagāki. Tā laika noteikumi draudzes skolas skolotājiem pensiju neparedzēja. Kā

*Kopā ar ģimeni, dēlam Ivaram beidzot Rīgas Medicīnas institūtu.
1984. gads*

zināms, pēc divu gadu darba Vecpiebalgā A. Kronvalds mira. Ģimene palika bez līdzekļiem. J. A. Students, rakstot par skolotāja personības struktūru, pirmajā vietā liek tikumisko raksturu: "Ne atsevišķs cilvēks, ne sabiedrība ne no viena tikumisku rīcību un tikumiski apģarotu dzīvi neprasa tā, kā no skolotāja. Tam, kas māca jauno paaudzi uz visu labu un krietnu, pašam vispirms tādām jābūt."

Arī augstskolās, kurās gatavo skolotājus, prasībām pret studentu tikumisko pašveidošanos jābūt vismaz par vienu vai pat divām pakāpēm augstākām. Šajā problēmu blokā saskatāma pretruna starp morālajām prasībām un reālajām cilvēciskajām iespējām tās realizēt.

L. Grudulis uzskatīja, ka skolotājam jābūt *interesantam*. Skolotāja aktivitāte paužama daudzveidīgā darbībā kopā ar skolēniem gan mācību stundās, gan ārpusstundu nodarbībās. Skolotājam "jāmāca ne tikai gramatika vai matemātika, bet jāorientējas arī mākslā, sportā, tehnikā, politikā", raksta L. Grudulis. Skolotāju ar daudzpusīgām zināšanām, prasmēm, labu stāstītāju un prasmīgu darītāju, atjautīgu un fiziski pievilcīgu mīl bērni. Tāds ir populārs arī vecākiem. Viņš prot sarunāties ar visiem un dažādās situācijās. "Viena no skolotāja popularitātes svirām var būt viņa iekļaušanās saturīgā ārpusklases darbā. Diemžēl, darbam pagātnē ar tā saucamajām sabiedriskām profesijām bija daudz formālisma un politiskas tarkšķēšanas, taču pati ideja par studentu gatavošanu arī ārpusklases darbam tiek realizēta daudzās zemēs," atzina L. Grudulis. Šī ideja ir aktuāla arī mūsdienā skolotāju izglītības satura un formu problēmu risināšanā. Lielākā pretruna ir tā, ka skolēnu intereses ir daudzveidīgas, bet ne vienmēr ir reālas iespējas tās apmierināt.

Skolotāja pedagoģiskās zināšanas, prasmes un iemaņas L. Grudulis *dēvē par pedagoģisko meistarību*. "Šis pazīmju kopums ir visdinamiskākais. Ik dienas nāk klāt jaunas zināšanas, top kuplāka pieredze. Traģisks ir to skolotāju liktenis, kas jaunaugsmē ir apstājušies, nav pratuši aizmest prom veco, kas šodienai neatbilst. Latvijā problēmu sarežģī arī līdzšinējā skolotāju vienpusīgā austrumnieciskā ievirze, kad

centās apgalvot, ka pozitīvākie visu pedagoģisko problēmu risinājumi rodami tikai padomju apstākļos. Arī pedagoģijas mācību grāmatās bija krass Rietumu modernās pedagoģijas atziņu noliegums. Rietumu pedagoģiskās literatūras Latvijā bija ļoti maz. Traucēja arī valodu nepietiekamās zināšanas. Tagad tas jāapgūst neparasti straujos tempos. Diemžēl pavīd arī aplams ceļš: nevis radoši apgūt, iemācīties veikt, izmantot, iepazīt, bet kopēt, atdarināt. Tas ved strupceļā, izglītības nacionālo komponentu ignorēšanā. Par visu augstāk ir liekama skolotāja radošā personība, tad arī viss pārējais nāks līdz,” atzīst L. Grudulis.

Kad 1983. gadā Ludvigs Grudulis kļuva par Latvijas Valsts universitātes Pedagoģijas un psiholoģijas katedras vadītāju, viņam jau bija izstrādāti skolotāju darbības teorētiskie pamati un realizācijas iespējas praksē.

Desmit gados (1973–1983) katedras vadītājs Ludvigs Grudulis, pilnveidojot katedras kolektīva akadēmisko un zinātnisko darbību, atstājis vairākus interesantus dokumentus. Viens no tiem datēts ar 1988. gada 27. oktobri un saucas “Pārdomas un apdomas”. Savās pārdomās Ludvigs Grudulis uzrunā:

*Pedagoģijas un
psiholoģijas katedras
vadītājs docents
Ludvigs Grudulis*

“Jauno pasniedzēji! Pirmajos darba gados dziļi iepazīsti savas augstskolas, fakultātes, katedras vēsturi. Šīs zināšanas izmanto darbā ar studentiem.

Darba sākumā rod iespēju regulāri apmeklēt 15–20 (vislabāk visu semestri vai divus) viena vai vairāku savu darba kolēģu nodarbības. Nekopē tās mehāniski, analizē, salīdzini, vērtē. Atceries, ka tikai tad Tu atradīsi savu ceļu, ja labi zināsi to, ko jau nostaiģājuši citi. Nekad nekautrējies lūgt padomu kolēģiem.

Ik dienas rod laiku lasīt literatūru savā specialitātē. Atceries, ka studenti Tev piedos dažu labu mazu paklupienu metodikā, taču nepiedos Tev kļūdas studiju priekšmetā.

Mācies runāt. Tavai valodai jābūt gramatiski nevainojamai, izrunai saprotamai. Mācies modulēt savas balsis tembru. Neaizmirsti izklāsta loģiku. Valoda ir Tavs pamatdarbarīks. Turi to vienmēr spožu.

Tavs mācāmais priekšmets nebeidzas tikai ar mūsu republikas robežām. Zini, kas notiek arī citās zemēs. Studentiem ir tiesības gaidīt, lai Tu runātu arī par savas zinātnes attīstības perspektīvām pasaulē. Šajā sakarā vismaz vienas svešvalodas labas zināšanas ir Tava darba obligāts priekšnoteikums. Gatavo pats uzskates līdzekļus, iesaisti šajā darbā arī studentus. Izmanto plaši tehniskos mācību līdzekļus, taču nepārvērt nodarbības par tehnikas *show*. Atceries, ka galvenais ir Doma un Darbība.

L. Grudulis (1. no labās) LU Pedagoģijas un psiholoģijas institūta kolektīvā

Topi par personību, kas dziļi zina un cienī vēsturi, tēlotājmākslu, literatūru, mūziku. Dari bagātu šajos novados pats sevi, bagātini arī studentus.

Iemācies precīzi izmantot tāfeli. Izkop savu rokrakstu, zīmēšanas un rasēšanas prasmes. Strādā ar krāsainiem kritiņiem.

Iekļaujies savu darba biedru kolektīvā. Nekad aiz acīm nerunā sliktu par saviem kolēģiem. Visu, kas Tev sakāms, pasaki tieši. Meklē un iegūsti sev draugus.

Cienī studenta personību. Centies viņus saprast. Taču, izdabājot studenta vēlmēm, nepazemini savas prasības. Centies paaugstināt studentu attieksmes pret darbu, mācībām un zinātni līdz savam līmenim un pāri tam. Rodi sev sekotājus un skolēnus. Iespējams, ka šis uzdevums ir pats grūtākais no visiem."

Tās ir LU docenta atziņas, kas iegūtas un pārbaudītas brieduma gados akadēmiskajā darbībā mūsu *Alma mater*. Šīs atziņas viņš pats arī realizēja: viņa precizitāte – zinātniskā un akadēmiskā – bija nevainojama, cieņa pret kolēģiem un studentiem vienmēr un arī konflikta situācijās, valoda, tās izteiksmīgums un loģika, ko varēja apbrīnot un mācīties katrs, daudzvalodība, kas noderēja gan akadēmiskā, gan zinātniskā darbībā. Viņš bija atsaucīgs, uzmanīgs, vienmēr gatavs

Lielaajā aulā svinīgā sēdē LU jubilejā. 1994. gads

palīdzēt, aizvietot, uzstāties, kas ir tik nozīmīgi neliela kolektīva apjomīgā darbā, kāda bija LU Pedagoģijas un psiholoģijas katedra, vēlāk Pedagoģijas un psiholoģijas institūts.

Tikumisko ideālu pētnieks

Docents Ludvigs Grudulis akadēmisko un zinātniski pētniecisko darbību vienmēr skatīja vienotībā. Lekcijās un kopā ar studentiem pedagoģiskajā praksē viņš pats bija paraugs, kura vārdi un darbi saskanēja. Viņš prata būt mērķtiecīgs. Īpaša viņa darbībā bija prasme katrā cilvēkā saskatīt pozitīvo. To vienmēr ievēroja un augstu vērtēja studenti un kolēģi. L. Gruduļa pētnieciskajā darbībā vadošā tēma bija cilvēka audzināšana. Gan lekcijās, gan pētniecībā L. Gruduli raksturo prasme kopsakarā analizēt pedagoģijas un skolu prakses problēmas. Tas izpaudās arī viņa disertācijā par internacionālo audzināšanu, ko viņš aizstāvēja 1973. gadā.

Lai kādu problēmu arī L. Grudulis pētītu, lai kādu konferenci gatavotu, lai kādu referātu starptautiskajam simpozijam rakstītu, viņa ideju centrā vienmēr bija Cilvēks kā augstākā vērtība. Tādēļ ir pamats uzskatīt, ka L. Grudulis bija humānists visā savā dzīvesdarbībā, īpaši pedagoģiskajā darbībā. Tieši humānisma idejas bija Ludviga Gruduļa kā zinātnieka autoritātes pamats. Savu akadēmisko un zinātnisko kvalifikāciju viņš paaugstinājis Vācijā, Šveicē, Dānijā, Maskavas Universitātē, piedalījies piecās zinātniskajās konferencēs Vācijā, publicējies Rostokas un Magdeburgas universitāšu zinātniskajos izdevumos.

Docents Grudulis ir palīdzējis LU Pedagoģijas un psiholoģijas katedras docētājiem apgūt Rietumvalstu pedagoģiskās idejas, plaši izmantojot literatūru vācu un angļu valodās. Pētījumos pedagoģiskās domas vēsturē, īpaši reformpedagoģijā, spēju attīstības problemātikā, īpaša vieta ir tikumiskā ideāla veidošanās pedagoģiskam aspektam.

Lūk, kā par ideāla veidošanos audzināšanā 1985. gadā raksta Ludvigs Grudulis: "Cilvēki vienmēr ir kopuši zemi, cēlušī mājas, rūpējušies

par savas eksistences materiālo pamatu. Bet cilvēki ir vienlaikus arī domājuši par dzīves jēgu, centušies iepazīt paši sevi, izprast citus cilvēkus, izzināt dabu un sabiedrību. Kopš senseņiem laikiem jautājumi, kas ir labi un kas – slikti, kādam jābūt cilvēkam, kāda sabiedrība ir vislabākā, nedod miera filozofiem, psihologiem un pedagogiem. Šie jautājumi pavada cilvēces vēsturi jau vairākus tūkstošus gadu. Mainījušās sabiedriskās iekārtas, uzplaukušas un gājušas bojā pilsētas, valstis, kultūras, bijušas dažādas atbildes par dzīves mērķi un uzdevumu, daudzas no tām ir aizmirstas, sameklējamas tikai apputējušos bibliotēku foliantos, taču paši jautājumi vienmēr ir aktuāli, katra paaudze cenšas rast atbildi, kas tai šķiet vispieņemamākā.

Šķiet, visvairāk šie t. s. "mūžības jautājumi" ir koncentrēti ap cilvēka tikumiskā ideāla problēmu.

Taču dzīvē viss ir daudz sarežģītāk. Kad un kur sākas un zūd ideāli cilvēka dzīvē, kas ir tik daudzžuburaina? Zinātniskās loģikas abstrakcija bieži vien ir tālu no izskaidrojuma, tiklīdz jārūnā par konkrētu cilvēku, viņa rīcības faktiem, par viņa iekšējo pasauli un ideāliem. Kādu vietu ideāli ieņem personības struktūrā? Kā tie ietekmē cilvēka rīcību?"

L. Grudulis pētījis ideāla būtību, reālo audzināšanas procesu un izvirza jautājumu: "Dot zināšanas, izkopt tikumiskās jūtas, veidot tikumiskās rīcības paradumus – tāds ir klasiskais ceļš, ko iesaka audzināšanas teorija. Taču kāpēc, šo ceļu ejot, gadās tik daudz kļūmju un neveiksmju? Kāpēc no paklausīgā teicamnieka skolā, kam bija pietiekami daudz zināšanu par labo un slikto, dažkārt izaug patmīlis un liekēdis?"

Atbildi L. Grudulis savos pētījumos meklē audzināšanas saturā, virzībā. Viņš ideāla veidošanos saista ar personības un sabiedrības vērtību sistēmu: "Vērtības, ievirze, ideāli – šie jēdzieni gan ir cieši saistīti, taču to trajektorijas ir dažādas, kaut gan stratēģiskais mērķis ir viens – cilvēks, personības attieksmes ar sabiedrību, cilvēks dzīvē.

Jaunatnes ideāli mainās atkarībā no sabiedriski politiskajiem apstākļiem. Tā, piemēram, pirmsrevolūcijas Krievijā meitenes sapņoja

klūt par šuvējām, mājskolotājām, pēc Oktobra revolūcijas pirmajās vietās izvirzījās inženieru, ārstu specialitātes. Ķeizariskās Vācijas skolās jaunieši par paraugu sev stādīja Bismarku, ķeizaru Vilhelmu, bet tajā pašā laikā cariskās Krievijas skolās jauniešiem pirmajā vietā bija A. Puškina, Ļ. Tolstoja tēli. Tātad sabiedriski politiskie strāvājumi, audzināšanas sistēmas mērķis bija lielā mērā izšķirēji, veidojot jaunatnes ideālus.”

Tikumisko ideālu audzināšanā L. Grudulis balstās uz bērna, pusaudža, jaunieša vajadzībām un vēlmēm sekot ideālam, cenšanos sasniegt to.

“Audzinot tikumisko ideālu, jārada jaunietim iekšēja vajadzība būt tādām pašām kā paraugs. Pozitīvu paraugu var saskatīt vēsturē, dabā, literatūrā, tas var būt gan konkrēts cilvēks, gan vispārināts literārs tēls. Parauga spēks, vēlēšanās sekot tam ir tie mehānismi, ar kuru palīdzību ideāls no abstrakta priekšstata var kļūt par personības attīstības un augšupejas dzinējspēku. Paraugā var maksimāli projicēties ideāla iezīmes, paraugs var aicināt, mudināt un saukt. Taču ideāls arvien būs pārākšs, augstāks, tālāks nekā parauga tēls.”

L. Grudulis centies arī ideālus klasificēt un analizēt audzināšanas praksi. Viens no viņa secinājumiem jau toreiz bija satraucošs, t. i., par ideālu ietekmes pakāpi. Skolēnu, arī studentu pētījumos atklājās ideālu daudzveidība, bet ne cenšanās sekot šiem ideāliem. Tikai katram piektajam skolēnam ir ideāls ilgākam laika posmam, kas apzināti kalpo izaugsmei, bet pārējiem – ideālu nosaka situācija. Tas nozīmē, ka redzētas filmas vai izlasītas grāmatas ietekmē tiek situatīvi pārdzīvots par kādu no varoņiem un tad tas aizmirstas.

“Tāpēc mērķtiecīga ir tikumisko ideālu analīze pēc to izaugsmes līmeņiem.

Pirmajā līmenī ir tikumiskie ideāli, kurus galvenokārt raksturo īslaicīgums, ideāla emocionālais iekrāsojums ir spēcīgāks par tā saturu aspektiem, ideālu izcelsmes galvenais avots ir personiskā dzīves pieredze, gan tieša, gan arī pastarpināta (kino, grāmatas).

Tikumisko ideālu izaugsmes otrajam līmenim raksturīgs ideāls, kas

ir relatīvi stabils un integrāls psihes veidojums; tikumiskā ideāla saturs, tā sabiedriskā nozīmība dominē pār tā emocionālajiem aspektiem; tikumiskais ideāls ir permanents personības attīstības virzītājspēks. Striktu šķirtni starp šiem līmeņiem novilkt nevar. Līmeņu rādītāji var grupēties arī citādi: personiskā pieredze, paša pārdzīvotais un izjustais bieži vien ir raksturīgs arī otrajam līmenim. Taču otrā līmeņa tikumiskajam ideālam ar paša pieredzi vien ir par maz. Šajā ideālā ir akumulēta kolektīva, tautas pieredze.

Noturīgi ideāli var veidoties tikai uz attīstītas personības bāzes. Tāpēc tikumiskā ideāla veidošana norit vienlaikus ar harmoniskas personības audzināšanu. Harmoniska personība nav domājama bez dziļiem tikumiskiem ideāliem un otrādi.”

Savos rakstos L. Grudulis ir analizējis arī pedagoģiskos līdzekļus ideālu audzināšanā un secinājis, ka cilvēks apgūst prasmi tikumiski rīkoties, “ejot divus ceļus: zināšanu ceļu un vingrinājumu ceļu... Tikumiskie ideāli galu galā ir jāveido pašam. Tos nevar nopirkt vai aizņemties no draugiem. Arī vislabākais paraugs var dot ierosmi, ieskilt dzirksti, taču ugunskurs ir jāiekur un jāsargā pašam.”

Ludvigs Grudulis savu dzīves ugunsroku nosargāja līdz 2001. gada 11. janvārim. Pēc dažām dienām tuvinieki un kolēģi būtu atzīmējuši viņa 80. dzimšanas dienu.

Visā dzīves gaitā Ludvigs Grudulis ir veidojis savu profesionalitāti un spējas, lai ar savu darbību pilnveidotu ģimenes locekļus, darba kolēģus, skolēnus, studentus, skolotājus, sabiedrību. Ludviga Gruduļa veidotos dzīves ideālus tālāk dzīvē nes viņa dēls Ivars, mazdēls Jānis un mazmeitas Linda un Beatrise. Viņa dzīves vērtības svēti sargā sieva Maiga. Pētnieciskās un pedagoģiskās darbības pieredzi turpina darba kolēģi Latvijas Universitātē, Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības augstskolā, Latvijas Nacionālajā aizsardzības akadēmijā.

Vēl šodien Rostokas un Frankfurtes pie Mainas, Magdeburgas un Tībingenas universitāšu docētāji atceras Ludviga Gruduļa plašās zināšanas, daudzpusīgās intereses, prasmi uz klausīt un diskutēt gan par teoriju, gan praksi, gan pedagoģiju un psiholoģiju, gan par literatūru un vēsturi.

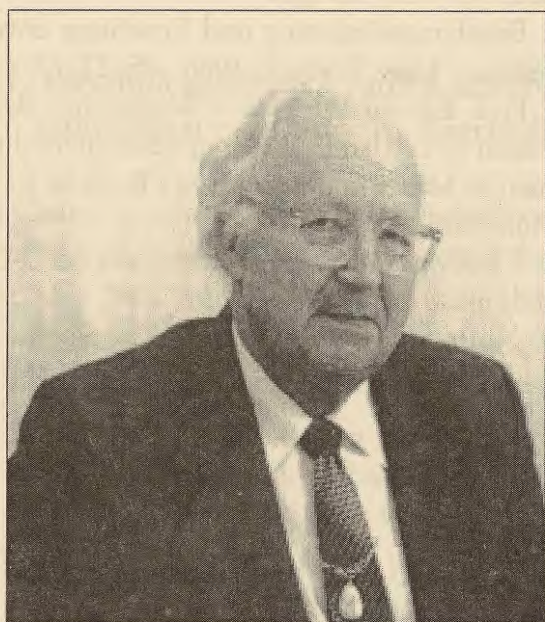
Ludviga Gruduļa pašizglītības mērķtiecība bija spožs ceļvedis kolēģiem, jo īpaši docenta vadītajiem aspirantiem un doktorantiem, kuri aizstāvēja savus pētījumus. L. Gruduļa personības daudzpusība un darbības mērķtiecība ir paraugs jaunām skolotāju un zinātnieku paaudzēm.

L. Gruduļa zinātniskā vadībā aizstāvētās aspirantu un doktorantu disertācijas

1. **Anita Čaure** 1988. gads Jaunākā pusaudža vispārējo spēju un izziņas aktivitātes vienotības attīstība mācību izziņas darbībā.
2. **Raisa Martuzāne** 1989. gads Pedagoģiskie nosacījumi studentu aktīvas atlieksmes veidošanā pret sportu.
3. **Anna Rotanova** 1990. gads Svešvalodas un profilējošo priekšmetu apguves mījsakarības kā tehniskās augstskolas studentu izziņas veidošanās faktors.
4. **Iveta Kāposta** 1993. gads Didaktiskā spēle kā skolēnu mācību motivācijas veidotājfaktors.
5. **Jeļena Davidova** 1997. gads J. S. Baha pedagoģiskās idejas.
6. **Laima Mūrniece** 1998. gads Mūzika kā studējošās jaunatnes garīgo vērtību veidošanās līdzeklis.
7. **Skaidrīte Ozoliņa** 1999. gads Skolas vadības komandas darbība pedagoģiskā procesa demokratizēšanā.
8. **Skaidrīte Ērliha** 1999. gads Pedagoģiskā prakse kā topošo mūzikas skolotāju profesionālās kompetences veidošanās līdzeklis.

Avoti un literatūra

1. Grudulis L. Tikumiskais ideāls: Ētika: teorija, prakse. – Rīga, 1985. – 121.–132. lpp.
2. Grudulis L. Reformācija un tautas izglītība Latvijā (16.–17. gs.): Ceļš. – Rīga, 1996. – 85.–90. lpp.
3. Grudulis L. Begabungsförderung und Erziehung entwickelten Persönlichkeiten. – Univ. Rostock, 1986. – S. 22–25.
4. Grudulis L. Prof. Eduard Peterson – Wegbereiter Reformpädagogischer Ideen in Lettland. / Reformpädagogik und pädagogische Reformen in Mittel und Osteuropa / R. Golz; L. Böttcher (Hrsg.) – Münster, 1995. – S. 31–37.
5. Freidenfelds I. Ludvigs Grudulis. / Pedagoģiskā doma Latvijā no 1940. gada līdz mūsu dienām. – R.: Puse, 1998. – 122.–129. lpp.
6. Zelmenis V. No ierindas līdz virsotnei // Skolotāju Avīze. – 1981. – 3. lpp.

L. Zan'ys

DAINIS ZARIŅŠ MŪZIKĀ UN PEDAGOĢIJĀ (dz. 1929)

Bērnības atmiņas

Pianista, pedagoga, mūzikas pedagogijas un mākslas zinātnieka, profesora un ļoti labvēlīga un garīgi cēla cilvēka Daiņa Zariņa radošā dzīve sakņojas ģimenē, bērnības iespaidos, kā arī iegūtajā izglītībā.

“Kā jebkura cilvēka, manu dzīvi var dalīt trīs daļās: 1) bērnība un mācību laiks, 2) aktīvā darba laiks, un 3) pensionāra dzīves laiks. Esmu dzimis 1929. gada 12. aprīlī Rīgas Jūrmalā, Asaros. Tēvs Vilis Vilhelms Zariņš strādāja par pamatskolas skolotāju, māte – Katrīne Alīse Zariņa, dzim. Spera – bija ierēdne pilsētas valdē. Mūsu ģimene tēvam bija otrā, no pirmās sievas viņš bija šķīries. Tēvs dzimis 1891. gadā Dobeles rajona Bikstos, Cīsku mājās, Zebrus ezera malā. Viņa tēvs Fricis Zariņš bijis mežsargs, bet par atbalstu 1905. gada revolucionāriem barons viņu no mežsarga amata padzinis, turpmāk strādājis Upesmuižā par kalēju. Bērnībā esmu ciemojies pie vectēva viņa smēdē Bērzes krastā, skatīties zirgu apkalšanu. Man tas viss likās ļoti romantiski, lai gan īstenībā tas droši vien bija smags un nogurdinošs darbs.

Tēvam jau no jaunības bijusi tieksme pēc zināšanām, viņš mācījies skolā Dobelē, pēc tam Jelgavas Valsts skolotāju institūtā. Ieguvis mājskolotāja tiesības, bet sevišķu uzmanību veltījis mūzikas skolotāja un kordiriģenta zināšanu iegūšanai.

Māte dzimusi Jūrmalā, Mellužos. Viņas tēvs Dāvis Spera bijis Lielupes zvejnieks un galdnieks. Māja Mellužos nodedusī, un izglābtos, vēl izmantojamos kokmateriālus viņš pārvedis uz savu zemes īpašumu Asaros, kur tajā laikā veidoti jauni apbūvei izmantojami kvartāli – uz upes pusi no dzelzceļa līnijas. Vienā no šo kvartālu galvenajām ielām vectēvs uzbūvējis pirmo māju, tāpēc arī iela nosaukta viņa vārdā – par Dāvja ielu.

Tēvs pēc pirmās laulības izišanas pārcēlies uz Jūrmalu, kur sācis strādāt Asaru pamatskolā par skolotāju un Asaru kora diriģentu. Māte Alīse Spera bijusi liela dziedātāja un sākusī piedalīties jaunā kora darbībā. Tur viņi iepazinušies un 1928. gadā apprecējušies.

Tā kā tēvs bija skolotājs, jaunā ģimene sāka dzīvi Asaru pamatskolas telpās, kas bija pārbūvēta vasarnīca. Viņiem ierādīja daļu skolas otrā stāva, kur izveidoja pagaidu dzīvokli. Tur arī es esmu dzimis un pavadījis pirmos bērnības gadus. Tāpēc manas tā laika atmiņas visvairāk saistītas ar skolu.

Ēkas vidū kā pirmajā, tā otrajā stāvā bija lielāka istaba, no kuras bija durvis uz citām istabām. Tās pirmajā stāvā izmantoja kā mācību klases, otrajā stāvā – kā mūsu dzīvokļa istabas. Otrajā stāvā bija arī viena klase, tāpēc skolēni nāca uz otro stāvu. Šīs divas telpas savienoja kāpnēs, ar kurām arī saistās vienas no manām pirmajām bērnības atmiņām. Otrajā stāvā kāpnēs no istabas atdalīja margas. Lai novērstu bērnu nokrišanu, kāpnēm priekšā izgatavoja vārtiņus, ko varēja atvērt pieaugušie un skolēni, bet ne mazi bērni (man toreiz bija trīs gadi). Kādu dienu ģimenes locekļi pamanīja, ka es staigāju pa pirmo stāvu, lai gan vārtiņi ir ciet. Noskaidrojot situāciju, izrādījās, ka es biju uzrāpies uz vārtiņiem un lēcis zemē uz trepēm. Kā es toreiz kītot uz stipri stāvām, ar dzelzs stīpām apkaltām kāpnēm nebiju lauzis kaklu, nevienam nebija skaidrs. Man uztraukuma nebija nekāda, bet ģimenes locekļiem – milzīgs. Tūlīt tika ataicināts vectēvs (galdnieks), kurš uztaisīja vārtiņus tādus, ka es tiem vairs nevarēju tikt pāri. No šodienas viedokļa raugoties, domāju, ka te varēja izpausties tā mana rakstura īpašība, ka es visu dzīvi esmu centies vienmēr paveikt, ko biju nodomājis, neraugoties uz to, ka šī darbība varētu radīt man personīgi ne sevišķi patīkamas sekas.

Tā kā kāda no klasēm atradās otrajā stāvā, tieši pretī vienai no mūsu istabām, un tēvs uz stundu dažreiz gāja tieši no dzīvokļa, man ļoti interesēja, kas šai klasē notiek. Klases durvis bija telpas vidū, un, kamēr skolotājs aizgāja uz savu vietu pie skolotāja galdiņa un tāfeles, viņam uz vienu mirkli bija klasei jāuzgriež mugura. Es dažreiz tēvam aiz muguras ielavījos klasē, un skolēni mani labprāt pieņēma. Sākot stundu, pagriezies ar seju pret klasi, tēvs ne vienmēr pamanīja, ka kādā solā divu galviņu vietā parādījūšās trīs. Kad tas noskaidrojās, man lika klasi pamest, lai gan es, gan arī skolēni apgalvoja, ka es netraucēju. Mūsu lūgumi tomēr parasti netika uzklausi, un man ar lielām sirdssāpēm nācās klasi atstāt."

*Ar brāli Vilni un tēvu,
Dainis – pirmais no kreisās*

Atceroties šos agrās bērnības iespaidus, profesors smaidot piebilst, ka jau no trīs gadu vecuma viņam atrašanās skolas klasē vienmēr likusies ļoti patīkama un aizraujoša lieta.

Turpinot gremdēties bērnības atmiņās, Dainis Zariņš stāsta:

“Tēvs pamatskolā mācīja daudzus priekšmetus, arī vingrošanu. Rudenī un pavasarī, kad bija labs laiks, stundas notika skolas pagalmā. Tas bija bijušās vasarnīcas pagalmā ar līdzenu zālienu, pāri augošiem lieliem kokiem un dažām puķu dobēm pagalma malās. Vietas bija pietiekoši, lai klase varētu brīvi nostāties un izpildīt dažādas vingrojumu figūras. Dažreiz arī man atļāva iziet pagalmā ar nosacījumu, ka es netraucēju stundu. Es nebūt negribēju traucēt, es gribēju stundā piedalīties un nostājos vienā ierindā ar skolēniem. Bet mani aizsūtīja projām, lai ejot kādā citā pagalma malā spēlēties. Es arī aizgāju. Bet vienā reizē, kad tēvs stāvēja skolēnu grupai priekšā un visi kopā izpildīja dažādus vingrojumus, sākumā viss notika normāli. Pamazām aizvien vairāk skolēnu sāka smaidīt, tad smieties un beidzot nekāda vingrošana vairs nesanāca. Tēvs šīs situācijas cēloni nesaprata, norāja dažus skolēnus, kad tas nelīdzēja, sāka skatīties apkārt. Un tad ieraudzīja, ka es esmu

nostājies viņam kādus 4–5 metrus aiz muguras un visā nopietnībā cenšos izpildīt tos pašus vingrojumus, ko tēvs rādīja skolēniem. Laikam jau tas izskatījās komiski, jo skolēni smējās locīdamies. Mani aizsūtīja mājās.”

Šo bērnības atmiņu epizodi profesors komentē ar humoru un secina, ka jau 3 gadu vecumā esot centies izmantot jebkuru situāciju, lai varētu kaut ko mācīties.

Kad Dainim bija četri gadi, vecāki pārcēlās uz citu dzīvokli un nopirka klavieres. No šī laika sākās bērna muzikālā izglītošanās.

Interesants un pamācošs ir profesora stāsts par savu pirmo darbošanos ar jauno instrumentu.

“Es zināju diezgan daudz tautasdziesmu. Neatceros, ka tās kāds būtu mācījis. Laikam jau dziedāšana bija ģimenes ikdienas dzīves parasta sastāvdaļa, kas nav saglabājusies atmiņā kā kāds sevišķs pasākums. Ar tautasdziesmām saistās arī mani pirmie mēģinājumi klavierspēlē. Tēvs mani ierosināja mēģināt nospēlēt dažas tautasdziesmas uz klavierēm. Kopīgi vienojāmies par vairākām melodijām, kurās nav daudz dažādu skaņu. Lai man atvieglotu nepieciešamo taustiņu meklēšanu, tēvs uz tiem taustiņiem, kuri bija vajadzīgi visās šajās dziesmās, uzlīmēja mazus dzeltenus papīra gabaliņus (taustiņu galos, tuvu pie klaviatūras vāka). Iezīmēto taustiņu, protams, bija vairāk, nekā nepieciešams katras atsevišķas dziesmas spēlēšanai. Tālāk nekādi norādījumi netika doti, un es ķēros pie dziesmu meklēšanas. Atrastās melodijas nospēlēju priekšā tēvam un citiem mājiniekiem, kuri par manu muzicēšanu ļoti priecājās. Skaņu un taustiņu savstarpējo sakarību aptvēru diezgan ātri. Lai gan sākumā balstījos uz ierobežotu taustiņu skaitu, ko noteica dzeltenās uzlīmes, drīz jau aptvēru klaviatūras uzbūvi un iezīmētie taustiņi man vairs nebija vajadzīgi. Vienlaicīgi iemācījos arī taustiņu nosaukumus.

Tā kā tēvs skolā mācīja daudzus priekšmetus, viņš bieži papildināja zināšanas dažādosursos. Tomēr sevišķa uzmanība tika pievērsta muzikālajai izglītībai. Viņš bija mācījies Vīgneru Ernesta Fonoloģijas institūtā un centās sev izveidot absolūto dzirdi. Kad es sāku spēlēt klavieres (četrus gadu vecumā), bija redzams, ka man šī absolūtā dzirdē ir. Tēvs visādi centās šo dzirdi attīstīt un trenēt. Atceros, kā notika treniņš disonējošo intervālu atrisināšanas apgūvē. Mūsu nopirktais instruments bija lietots pavec flīgelis. Zem tā es biju iekārtojis savu rotaļu stūrīti. Viena no manām rotaļu nodarbībām bija “govju” un “aitu” ganāmpulku veidošana, “lopu” ganišana,

novietošana "kūtīs" utt. Par govīm tika izmantoti kastaņi, par aitām – ozolu zīles, kūtīs bija kartona kastītes. Ganībām zem klavierēm vietas pietika. Tēvs sēdēja pie klavierēm un spēlēja atbilstošos intervālus. Es darbojos ar saviem lopiem un saucu kā nospēlētos intervālus, tā atrisinājumus. Gadījās arī tā, ka manas kastītes apgāzās un visi lopi sakrita vienā kaudzē. Tad es saucu: "Tētiņ, tētiņ, pagaidi! Man govīs un aitas sajuka." Tēvs arī pārtrauca savus vingrinājumus un gaidīja, kamēr es ievedu kārtību savā saimniecībā. Pēc tam intervālu spēlēšana turpinājās, un es, darbojoties ar "govīm" un "aitām", atbildēju: "Palielinātā kvarta re-sol# atrisinās mazajā sestā do#-la", vai arī: "Pamazinātā kvinta re-la bemol atrisinās lielajā tercā mi bemol-sol."

Dainis Zariņš komentē, ka tādā veidā sāka uzkrāties viņa dzīves pieredze un apgūtās zināšanas dažādās jomās, tomēr visvairāk mūzikā.

Mazā Daiņa mūziķa perspektīva vecāku acīs veidojās diezgan agri, vēlāk šiem uzskatiem pievienojās arī vispārizglītojošo un mūzikas skolu pedagogi. Tomēr, pēc profesora domām, šai ziņā lielākā nozīme bija tēvam. Mātes nozīme, pēc profesora atmiņām, bija rakstura īpašību un attieksmju veidošanās procesā pret citiem cilvēkiem. Bet tas attiecas uz Daiņa Zariņa vēlāku bērnības un jaunības periodu.

Klavierspēles apguves sākums

Līdz 11 gadu vecumam klavierspēli Dainim mācīja tēvs – dziedāšanas skolotājs un kora diriģents, kurš centās dot visu labāko, kā nu viņš to saprata. Kā atceras profesors:

"Tēvs ļoti centās pats vingrināties klavierspēlē, izgudroja dažādus vingrinājumus, lai panāktu savu pirkstu veiklību un rokas lokanību. Šī pārāk centīgā vingrināšanās noveda pie tā, ka labās rokas ceturtais pirksts un līdz ar to visa roka kļuva praktiski klavierspēlei neizmantojama. Meklējot izeju no situācijas, tēvs no finiera izveidoja taustiņu piespiešanai izmantojamu spieķīti kā palīgierīci, kuras vienu galu saņēmot saujā ar otru varēja "spēlēt" melodiju. Kreisā roka darbojās normāli. Tādā veidā tēvs darbojās vairākus gadus, kamēr labā roka atguva normālas kustību spējas."

Aprakstītā situācija rāda, ka šajā laikā Dainis savās mācībās varēja iegūt vairāk vispārējas, ne specifiski pianistiskas zināšanas un prasmes. Tādas mācības pirmkārt ietekmēja repertuāra izvēle, jo to tēvs izmeklēja, ieskatoties Latvijas konservatorijas klavieru specialitātes mācību programmā, kuru, kā stāsta profesors, tēvs bija iegādājies. Programma bija sadalīta divās daļās: zemākais un augstākais kurss. Uzmanība tika pievērsta zemākajam kursam. Sākumā, protams, nebija runa par tur ietvertu prasību izpildi, bet par repertuāra plānošanu un kāda veida skaņdarbi un muzikāli instruktīvais materiāls jāspēlē. Uz tā pamata arī tika veidots konkrētais repertuārs.

Mācības un vingrināšanās notika galvenokārt patstāvīgi, izpildot noteikti organizētu plānu. Blakus klavierēm pie sienas bija piestiprināta stingra papīra lapa, uz kuras tika atzīmētas tās klavierspēles jomas, kurās bija jāvingrinās, ar kopējo vingrinājumu laiku – apmēram divas stundas dienā. Šis saraksts bija izvietots vienā kolonā no augšas uz leju: gammas, etīdes, polifonija, lielās formas, skaņdarbi. Blakus šim sarakstam katru dienu tika piestiprināta papīra strēmele, kurā Dainim bija jāatzīmē katra uzdevuma izpilde. Tēvs, atnācis mājās no darba skolā, tūlīt piegāja pie saraksta un apskatījās, kas pa dienu padarīts. Dažreiz bija arī jāparāda sasniegumi uz klavierēm. Ja kaut kas nebija izprasts, tēvs centās paskaidrot, dažreiz arī labot Daiņa spēli (sevišķi nepareizas notis vai pirkstus). Mācības galvenokārt notika mājās. Sākot apmeklēt skolu, dažreiz bija jāuzstājas arī klases vai skolas sarīkojumos. Tādas klavierspēles mācības notika līdz 1940. gadam, kad pie Latvijas konservatorijas nodibināja Bērnu klases. 1940. gada vasarā Dainim radās konkrēts mērķis – sagatavoties un censties iestāties šajās Bērnu klasēs. Uzņemšanas prasības bija zināmas, un, tā kā mācības mājās bija orientētas uz Konservatorijas programmā ietvertajiem skaņdarbu žanriem, šīs prasības bija saprotamas un arī izpildāmas.

Profesors stāsta:

“Un tā – 1940. gada rudenī es ierados Konservatorijā uz pirmo eksāmenu savā mūžā. No šī eksāmena atceros atsevišķas epizodes. Pārbaudījums notika

klasē, kur tagad ierīkota ērģeļu zāle. Ieejot telpā – pa labi atradās divi flīģeļi, pa kreisi – galds ar komisiju aiz tā. Es darbojos pēc noteikumiem – piegāju pie galda un iedevu papīra lapiņu ar uzrakstītiem skaņdarbiem, bija jāņem līdzī arī notis. Tās komisija lika novietot blakus uz klavierēm (spēlēju, protams, no galvas). No savas eksāmena programmas atceros tikai vienu skaņdarbu – F. Šopena Valsi si minorā. Pēc programmas nospēlēšanas pie klavierēm pienāca profesors Jāzeps Vītols, atvēra Šopena Valša notis, rādīja vienu vietu un teica: “Nospēlē šo vietu vēlreiz.” Es arī nospēlēju. Vītols: “Vai tā tur ir rakstīts?” Tikai tad es ieraudzīju, ka biju iemācījis nepareizu noti. Jāzeps Vītols lika man nospēlēt pareizi, un ar to arī pārbaudījums beidzās. Profesors aizgāja uz savu vietu pie galda, es – atstāju klasi ar izjūtu, ka esmu galīgi izgāzies. Tomēr pēc vairākām dienām, kad tika paziņoti pārbaudījuma rezultāti, es savu vārdu atradu uzņemto audzēkņu sarakstā ar piezīmi, ka esmu iedalīts docenta Hugo Štrausa klasē. Sākās manas profesionālās klavierspēles mācības. Sākoties nodarbībām, es savam skolotājam jautāju, kādu iespaidu esmu atstājis eksāmenā un kāpēc esmu uzņemts, neraugoties uz nospēlēto (iemācīto!) nepareizo noti. Viņš atbildēja, ka eksāmenā neesot piedalījies, bijis kaut kur koncertā, lasījis tikai pārbaudījuma protokolu. Tur par manu spēli esot bijis rakstīts daudz kas labs – par programmu, tehniskām prasmēm, sevišķi ņemot vērā, ka es esmu gatavojies praktiski bez skolotāja. Kā galvenais trūkums bijis atzīmēts – “nedzīvs tonis”, pie tā labošanas mums būšot sevišķi jāstrādā. Toreiz es nesapratu, ko tas nozīmē, bet tagad man ir skaidrs, ka citādāk arī nevarēja būt, jo tēvs man varēja pārbaudīt tikai to, kas bija ierakstīts notīs. Par klavieru toni notīs nekas nav rakstīts, tātad es to arī nevarēju “iemācīties”. Sākot mācīties, atklājās vēl viens trūkums – es pilnīgi nepārzināju “profesionālo žargonu”. Biju pieradis visus uzdevumus un norādījumus uztvert un izpildīt precīzi, kā es tos sapratu. Tā kādu dienu biju uz stundu paņēmis līdzī krājumu ar dažādiem skaņdarbiem – varbūt varētu no šī krājuma kaut ko mācīties. Skolotājs stundas beigās teica: “Nu paskaties kādu no tiem.” Nākamajā reizē es atkal atnesu krājumu uz stundu, un skolotājs jautāja: “Ko tu spēlēji?” Es skatījos ar lielām acīm: “Bet jūs taču man nelikāt spēlēt!” “Ko tad tu darīji – šķirstīji notis un skatījies?” “Jā.” Tā pamazām sāku saprast, ka “skatīties” nozīmē “spēlēt”, arī citas līdzīgas lietas. Reiz atnesu uz stundu F. Šopena Prelīdes. Skolotājs teica: “Pameklē kādu īsāku un iemācies!” Nākamajā stundā es atšķīru notis un noliku uz klavierēm Prelīdi La mažorā (tā notis aizņēma trīs rindiņas). Skolotājs skatījās un jautāja: “Vai īsāku tu neatradi,

tādu ar divām rindiņām?" Es jautājumu uztvēru pilnīgi nopietni, domāju, ka viņam droši vien ir zināma kāda labāka Prelīde, ka es neesmu pietiekoši rūpīgi meklējis, un sāku taisnoties: "Es meklēju gan, bet neatradu." Skolotājs: "Skaidrs, tad jau tu būtu spēlējis to." Tad viņš man paskaidroja, ka esot domājis apmēram vienas lappuses apjomā un drusku vairāk tehniska rakstura (tāda rakstura mūzika man veicās labāk). La mažora Prelīdi es viņam nospēlēju, bet vairāk mēs pie tās arī nestrādājām. Šodien saprotu, ka 11 gadu vecumā un ar "nedzīvu toni" es ar to nevarēju tikt galā. Toreiz mani priekšstati par klavierspēles grūtībām bija saistīti galvenokārt ar tehniku."

Pirmais gads Latvijas konservatorijas Bērnu klasē, pēc profesora domām, bija auglīgs gads viņa klavierspēles studijās.

1941. gadā sākās karš, un Dainis no Jūrmalas, Asariem, kur toreiz ģimene dzīvoja, vairs nevarēja uz Rīgu izbraukāt. Mācības atsākās 1945. gadā, pēc kara, kad atkal varēja braukt uz Mūzikas vidusskolu pie Latvijas konservatorijas. Tā kā profesora bijušais skolotājs Hugo Štrauss bija devies uz Zviedriju, tālākās mācības saistās ar docentu, vēlāk profesoru, komponistu Arvīdu Žilinski.

Ērgelnieks baznīcas pasākumos

1937. gadā Dainis Zariņš sāka apmeklēt Asaru pamatskolu. Skolā bija tradīcija: katru dienu iesākt ar rīta lūgšanu. Visi skolēni un skolotāji sapulcējās nelielajā skolas zālītē, kāda no skolotājām nolasīja atbilstoša saturā reliģisku tekstu, visi kopā nodziedāja divus korāļus – vienu lūgšanas sākumā, otru beigās. Skolā bija harmonijs, uz kura spēlēja korāļu pavadījumus, jo harmonija skanējums korāļiem bija vairāk piemērots nekā klavieru. Kad Dainis iestājās skolā (1. klasē), šī korāļu spēlēšana tika uzdota viņam. Tēvs strādāja skolā par dziedāšanas skolotāju un palīdzēja dēlam apgūt harmonija spēles prasmes. Vajadzēja iemācīties spēlēt arī korāļus. Sākumā tie bija jāmācās mājās uz klavierēm, pēc tam pēcpusdienās, kad skolā nenotika mācības, varēja vingrināties spēlēt uz

harmonija. Tā pamazām tika apgūts diezgan daudz korāļu, un nu jau katru dienu tie no jauna nebija jāmacās.

1939. gadā Dubultu luterāņu draudzes mācītājs vienojās ar skolas vadību un divas reizes mēnesī skolā noturēja saīsinātu dievkalpojumu. Tā kā Dainis jau bija korāļus spēlējis rīta lūgšanās skolā, viņu aicināja uzņemties šī dievkalpojuma pavadīšanu uz harmonija. Jaunie uzdevumi neaprobežojās tikai ar korāļu spēlēšanu, bija jāapgūst arī visa liturģija. Šai darbā palīdzēja gan tēvs, gan arī mācītājs. Profesors stāsta, ka tēvs izrakstīja notis visiem draudzes dziedāšanai paredzētajiem liturģijas fragmentiem, ar mācītāju saskaņoja replikas, pēc kurām jādzied un jāspēlē atbilstošais liturģijas fragments. Tā pamazām tika apgūta arī šī dievkalpojuma daļa. Dievkalpojumi skolā gan notika tikai vienu gadu, jo pēc Latvijas pievienošanas Padomju Savienībai reliģiska darbība skolās nebija atļauta. Dainis Zariņa ērģelnieka darbības pēdējais posms attiecas uz Otrā pasaules kara beigām un pirmo pēckara periodu. 1944. gadā Dubultu baznīcas ērģelnieku iesauca vācu armijā (leģionā), un nebija neviena, kas varētu spēlēt dievkalpojumos. Tā kā mācītājs pazina Daini no sadarbības Asaru skolā, viņš aicināja uzņemties ērģelnieka pienākumus Dubultu baznīcā. Profesors atceras:

“Tā bija sarežģīta situācija, jo es līdz šim biju spēlējis tikai uz harmonija. Tagad man vajadzēja apgūt lielās baznīcas ērģeles. Tā kā citas izejas nebija, es piekritu un sāku pašmācības ceļā iepazīties ar ērģelēm. Te bija man līdz šim nezināmas lietas: vairāki manuāli, reģistri un pedālis. Man nebija neviena skolotāja vai padomdevēja, tāpēc ar reģistriem vajadzēja iepazīties pašam. Izmēģināju visus — noskaidroju skaņas augstumu, stiprumu, tembru, kas katram manuālam un pedālim ir atšķirīgs. Vajadzēja izpētīt, kādus reģistus dažādos gadījumos ir izdevīgi apvienot. Sākumā neparasti bija tas, ka dažādas dinamiskas gradācijas nevarēja panākt ar pirkstu spēku, bet nepārtraukti bija jāizmanto reģistri. Tomēr bija arī līdzība ar klavierēm. Dubultu baznīcā ir mehāniskās ērģeles — ar svirām un to savienojumiem. Jo vairāk reģistru atvērti, jo taustiņu piespiešana prasa lielāku spēku. Šai ziņā ir tāpat kā ar klavierēm — stiprākam skanējumam vajadzīgs spēcīgāks piesitiens. Tāpēc ērģeļu spēle man veidojās dabiski. Manuālu klaviatūra ir tāda pat kā klavierēm, arī pedāļa uzbūve ir tāda pati. Pie pedāļa apguves vajadzēja piestrādāt, bet elementārās prasmes es tāpat apguvu pašmācības ceļā.”

Ar ērģeļu spēli saistās vēl viena joma Daiņa Zariņa muzicēšanā – tā ir improvizācija. Dievkalpojumā bieži ir situācijas, kad iepriekš nevar precīzi zināt, cik ilgi būs vajadzīgs ērģeļu skanējums. Šādos gadījumos visērtākais muzicēšanas veids ir improvizācija. Tādā veidā izdevīgi spēlēt arī korāļu priekšspēles un pēcspēles. Profesors atceras, ka, pamazām iepraktizējoties, redzējis, ka to var izdarīt gluži labi. Ērģeļu spēles pieredzi izmantojot, varēja sākt izmantot improvizāciju klavierspēlē un vēlāk arī pedagogijā. Tomēr, pēc profesora domām, arī tagad improvizācija liekas dabiskāka uz ērģelēm nekā uz klavierēm.

Spēlējot baznīcā, jaunais mūziķis iepazinās ar dažāda veida dievkalpojumiem un reliģiskiem svētkiem, kuros dievkalpojuma kārtībai un nepieciešamajai mūzikai bija diezgan lielas atšķirības, salīdzinot ar parastām svētdienām. Bija jāpārzina mācītāja teksts, kurš ir citādāks ikdienā un augstajos svētkos, jo liturģijā mācītāja teiktais tiek saskaņots ar draudzes dziedāto. Bez tam Dubultu draudzes mācītājam bija laba un spēcīga balss, un daudzus sava teksta fragmentus viņš nevis runāja, bet dziedāja. Tādēļ vienmēr bija jābūt gatavam viņu pavadīt uz ērģelēm. Dažreiz, kā atceras profesors, tas radīja grūtības, jo reģistru kombinācijas katrā gadījumā ir citādākas, un mehāniskajām ērģelēm tās iestādīt momentā nav iespējams. Baznīcā dažreiz gribēja uzstāties solisti, kuri savu repertuāru saskaņoja ar mācītāju. Tika prasīta arī Daiņa piekrišana, un skaņdarbi tika kopā izvēlēti tādi, kurus nebūtu pārāk grūti nospēlēt. Bet radās cita rakstura grūtības. Pavadīt draudzes dziedājumus Dainis bija jau iemanījis. Bet te bija jāspēlē mākslinieciski skaņdarbi, kuros reģistru izmantošana ir daudz sarežģītāka. To vajadzēja savienot, pēc profesora teiktā, ar viņa ļoti trūcīgām prasmēm. Daudz ko vajadzēja mācīties no jauna.

Muzicēšanu baznīcā vajadzēja saskaņot ar ikdienas dzīvi. Dainis mācījās skolā, un dievkalpojumi svētdienās skolas gaitām sevišķi netraucēja. Bet baznīcas svētki, kurus pēc kara padomju iekārtā par svētkiem neatzina, notika arī darbdienās. Tas nozīmēja, ka bija jākavē skola. Profesors šai sakarībā atceras kādu notikumu:

“Bija Lielā Piekdiena. Es mācījos Dubultu ģimnāzijā, kura atradās gandrīz blakus baznīcai — ielas otrā pusē. Tā kā aiziet un sakārtoties spēlēšanai es varēju 20 minūtēs, ar skolotājiem norunājām, ka pirmās stundas es pavadišu skolā, pēc tam starpbrīdī došos uz baznīcu. Tā arī darīju, bet mani klasesbiedri negribēja palikt skolā un atnāca visi man līdz. Klase palika tukša. Varu iedomāties skolotāja izjūtu, ierodoties uz stundu. Kur skolēni? Visi aizgājuši uz baznīcu! Un tas notiek padomju režīma apstākļos! Skolotāji jau bija mūsu pašu rajona iedzīvotāji un situāciju labi saprata. Kā viņiem izdevās šo skolēnu rīcību nogludināt — nezinu. Bet nekādas represijas pret mums ne no skolas, ne no augstākstāvošām organizācijām netika vērstas. Pirms dažiem gadiem kādā no tikšanās reizēm ar vecajiem skolas biedriem es šo notikumu atgādināju. Viņi to labi atcerējās un teica: tu jau nemaz nezini, tur bija ne tikai mūsu klase, bet lielākā daļa skolas skolēnu! Tādā gadījumā vēl jo vairāk jāapbrīno skolotāju prasme noregulēt skolēnu nepārdomātās rīcības dēļ ‘izveidojušos situāciju.’”

Par ērgelnieku Dainis Zariņš nostrādāja vairākus gadus. Tad baznīca ieguva profesionāli sagatavotu ērgelnieku, un viņš varēja vairāk pievērsties klavieru spēles studijām.

Mācības pie Arvīda Žilinska

Kādā no saviem braucieniem uz Rīgu 1945. gada vasaras beigās tēvs pēc Daiņa lūguma iegāja Konservatorijā un saņēma piekrišanu dēla mācību atjaunošanai Mūzikas vidusskolā pie Latvijas Valsts konservatorijas. Dainis tika ieskaitīts vidusskolas 1. kursā. Tēvs bija pieteicis Daini Arvīda Žilinska klasē. Pēc atgriešanās no Rīgas tēvs šīs ziņas izstāstīja un pamatoja savu izvēli: dēlam mācoties būs daudz jāspēlē un jāuzstājas publikas priekšā. Tas rada nervozitāti un uztraukumu. Tā kā A. Žilinskis kā komponists un pianists pats daudz koncertē, viņš labāk sapratīšot skolnieka situāciju nekā varbūt ļoti labs pedagogs, kurš pats koncertos nespēlē. Tā Dainis Zariņš nokļuva Arvīda Žilinska klavieru klasē.

Arvīda Žilinska klavieru
klasē. Aiz A. Žilinska –
D. Zariņš

Profesors atceras:

“Tēvam izrādījās taisnība. Manas mācības bija saistītas ar domām par līdzdalību sabiedrības kultūras dzīvē. Vajadzēja paveikt arī to, kas nebija izdarīts kara laikā, kad spēlēju klavieres bez skolotāja. Gatavoju gan mācību repertuāru, gan skaņdarbus, lai uzstātos koncertos. Veicās diezgan labi, un biju kļuvis teicamiēks. Otrā mācību gada pavasarī izveidojās situācija, kad Latvijas mūzikas vidusskolās vēl nebija pietiekoši daudz beidzēju, lai nodrošinātu nepieciešamo studentu skaitu Konservatorijas nākamā gada pirmajam kursam. Tāpēc sāka vērot zemāko kursu audzēkņus. Arī es nokļuvu uzmanības lokā, un man ierosināja padomāt par mācībām Konservatorijā. Šim nolūkam bija vajadzīga pabeigta vidējā izglītība, kuras man nebija, jo es paralēli mūzikas mācībām Rīgā mācījos arī Dubultu ģimnāzijas 11. klasē. Lai pabeigtu ģimnāziju (12. klasi), bija vajadzīgs vēl viens gads. Tai laikā (1947. gada pavasarī) pie mūzikas vidusskolas bija nodibināta vispārējo priekšmetu klase, lai sagatavotu Konservatorijai pazīstamus mūziķus, kuri kara apstākļu dēļ nebija varējuši iegūt vidējo izglītību. Man ieteica iestāties šai klasē, bet tas nozīmēja, ka jāpamet mācības ģimnāzijā un jāatsakās no cerībām iegūt atestātu par vidējo izglītību. Mūzikas vidusskolas vispārējo priekšmetu klases beigšanu atzina Konservatorija, bet tā neskaitījās oficiāla vidējā izglītība. Apspriedām situāciju mājās un nolēmām, ka jāprasa padoms skolotājam. Arvīds Žilinskis teica: “Met ģimnāziju pie malas un nāc uz Rīgu – muzikants no tevis iznāks.” Tā arī izdarīju, izstājos no Dubultu ģimnāzijas 11. klases un iestājos vispārējo priekšmetu klasē mūzikas vidusskolā. To pabeidzu, un mani uzņēma Konservatorijā.”

Dainis Zariņš ar smaidu stāsta, ka līdz tam viņš bija mācījies vairākās skolās, bet nevienu nebija beidzis. Viņa pirmais izglītības dokuments ir diploms par Konservatorijas beigšanu.

Profesors atceras, ka mācību laikā Konservatorijā bija jāapgūst nepieciešamā programma, bet vispār mērķi bija plašāki un tos izvirzīt sev varēja arī pats. Dainis Zariņš stāsta par vairākiem gadījumiem no viņa studiju laikiem:

"Ar pedagogu pārrunājām jautājumus, ka skaņdarbu saturā, komponista rakstības veida un stila izpratnei nepietiek ar to, ka apgūst vienu vai dažus viņa skaņdarbus. Tā dažādās mācību iestādēs ir bijuši gadījumi, ka students iemācās lielu skaitu, dažreiz arī visas J. S. Baha prelūdijas un fūgas. Arī man radās vēlēšanās ar Baha tēlainību un stilistiku iepazīties tuvāk, tāpēc vienā mācību semestrī iemācījos sešas pirmās prelūdijas un fūgas no Labi temperētā klavesīna 1. sējuma. Arvīds Žilinskis manu ierosmi atbalstīja, un tā visas sešas prelūdijas un fūgas nospēlēju audzēkņu vakarā Konservatorijā. Kā pēc tam teica pedagogs, mans paveiktais darbs un atskaņojums ticis novērtēts atzinīgi. Bet man pašam svarīgi bija tas, ka iepazīnos ar ļoti dažādiem Baha mūzikas tēliem. Sevišķi daudz strādāju pie piecbalsīgās trīskāršās fūgas do# minorā. Pēc ļoti dziedošās, stāstošās prelūdijas fūgas ekspozīcija ar savu tēmas izveduma loģiku piecās balsīs un nepārtraukto sasprindzinājuma pieaugumu izraisīja "skudriņas pār muguru". Bija nopietni jāpiestrādā, lai saglabātu formas loģiku arī pie otrās un trešās tēmas parādīšanās un to attīstības. Šī prelūdija un fūga manā izpratnē palika kā polifonās domāšanas un šai formā ietvertu pārdzīvojumu spilgts paraugs. Kontrastu radīja blakus esošās prelūdijas un fūgas Re mažorā apguve. Ja do# minora prelūdija un fūga bija filozofiska un pārdomu rakstura, tad jaunais uzdevums bija atspoguļot aktīvus sadzīviska rakstura tēlus. Prelūdijas kustīgais, skrejošais, bet tai pat laikā līdzenais un vieglais raksturs jāveido labai, kreisās rokas atsevišķās skaņas šo kustību organizē un virza. Svarīgi bija panākt, lai kreisās rokas skaņējums neķlūtu smags un nebremzētu prelūdijas mērķtiecīgo trauksmi un vieglumu. Fūga turpina prelūdijas dzīvesprieģīgo un optimistisko noskaņojumu, bet ar cita rakstura – noteiktiem, pārliecinātiem, maršveidīgiem tēliem. Ļoti svarīgi bija panākt ritmisko precizitāti, saglabājot tēmas un visa materiāla vienotību, nesadrumstlot muzikālās domas attīstību. Vienlaicīga vairāku prelūdiju un fūgu mācīšanās deva daudz lielāku ieskatu

Baha muzikālās domāšanas un tēlu sistēmas veidošanas īpatnībās, nekā tas būtu bijis iespējams, spēlējot tikai vienu prelūdiju un fūgu.”

Studējot Konservatorijā, Dainim Zariņam pavērās iespēja iegūt arī pieredzi spēlēt kopā ar orķestri. Pedagoga vadībā tika sagatavoti Ludviga van Bēthovena 1., 2. un 3. klavierkoncerts. Atskaņošanai ar orķestri bija izvēlēta 3. koncerta 1. daļa. Konservatorijā darbojās studentu orķestris profesora Leonīda Vignera vadībā. Pirms koncerta ar orķestri bija daži mēģinājumi. Dainis Zariņš atceras:

“Es biju diezgan satraucies, jo profesora Vignera augstās prasības bija visiem zināmas, tomēr lielas pretenzijas profesoram pret manu spēli nebija, viņš pilnībā atzina docenta Arvīda Žilinska izveidoto koncerta interpretāciju, dažās vietās tikai pakoriģēja tempu. Šāda labvēlīga attieksme mani ļoti iedvesmoja, un koncertā spēlēju ar lielāku pārliecību. Ar profesoru Vigneru mums izveidojās ļoti labas attiecības, kuras saglabājās un nostiprinājās arī pēc Konservatorijas beigšanas.”

Studijas pie pianista un komponista Arvīda Žilinska, kā atceras profesors, iedvesmoja tuvāk iepazīt un arī iemīlēt izcilā poļu komponista un pianista F. Šopena daiļradi. A. Žilinskis pats koncertos bieži spēlēja Šopena skaņdarbus, un viņa studenti, arī Dainis Zariņš, parasti gāja šos koncertus klausīties. Skolotāja atskaņojums bieži vien mudināja izprast un apgūt komponista mūzikas raksturu un nepieciešamos klavierspēles veidus, kas gan ne vienmēr viegli padevās. Profesors stāsta kādu gadījumu:

“Es mācījos F. Šopena 2. balādi Fa mažorā. Tajā ir tehniski ļoti grūti fragmenti, un dabiski, ka mana uzmanība sākumā bija pievērsta tiem. Kad tehniskās problēmas pamatā bija izprastas, pievērsos balādes sākumam. No pirmā acu uzmetiena likās, ka tur jau vispār nav ko spēlēt: viss tik vienkāršs un skaidrs. Pāris reizes atkārtojot pirmo lappusi, to jau varēju nospēlēt no galvas. Bet tikai tad izrādījās, ka “nospēlēt” jau var, bet, šādi spēlējot, mūzika “neskan”. Tehniski ļoti grūtās vietas “skan”, bet šī ar visvienkāršāko faktūru “neskan”! Diezgan ilgi nomocījos, bet apmierinošu rezultātu neieguvu. Mūzika man nepārtraukti skanēja galvā, bet skanējums bija samākslots, nedabisks, tas atspoguļoja pēc notīm iemācītas skaņas, ne mūziku. Tai laikā dzīvoju Jūrmalā Asaros un reizēm gāju pastaigāties pa mežu. Vienas tādas pastaigas laikā man balādes fragments ieskanējās kā mūzika, ar

dabisku frazējumu un izteiksmību. Es steigšus atgriezpos mājās un sēdos pie klavierēm. Tagad vairs nebija nekādu šaubu — mūzika skanēja! Vēl bija daudz darba, lai izveidotu atbilstošu atskaņojumu, bet šim darbam bija pilnīgi cits raksturs: es zināju, ko gribu panākt. Pirmā fragmenta muzikālā izveidošana atstāja lielu iespaidu uz visa pārējā skaņdarba skanējumu. Tehniski grūtās vietas, kuras raisījās apmierinoši no konkrētā fragmenta viedokļa, ieguva jaunu emocionālu jēgu. Arī visa balāde vairs nebija kā atsevišķu fragmentu sakopojums, bet izveidojās par viengabalainu formu ar skaidru struktūru un mūzikas dramatisko attīstību. Šis darbs un tā rezultāti man deva it kā atslēgu arī citu Šopena skaņdarbu izpratnes meklējumiem.”

Daugavpils izsmalcinātie poļu komponista mūzikas koncertu klausītāji jūsmoja par Daiņa Zariņa Šopena klaviersdarbu un dziesmu pavadījumu interpretācijām tālajos 1960.–1970. gados, kad profesors itin bieži muzicēja dažādās koncertzālēs. Mīlestību pret F. Šopena mūziku Dainis Zariņš atkārtoti apliecināja arī savā 70 gadu jubilejā Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības augstskolā, mākslinieciski pārliciecinot un jauneklīgi kaislīgi atskaņojot komponista Fantāziju – ekspromtu, Valsi la un Nokturni do diez minorā.

Interesantas ir profesora atziņas par sadarbību ar Arvīdu Žilinski kā komponistu. Žilinskis koncertos daudz spēlēja savus darbus, bet nelika studentiem tos spēlēt, bet, ja tāda vēlēšanās radās, to labprāt atbalstīja. Tuvāk iepazīstoties ar komponistu un viņa daiļradi, Dainim Zariņam radās vēlēšanās iemācīties diezgan daudzus viņa sacerējumus, jo tie bija izteiksmīgi un rosināja vēlmi iepazīstināt ar tiem plašāku klausītāju loku. No visa plašā skaņdarbu klāsta tika atskaņoti pārsvarā nelielas formas darbi, kā arī bērniem domāti sacerējumi. Pēdējie bija veidoti tehniskā ziņā vienkārši, panākt atbilstošu izteiksmīgumu varēja tikai ar nopietnu darbu. Arī komponists pats nereti spēlēja bērnu skaņdarbus, viņa atskaņojumā tie skanēja kā īsti koncerta numuri. Tas rosināja arī pianistu panākt tādu pat rezultātu.

“Iepazīstoties ar Žilinska rakstības veidu, es samērā labi izpratu viņa muzikālo domu gaitu. Apgūstot vēl npublicētus darbus, bieži nācās spēlēt no komponista rokraksta vai pārrakstītām notīm. Dažreiz man likās, ka pārrakstot ir pielaiestas kļūdas, ka vajadzētu skanēt citādāk. Ļoti bieži viņš man piekrita un bija apmierināts, ka

es formāli nespēlēju uzrakstītās notis, bet centos izprast mūzikas valodas loģiku. Dažreiz viņš atzina, ka bija domājis tā, kā notis rakstīts, bet pēc mana ierosinājuma sāka domāt par manu variantu un piekrita, ka varētu arī tā. Skaņdarbu sacerot, komponists rēķinājās ar noteiktu atskaņojuma veidu un tehniskiem klavierspēles paņēmieniem, arī viņš pats tā spēlēja. Bet man dažreiz likās, ka būtu pareizāk spēlēt citādāk. Tā, piemēram, es atradu atšķirīgu paņēmieni, kā spēlēt skaņdarba "Labrenča tirgū" pirmo epizodi. Kad savu jauno paņēmieni nodemonstrēju autoram, viņš piekrita, ka tā arī varētu spēlēt, ja man šādā veidā ir ērtāk. Viņš pats gan spēlēšot tā, kā bija agrāk nolēmis. Apgūstot Žilinska skaņdarbus autora vadībā, redzēju, kā skaņdarba atskaņošanu izprot pats komponists. Viņam pirmajā vietā nebija nošu teksts, bet mūzikas tēlainība, un tās vārdā dažreiz tika pieļautas arī atkāpes no uzrakstītā teksta. Tomēr tas nekādā ziņā neattiecās uz citu komponistu uzrakstītajiem skaņdarbiem. Tur izejas punkts obligāti bija skaņdarba teksts, mūzikas tēlainība bija jāmeklē, balstoties uz šo tekstu. Lai to varētu sekmīgi izdarīt, pēc iespējas pamatīgāk un dziļāk jāiepazīst konkrētais autors, viņa uzskati, mūzikas valodas īpatnības, gaīīgā pasaule. Bez tam agrāk komponētiem skaņdarbiem izveidojušās noteiktas atskaņojuma tradīcijas. Tās vajadzētu zināt, nopietnas mākslinieciskas motivācijas rezultātā varbūt arī no kādām tradīcijām atteikties, bet

nevar balstīties tikai uz to, ka "man tā patīk". Šāds pamatojums ir pieļaujams tikai komponistam."

Dainis Zariņš pie klavierēm

Mācību laikā pie Arvīda Žilinska Dainis Zariņš, pēc viņa domām, ieguva ļoti daudz zināšanu, prasmju un atziņu. Ar šādu bagāžu 1954. gadā tika pabeigtas studijas Latvijas Valsts konservatorijā. Sadarbība ar komponistu turpinājās visus turpmākos Žilinska dzīves gadus.

Pedagoģiskais darbs

Pēc Konservatorijas beigšanas D. Zariņš sāka strādāt Daugavpils Mūzikas vidusskolā un Bērnu mūzikas skolā. Viņš atceras, ka šajā laikā skolā pedagogu bija maz, bet audzēkņu daudz, mācību darba slodze bija liela – vairāk nekā 60 stundu nedēļā. D. Zariņš strādājis par klavierspēles pedagogu minētajās skolās, arī kā koncertmeistars pie vokālistiem, diriģentiem un kora. Šo darba apjomu varēja izpildīt tāpēc, ka ģimenes vēl nebija, viņš dzīvoja istabiņā turpat skolā. No rīta cēlās, uzreiz gāja uz klasi, pusdienām stunda laika, kad aizskriet uz ēdnīcu, tad atkal klasē līdz vakaram. Pēc stundām bija iespēja paspēlēt pašam klavieres, lai gatavotos koncertiem, arī pastrādāt ar muzikāliem kolektīviem vai solistiem Daugavpils 1. Kultūras namā.

Konservatorijā bija pierasts nopietni un regulāri strādāt, tāpēc šādu darba režīmu jaunais pedagogs prasīja arī no saviem audzēkņiem. Apdāvinātākie šai ritmā iekļāvās un sasniedza labus rezultātus.

Viena no Daiņa Zariņa Daugavpils audzēknēm, tagad Jāzeps Vītola Latvijas Mūzikas akadēmijas docente – koncertmeistare Valērija Zelča atceras:

“No 1956. līdz 1960. gadam mācījos Daugavpils bērnu mūzikas skolā un no 1960. līdz 1964. gadam – mūzikas vidusskolā pie skolotāja Daiņa Zariņa. D. Zariņš nesen bija beidzis konservatoriju, bet ļoti ātri ieguvis autoritāti kā pedagogs, nokļūt viņa klasē – tā bija liela veiksmē. Skolotājs Zariņš pievērsa vislielāko uzmanību audzēkņu klavierspēles tehniskajai attīstībai, prasīja rūpīgu un precīzu nošu teksta apguvi, jo uzskatīja to par mūziķa ābeci un šajā ziņā nekādus kompromisus nepieļāva. Valērija atceras skolotāja ieteikumus – “pianistam, kurš

Klavierspēles stunda Mūzikas skolā

pretendē uz atskaņotājmākslinieka karjeru, jāvar 17 gadu vecumā tikt galā ar F. Lista si minora sonāti”, ko arī viens no viņa labākajiem audzēkņiem — Ļevs Petrovs nodemonstrēja. Atceros, ka bērnu skolas sākumā J. S. Baha skaņdarbiņš vienas lappuses garumā bija tik izraibināts ar skolotāja zīmuļa atzīmēm (līgām, ķeksīšiem utt.)! Bija vajadzīgas lielas pūles, lai mazā cilvēka galva un rokas tiktu ar šo “ķīniešu ābeci” galā, bet tas arī radināja pie kārtības, stilam atbilstošiem štrihiem un atziņas, ka paviršībai šajā lietā nav vietas. Vēlāk vidusskolā, ne tikai vecāku mudināti, bet arī paši sapratām, ka šī profesija prasa garas stundas pie klavierēm, lai būtu gandarījums par paveikto. Uz jautājumu “Cik jāspēlē?” Dainis Zariņš ne bez humora mēdza teikt, ka jāspēlē visu laiku, bet starpbrīžos jādara viss pārējais. Repertuāru skolotājs izvēlējās daudzpusīgu — gan klasisko, gan romantisko līdz pat S. Prokofjeva un D. Šostakoviča skaņdarbiem, kas tajā laikā un vietā bija visai drosmīgi. Līdz ar to tika attīstīta muzikālā domāšana un apgūti dažādi izteiksmes līdzekļi, paplašinājās

redzesloks. Skolotājs Zariņš atbalstīja piedalīšanos visdažādākajos koncertos, bet, kad bija sakrāts repertuārs, rīkoja arī solokonzertus. Man viens no spilgtākajiem piedzīvojumiem bija F. Lista 1. klavierkoncerts ar Daugavpils simfonisko orķestri. Skolotājs arī pats rādīja mums labu piemēru, piedaloties koncertos kā solists, spēlēja kameransambļos ar kolēģiem, bija koncertmeistars Tautas korim "Daugava". Dainis Zariņš interesējās par jaunumiem metodiskajā literatūrā un labprāt diskutēja ar mums par to, kā racionalizēt un paātrināt skaņdarbu apgūšanas procesu. Viņš bija cilvēks ar plašām zināšanām un interesēm, sarunas ar viņu vienmēr bija interesantas un domāt rosinošas, un tādas tās bija arī ilgus gadus pēc tam, kad bija beigušās skolotāja-skolēna attiecības. Gribu uzsvērt, ka Dainis Zariņš prasmīgi vadīja profesionālo pianistu veidošanās procesu, kas ir bezgala grūts darbs un prasa zināšanas un milzīgu pacietību. Par to mēs, viņa audzēkņi, esam lielu pateicību parādā savam skolotājam."

Valērija Zelča izteica nožēlu, ka Dainis Zariņš tālākā dzīves posmā mazāk pievērsās klavierspēles pedagogijai, jo, pēc viņas domām, šī joma bija īstais profesora dzīves aicinājums.

Pēc daudziem gadiem V. Zelča sveic bijušo skolotāju

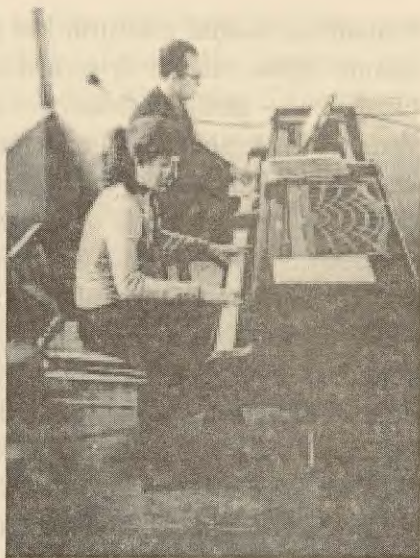
Profesoram bija arī citi audzēkņi, kuri spēlēja līdzīgas programmas. Lielākā daļa no viņiem pēc tam beidza Latvijas Valsts konservatoriju un tagad sekmīgi darbojas Latvijas mūzikas kultūrā.

Darba un radošo meklējumu pārpilnajā laikā Daugavpils mūzikas skolā un vidusskolā veidojās Daiņa Zariņa metodiskie uzskati un pedagoģiskās pieejas, kas vēlākajos gados pārtapa par mākslinieciskajā un pedagoģiskajā pieredzē balstītām zinātniski nopamatotām teorijām un atziņām.

Pedagoģiskās atziņas

Viens no svarīgākajiem metodiskajiem principiem Daiņa Zariņa pedagoģiskajā darbībā – uzskats, ka klavierspēles tehnisko paņēmieni apguvi nepieciešams saistīt ar muzikālās tēlainības veidošanos. To parāda skolēniem izvirzītie uzdevumi.

Savas darbības sākumā pedagogs izmantoja tajā laikā vispārpieņemto klavierspēles mācību metodi: sākumā mācīt kustības *non legato* un *legato*. Klavierspēles kustību *staccato*, pēc viņa domām, bērniem nav lietderīgi apgūt pirmajos mācību gados. Profesors uzskata *non legato* un *legato* par primārajām kustībām, *staccato* – par atvasinātu kustību, kuras apguve ir stipri sarežģīta. Tomēr klavierspēles stundās bērni uzdeva jautājumus: ko nozīmē tie mazie punktiņi zem vai virs notīm. Skolotājs skaidroja, ka tie norāda uz skaņas raksturu: ja punktiņa nav, skaņa ir izturēta vai noapaļota, ja punktiņš ir – īsa, aprauta, bet ka gan *non legato*, tā arī *legato* un *staccato* var būt bezgalīgs daudzums variantu, tātad arī skanējuma ziņā. Līdz ar to bērni šīs kustības vairs neuztvēra kā tehniskus paņēmienus, bet gan kā dažāda mūzikas skanējuma veidošanas līdzekļus. Audzēkņi *staccato*, tā dažādos veidus un spēles tehniskos paņēmienus sistemātiski sāka apgūt 3. klasē. Tika izvirzīts uzdevums kustības saistīt ar skaņu raksturu, sevišķu vērību pievēršot rokas un pirkstu *staccato* spēles īpatnību apguvei.

Ar muzikālo tēlainību bija nepieciešams saistīt lielākai audzēkņu daļai tik ļoti apgrūtināšo gammu spēli. Gammu apguvi pedagogs balstīja uz pianisma stiliem. Teorētiskie skaidrojumi pirmajās klasēs izpalika. Uzmanība tika pievērsta gammu sistēmas dažādu elementu muzikālajam raksturam, kā arī roku un pirkstu kustībām un aplikatūrai. Tā ar klasisko pianisma stilu tika saistīta diatonisko gammu spēle, kuras pamatā ir mazās – trīs un četru pirkstu pozīcijas. Mainot pozīcijas, gammu spēlē pirmais pirksts tiek palikts zem trešā vai ceturtā pirksta (spēlējot pretējā virzienā trešais vai ceturtais pirksts tiek pārlikts pāri pirmajam pirkstam). Ar romantisko pianisma stilu saistīta arpedžiju spēle. Analizējot kustības, pedagogs pievērsa uzmanību tam, ka pirmais pirksts jāliek nevis zem 3., 4. vai 5. pirksta, bet gan otrādi – virs attiecīgajiem pirkstiem. Tas dod pamatu, lai apgūtu rokas pārvietošanu jaunā pozīcijā, saglabājot *legato* kustības pamatiezīmes. Cenšoties panākt saistošu spēli tur, kur fiziski ar pirkstiem saistīt nav iespējams, bija nepieciešams sevišķu uzmanību pievērst skanējumam, jo *legato* pamatā apzīmē frāzējuma raksturu. Tā parādījās iespēja audzēkņu uzmanību koncentrēt uz klasisko vai

romantisko skaņas raksturu, kas jāpanāk gammu spēlē. Hromatisko gammu spēle saistīta ar pirmsklasikas tehniku un tam raksturīgo paņēmieni – garākais pirksts virs īsākā. Tādā veidā strādājot, gammu komplekss vairs nekalpoja tikai pirkstu lokanības un spēka trenēšanai, bet izrādījās ļoti noderīgs dažādu pianisma pamatelementu apguvei. Arī skolēnu attieksme kļuva daudz ieinteresētāka, jo vērtēšanas kritēriji pārvietojās no tehniskās uz muzikālo jomu. D. Zariņš atzīmē, ka, vērtējot tikai tehniku, jautājums ir: “Vai tu esi iemācījies, vai nē?”, tad, runājot par skaņas raksturu, jautājumu var uzdot citā veidā: “Kādu tu vēlētos panākt skaņējumu?” Tādējādi skolēnam ir iespēja izteikt savas domas un uzskatus, diskutēt ar skolotāju. Vajadzīgā skaņas rakstura iegūšanai ir nepieciešamas atbilstošas kustības, tehniskie paņēmieni, aplikatūra, bet šī tehnika vairs nav mācību mērķis, bet gan līdzeklis skolēna paša ideju realizēšanai. Tas pilnībā maina mācību raksturu un labvēlīgi noskaņo skolēnu gammu apguvei.

Klavierspēles mācību pedagoģiskajā praksē plaši izplatīta parādība ir skolotāja sēdēšana audzēknim blakus pie klavierēm. Dainis Zariņš par vienu no saviem pedagoģiskajiem principiem uzskata – stundas laikā nesēdēt audzēknim blakus. Profesors to skaidro ar skolēna nepieciešamību mācīties brīvi muzicēt, izvairoties no atkarības izjūtas, ko rada pedagogs, kurš “skatās uz pirkstiem”. Pieradums pie blakus esošā cilvēka traucē situācijā, kad jāspēlē uz skatuves, uzstājoties. Rodas uztraukums, izjūta, ka bērns pamests viens, neviens viņu neaizsargā. Tāpēc profesors savā praksē jau no pirmajām stundām centies atrasties citā klases vietā, lai audzēknim netraucētu, bet tomēr varētu novērot viņa spēli. Arī pedagogs tad var justies brīvāk, nepieciešamības gadījumā pārvietoties pa klasi, ar kustībām reaģēt uz mūzikas radīto emocionālo noskaņojumu, dažreiz ar šīm kustībām virzīt un aktivizēt skolēna spēles gaitu. Ja, vērojot audzēkņa spēli, pedagogs redz kļūdas, tās var labot, vai nu tūlīt pieejot klāt, vai atceroties un pārrunājot vēlāk. Tomēr, kā atzīmē profesors, viņa pieredzē ir bijuši gadījumi, kad atrašanās blakus audzēknim pie klavierēm bijusi lietderīga. Tas bijis tad, kad skolotājam

savus norādījumus bija izdevīgāk izteikt, piedaloties atskaņojuma procesā, spēlējot kopā ar audzēkni to pašu materiālu (protams, citā oktāvā) vai papildus improvizējot pie otrām klavierēm. Tā iespējams labot ritmu, korigēt tempu, ietekmēt arī dinamiku un tembru. Šādā gadījumā jāpanāk skolēna ieklausīšanās skolotāja atskaņojumā un savas spēles saskaņošana ar to. Prakse rāda, ka šāda kopēja muzicēšana bieži dod labākus rezultātus nekā paskaidrojumi ar vārdiem vai spēles paņēmieni demonstrēšana.

Klavieru skolotāja prakse radījusi Dainim Zariņam pārliecību, ka audzēkņiem viņu muzikālās attīstības labad var piedāvāt apguvei nosacīti grūtus skaņdarbus:

"Svarīgi tikai, lai skaņdarba tehniskās grūtības būtu pamatotas ar izteiksmīgu un audzēkņim interesantu muzikālu saturu. Analizējot savu un arī citu skolotāju pieredzi, esmu nācis pie secinājuma, ka audzēkņi parasti var izdarīt daudz vairāk, nekā skolotājs no viņiem prasa. Ļoti bieži tas attiecas uz atskaņojuma tempu. Mācoties skaņdarbu, tempam jābūt tādām, kas palīdz aptvert muzikālo domu. Tikai pēc tam nāk tādi apsvērumi kā tehniskas grūtības. Skaņdarba apguves sākumā audzēkņi parasti cenšas spēlēt lēnām, sevišķu uzmanību pievēršot precīzai teksta izspēlēšanai, galvenā tomēr ir mūzikas elpa, frāzes veidošana, muzikālās domas virzība. Kļūdas un neprecizitātes spēlē ir pilnīgi dabiskas, tām ir jābūt, un mācības saistītas ar kļūdu labošanu. Šai kļūdu labošanas procesā paliek skaidrāka arī muzikālā doma, izteiksmīgāks frāzējums, skaidrāka formas struktūra. Bet muzikālajai domai ir jābūt vienmēr, citādi nebūs nekāda pamata spēli labot. Ja neveidojas muzikāls tēls, ko visu laiku var uzlabot un precizēt, tad uz ko mācību procesā orientēties? ...uz nošu tekstu? ...uz papīra uzrakstītām zīmēm? Bet tā jau nav mūzika. Tāds mērķis audzēkni nevar ieinteresēt, nevar radīt mācību motivāciju. Notis ir mūzikas pieraksts. Sākot realizēt nošu rakstu uz instrumenta, uzdevums ir nevis precīzi nospēlēt to, kas rakstīts, bet veidot muzikālu skanējumu, muzikālā tēla elementus. Tāpēc ļoti svarīgi ir apgūt kaut vai elementāras prasmes lasīt no lapas, lai mācoties orientētos nevis uz pareizām notīm, bet mūzikas izteiksmību. Pieturoties pie šādiem uzskatiem, var rasties problēmas, mācoties skaņdarbus, kas jāspēlē ļoti lēnā tempā. Tehniski parasti tur grūtību nav, bet bērni nav pieraduši lēni domāt. Tāpēc, cenšoties ievērot norādīto tempu, nereti veidojas formāla, neizteiksmīga spēle. Šādā

situācijā skolotājam jācenšas panākt muzikālās domas parādīšanos, pat ja spēles temps būtu drusku ātrāks par vēlamo. Kad skolēns muzikālā tēla raksturu pamatā ir sajutis un noskaidrojis arī domāšanas tempa variantus un šī tempa ietekmi uz mūzikas raksturu, jācenšas pamazām spēli palēnināt, panākot oriģinālam atbilstošu atskaņojuma raksturu. Mūzikas tēlu ietekme uz mācību procesu neattiecas tikai uz spēles tempu. Ja audzēknim kāds skaņdarbs ir iepatiesies, viņš dažreiz cenšas to iemācīties, neņemot vērā reālās iespējas.”

Profesors stāsta gadījumu no savas pedagoģiskās prakses:

“Mācību gada beigās es parasti centos ar audzēkņiem saskaņot tos skaņdarbus, ko viņiem būtu vēlams iemācīties vasaras brīvlaikā. Viens no piektās klases audzēkņiem, izcili apdāvināts, apguvis lielu repertuāru, daudz spēlējis koncertos, starp citu arī J. Haidna Re mažora koncertu kopā ar mūzikas skolas orķestri, teica, ka viņš gribot iemācīties F. Lista otro Ungāru rapsodiju. Tas ir muzikāli spilgts, bet pianistiski ļoti grūts skaņdarbs. Es teicu, ka šī rapsodija patlaban viņam vēl ir par grūtu, to viņš varēs spēlēt pēc dažiem gadiem, un iedevu citus, atbilstošākus skaņdarbus. Rudenī, kad audzēkņi rādīja, ko katrs pa vasaru iemācījis, arī šis skolēns spēlēja to, ko biju viņam uzdevis. Es biju ļoti apmierināts. Bet viņš pēc tam teica: “Bez tam es vēl iemācījos Lista otro Ungāru rapsodiju!” Šādā situācijā es biju pirmo reizi un īsti nesapratu, kas man tagad jādara. Uz skolēna paziņojumu atbildēju: “Ja esi iemācījis, tad spēlē!” Un viņš spēlēja. Es skaidri zināju, ka tehniski sarežģītas vietas skolēnam nepadosies, bet viņam iznāk! Viņš tiešām nospēlēja visu rapsodiju. Spēlē bija daudz kļūdu, kuras centāmiešiem labot. Skaņdarbu pamatā savaidam kārtībā, bet tas vēl nebija tādā stāvoklī, lai spēlētu koncertā. Koncertā šī rapsodija tika nospēlēta, kad audzēknis mācījās Mūzikas vidusskolas 2. kursā. Šis gadījums no prakses pārliecināja mani, ka ļoti svarīgi ir dot audzēknim spēles brīvības izjūtu. Ja pedagogs mērķtiecīgi veido repertuāru, skolēnam neradīsies doma, ka viņš to nevar izspēlēt, ka tas ir par grūtu. Par grūtības pakāpi jāatbild skolotājam. Atskaites punkts ir skaņdarba muzikālie tēli. To atklāsmē ir atskaņojuma mērķis, spēlējot tie kļūst aizvien skaidrāki un pārliecinošāki. Tehnika nav mācību mērķis, bet tikai līdzeklis. Šādi uzskati audzēknim veidojas pakāpeniski. Iekšējie muzikālie priekšstati veidojas skolēna muzikālās attīstības procesā. Uz tiem var balstīties tad, ja šie priekšstati eksistē un mācību procesā notiek to pastāvīga pilnveidošanās. Bērnam, kurš tikko sāk mācīties klavierspēli, izvērstu priekšstatu nav, tie veidojas tikai mācību procesā. Tāpēc mācību sākumā klavierspēles pedagoģijā mēs runājam par perceptīvām kustībām, par spēli, kas vispirms saistīta

ar iegūto reālo skanējumu, skaņu uztveri. Uz šī pamata veidojas priekšstati, kuri pamazām ieņem vadošo vietu spēles vērtēšanā. Mūzikas skolas vecākajās klasēs un jo sevišķi mūzikas vidusskolā tie jau ir noteicošie savas spēles pašvērtējumā. Arī skolotājam vispirms jā rūpējas par skolēna muzikālo priekšstatu pilnveidošanos, pēc tam arī par šo priekšstatu realizācijas tehniskajām prasmēm uz instrumenta. Klavierspēles apguves procesā pedagogam nepieciešams pielāgot prasības audzēkņu individuālajām spējām, uzdevumi dažādiem skolēniem jā dod ļoti atšķirīgi. Mazāk apdāvināti audzēkņi var izpildīt tikai pašu programmas minimumu (dažreiz arī to nevar), apdāvinātiem skolēniem jāzvirza daudz sarežģītākas prasības. Skolotājam šīs uzdevumu paaugstināšanas iespējas ir jāzina, viņš nevar balstīties tikai uz oficiālo attiecīgās klases vai kursa programmu. Vispārīgās prasības pedagogam varētu būt šādas: strādājot mūzikas skolā, viņam ir jāpārzina mūzikas vidusskolas repertuārs, strādājot vidusskolā – augstskolas repertuārs, strādājot augstskolā – mākslinieciskajā praksē izmantojamais koncertu repertuārs pēc iespējas plašākā apjomā.”

Daloties savā pieredzē, profesors stāsta, ka apdāvinātiem audzēkņiem viņš bieži devis ļoti sarežģītus uzdevumus, un min dažus piemērus.

Daugavpils mūzikas vidusskolas 2. kursa audzēknis koncertā spēlēja šādu programmu:

1. DAĻA

V. A. Mocarts	Sonāte do minorā
L. van Bēthovens	Sonāte do minorā (Patētiskā)

2. DAĻA

F. Šopens	Polonēze La bemol mažorā, op. 53
F. Šopens	Balāde sol minorā, op. 23
F. Lists	“Mazepa” no cikla “Transcendentālās etiķes”
F. Lists	Ungāru rapsodija Nr. 2

Jāpiezīmē, ka tas bija tas pats audzēknis, kas otro Ungāru rapsodiju spēlēja 5. klasē. Viņš attīstījās ļoti strauji un Mūzikas vidusskolas beigšanas programmā pēc savas iniciatīvas iekļāva F. Lista si minora sonāti un S. Raħmaņinova Rapsodiju par Paganīni tēmu.

Pēc Mūzikas vidusskolas beigšanas viņš iestājās Maskavas konservatorijā, kur mācījās pie profesora Jakova Fliera. Pēc Konservatorijas beigšanas turpināja mācības aspirantūrā, pēc tam strādāja 10-gadīgajā skolā pie Maskavas konservatorijas un Maskavas Filharmonijā.

Cita audzēkne, mācoties III kursā, koncertā spēlēja šādu programmu:

1. DAĻA

J. S. Bahs	Prelūdija un fūga Sol mažorā no I sējuma
V. A. Mocarts	Sonāte re minorā
P. Čaikovskis	Dumka op. 59
A. Kalniņš	Variācijas par Griģa tēmu

2. DAĻA

F. Mendelsons	Rondo kapričiozo op. 14
F. Šopens	Valsis Nr. 3, la minorā, op. 34 Nr. 2
F. Lists	5. Ungāru rapsodija mi minorā
F. Lists	Polonēze Mi mažorā

IV kursā šī audzēkne koncertā spēlēja programmu, kurā ietilpa

1. DAĻA

J. S. Bahs	Prelūdija un fūga Do mažorā no I sējuma
L. van Bēthovens	Sonāte Fa diez mažorā, op. 78
J. Vītols	Variācijas par latviešu tautas dziesmas tēmu

2. DAĻA

A. Skulte	Sonātiņa
J. Vītols	Ētīde La bemol mažorā, op. 26 Nr. 1
S. Raḥmaņinovs	Ētīde glezna Mi bemol mažorā, op. 33 Nr. 7
P. Čaikovskis	Noktirne Fa mažorā, op. 10 Nr. 1
A. Žilinskis	Vētrainā naktī
S. Prokofjevs	4. sonāte, op. 29

Audzēkne pabeidza Jāzepa Vītola Latvijas Valsts konservatoriju un strādā tur par koncertmeistari. Tā ir Valērija Zelča, Jāzepa Vītola Latvijas Mūzikas akadēmijas docente-koncertmeistare.

Pianista un koncertmeistara darbība

Par pianista darbības sākumu profesors uzskata studiju laiku Konservatorijā. Daudzi pasākumi notika mācību procesa ietvaros. Tiem bija nozīme, veidojot studentus par atskaņotājmāksliniekiem. Ja neskaita slēgtos un atklātos audzēkņu vakarus, tad Rīgas koncertdzīvē redzamu

vieta ieņēma Konservatorijas pedagogu klases vakari, kur spēlēja šo pedagogu studenti. Konservatorijas pedagogs un komponists Arvīds Žilinskis bija pazīstams un publikā iemīļots mākslinieks, tāpēc sevišķa atbildība bija arī viņa studentiem. Katru gadu tika rīkoti šādi docenta A. Žilinska studentu koncerti, kas izpelnījās lielu ievērību klausītāju vidū. Tā kā arī Arvīds Žilinskis pats regulāri rīkoja savus klaviervakarus, studenti iekļāvās ar sava pedagoga vārdu saistītā koncertu sistēmā.

Koncertu prakse, kas pārsniedza obligātās studiju prasības, Dainim Zariņam bija pirmā uzstāšanās kopā ar orķestri. Konservatorijas studentu orķestra pavadījumā viņš atskaņoja L. van Bēthovena 3. klavierkoncerta 1. daļu.

Sākot darbu Daugavpilī, Daina Zariņa galvenie uzdevumi bija saistīti ar pedagoģisko darbību. Tomēr arī pilsētas kultūras dzīvē bija nepieciešamas jaunas aktivitātes. Jaunais skolotājs, labi izglītotis pianists, piedalījās daudzos pasākumos, kas bija saistīti ar atzīmējamām un piemiņas dienām, arī koncertos ar dažādiem dalībniekiem un daudzpusīgu programmu. Tika veidoti sistemātiski koncertu cikli. Viens no tādiem pasākumiem bija klavieru un vokālās mūzikas koncerti kopā ar dziedātāju Gaļinu Bakaļar-Čumačenko (mecosoprāns).

Profesors atceras:

"Mēs izveidojām vairākas programmas:

- 1) visas F. Šopena romances un dziesmas – šai programmā es spēlēju atbilstošas Šopena klavieru kompozīcijas;

Koncertā kopā ar dziedātāju
Gaļinu Bakaļar-Čumačenko

2) poļu mūzika – dažādu poļu komponistu darbi (starp tiem man noteikti vajadzēja spēlēt Oginska polonēzi);

3) krievu komponistu mūzika un citas programmas.

Ar šiem koncertiem uzstājāties gan pilsētā, gan arī Latgales rajonos. Atsaucība vienmēr bija liela. Izveidojās vēl viens ansamblis, kad iepriekš minētajam duetam piebiedrojās aktrise Gaļina Ščerbika. Šādā sastāvā tika izveidotas programmas, kurās izpildījām mūziku un dzeju, piemēram, "A. Puškina un mūzika". Šāda satura koncerti ievērojami paplašināja mūsu uzstāšanās iespējas, jo piesaistīja ne tikai mūzikas mīļotājus, bet arī literāras poēzijas cienītājus. Tāda līmeņa koncertu bija daudz, tomēr jāpiemin arī līdzdalība plašāka mēroga pasākumos ar lielāku sabiedrisku nozīmību. Šādos pasākumos esmu piedalījies jau studiju laikā Konservatorijā.

1949. gadā no 20. līdz 25. aprīlim Maskavas konservatorijā notika visu PSRS konservatoriju kompozīcijas specialitātes studentu darbu skate. Tajā piedalījās arī Latvijas konservatorijas studenti – komponisti, kuru darbus atskaņoja izpildošo specialitāšu studenti. Es kā 2. kursa students spēlēju 21. aprīlī, atskaņojot K. Ādamsona klavieru sonāti.

Vokālā ansambļa koncertmeistars D. Zariņš. 2. rindā 4. no kreisās – ansambļa vadītāja Terēza Broka

VI Vispasaules Jaunatnes un studentu festivāla laikā Maskavā.
Vidū no kreisās diriģents Staņislavs Broks un koncertmeistars
Dainis Zariņš. 1957. gads

1957. gadā no 28. jūlija līdz 11. augustam Maskavā notika VI Vispasaules Jaunatnes un studentu festivāls, kurā es piedalījos kā Daugavpils pilsētas 1. Kultūras nama jauktā kora un sieviešu vokālā ansambļa koncertmeistars. Kā korim, tā ansamblim bija daudz koncertu, bez tam koris piedalījās konkursā, kurā ieguva sudraba medaļu. Koncerti notika dažādās vietās, arī laukumos, kur nebija klavieru. Tādos gadījumos es vilku mugurā korista tērpu un gāju dziedāt. Tas man grūtības nesagādāja, jo, darbojoties kā koncertmeistars, biju apguvis visu kora repertuāru. Atceros gadījumu, kad mana dziedāšanas prasme lieti noderēja. Korim bija paredzēts ierakstīt daļu repertuāra Maskavas Skaņu ierakstu namā. Ieraksta process ļoti nopietns un atbildīgs, korim nepieciešama liela koncentrēšanās, kas prasa daudz spēka, arī diezgan daudz laika. Bija jūtams, ka pēc vairāku stundu intensīva darba koristi sāk nogurt. Pēc repertuāra lielākās daļas ierakstīšanas bija palikusi viena *a capella* dziesma. Tiek rakstīti vairāki varianti, bet kora intonācija sāk slīdēt uz

leju. Diriģents Staņislavs Broks izmēģina dažādus variantus skanējuma stabilizēšanai, bet tie rezultātus nedod. Tad viņš lūdz mani mēģināt korim palīdzēt dziedot, kā jau dažreiz nepieciešamības gadījumā bijām darījuši. Es kā parasti dziedāju pirmo basu, bet šoreiz mans galvenais uzdevums bija noturēt kora intonāciju. Tā kā man ir absolūtā dzirdē, mēģināju to darīt. Basi sastājās cieši man apkārt, lai varētu labi dzirdēt manu balsi. Ja basi dzied stabili, arī pārējās kora balsis vairs neslid. Vajadzēja mazliet pamēģināt un atrast labāko dziedātāju un arī mikrofonu izvietojumu, un rezultātā mums izdevās dziesmu ierakstīt labā kvalitātē.

1958. gadā no 7. līdz 13. decembrim Rīgā notika Latgales Kultūras nedēļa. Šīs nedēļas koncertos piedalījās kā solists un koncertmeistars. Lielākie koncerti:

Daugavpils pilsētas 1. Kultūras nama jauktā kora un sieviešu vokālā ansambļa koncerts Latvijas Valsts universitātes Lielajā aulā 8. decembrī, kurā es piedalījās kā kora un sieviešu ansambļa koncertmeistars.

Daugavpils un Rēzeknes pilsētu Kultūras namu apvienotā Simfoniskā orķestra koncerts Valsts filharmonijas koncertzālē 10. decembrī, kurā es spēlēju F. Lista 2. koncertu klavierēm ar orķestri La mažorā (diriģents Pauls Krūmiņš). Vislielākā atbildība man bija par Lista klavierkoncerta atskaņojumu. Kā kora un ansambļa koncertmeistars biju piedalījies daudzos koncertos, un šāda koncerta situācija man nebija nekas jauns. Citādāk bija ar Lista Koncerta atskaņojumu. Prakses kopspēlē ar orķestri man nebija daudz, Lista Koncerts ir tehniski grūts, un prasa sistemātisku vingrināšanās darbu pie klavierēm. Tā kā man bija liela pedagoģiska slodze, daudz laika vingrinājumiem veltīt nevarēju. Stāvokli diezgan sarežģītu darīja arī tas, ka Filharmonija nesen bija iegādājusies jaunu "Steinveja" koncertflīģeli, no kura gan varēja dabūt ļoti krāsainu toni, bet tam bija smaga klaviatūra. Maniem maz trenētajiem pirkstiem tas bija liels pārbaudījums. Tomēr koncerts noritēja ar labiem panākumiem, arī manu spēli savās recenzijās pēc koncerta atzinīgi novērtēja Arvīds Darkevics un Leonīds Vīgners."

Organizatoriskais un administratīvais darbs

Organizatoriskais, vēlāk arī administratīvais darbs ir bijusi pastāvīga profesora darbības joma. No 1954. līdz 1964. gadam viņš strādāja Daugavpils mūzikas vidusskolā par pedagogu, dažus gadus bija mācību

daļas vadītājs, vairāk nekā sešus gadus – klavieru nodaļas vadītājs. Administratīvais darbs profesoram ne sevišķi patika. Tāpēc 1964. gadā, kad viņam tika izteikti divi piedāvājumi – kļūt par Mūzikas vidusskolas direktoru vai pāriet pamatdarbā uz Daugavpils Pedagoģisko institūtu – viņš izvēlējās otro.

No Daiņa Zariņa atmiņām:

"1964. gadā mani ievēlēja par vecāko pasniedzēju Daugavpils Pedagoģiskajā institūtā, kur 1965. gadā sāku strādāt par Mūzikas un dziedāšanas katedras vadītāju. Papilddarbā turpināju strādāt arī Daugavpils mūzikas vidusskolā. Ņemot vērā manu pedagoģisko un māksliniecisko darbību, 1970. gadā mani ievēlēja par docenta vietas izpildītāju. Padomju laikā bija kārtība, ka augstskola varēja ievēlēt docenta štata vietā, bet nevarēja piešķirt docenta zinātnisko nosaukumu. To varēja darīt tikai Padome specializētā mācību iestādē. Nosaukums pēc tam bija jāapstiprina Augstākajā Atestācijas komisijā Maskavā. Latvijā šāda Padome ar tiesībām vēlēt docentus un profesorus mūzikas specialitātēs bija tikai Konservatorijā. Daugavpils Pedagoģiskais institūts manus dokumentus aizsūtīja uz Konservatoriju,

Ar Daugavpils Pedagoģiskā institūta Mūzikas fakultātes kolēģiem

bet tur manu kandidatūru noraidīja. Domājot par iespējām apstiprināt savu kvalifikāciju, atcerējos Maskavas konservatorijas profesoru Jakovu Flieru, ar kuru biju pazīstams sakarā ar mana audzēkņa mācībām viņa klasē. Kad prof. Fliers nākamreiz ieradās Latvijā, lūdzu viņa atsaukumi. To viņš arī labprāt uzrakstīja, lai būtu iespējams pievienot attiecīgās iestādēs iesniedzamajiem dokumentiem. Tomēr praktisku rezultātu tam nebija. Situācija nemainījās arī tad, kad 1977. gadā sāku strādāt Konservatorijā par vecāko pasniedzēju, vēlāk docenta vietas izpildītāju, kad aizstāvēju disertāciju un ieguva pedagoģijas zinātņu kandidāta grādu. Kaut gan Vispārējo klavieru katedra, kurā es toreiz strādāju, vairākas reizes lēma par docenta nosaukuma piešķiršanu, šis priekšlikums Padomē vienmēr tika noraidīts. Tikai 1993. gadā, kad manu zinātnisko darbu kopa bija pieņemta habilitētā doktora zinātniskā grāda iegūšanai Latvijas Universitātē, katedra no Konservatorijas rektorāta saņēma norādījumu izvirzīt mani docenta amatam. Šo norādījumu katedra tūlīt izpildīja, un nosaukums Padomē arī nekavējoties tika apstiprināts. Pēc mēneša Latvijas Universitātes Pedagoģijas zinātņu nozares habilitācijas un promocijas padome man piešķīra habilitētā doktora zinātnisko grādu. Pēc dažiem mēnešiem mani no darba Latvijas Mūzikas akadēmijā (Konservatorijā) atbrīvoja līguma termiņa izbeigšanās dēļ. Tajā pašā gadā mani uzaicināja darbā Daugavpils Pedagoģijas universitātē un ievēlēja par profesoru. No tā laika lasīju lekcijas mūzikas pedagoģijā, vadīju un recenzēju zinātniskos darbus.”

Profesors Dainis Zariņš, atceroties šo savas dzīves un darbības posmu, izklāsta sausus faktus bez liekiem komentāriem. Izvērtēt neizprotamās situācijas šobrīd ir grūti, jo Dainis Zariņš jau tajos gados bija Latvijā pazīstams pedagogs, muzikālās izglītības sistēmas veidotājs. Varbūt kādam traucēja profesora plašais redzesloks, filozofiskā un zinātniskā domāšana, kā arī pārāk lielā aktivitāte?

Daugavpils Pedagoģiskā institūta Pedagoģijas un psiholoģijas katedrā tika izveidota mūzikas sekcija, kuras uzdevums bija nodrošināt mūzikas pedagoģijas nodarbības kā otro specialitāti krievu valodas un literatūras specialitātes studentiem. Dainis Zariņš sāka strādāt šajā sekcijā kā papildus darbavietā, bet 1964. gadā pārgāja uz turieni pamatdarbā. Studentu skaits ar katru kursu palielinājās, un mūzikas sekcijas pedagogi bija ieinteresēti izveidot atsevišķu katedru, ko izdarīja 1965. gadā.

Daini Zariņu nozīmēja (vēlāk ievēlēja) par Mūzikas un dziedāšanas katedras vadītāju. Studentu un pasniedzēju skaits auga, bet prakse parādīja, ka abas specialitātes ir ļoti darbietilpīgas, un studentiem trūkst laika, lai tās labā līmenī apgūtu. Bez tam, analizējot jauno skolotāju darbu pēc Institūta beigšanas, izrādījās, ka gandrīz neviens nestrādāja abās specialitātēs. Tāpēc tika izvirzīts priekšlikums sākt mācīt mūziku kā atsevišķu specialitāti. Mūzikas pedagoģijas nodaļa tika izveidota 1970. gadā, un Dainis Zariņš nozīmēts par šīs nodaļas vadītāju. Tā kā studiju programma mūzikas pedagoģijai kā pamata specialitātei bija daudz plašāka, strauji palielinājās arī docētāju skaits, kuri sākumā darbojās vienā – Mūzikas un dziedāšanas katedrā. 1973. gadā uz šīs katedras bāzes izveidoja divas katedras – Diriģēšanas katedru un Klavieru un orķestra instrumentu katedru. Daini Zariņu iecēla (vēlāk ievēlēja) par Klavieru un orķestra instrumentu katedras vadītāju, paralēli viņš veica arī Mūzikas pedagoģijas nodaļas vadītāja pienākumus. Par Mūzikas pedagoģijas nodaļas darbības virzieniem profesors stāsta:

“Mūsu pamatprincips bija audzināt jaunus mūzikas skolotājus latviskās kultūras garā, veidojot viņus par latviskās kultūras propagandētājiem un tālākvirzītājiem. Kā šis mūsu pedagoģiskās ievirzes centrs izveidojās jauktais koris Edvina Dreiblatu vadībā, kurš 1973. gada Dziesmu svētkos jaukto koru grupā izcīnīja pirmo vietu. Šis fakts Mūzikas pedagoģijas nodaļai pievērsa pastiprinātu uzmanību gan Rīgā, gan Daugavpilī. Bija cilvēki, kas par latviskā gara veidošanos priecājās, citi par to bija norūpējušies. Pēdējo vidū arī Daugavpils partijas komiteja, kura dažos nākamajos gados mūsu nodaļas darbam pievērsa ļoti nopietnu uzmanību. Šīs uzmanības rezultātā 1975./1976. mācību gadā mums tika izteikts apvainojums buržuāziskajā nacionālismā, ar prasību atbrīvot E. Dreiblatu no darba Institūtā un nopietni “uzlabot” nodaļas darbu. Mūsu uzskatus, darbības ievirzi un personiski E. Dreiblatu aizstāvēt neizdevās, jo neviena vadošā institūcija ne Daugavpilī, ne Rīgā nebija gatava iesaistīties strīdos ar partijas komiteju. Edvīnam Dreiblatam no darba mūsu nodaļā un institūtā bija jāaiziet. Tā kā vispārējā atmosfēra un “vadošie norādījumi” vairs neļāva realizēt mūsu mērķus par latviskās kultūras veidošanu un jauno skolotāju audzināšanu šādā garā, 1977. gadā es un vēl seši nodaļas pedagogi no darba Daugavpils Pedagoģiskajā institūtā aizgājām.”

Daugavpils Universitātes docētāji, pedagogijas maģistri docents Voldemārs Skutāns un lektore Jeļena Larionova, pirmā Daugavpils Pedagoģiskā institūta Mūzikas pedagogijas nodaļas izlaiduma absolventi, atceras:

“1970. gadā Daugavpils Pedagoģiskajā institūtā tika atvērta Mūzikas pedagogijas nodaļa, kuras darbības principus un studiju programmu izstrādāja profesors Dainis Zariņš. Viņš arī bija šīs nodaļas vadītājs līdz 1977. gadam. No 1993. gada līdz 1994. gadam D. Zariņš strādāja kā dekāns un profesors Daugavpils Pedagoģiskā institūta Mūzikas fakultātē, bet profesora amatā turpināja strādāt līdz 1999. gadam.

Pateicoties D. Zariņam, 1970. gados Daugavpils pilsētā notika aktīva koncertdarbība. Viņa rosināti, pedagogi kopā ar studentiem izveidoja Tautas filharmoniju, tika rīkoti sistemātiski koncertlekciju cikli pilsētas un rajona skolās.

Liels izglītojošs darbs notika zinību biedrības ietvaros, tika organizētas tematiskas lekcijas – koncerti pilsētas darba kolektīvos.

Profesors D. Zariņš aktīvi darbojās arī zinātniski pētnieciskajā jomā. Apveltīts ar lielu organizatora talantu un fenomenālām darba spējām, viņš izveidoja Mūzikas fakultātes maģistrantūru, iesaistīja tās darbībā vadošus mūzikas pedagogus, pats vadīja maģistra un doktora disertāciju izstrādi, nemitīgi centās attīstīt un pilnveidot Latvijas mūzikas pedagogijas teorētiskos pamatus.

Ar savu darbu profesors ir kļuvis par vienu no vadošajiem pētniekiem mūsdienu Latvijas mūzikas pedagogijā un iemantojis kā savu kolēģu, tā arī studentu vidū lielu autoritāti. Viņa bijušie studenti līdz pat šim brīdim atceras profesora iejūtību un atsaucību, risinot dažādus ar studiju darbu saistītus jautājumus, kā arī palīdzot atšķetināt personiskās problēmas.”

Jelgavas 4. vidusskolas direktors Agris Celms bija Dainis Zariņa students, kad viņš strādāja Daugavpils Pedagoģiskajā institūtā. Kopā ar dzīvesbiedri Lieni Celmu viņi izveidojuši un nostabilizējuši augsta līmeņa mūzikas mācību procesu Jelgavas 4. vidusskolā. Šī skola ar padziļināto mūzikas apmācību dod studentus Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības augstskolai, kā arī Mūzikas akadēmijai. Tur augstā līmenī norit studentu prakses.

Agris Celms kalpo studentiem kā piemērs daudzpusīga mūzikas

Ar bijušo studentu, tagad Jelgavas 4. vidusskolas direktoru A. Celmu

pedagoga tēla izpratnei. Viņš ir skolotājs klasē, vada dažādus korus, pūtēju un estrādes orķestrus, daudzveidīgus ansambļus. Bez tam skolotājs A. Celms izvērsis aktīvu darbību kā bērnu uztverei piemērotu skaņdarbu komponists.

1977. gadā Dainis Zariņš sāka strādāt Jāzepa Vītola Latvijas Valsts konservatorijā (tagad Mūzikas akadēmija), kur uz vienu gadu viņam uzdeva veikt arī Kultūrizglītības darbinieku katedras vadītāja pienākumus.

1993. gadā pēc atbrīvošanas no darba Mūzikas akadēmijā Dainis Zariņš saņēma aicinājumu strādāt par profesoru, Mūzikas fakultātes dekānu Daugavpils Pedagoģijas universitātē. Profesors atceras: "Sāku strādāt kopā ar jaunajiem pedagogiem, no kuriem daļa bija mani bijušie studenti. Mēģinājām realizēt idejas, kuras pirms 20 gadiem iemiesot neizdevās."

D. Zariņš – RPIVA Mūzikas fakultātes dekāns

Vairākiem tagad vadošiem izglītības darbiniekiem un zinātniekiem izaugsme sākusies, studējot Daiņa Zariņa izveidotajā maģistra studiju programmā Daugavpils Pedagoģijas universitātē. Maģistra grādu viņa vadībā aizstāvēja tagadējā Daugavpils Universitātes Zinātņu daļas vadītāja Dr. Jeļena Davidova, Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības augstskolas zinātņu prorektore Dr. Māra Marnauza.

1994. gadā tika pieņemts lēmums par Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības augstskolas (RPIVA) dibināšanu, un Izglītības ministrija uzaicināja Daini Zariņu veidot šai augstskolā Mūzikas fakultāti. Pēc neilgām pārdomām priekšlikums tika pieņemts ar nosacījumu, ka profesors turpinās arī pedagoģisko darbību Daugavpilī.

Profesore, akadēmiķe Dace Markus (tajā laikā zinātņu prorektore, tagad Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības augstskolas rektore) atceras augstskolas dibināšanas laiku:

*Dainis Zariņš ar
toreiz RPIVA zinātņu
prorektori, tagad rektori
Daci Markus*

“Profesors Dainis Zariņš topošajai augstskolai bija nepārvērtējams ieguvums. Mūziķis, zinātnieks gan mākslas, gan pedagoģijas nozarēs, dziļi inteligents cilvēks ar lielu darba pieredzi, ar milzīgām darba spējām un filozofisku domāšanas ievirzi. Viņš ar lielu entuziasmu piedalījās augstskolas koncepcijas izveidē, vienmēr analizēja, meklēja sistēmu, pamatojumu, nepakļāvās mēģinājumiem kaut ko uzspiest, bet laipni un pārliecināti aizstāvēja savus uzskatus. Apbrīnojami, ka viņam pietika laika tik daudziem nozīmīgiem darbiem – dibināt un vadīt Mūzikas fakultāti, aktīvi strādāt Zinātnes padomē, veikt LZP granta pētījumu, dāsni dalīties pieredzē un zināšanās dažādos semināros un sanāksmēs, audzināt jauno paaudzi, rakstīt teorētiskas pētnieciskas publikācijas un būt tik cilvēciski jaukam kolēģim! Neatceros nevienu reizi, kad viņš būtu sūroījies par garo ceļu no Jelgavas uz Rīgu un atpakaļ, viņš nežēlojās, bet vienmēr bija kārtīgi sagatavojies darbam un izturējās pret pienākumiem ar izcilu atbildības izjūtu. Arī emeritētā profesora statusā Dainis Zariņš joprojām ir gaidīts kolēģis augstskolā, ir tās patriots, turpina dalīties pieredzē. Citādu viņu nemaz nevaru iedomāties.”

Profesors ar gandarījumu atceras fakultātes māksliniecisko un zinātnisko potenciālu veicinošu sadarbību ar ārzemju mūziķiem un zinātniekiem:

Pēc valsts eksāmena kordiniģēšanā

“Mākslinieciskā, pedagoģiskā un sabiedriskā darbība radīja iespēju ciešai sadarbībai ar citu valstu mūziķiem. Liels ieguvums augstskolai, jo sevišķi mūziķiem, bija iepazīšanās ar izcilo Šveices mūziķi, pianistu, Cīrihes konservatorijas profesoru Hansu Šikeru. Jau vairākus gadus viņš regulāri apmeklē augstskolu, ir Valsts eksāmenu komisijas priekšsēdētājs studentu valsts eksāmenos. Profesors Šikers vada meistarklasi, atklātās nodarbības klavierspēlē dažādu kursu studentiem. Meistarklases noslēgumā notiek dalībnieku koncerts kādā no Rīgas koncertzālēm, parasti “Ave Sol” zālē. Jāatzīmē, ka profesora Šikera meistarklasēs un noslēguma koncertos piedalās dalībnieki arī no citām augstskolām un valstīm – Jāzepa Vītola Mūzikas akadēmijas, Maskavas P. Čaikovska Valsts konservatorijas u. c. Neatņemama profesora viesošānās sastāvdaļa ir tikšanās ar jaunajiem pianistiem, mūsu augstskolas studentu audzēkņiem no dažādām Latvijas mūzikas skolām, kuri par godu šim notikumam gatavo speciālu koncertu. Apmeklējuma noslēgumā profesors tradicionāli lasa lekciju par klaviermūzikas interpretācijas jautājumiem, kurā kā mūziķi atskaņotāji piedalās arī augstskolas studenti un pedagogi. 2004. gada 15. maijā notika visiem augstskolas mūziķiem zīmīgs notikums – skaists koncerts par godu profesora Hansa Šikera 70 gadu jubilejai. Sadarbība ar profesoru augstskolai

*Cīrihes Mūzikas akadēmijas profesora Hansa Šikera klavierspēles
meistarklases noslēguma koncertā Rīgā, 2000. gada 7. jūnijā.*

1. rindā no kreisās: V. Jancis, D. Zariņš, T. Bogdanova, H. Šikers,

2. rindā 1. no kreisās: M. Švinka

ir nozīmīga arī tajā aspektā, ka viņš katru gadu vienu no mūsu studentiem finansiāli atbalsta, dodot iespēju piedalīties viņa organizētajā klavierspēles meistarklasē Šveicē, slavenajā kūrorta pilsētā Šveices Alpos Santmoricā. Tas dod lielu stimulu studentu izaugsmei.

Augstskolas starptautisko sakaru pilnveidošanā liela nozīme ir sadarbībai ar latviešu izcelsmes pianisti un ērģelnieci, ASV Bostonas universitātes profesori Ingridu Gutbergu. Viņa Latvijā darbojas divās jomās: kā klavierspēles un ērģeļspēles profesore un kā radošās jaunatnes mūzikas nometnes meistarklases vadītāja Ogrē. Uz šo nometni, kas notiek reizi divos gados, sabrauc jaunie latviešu mūziķi no dažādām valstīm un Latvijas mūzikas skolām, vidusskolām, augstskolām, lai izcilu Latvijas un ārzemju speciālistu vadībā pilnveidotu savu profesionālo meistarību, no pirmavotiem uzzinātu par jaunām vēsmām pasaules mūzikā un mūzikas pedagoģijā.

Profesore Gutberga veicina zinātnisko darbību mūsu augstskolā. Gatavojoties zinātniskajām konferencēm, viņa ir aktīva iesniegto rakstu recenzētāja. Ļoti

*Dainis Zariņš ar savu
grāmatu recenzentēm
I. Gutbergu un
T. Bogdanovu*

nopietni iedziļinoties mūzikas pedagoģijas jomā veiktajos zinātniskajos pētījumos, profesore izvirza svarīgas problēmas turpmākajam darbam. Profesore Ingrida Gutberga ir recenzente arī manām monogrāfijām, kuras veltītas mūzikas pedagoģijas problēmām.”

1994. gadā Dainis Zariņš lūdza Latvijā pazīstamu kordirigenti, profesori Ludmilu Pismennaju veidot Mūzikas fakultātē Kora diriģēšanas katedru. Profesore piekrita un darīja to ar lielu atdevi. Arī šobrīd L. Pismennaja vada kora klasi. Bet katedras vadīšanu pārņēma jaunā, talantīgā diriģente Māra Marnauza, tagad jau zinātņu doktore, asociētā profesore, zinātņu prorektore. Profesore Ludmila Pismennaja stāsta:

“Ar profesoru Daini Zariņu esam pazīstami sen, no tā laika, kad abi strādājām Latvijas Valsts konservatorijā. Manu uzmanību pievērsa viņa prasme dziļi analītiski vērtēt dažādas problēmas tā laika mūzikas kultūrā un pedagoģijā. D. Zariņa spriedumi bija atšķirīgi, pārliecinoši filozofiski un zinātniski pamatoti. RPIVA veidošanās laiku, kad sāku pēc D. Zariņa lūguma strādāt par Kora diriģēšanas katedras vadītāju, nevaru nosaukt par vienkāršu. Jaunas programmas, jaunas idejas, jaunas vēsmas pedagoģijā un mūzikas pedagoģijā! Tās vajadzēja pārdomāt un ieviest mācību procesā. Dainis Zariņš konsekventi, mērķtiecīgi, ar ļoti lielu atbildības izjūtu vadīja šo ideju īstenošanu. Darbs fakultātē ritēja radošā, labvēlīgā, koleģiālā gaisotnē. Neizpalika arī panākumi, veidojās spēcīga domubiedru komanda, kuru vienoja profesora Zariņa plašās zināšanas pedagoģijā, psiholoģijā, mūzikas pedagoģijā un pianista, mākslinieka domāšanas veids.

Zariņa idejas dziļi iesakņojās augstskolas mūzikas skolotāju mācību programmās, tās turpina pilnveidot viņa kolēģi un audzēkņi. Arī šobrīd Dainis Zariņš piedalās augstskolas rīkotajos semināros, konferencēs, dažādos pasākumos. Latvijas mūzikas pedagogi ar lielu interesi iedziļinās viņa grāmatās izteiktajās atziņās. Fascinē profesora cilvēciskā vienkāršība, sirsnība, laipnība attiecībās ar kolēģiem, draugiem, dzīvesbiedri un ģimeni. Profesors atvērts jaunām idejām, radošai sadarbībai. Esmu laimīga, ka liktenis man devis iespēju satikties ar tik gudru, atsaucīgu un vienkāršu cilvēku – profesoru Daini Zariņu.”

RPIVA zinātņu prorektore Māra Marnauza raksta:

“Profesors Dainis Zariņš manā skatījumā ir unikāla personība – zinātnieks, pedagogs, mūziķis, sirsnīgs un atsaucīgs cilvēks. Mani vienmēr ir saistījusi profesora māksla uz klausīt cilvēka viedokli, ļaut visiem izteikties sēžu laikā, klusi un domīgi vērojot it kā no malas. Viņš parasti runā pēdējais, vispārīnot un redzot problēmu kopsakarībās, iezīmē tās risinājumu, to neuzspiežot, bet pārliecinot.

Pirmā saskarsme ar profesoru D. Zariņu man bija 1994. gadā, kad viņš sāka veidot augstskolā (RPIVA) Mūzikas fakultāti. Tolaik biju diriģēšanas priekšmeta lektore un atceros, ka profesors ar savu bagāto administratora pieredzi to veica ļoti labi un stabili. Katedras vadīt tika uzaicināti augstskolas darbā pieredzes bagāti Latvijas mūziķi un pedagogi – profesore Dr. art. Ludmila Pismennaja, profesore Dr. art., Dr. paed. Tamāra Bogdanova, docents Dzintars Kļaviņš, docents Jānis Kaijaks, kuri sekmēja Mūzikas fakultātes strauju attīstību. Ļoti nozīmīgs bija profesora D. Zariņa intelektuālais ieguldījums Mūzikas skolotāju studiju programmas izstrādē un sagatavošanā tās akreditācijai 1999. gadā. Programma piesaista daudzus studēt gribētājus, jo tā dod iespējas apgūt daudzpusīgo mūzikas skolotāja profesiju, apvienojot mākslinieciskās, zinātniskās un pedagoģiskās darbības jomas. Tā paver izvēles iespējas kļūt par mūzikas skolotāju vispārīzglītojošā skolā, apgūstot kora diriģenta prasmes, kļūt par instrumentspēles skolotāju vai vokālo pedagogu. Pateicoties profesora D. Zariņa kā Mūzikas fakultātes dekāna un programmas direktora profesionālajam darbam, kurš bija izveidojis stabili pamatus un tradīcijas, pārņemot vēlāk šos amatus, varēju veiksmīgi turpināt fakultātes un programmas vadību un veidot tās tālāko attīstību.

Ar visirsnīgāko pateicību vienmēr atceros laiku, kad profesors D. Zariņš vadīja manu maģistra darbu, veidojot manī pētniecisko domāšanu un interesi par šī radošā procesa rezultātiem, ko veiksmīgi turpināju arī doktora darba izstrādē. Šobrīd pētnieciskā darbība kļuvusi par neatņemamu manas dzīves sastāvdaļu.

*Mūzikas fakultātes "komanda" ap D. Zariņu.
No kreisās: L. Kriumane, R. Ločmele, J. Kaijaks, L. Pundure,
T. Bogdanova, A. Pundurs, M. Marnauza, A. Beitāne*

Dzīlā cieņā pret profesoru vēlos apstiprināt domu, ka Dainis Zariņš ir Latvijas mūzikas pedagoģijas tēvs – zinātnieks, kurš izveidojis šīs zinātņu nozares pamātus saistībā ar nacionālās kultūras tradīcijām, veicinājis daudzu jauno zinātnieku pētniecisko darbību, nodrošinot mūzikas pedagoģijas attīstību Latvijā."

RPIVA Pedagoģijas fakultātes prodekāne Laimrota Kriumane:

"Ar profesoru Daini Zariņu esmu pazīstama no 1971. gada, kad sāku studēt Daugavpils Pedagoģiskā institūta Mūzikas nodaļas mūzikas skolotāju studiju programmā. Profesors bija nodaļas dibinātājs un vadītājs. Mēs, studenti, zinājām, ka tieši pēc D. Zariņa uzaicinājuma 1970. gadā nodaļā sāka strādāt pieredzes bagāti pedagoģi no dažādām Latvijas malām, kurus vienoja izpratne par mūzikas skolotāju izglītības nozīmīgumu kultūras tradīciju saglabāšanā un pārņemšanā.

Manu studiju laikā no 1971. līdz 1975. gadam nodaļā vadīja draudzīga, radoša atmosfēra. Lielākā daļa mūsu pedagogu bija sava darba entuziasti, kuri strādāja aizrautīgi, ar iedvesmu, nerēķinot virs darba laika nostrādātās stundas. D. Zariņš nodaļas darbu vadīja taktiski, mierīgi, nosvērti.

Kā kolēģi satikāmies Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības augstskolā 1994. gadā.

Kad IZM nolēma reorganizēt 1992. gadā nodibinātos skolotāju institūtus, kolēģis, tolaik arī IZM darbinieks A. Kalniņš vaicāja, vai nezinu ieteikt kādu mūziķi, kas varētu organizēt un vadīt Mūzikas fakultāti jaunajā augstskolā. Ar pilnu pārliecību nosaucu D. Zariņa vārdu, kurš tolaik strādāja Latvijas Mūzikas akadēmijā. Pats svarīgākais arguments manam ieteikumam bija līdzīgas nodaļas organizēšana un vadīšana Daugavpils Pedagoģiskajā institūtā, prasme veidot saliedētu pedagogu kolektīva kodolu, bet pats galvenais – dziļa izpratne par mūzikas un pedagoģijas kopsakarībām mūzikas skolotāju izglītībā. Tā mēs kļuvām kolēģi Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības augstskolā, kur profesors D. Zariņš organizēja un no 1994. gada līdz 1999. gadam vadīja Mūzikas fakultāti.

Profesors vienmēr mierīgi uz klausīja gan patīkamu, gan nepatīkamu informāciju, atsijāja sīko un nebūtisko, dažreiz par to pat neinformējot savus kolēģus, bet svarīgās un būtiskās lietas tika risinātas nesteidzīgi un pārdomāti. Profesora darbu raksturoja filozofiska attieksme pret lietām un parādībām, sistēmiska domāšana, līdzsvarotība, miers un labestība.

Profesors D. Zariņš vienmēr pauda savu pārliecību, ka Latvijas mūzikas pedagoģijai pirmkārt stingri jābalstās nacionālajās vērtībās, jābagātinās ar izcilu mūzikas skolotāju darbu pieredzi, bet, protams, jāmācās arī no ārvalstu pedagoģijas un mūzikas pedagoģijas atziņām un sasniegumiem.”

Jānis Kaijaks, RPIVA docents, Latvijā pazīstams diriģents, pedagogs un komponists, atceras:

“Ar Daini Zariņu iepazīnos, kopā mācoties Jāzepa Vītola Latvijas Valsts konservatorijā. Dainis mācījās divus kursus augstāk un bija Arvīda Žilinska klavieru spēles klases audzēknis. Vēlāk uzzināju, ka viņš aizstāvēja Maskavā disertāciju, nopietnu pedagoģisko un zinātnisko darbību izvērsis Daugavpils Pedagoģiskajā institūtā, bijis Mūzikas nodaļas un fakultātes dibinātājs un tās dekāns. Kad tika dibināta Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības augstskola, Izglītības ministrija uzticēja Dainim Zariņam izveidot Mūzikas fakultāti. Profesors izveidoja četras katedras. Par katedru

vadītājiem viņš uzaicināja pieredzējušus pedagogus un organizatorus. Klavieru katedru viņš uzaicināja vadīt docenti Dr. paed. Tamāru Bogdanovu. Teorijas katedru vadīt uzticēja Latvijā pazīstamam muzikologam Dzintaram Kļaviņam, Diriģēšanas katedru – diriģentei, Dr. art., profesorei Ludmilai Pismennajai, bet instrumentu spēles katedru man – docentam Jānim Kaijakam.

Mūsu uzdevums bija izveidot un nokomplektēt katedras ar profesionāliem, pieredzējušiem speciālistiem, kā arī izstrādāt mācību programmas. Te profesora Daiņa Zariņa pieredze bija neaizvietoja. Viņš lika pamatus arī fakultātes zinātniskajai darbībai, vadīja pirmos zinātniskos darbus. Profesors gatavoja Mūzikas fakultāti akreditācijai. Tas bija grūts un darbietilpīgs process. Pateicoties profesora organizatoriskajai pieredzei un zināšanām, Mūzikas fakultāte tika akreditēta uz sešiem gadiem. Profesoram Zariņam bija pelnīta autoritāte augstskolas senātā.

Nevar nerunāt par Zariņu kā cilvēku. Viņš vienmēr bija un ir laipns, pieejams. Viņam ir sveša augstprātība. Fakultātē valdīja savstarpēja satiecība un cieņa, jo katram darbiniekam bija savs uzdevums un pienākums. Interesantas un saturīgas bija dekanāta sēdes. Diemžēl pēc vairāku gadu sekmīga darba Dainis Zariņš, aizejot pensijā, atteicās no fakultātes dekāna pienākumiem.”

RPIVA Mūzikas fakultātē par dekānu profesors strādāja līdz 1999. gadam, kad 70 gadu vecumā aizgāja pensijā. Augstskolā viņš turpina darboties sabiedriskā kārtā kā Zinātnes padomes loceklis.

Ilgajā organizatoriskās un administratīvās darbības laikā, kad viņš strādāja kā dažādu kolektīvu vadītājs, profesoram izveidojušies savi uzskati par šo darbu. Profesors uzskata – vispirms ir svarīgi, lai vadītājam būtu noteikta koncepcija, skaidri mērķi un arī metodes, kā tos sasniegt.

Dainis Zariņš atceras, ka ir bijis diezgan daudz gadījumu, kad viņš nav izpildījis augstākstāvošu institūciju vai savu priekšnieku norādījumus vai rīkojumus. Vairāk par priekšniecības norādījumu pildīšanu profesors centies ieklausīties pedagogu, tiešo darba darītāju, domās.

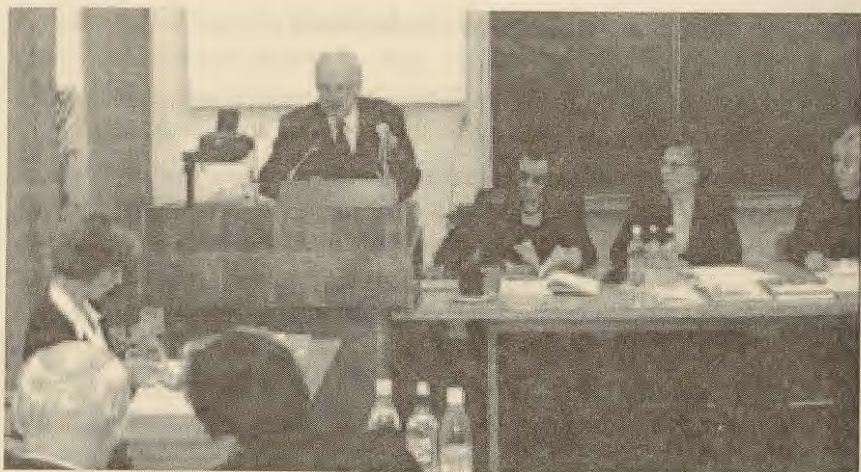
Zinātniskais devums

Par pedagoģijas zinātņu kandidāta disertācijas aizstāvēšanas gaitu 1986. gadā Dainis Zariņš atceras:

"Tajā laikā notika sīva cīņa starp divām mūzikas pedagoģijas koncepcijām. Viena, kuru aizstāvēja PSRS Pedagoģisko zinātņu akadēmijas Mākslinieciskās audzināšanas institūts, pedagoģiskās darbības centrā lika pašu bērnu aktīvu muzicēšanu (uz šādu pieeju balstās arī Latvijas muzikālās audzināšanas tradīcijas). Aktīvās muzicēšanas koncepciju aizstāvēju arī es disertācijā, pierādot šādas pieejas nepieciešamību, lai sasniegtu labus rezultātus. Otru koncepciju aizstāvēja Padomju Savienībā pazīstamais komponists un mūzikas mācīšanas programmas autors Dmitrijs Kabaļevskis, kurš muzikālās izglītības centrā lika mūzikas klausīšanos un pēc tam pārrunas par to. Viņš visādi centās apkarot Mākslinieciskās audzināšanas institūta izstrādāto pieeju. Pedagoģiskā ziņā ar komponistu Kabaļevski varēja cīnīties, bet viņam bija labāks stāvoklis administratīvā ziņā, jo Kabaļevskis bija partijas Centrālās Komitejas eksperts mūzikas pedagoģijas jautājumos. Tomēr Institūts izmantoja katru iespēju aizstāvēt savus uzskatus."

Dažas dienas pirms Daiņa Zariņa kandidāta disertācijas aizstāvēšanas presē bija publicēts raksts, kurā tika aizstāvēta Kabaļevska nostāja un kritizēti Institūta uzskati. Disertācijas aizstāvēšanas gaitā viens no Institūta vadošajiem zinātniskajiem līdzstrādniekiem citēja vairākus fragmentus no autoreferāta, lai, atbalstot Daiņa Zariņa pētījumu, Institūta nostājas pamatošanai izmantotu viņa pētījumu un Latvijas pieredzi (šī pieredze bija atspoguļota disertācijā). Pārējie Zinātniskās padomes locekļi šos uzskatus atbalstīja, kas profesoram radīja labvēlīgu situāciju. Balsošanā pozitīvais lēmums tika pieņemts vienbalsīgi, kas Maskavā ne vienmēr tā notika. Gandarījums bija liels, jo strādāts bija ilgi un pamatīgi – no 1974. līdz 1986. gadam.

Zinātniskā pētniecība mūzikas pedagoģijā turpinājās, pētījuma rezultāti tika aprobēti zinātniskajās konferencēs un publicēti zinātniskajos rakstos. Tā gadu gaitā izveidojās zinātnisko darbu kopa, ko kā habilitācijas darbu D. Zariņš aizstāvēja LU Pedagoģijas habilitācijas un promocijas padomē 1993. gadā, iegūstot habilitētā doktora zinātnisko grādu.

*Dainis Zariņš – recenzents Irinas Direktorenko disertācijas aizstāvēšanā
LU promocijas padomes sēdē (zin. vad. T. Bogdanova)*

No 1992. līdz 1996. gadam profesors bija divu habilitācijas un promocijas padomju loceklis Latvijas Universitātē un Daugavpils Universitātē. Viņš recenzēja disertācijas, piedalījās sēdēs un zinātniskajās diskusijās, kas deva iespēju iegūt jaunas zināšanas un pieredzi zinātniskās pētniecības jomā. Profesors uzsver, ka ne tikai studenti, maģistranti un doktoranti mācās no profesoriem – nepārtraukti notiek arī pretējais process. Tas ir viens no sekmīgas zinātniskās darbības un zinātnes attīstības nosacījumiem.

Darbs turpinās...

Profesors Dainis Zariņš pensijā un nestrādā? Tas nevar būt! Ir tikai mainījies darba režīms un darbības veids. Tagad ir iespēja apkopot, izvērtēt iekrātās zināšanas, pieredzi un dāsni ar tām dalīties. Katra profesora uzrakstītā un iecerētā grāmata – ieguldījums Latvijas mūzikas izglītībā.

2003. gadā izdevniecība "RaKa" izdeva Daiņa Zariņa monogrāfiju "Mūzikas pedagoģijas pamati".

Monogrāfijas iznākšana bija nozīmīgs notikums mūzikas pedagoģijā. Aizsākusies Latvijas mūzikas pedagoģijas virzība veidoties par patstāvīgu zinātni, kas balstīta uz nacionālās kultūras tradīcijām, zinātniskā darba un pedagoģiskās pieredzes apkopojumu. Dainis Zariņš grāmatas ievadā uzsver, ka darbs "līdztekus objektīviem teorētiskiem un praktiskiem materiāliem atspoguļo autora subjektīvo izpratni par mūzikas pedagoģijas problēmām. Lasītājiem varētu būt arī citādi uzskati". Profesors piedāvā dalīties ar tiem, tādējādi pilnveidojot un attīstot Latvijas mūzikas pedagoģisko domu. Ar monogrāfijas nonākšanu pie lasītājiem sākās diskusijas, pārrunas kuluāros un auditorijās, dažāda līmeņa muzikālās izglītības iestādēs un privātās sarunās. Profesoru citē, izmanto viņa atziņas akadēmiskos un zinātniskos pētījumos, autoram piekrīt un nepiekrīt. Bet galvenais profesora Daiņa Zariņa mērķis ir sasniegts – Latvijas mūzikas pedagoģu saime sāka darboties, pēc viņa teiktā, "šai virzienā".

Skaņdarba demonstrējums lekcijā

Monogrāfija sastāv no četrām daļām. Pirmajā daļā profesors it kā uzdod jautājumu – “Kas ir mūzikas pedagoģija?”, bet bez jautājuma zīmes. Un tālāk: “..Latvijā mūzikas pedagoģijas teorija tikai veidojas.” Dainis Zariņš norāda vēsturiski izveidojušos Latvijas mūzikas pedagoģijas teorijas pamatus, proti:

- ♦ uzskati, kas izteikti tautas muzikālā un pedagoģiskā folklorā un uz šo uzskatu pamata veidojušos tradīciju tālākā attīstība;
- ♦ mūsdienu mūzikas skolotāju pieredze un sasniegumi, kas atzīti visā pasaulē;
- ♦ mūzikas pedagoģijas zinātnes sasniegumi pasaulē un Latvijā.

Profesors secina, ka mūzikas pedagoģija, kas ietver gan praktisko, gan teorētisko aspektu, ir ļoti daudzveidīga un sarežģīta cilvēku sabiedriskās darbības forma. Pirmā grāmatas daļa veltīta šo darbības formu analīzei, ņemot vērā mūzikas pedagoģijas saskari ar citām cilvēka darbības jomām.

*Profesora D. Zariņa grāmatas “Mūzikas pedagoģijas pamati”
atvēršanas svētkos RPIVA zālē 2003. gada 20. novembrī*

Monogrāfijas otrajā daļā autors piedāvā savu redzējumu pedagogijas zinātnisko principu pielietošanas iespējām mūzikas pedagogijā, saistot tās ar personības veidošanās problēmām.

Kā vienu no mūzikas pedagogijas pamatprincipiem Dainis Zariņš izvirza mācību un sabiedriskās dzīves vienotību. Profesors aplūko didaktikas principu izmantošanas īpatnības mūzikas pedagogijā.

Trešajā daļā tiek izvērtēti mūzikas pedagogijas sistēmas elementi, mūzikas pedagoga darbības veidi. Profesors īpašu uzmanību pievērš skolotāja metodiskā darba jomām un mūzikas pedagogiskā procesa organizatoriskām formām.

Monogrāfijas ceturrtā daļa veltīta pētījuma metožu analīzei mūzikas pedagogijā.

Profesora – pianista, mūzikas pedagoga un zinātnieka Daiņa Zariņa idejas izteiktas šobrīd izdotajā monogrāfijā “Radošā aktivitāte pianisma pedagogijā”. Tas ir Latvijā pirmais teorētiski pamatotais izdevums klavierspēles pedagogijā. Grāmatā apkopota Daiņa Zariņa klavierspēles skolotāja pieredze. Monogrāfija parāda, ka Latvijas klavierspēles pedagogija veidojas kā pilntiesīga un ļoti nozīmīga mūzikas pedagogijas sastāvdaļa. Tās pamatus Dainis Zariņš meklē muzikāli radošā aktivitātē, kas sakņojas latviešu tautas kultūrā. Dainis Zariņš nosaka virzienus un prioritātes bērnu attīstībā klavierspēles apguvē.

Autors atzīmē trīs virzienus, kuros mūzika kā mākslas veids ietekmē topošo personību:

- ♦ pasaules izziņa ar mākslas tēlu palīdzību;
- ♦ organizatoriski audzinošā māksliniecisko nodarbību nozīme;
- ♦ mūzikas nozīme ētisko uzskatu veidošanā.

Profesora grāmatas ideja – “divi darbības veidi – apguve un radoša aktivitāte – ir nesaraujami saistīti savā starpā. Tas attiecas ne tikai uz mūzikas jomu, bet visu cilvēka dzīvesdarbību”.

Profesora ģimene

"Lai gan esmu pensijā un zinātniskā darba veikšanai laika vajadzētu būt pietiekoši, tomēr vienam strādāt praktiski nav iespējams. Gan darbā, gan sadzīvē man lielu palīdzību sniedz dzīvesbiedre Aija Zariņa," atzīst profesors.

"Vispirms uz viņas pleciem gulstas lielākā daļa sadzīves jautājumu risināšanas. Es jau arī cenšos ko darīt, bet man galva bieži aizņemta ar teorētiskām problēmām, ikdienas veicamie darbi, kaut arī ļoti svarīgi, reizēm no atmiņas pagaist. Tad nu nepieciešams atgādināt, bet visbiežāk dzīvesbiedre tos padara pati. Viņa pārlasa un izsaka savas domas par uzrakstīto. Tomēr mūsu darbības zonas varētu nodalīt diezgan noteikti: man rakstāmgalds ar datoru, viņai viss pārējais dzīvoklis ar tā uzturēšanu kārtībā un tur veicamajiem darbiem.

Lai nedaudz raksturotu ģimenē valdošo atmosfēru, jāmin, ka mana dzīvesbiedre ir matemātiķe, visu darba mūžu strādājusi Daugavpils Pedagoģiskajā institūtā par docētāju Matemātiskās analīzes katedrā. Mūsu abas meitas, lai gan beigušas mūzikas skolu, tomēr aizgājušas mātes pēdās: strādā informātikas nozarē. Arī astoņiem mazbēr-

niem ir labas muzikālās dotības. Viņi dzied koros, spēlē dažādus mūzikas instrumentus, tomēr apgūst plašāku zinātņu spektru: gan datorzinības, gan fiziku, ķīmiju, ekonomiku, sabiedriskās attiecības u. c. Par profesionāliem mūziķiem pagaidām neviens neveidojas,

*Kopā ar dzīvesbiedri
Aiju Zariņu. 2003. gads*

lai gan pēc maniem novērojumiem muzikālās dotības visiem ir diezgan spilgtas. Varbūt tas ir arī pareizi, jo patlaban mums fiziķu trūkums ir lielāks par nepieciešamību steigšus gatavot jaunus mūziķus. Ja bērniem galvas strādā, lai darbojas eksaktajās zinātnēs.

Mēs ģimenē atbalstām interešu apvienošanu. Kā pamata specialitāti bērni un mazbērni izvēlas zinātniski orientētu darbību, papildus darbojoties mākslas jomā. Lielākā loma te ir kora dziedāšanai, kurai pateicoties mazmeitas ir tuvāk iepazīlušās ar vairākām Eiropas valstīm. Jauniešus ar labi nostādītām balsīm, kuri brīvi dzied no lapas, pirms ārzemju braucieniem saviem kolektīviem labprāt piesaista daudzi diriģenti. Vispārīzglītojošo skolu mācībās viņi jūtas tik droši un stabili, ka skolotāji šādu papildus darbošanos labprāt atbalsta.

Tā kā ģimenes lielas un vajadzību daudz, bērni blakus mācībām un muzicēšanai pakāpeniski iesaistās arī praktiskajā profesionālajā darbā. Šī darbība blakus augstskolā iegūtajai kvalifikācijai ļauj daudz stabilāk justies, patstāvīgās darba gaitas sākot. Viens no mazdēliem, jau mācoties ģimnāzijā, profesionāli darbojas informātikas kabinetā, veido jaunas programmas, palīdz skolotājiem mācību darba organizēšanā. Savu tālāko izglītību viņš plāno ar skaidru mērķa un tā sasniegšanai nepieciešamo līdzekļu apziņu."

D. Zariņš ar dzīvesbiedri, meitām un mazbērniem

D. Zariņš ar bijušajiem skolasbiedriem salidojumā 2003. gada 17. maijā

T. Bogdanova: "Publicēšanai nodots vēstījums par profesora Daiņa Zariņa dzīvesdarbību. Man par to ir liels gandarījums, jo Dainis Zariņš manā dzīvē ir viena no vislielākajām autoritātēm, viņš ir mans Skolotājs. Es viņu cienu, es viņu mīlu, es viņam ticu. 35 gadu garumā profesors ir mans uzticams draugs, jo grūtākajos dzīves brīžos man vienmēr bija un arī tagad ir iespēja "izkratīt" viņam sirdi, kādreiz arī paraudāt. Un es zināju un zinu, ka tas ir cilvēks, kurš nekad mani nenodos, viņam var droši uzticēties. Pirmo reizi Daini Zariņu dzirdēju, uzstājoties kādā no klavierspēles skolotāju metodiskajiem semināriem Konservatorijā. Biju pavisam jauna, vēl studēju, bez pieredzes. Seminārā referēja Latvijā pazīstami pedagogi, bet Dainis Zariņš palika atmiņā, jo viņš jau tad runāja ne tikai kā klavierspēles skolotājs, bet kā filozofs, kolēģu vairākumam un arī man nesaprotamā valodā. Tikai pēc daudziem gadiem kopējā darbā Daugavpilī un Rīgā sapratu, kāda tā ir laime, strādāt kopā ar tik spilgtu personību, izjust viņa cilvēciskās īpašības un smelties gudrības. To es cenšos darīt vienmēr. 1972. gadā Daugavpilī un 1994. gadā Rīgā biju laimīga pieņemt piedāvājumu

strādāt komandā ar Daini Zariņu, bet uztraucos, vai varēšu veikt to, ko viņš man uzticēja, it sevišķi, veidojot klavierspēles katedru Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības augstskolā. Laiks parādīja, ka šie bija manas izaugsmes gadi. Es mācījos no profesora vienmēr: dažādās sēdēs, apspriedēs, semināros, konferencēs, vienkārši daloties iespaidos par jaunāko mūzikā, pedagoģijas zinātnē. Visus šos gadus mūs vienoja arī zinātniskā darba virzieni klavierspēles metodikā un pedagoģijā, disertāciju aizstāvēšana, sadarbība un draudzība ar izciliem mūzikas zinātniekiem un kolēģiem Maskavā. No 2000. gada kopā ar profesoru un pedagoģijas doktoru Marutu Sili, tagad RPIVA Pedagoģijas fakultātes dekāni, veicam pētniecisko darbu Latvijas Zinātnes padomes projekta ietvaros. Darbs notiek ļoti koleģiāli, mēs abas un no 2003. gada arī jaunās dalībnieces – Pedagoģijas fakultātes prodekāne Laimrota Kriumane un pedagoģijas maģistre Aurika Gulbe – rūpīgi analizējam profesora idejas un cenšamies tās iekļaut savos pētījumos. Dainis Zariņš vienmēr dāsni dalās ar savām zināšanām un pieredzi un vēlas, lai tās kalpotu Latvijas mūzikas kultūras un mūzikas pedagoģijas attīstībai.”

D. Zariņš kopā ar mūzikas pedagoģijas zinātniekiem Irinu Direktorenko, Tamāru Bogdanovu un Genadiju Cipinū (Maskava)

Daiņa Zariņa publikācijas

Monogrāfijas

1. Zariņš D. Mūzikas pedagoģijas pamati. – R.: RaKa, 2003. – 200 lpp.
2. Zariņš D. Radoša pieeja klavierspēlē. – R.: RaKa, 2005. – 184 lpp.

Raksti

1. Mūzikas apmācības sistēmas struktūras elementi. / Pēctecības problēma skolotāja veidošanās procesā vispārizglītojošā skolā un augstskolā. Republikāniskās zinātniski metodiskās konferences referātu tēzes. 2. daļa. – Daugavpils: DPI, 1982. – 104.–106. lpp.
2. Mūzika sagatavošanas klasē. – R.: LPSR Izglītības ministrija, 1984. – 31 lpp.
3. Mūzikas mācīšanas pamati. / Mācības un audzināšana pirmajā klasē: Palīgīdzeklis skolotājiem. / A. Karules redakcijā. – R.: Zvaigzne, 1989. – 104. lpp.
4. Skolēnu radošā darbība – muzikālās attīstības priekšnoteikums. / Muzikālās audzināšanas pilnveide skolās un pirmsskolas iestādēs skolu reformas realizācijas posmā. Republikas zinātniski praktiskās konferences referātu tēzes. 1. daļa. – R.: LPSR Izglītības ministrija, 1987. – 42.–44. lpp.
5. Mūzikas mācīšanas pamatnosacījumi. / Mūzikas programma vispārizglītojošo skolu 5.–9. klasei. – R.: Latvijas Tautas izglītības ministrija, 1990. – 5.–10. lpp.
6. Līdz šim – empīriskā ievirze. Priekšlikumi mūzikas mācīšanas koncepcijas izstrādāšanai Latvijas vispārizglītojošām skolām // Izglītība. – 1990. – Nr. 21.
7. Vai pietiek ar mīlestību? // Izglītība. – 1991. – Nr. 52.
8. Mūzikas skolotāja gatavošanas modelis XXI gadsimtā. / RPIVA Zinātniskie raksti III. – R.: Izdevniecība “Vārti”, 2001. – 87.–98. lpp.

9. Mūzikas pedagogijas zinātne Latvijas pedagogijas un mūzikas zinātņu sistēmā. / RPIVA Zinātniskie raksti IV. – R.: Izdevniecība “Vārti”, 2004. – 149.–156. lpp.
10. Klavierspēles apguves pedagogisko nosacījumu veidošana, izmantojot mācību darba pieredzi. / Teachers, Students and Pupils in a Learning Society. ATEE Spring University III, 156.–164. lpp.
11. Некоторые вопросы развития мышления в начальный период обучения игры на фортепиано. / Активизация мышления студентов в процессе обучения. Тезисы докладов межвузовской научно-методической конференции. – Даугавпилс: ДПИ, 1972 – с. 285–287.
12. Активизация мышления студентов в процессе изучения системы гамм на фортепиано. / Активизация мышления студентов в процессе обучения. – Даугавпилс: ДПИ, 1974 – с. 164–165.
13. Музыкально-творческое развитие детей как комплекс и задачи обучения учителей музыки. / Усовершенствование подготовки учительских кадров. Материалы научно-методической конференции. – Даугавпилс: ДПИ, 1976 – с. 222–228.
14. Проверка детей до начала музыкальных занятий – необходимая предпосылка учебного процесса. / Усовершенствование подготовки учительских кадров. Материалы научно-методической конференции. – Даугавпилс: ДПИ, 1975 – с. 234–238.
15. Музыкально-творческое развитие детей как комплекс и задачи обучения учителей музыки. / В кн.: Усовершенствование подготовки учительских кадров. Материалы научно-методической конференции 15–16 апреля 1976. – Даугавпилс, 1976 – с. 222–228.
16. Проверка детей до начала музыкальных занятий – необходимая предпосылка учебного процесса. / В кн.: Усовершенствование подготовки учительских кадров. Материалы научно-методической конференции 15–16 апреля 1976. – Даугавпилс, 1976 – с. 234–238.
17. Использование импровизации на фортепиано в музыкально-творческом развитии детей. / В кн.: Тезисы пятой научной

- конференции по вопросам развития певческого голоса, музыкального слуха, восприятия и музыкально-творческих способностей детей и юношества (16–18 марта 1977 г., г. Владимир). – М., 1977 – с. 103–105.
18. Индивидуальные пианистические движения как основа формирования навыков в процессе преподавания игры на фортепиано у учеников первого класса. / В кн.: Пути и методы формирования умений и навыков в учебном процессе школы и вуза. / Сборник научно-методических статей. – Лиеная, 1977 – с. 137–140.
  19. Процесс упражнения как обязательная составная часть музыкального воспитания. / В кн.: Третья республиканская научно-практическая конференция по эстетическому воспитанию детей и молодежи. (Тезисы докладов) – Фрунзе, 1980 – с. 39–41.
  20. Образование и развитие потребности активного музицирования. / В кн.: Проблемы подготовки учительских кадров в свете требований постановления ЦК КПСС и Совета Министров СССР «О дальнейшем совершенствовании обучения, воспитания учащихся общеобразовательных школ и подготовки их к труду». Тезисы докладов республиканской научно-методической конференции. Даугавпилс, 23–24 октября 1980. г. – Рига, 1980 – с. 135–136.
  21. Процесс упражнения как обязательная составная часть музыкального воспитания. / Третья республиканская научно-практическая конференция по эстетическому воспитанию детей и молодежи. / Тезисы докладов. – Фрунзе: РИУУ, 1980 – с. 39–41.
  22. Образование и развитие потребности активного музицирования. / Проблемы подготовки учительских кадров. Тезисы докладов республиканской научно-методической конференции. – Даугавпилс-Рига: ЛГУ, 1980 – с. 135–136.
  23. Музыкально-творческое развитие учащихся как социальная проблема. / Музыкально-творческое развитие учащихся. / Под общей редакцией Д. В. Зариня. – Рига: ЛГУ, 1981 – с. 6–41.

24. О единстве интеллектуального и эмоционального компонентов в развитии музыкально-творческих способностей учащихся. / Развитие музыкального слуха, певческого голоса и музыкально-творческих способностей учащихся общеобразовательной школы. Сборник тезисов VI научной конференции. – М.: АПН СССР, 1982 – с. 118–121.
25. Процесс музыкального развития ребенка. / Актуальные проблемы эстетического воспитания детей и молодежи. Тезисы докладов республиканской научно-практической конференции. – Могилев, 1982 – Часть I. – с. 131.
26. Структурные элементы системы музыкального обучения. / В кн.: Проблемы преемственности в работе общеобразовательной школы и педагогических вузов в подготовке учителя. Тезисы докладов республиканской научно-методической конференции 21–22 октября 1982 г. Часть II. – Даугавпилс, 1982 – с. 104–106.
27. Использование импровизации в процессе освоения игры на фортепиано. Педагогический эксперимент в начальных классах общеобразовательной школы. – Даугавпилс: ДПИ, 1982 – 90 с.
28. О единстве интеллектуального, эмоционального компонентов в развитии музыкально-творческих способностей учащихся. / В кн.: Развитие музыкального слуха, певческого голоса и музыкально-творческих способностей учащихся общеобразовательной школы. Сборник тезисов VI научной конференции, апрель 1982 г., Москва. – М., 1982 – с. 118–121.
29. Процесс музыкального развития ребенка. / В кн.: Актуальные проблемы эстетического воспитания детей и молодежи. Тезисы докладов республиканской научно-практической конференции (апрель 1982 г.). Часть I. – Могилев, 1982 – с. 131.
30. О процессе детского элементарного музицирования. / Обучение игре на фортепиано и проблемы интерпретации. Тезисы докладов теоретической конференции. – Рига: ЛГК, 1983 – с. 2–3.
31. Комплексный характер формирования профессиональных умений педагога-воспитателя. / Совершенствование подготовки студентов к воспитательной работе в школе и ПТУ. Тезисы

- республиканской научно-методической конференции. – Даугавпилс: ДПИ, 1986. – Часть I. – с. 40–41.
32. Использование элементов народного музицирования в первоначальном обучении детей игре на фортепиано. / Обучение игре на фортепиано и проблемы интерпретации. Материалы теоретической конференции. – Рига: Метод. каб. учебн. заведений, 1987 – с. 17–18.
33. Проблема музыкального воспитания в общеобразовательных школах Латвии на основе обучения учеников активному музицированию. / Совершенствование музыкального воспитания в школах и дошкольных учреждениях в период реализации школьной реформы. Тезисы докладов республиканской научно-практической конференции. – Рига: РИУУ МП ЛССР, 1987 – Часть I. – с. 8–10.
34. Заочное обучение учителей музыке. / Совершенствование подготовки учительских кадров без отрыва от производства. – Даугавпилс: ДПИ, 1987 – Часть I. – с. 26–27.
35. Проблемы заочного обучения учителей музыки в вузах Латвии. / Совершенствование подготовки учительских кадров без отрыва от производства. – Даугавпилс: ДПИ, 1987 – Часть II. – с. 62–66.
36. Приобщение будущего учителя музыки к методике исследовательской работы по эстетическому воспитанию. / Актуальные проблемы эстетики и эстетического воспитания. / Тезисы докладов и выступлений. – Полоцк-Новополоцк: МП БССР и др., 1987 – Часть II. – с. 445–446.
37. Некоторые характерные особенности создания учебника по музыке. / Теория и практика создания школьных учебников. / Тезисы докладов всесоюзной конференции. – М.: Просвещение, 1988 – с. 165–168.
38. Проблема активизации музыкально-творческой деятельности учащихся в общеобразовательных школах Латвии. / Совершенствование эстетического воспитания в стране. / Сборник тезисов научного семинара молодых ученых. – М.: АПН СССР, 1988 – с. 71–73.

39. К вопросу о разработке основ организации самостоятельной работы в музыкальном вузе. / Проблемы управления самостоятельной работой студентов в условиях перестройки высшего образования. Республиканская научно-методическая конференция. / Тезисы докладов. – Рига: ЛГУ, 1988 – с. 45–47.
40. Творческая деятельность как основа эстетически-художественного совершенствования учителя музыки. / Формирование эстетической культуры учителя / Тезисы Всесоюзного научно-практического семинара. – М.: НИИ ХВ АПН СССР, 1989 – с. 48–50.
41. Значение учебного репертуара в развитии музыкально-творческой активности учащихся. / Обучение игре на фортепиано и проблемы интерпретации. Материалы III теоретической конференции. – Рига: Республ. методич. кабинет по учебным заведениям искусств и культуры, 1989 – с. 22–24.
42. Вопросы развития музыкально-творческой активности студентов педагогического вуза. / Творчество как средство развития способностей студентов. / Тезисы докладов республиканской научно-методической конференции. – Лиепая-Рига: ЛГУ, 1989 – с. 15–16.
43. Основные элементы концепции музыкальной педагогики /на основе опыта школ Латвии/. / Проблемы эстетического и художественного образования в истории педагогической науки и советской школы. – М.: АПН СССР, 1990 – с. 62–64.
44. Фортепианное обучение как аспект формирования пианистической культуры. / Методические проблемы музыкальной педагогики. Материалы межреспубликанской научно-практической конференции. – М.: МГПУ, 1991 – с. 77–79.
45. Формирование музыкальной активности учеников общеобразовательной школы на основе эмоционально-образного восприятия мира /некоторые характерные особенности создания учебников по музыке в Латвии/. / Проблемы школьного учебника: Сб. ст. Вып. 20. / Сост. Г. А. Молчанова. – М.: Просвещение, 1991 – с. 179–184.

Personības, ar kurām iepazīstina sērija "Laikmets un personība"

1. J. G. Herders, G. H. Merķelis, A. Kronvalds, Auseklis, R. un M. Kaudzītes, V. Plūdons, J. Turkopuļš, P. Gilučs, J. Cakuls, M. Apeļš, L. Bērziņš, E. Puknas-Traviņa.
2. A. Rudītis, J. Rozītis, P. Dāle, J. Poruks, S. Seiļš, Ž. Leja, E. Rubene, A. Laure, A. Lorencs.
3. E. Dinsbergs, E. Nauks, V. fon Knīrīms, V. Ostvalds, P. Valdens, A. Dombrovskis, A. Kažoks, Doku Atis, F. Bārda, E. Rītiņa, A. Vārdaunis, M. Bašs.
4. J. Delle, A. Jaunzems, J. Bumbērs, K. Ķerzums, A. Āre, Ē. Berzinskis, I. Plotnieks.
5. A. Dauge, J. Siliņš, A. Salaks, J. A. Students, J. Mencis.

1875

1875

42

LATVIJAS NACIŅŅĀLA BIBLIOTEKA

0305028192

**OBLIGĀTAIS
EKSEMPLĀRS**

42

2002-4
6

6. rakstu krājums sērijā "Laikmets un personība" atklāj skolotāju izglītības vēstures lappuses Latvijā no 17. gadsimta līdz mūsu dienām un skolotāja tēlu dažādos laikmetos, kam raksturīgs ne vien devums skolēnu mācīšanā un audzināšanā, bet arī sava novada kultūrvides veidošanā.

SAGATAVOŠANĀ:

7. rakstu krājums par Latvijas Universitātes docētājiem – zinātniekiem un skolotāju izglītotājiem.

ISBN 9984-15-683-4

9 789984 156835